

Chaim
Potok

Jmenuji se Ašer Lev

edice anglo-amerických
autorů

Chaim

Potok

Jmenuji se
Ašer Lev

*Edici
anglo-amerických autorů
řídí Eva Slámová*

Přeložil Michal Strenk

Veškerá práva vyhrazena

Copyright © 1972 by Chaim Potok
This translation published by arrangement with Alfred A. Knopf, Inc.
© Argo, 1996
Translation © Michal Strenk, 1996
Cover photo © Karel Cudlin, 1996

ISBN 80-7203-017-5

Umění je lež, díky níž si uvědomujeme pravdu.

Picasso

KNIHA PRVNÍ

1 Kapitola první

Jmenuji se Ašer Lev, onen Ašer Lev, o němž jste se mohli dočíst v novinách a časopisech, jehož jméno jste bezpochyby zaslechli na recepcích a večírcích, onen nechvalně známý Lev, autor *Brooklynského ukřižování*.

Jsem zbožný Žid. Ovšem, zbožní Židé nemalují ukřižování. Zbožní Židé vlastně nemalují vůbec – alespoň ne tak, jak malují já. Padají silná slova, vznikají nejrůznější mýty: jsem zrádce, odpadlík, nenávidím sebe sama, dělám hanbu rodině, přátelům, svému lidu; kromě toho se vysmívám myšlenkám, které jsou svaté křesťanům, přímo svévolně nakládám se styly a formami, uctívané góji po dva tisíce let.

Nic takového nejsem. Přesto však ve vší upřímnosti uznávám, že se moji žalobci tak docela nemýlí: všechno, co se o mně tvrdí, je svým způsobem pravda.

Ve skutečnosti je to tak, že drby, pomluvy, mýty a články v tisku nejsou s to náležitě postihnout nuance pravdy, ony jemné odstíny, které nezdídko skutečně rozhodujícím způsobem zasahují do sledu příčin a následků. Nastal tedy čas bránit se, trpělivě vyvracet všechny mýty. Nehodlám se ovšem omlouvat. Je to absurdní, omlouvat se za tajemství.

Vždycky to bylo tajemství – tajemství, které mají na mysli teologové, když hovoří o takových pojmech, jako je zázrak a posvátná úcta. Jako tajemství to rozhodně začalo. Pokud jde totiž o mé předky, nic nenasvědčovalo tomu, že bych mohl přijít na svět s takovým mimořádným a zneklidňujícím nadáním. Můj otec mohl doložit svůj rodokmen až do roku 1347, kdy Černá smrt zahubila zhruba polovinu obyvatel Evropy. Jeho prapradědeček byl jako mladý muž správcem rozsáhlého majetku zhýralého ruského šlechtice, který občas v opilosti zabíjel nevolníky; jednoho dne, když se zase zřídil pod obraz, vypálil jednu vesnici. Uhořelo tehdy mnoho lidí. Vidiš, tak se chová gój, říkali mi otec s matkou. Tak se chovají lidé žijící v sitra achra. Jsou zlí a přicházejí z Druhé strany. Židé se tak nechovají. Prapradědeček vytvořil z tohoto majetku zdroj ohromného bohatství pro svého zaměstnavatele i pro sebe. Ve středních letech začal cestovat. Proč tolik cestoval? ptal jsem se. Aby konal dobré skutky a přivedl

Pána světa mezi lidi, odpověděl otec. Když jsem byl ještě malý, vyprávěli mi o něm tak často, že se mi o něm začalo zdát. Byl to muž mytické velikosti, vysoký, s tmavými vousy, mohutné postavy i ducha, mimořádně schopný správce, štědrý mecenáš akademií, slavný cestovatel a autor hebrejsky psané knihy nazvané *Cesty do dalekých zemí*. Ten velký muž za mnou přicházel ve snu a podobně jako můj otec chtěli, abych mu vysvětlil, proč jsem pomaloval poslední holou stěnu a pokreslil okraje svaté knihy. Probuzení pak nebývalo nijak příjemné. Ten muž po sobě vždycky zanechal pachut' hromu.

Otec mého otce, jehož jméno nosím, byl v mládí a ve zralém věku učencem a samotářem; všechen čas trávil ve studovnách synagog a akademií. Nevím, jak vypadal, ale vždycky jsem si ho představoval jako muže nevelké postavy s velkou hlavou, očima oteklýma z nevyspání, bledého v obličeji, s okoralými rty a namodralými žilkami na tvářích a na spáncích. V mládí mu začali říkat „iluj“, neboli génius, což je označení, kterým Židé z východní Evropy nepoctili jen tak někoho. Když mu bylo dvacet let, lidé o něm hovořili jako o géniovi z Mozyru, ruského města, kde žil. Nedlouho před padesátými narozeninami odešel znenadání se ženou a dětmi do Ladova, kde se stal členem ruské chasidské sekty, v jejímž čele stál ladovský rebe. Jako rebeho vyslanec pak začal cestovat po Sovětském svazu. Jednou jsem se zeptal, proč tolik cestoval. Aby přivedl Pána světa mezi lidi, zněla otcova odpověď. Vyhledával ty, kteří potřebovali pomoc, řekla maminka. Když se jednou v sobotu večer vracel domů z rebeho synagogy, zabil ho nějaký opilý venkovan sekýrou. Dědeček nějak zapomněl, že druhý den byly Velikonoce.

Maminka pochází z rodiny předních sadegererských chasidů, zbožných Židů, následovníků mocné východoevropské chasidské dynastie, založené Israelem z Rižinu. Mezi její předky z otcovy strany patřil berdičevský rebe, jeden z nejsvatějších chasidských vůdců. Rodovou linii ze strany její matky tvořili významní učenci až do 17. století, kdy zanikla během krvavých masakrů, které organizoval v Polsku Chmielnicki.

V malém Ašeru Lvovi – narozeném v roce 1943 Rivce a Arje Lvovým v brooklynské čtvrti zvané Crown Heights – se tedy setkaly dva významné rody. Stal se jakýmsi vrcholem trojúhelníku vyplněného židovskou vnitřní silou a zatíženého židovskou zodpovědností. Přišel však na svět s jistým nadáním.

Už si nevzpomínám, kdy jsem začal svůj talent využívat. Vidím před sebou čtyřletého caparta, který svírá v drobné pěsti tužku a přenáší okolní svět na kousky papíru, okraje stránek v knihách nebo nekonečnou plochu holé stěny. Vzpomínám si, že jsem kreslil obrysy světa kolem sebe: úzký pokoj s postelí, natřeným prádelníkem, psacím stolem a židlí a s výhledem na betonový dvorek; náš byt s bílými stěnami, koberci a velkým zarámovaným portrétem našeho rebe u okna v obýváku; širokou ulici, Brooklyn Parkway, což byla vlastně osmiproudová dálnice, červené cihly a bílý kámen činžáků, betonové dlaždičky chodníků a nesčetné výmoly v asfaltu; lidi na ulici, vousaté muže, stařenky klevetící na lavičkách pod korunami stromů, chlapce s jarmulkami a pejzy, mladé manželky v šatech s dlouhými rukávy a typickými parukami – všechny vdané ženy si jimi u nás zakrývaly vlasy, aby tak daly najevo zdrženlivost. Vyrůstal jsem prosáklý olovem z výfukových plynů a zmazaný křídami nejrůznějších barev. Mými nejmilejšími společníky byli Eberhardt a Crayola. Mytí před jídlem pro mne bylo přímo nadlidským úkonem.

Vzpomínám si, jak jsem kreslil maminku. Narodila se a vyrůstala v Crown Heights v rodině stojící vysoko na žebříčku ladovské aristokracie, prošla ladovskými školami pro dívky a vdala se za mého otce týden po ukončení střední školy. Když jsem se narodil, bylo jí devatenáct let, a vypadala spíš jako má sestra než matka.

Vzpomínám si na svou první kresbu matčina obličeje – poněkud protáhlého rovného nosu, sytých hnědých očí a vystoupklých lícních kostí. Byla drobná a křehká; paže měla tenké a hladké, prsty dlouhé, štíhlé a jemně tvarované. Její obličej byl hebký a voněl mýdlem. Měl jsem rád, když se ke mně přitiskla a poslouchala, jak odříkávám před spaním krias šemu.

Vzpomínám na první léta mého života, kdy jsem se začal potýkat s pery, tužkami a barevnými křídami. Byla to šťastná léta. Často jsme se s maminkou smáli, hráli jsme si a chodili na dlouhé procházky. Byla mi laskavou starší sestrou.

Kreslil jsem ji na procházce podél Brooklyn Parkway, s límcem kabátu zvednutým až k bradě a s tvářemi zčervenálými v podzimním větru – dvěma jasně růžovými kolečky na hebké světlé pleti. V zimě jsem ji kreslil, jak hází sněhové koule na stromy, lemující širokou ulici, a rukou dělá stejné pohyby jako

malé děvčátko. Často jsme spolu běhali závějemi, až nám sníh létal od galoší na všechny strany. I to jsem kreslil.

„To je ale krásné,“ poznamenala jednou, když si prohlížela obrázek, na kterém skáče přes závěj. „Moc se mi to líbí, Ašere. Ten sníh se ti povedl. A jak sahá vysoko. To je ale skok! Vážně jsem skákala tak vysoko? Jako bych letěla.“

Na jaře jsme se občas chořovali svězt na lodičce do Prospect Parku, kam to od nás nebylo daleko. Veslování jí moc nešlo, a pokaždé, když jí vesla sklouzla po hladině a ona spadla ze sedátka, se nervózně smála. Ale stejně jsme tam nepřestali chodit a já si s sebou bral barevné křídý a blok a kreslil jsem ji, jak vesluje. Kreslil jsem i oblohu odrážející se na hladině, zčeřené jejím nemotorným veslováním.

„To není pěkné, když kreslíš maminku takhle, Ašere.“

„Ale mami, to jsi zrovna spadla ze sedátka.“

„Není to pěkné. A kromě toho je to neslušné. Ale ten břeh je moc krásný. Jak jsi to udělal?“

„Přidal jsem tam písek. Vidíš?“

V létě jsem ji kreslil v tenkých halenkách s dlouhými rukávy, s drobnými krůpějemi potu na horním rtu a na čele. Šaty a halenky měla vždycky s dlouhými rukávy, protože ženy u nás ze zdrženlivosti krátké nikdy nenosily – a v tom vedru se pak nesmírně potila, zvláště při našich procházkách.

„Co to mám na obličejí?“ zeptala se, když si prohlížela jednu z mých letních kreseb, na níž se procházíme brooklynskou botanickou zahradou.

„To jsou ty tečky, mami.“

„Jaké tečky, Ašere?“

„Ty mokré, mami. Když je horko, vždycky se objeví.“

Po chvíli řekla: „Proč jsi nenakreslil ty roztomilé ptáčky? A květiny, Ašere, proč tam nemáš žádnou květinu?“

Zpočátku, ještě než maminka onemocněla, otec hodně cestoval.

Jednou jsem se ho zeptal u snídane: „Jede tatínek zase dneska pryč?“

„Do Ottawy,“ řekl, aniž vzhlédl od svých *Timesů*.

„Kde je Ottawa?“

„Ottawa je moc důležité město v Kanadě.“ Mluvil se slabým ruským přízvukem.

„Kanada je velká země hned vedle Ameriky,“ dodala matka.

„Proč jede tatínek do Ottawy?“

„Setká se tam s lidmi z vlády,“ řekla matka pyšně.

„Proč?“

Otec zvedl oči od novin. „Rebe mě o to požádal.“

Do Ameriky přijel ve čtrnácti letech se svou matkou a starším bratrem, a když jsem se narodil já, bylo mu pětadvacet. Vystudoval ladovskou ješivu v Crown Heights. Na Brooklyn College získal titul bakaláře politických věd a na Newyorské univerzitě titul magistra v téže oboru. Oba tituly získal na rebeho žádost.

Byl vysoký a měl rozložitá ramena. Měl pronikavé, přímé, tmavé oči a nezastřížený vous barvy rzi, stejně jako vlasy. Pejzy si zastrkával za uši. Zrzavé vlasy a tmavé oči mám po něm. Jemné rysy a drobnou postavu jsem zdědil po matce.

Když jsem jednou ráno přišel do kuchyně, připravoval právě pomerančový džus. Dělal ho po svém: každý jsme dostali šťávu z jednoho pomeranče, půl sklenice studené vody a lžičku cukru. Po ránu to byl osvěžující nápoj. Podle toho, jak džus připravoval, jsem občas dokázal odhadnout, jestli ten den někam pojede nebo ne.

To ráno měl naspěch. Věděl jsem, že bude cestovat.

„Dobré jitro,“ pozdravil jsem. „Bude tatínek dneska cestovat pro rebeho?“

„Dobré jitro, Ašere. Odříkal jsi Mode ani?“

„Ano, tatínku.“

„Posaď se. Udělám ti džus.“

Matka právě pokládala na stůl ovesné vločky.

„Dnes jede tatínek do Washingtonu,“ poznamenala.

„Co je to Washington?“

„Město, kde sídlí americká vláda.“

„Jede tatínek do Washingtonu pro rebeho?“

„Ano,“ řekla matka. Byla na otcovy mise pro rebeho pyšná.

„Proč tatínek cestuje pro rebeho?“

Otec mi nalil džus do sklenice. „Už můj otec cestoval pro rebeho otce, ať oba odpočívají v pokoji. I já cestuji pro rebeho. Cestoval pro rebeho je obrovská čest.“

„Co tatínek dělá, když cestuje pro rebeho?“

„To je mi ale ptaní,“ řekl otec. „Vypij ten džus, Ašere. Nezůstanou v něm žádné vitamíny, když ho necháš moc dlouho stát.“

Někdy odcházel po obědě, ale většinou hned po snídani. S matkou jsme ho vždycky vyprovodili ke dveřím.

„Šťastnou cestu,“ loučila se s ním vždycky matka. V jidiš pak dodala: „Jed' ve zdraví a ve zdraví se vrať.“

Neobjali se. Předě mnou se nikdy neobjímali.

Otec mě pak políbil, vzal si černou koženou brašnu a kufřík a odešel. Občas jsem šel k oknu v obývacímu a díval se, jak vychází z našeho domu a staví taxík, nebo jde k budově o půldruhého bloku dál, kde sídlilo mezinárodní ústředí ladovského hnutí. Sledoval jsem ho, jak spěchá pod stromy po Brooklyn Parkway s černou koženou brašnou a kufříkem v rukou a s výtiskem *Timesů* pod paží – vysoký, statný muž s rudým plnovousem, oblečený ve střizlivém tmavém obleku a plášti a s kloboukem s úzkým okrajem na hlavě, téměř nepostřehnutelně kulhající po dětské obrně, kterou prodělal jako malý chlapec v sovětském Rusku.

Tehdy jsem ho kreslil často. Kreslil jsem ho, když si večer četl, když si povídal s matkou nebo když spolu u kuchyňského stolu pili kávu. Občas jsem se probudil v noci a slyšel je z kuchyně. U toho stolu sedávali často dlouho do noci, pili kávu a povídali si. Já jsem zatím ležel v posteli a přemítal, o čem asi hovoří.

Kreslil jsem po paměti, jak jdu s otcem do naší synagogy. Byl tak vysoký a já tak malý, a za chůze ke mně skláněl hlavu. Kreslil jsem ho, když se přes týden modlil s modlitebním šálem a modlitebními řemínky doma, protože nemohl jít z nějakého důvodu do synagogy. Stál vždycky u okna v obývacímu s hlavou zakrytou, zlehka se kýval a z bílého šálu s černými pruhy mu byly vidět jenom konečky vousů.

Kreslil jsem ho po paměti, jak se modlí v synagoze na šábés, zahalený v modlitebním šálu, z něhož mu vylézaly zrzavé vousy, jak pláče na Jom kipur při zpěvu modlitby popisující zavraždění deseti velkých mudrců Římany. Stál jsem těsně u něho v bílém posvátnu pod modlitebním šálem a díval se, jak pláče, jako by se vraždění odehrávalo před jeho očima. Kreslil jsem ho, jak nese při svátku Sukot palmový list a citron, který se v jeho obrovské ruce doslova ztrácel, jak zapaluje chanukové svíčky na okně v obývacímu. Zazpíval požehnání, zapálil svíčky a já s matkou jsme začali zpívat s ním. Potom stál dlouho u okna a pozoroval plamínky zářící v hluboké tmě.

Na šábés nebo o svátcích jsem ho vídával v obývacímu, jak studuje Talmud nebo nějakou knihu o chasidismu. Občas jsem ho našel zahleděného do téhle pasáže v traktátu Sanhédin: „Každý; člověk, který způsobil smrt jediné židovské duše, podle Tóry jako

by zahubil celý svět; každý člověk, který zachránil židovskou duši, jako by zachránil celý svět.“

Jednou jsem se ho zeptal: „Tati, to platí, jenom když zabije Žida?“

„Ne, Ašere. Ta pasáž se objevuje i jinde, a bez označení, o jakého člověka jde.“

„A jak může člověk, který někoho zabije, zabít zároveň celý svět?“

„Protože tím zabíjí i všechny děti a děti dětí, které mohl zabítý člověk přivést na svět.“

„Proč to tak často studuješ, tati?“

Pousmál se a v očích se mu objevil zasněný výraz. „Už můj otec tu pasáž často rád studoval, Ašere.“

A kreslil jsem otce po paměti, jak studuje onu pasáž v Talmudu.

Když si jednou upřeně prohlížel jednu z mých kreseb, poznamenal: „Nemáš nic lepšího na práci, Ašere? Tvému dědečkovi by se nelíbilo, že marníš tolik času hloupostmi.“

„To je obrázek, tati.“

„Já nejsem slepý.“

„Kreslení není hloupost, tati.“

Pohlédl na mě s výrazem překvapení. Neřekl však nic. Bylo mi tehdy necelých pět let.

O mé kreslení se nezajímal; podle něj to byla zábava pro malé děti, z níž brzy vyrostou. Kreslil jsem ho dál, ale zanedlouho jsem mu přestal své obrázky ukazovat.

Kreslil jsem ho po paměti, jak zpívá při šábessovém jídle „stolní písně“ zmirot. S matkou jsme zpívali s ním. Otec měl hluboký hlas, ale zpíval potichu, se zavřenýma očima a s lehce zakloněnou hlavou, takže mu byla vidět bílá kůže na krku pod hustým porostem zrzavých vousů.

Nakreslil jsem ho, jak na šábess čtyři dny po smrti své matky poprvé zpíval Jo ribon olam na melodii svého otce – naléhavou, plnou bolesti a utrpení, víry a naděje. „Jo ribon olam, ribon olam reolmajo,“ zpíval se zavřenýma očima tichým a roztřeseným hlasem. Lehce se přitom kýval horní polovinou těla dopředu a dozadu mezi opěradlem židle a deskou stolu. „Ant hu malka, melech melech malchajo...“ Odmlčel se, ale kývat se nepřestal. Po rozechvělé pauze pokračoval: „Ovad gevrtech...“ Ze zavřených očí mu stékaly slzy. Matka hleděla na stůl a já na něho zíral s otevřenou pusou. Na ruce jsem ucítil matčinu dlaň.

Ta melodie mi zněla hlavou ještě několik dní. Stále znovu jsem kreslil po paměti otce, jak zpívá melodii svého otce.

Zpíval ji pak znovu v tom týdnu, kdy matku odvezli do nemocnice.

Jenom matně si vzpomínám, jak bylo tehdy pošmourné a mlhavo. Byl leden a já měl nedávno šesté narozeniny. Jednou zazvonil telefon. Otec vyběhl z bytu, a když se zanedlouho vrátil, byl bledý jako stěna. Matka začala křičet. Telefon bez ustání vyzváněl. Nahrnuli se k nám příbuzní a přátelé. Matka stále křičela. Lidé bezcílně bloumali s výrazem hrůzy a překvapení na tváři. Byl jsem ve svém pokoji a vykukoval jsem úzkou škvírou ve dveřích. Sledoval jsem tváře lidí a naslouchal matčinu křiku. Zničehonic jsem se začal nekontrolované třást zimou. Matce se něco stalo. Její křik byl nesnesitelný. Zařezával se člověku do uší – jako střep, o který jsem si jednou pořezal ruku, nebo obrubník, když jsem si rozseknul koleno. Ostré výkřiky se zařezávaly stále hlouběji. Lidé byli čím dál víc neklidnější a hysteričtější. Slyšel jsem usedavý pláč. Znenadání všechen hluk ustal. Matka přestala křičet. Ozval se šepot. Vykoukl jsem na chodbu, kudy přicházeli dva vysocí muži s tmavými vousy. Za nimi krácel muž střední postavy v tmavém obleku a tmavém plášti. Měl krátce zastřižené tmavé vousy a obyčejný tmavý klobouk. Krácel uličkou, kterou mu uvolnili oba vysocí vousatí muži. Lidé něco potichu mumlali, když je míjel. Jeho přítomnost jako by vyplnila byt bílým světlem. Byl to rebe. Za ním šli další dva muži, vysocí a vousatí. Rebe přišel k nám domů. Byl jsem přesvědčen, že matka zemřela. Lehnul jsem si v mém pokoji na podlahu a plakal.

Za nějaký čas si na mě někdo vzpomněl. Odvedli mě k sousedům. Druhý den mě přivedli zpátky. Matka nezemřela. Ležela v posteli, ale já k ní nesměl. Otec mi vysvětlil, že strýček Jaakov měl nehodu. Autonehodu. V Detroitu cestoval pro rebeho.

Strýček Jaakov byl jediný bratr mé matky. Pouhé tři dny předtím byl u nás na návštěvě. Chodil k nám často. Bydlel sám dva bloky od nás. Byl malý a štíhlý, měl tmavé vlasy, hnědé oči a tenké rty. Byl podobný mé matce. Studoval historii a rusistiku. Měl se stát rebeho poradcem. Často s oblibou říkával: „Tak co je nového?“ Měl tichý hlas a byl to laskavý člověk. A teď zahynul při autonehodě ve věku sedmadvaceti let.

Na druhý den odvezli matku do nemocnice. O šábesu pak otec zpíval Jo ribon olam na melodii svého otce. Byli jsme u jeho

staršího bratra pár bloků od nás, protože jeho švagrová nechtěla slyšet ani slovo o tom, že bychom měli slavit šábes sami. V pátek večer jsme seděli kolem stolu, všichni byli zamlklí a ticho přerušil jenom otcův bratr, když se pokusil zazpívat zmirot. Pak začal otec najednou zpívat melodii svého otce.

Na jeho zpěvu bylo ten večer něco nadpřirozeného – jako by letěl neznámými světy a hledal zdroj síly kdesi mimo sebe. Oči měl otevřené, pohled upřený před sebe, ale hleděl dovnitř. V jeho hlasu – tichém, chvějivém, stoupajícím a zase klesajícím – byla cítit něha a smutek, bolest i touha. Když dozpíval, nastalo dlouhé ticho – tehdy jsem měl dojem, jako bych zaslechl vzdálený křik, a bál jsem se.

Tu noc jsem se pomalu probudil ze spánku plného snů a uslyšel jsem tu melodii znovu. Myslel jsem, že se mi to zdá. Ale melodie pokračovala, i když jsem se přesvědčil, že nespím. Otcův hlas přicházel z obývacího pokoje. Spatřil jsem ho u okna. Veliká benátská žaluzie byla vytažená. Visela nehybně kolmo ke dvěma vysokým obdélníkovým dřevěným rámcům okna. Pod oknem svítila slabě na podlaze lampička – jediné světlo, které jsme v obývacím pokoji nechali rozsvícené přes celý šábes. Vrhala po podlaze mdlé stíny a otcův obličej měl v jejím svitu načervenalý nádech. Díval se oknem na ulici a potichu si zpíval melodii svého otce. Přes pyžamo měl oblečený temně rudý župan a hlavu mu pokrývala jarmulka. Podél tváře mu visely rozčuchané pejzy. Zbytek pokoje se utápěl ve tmě. Stál jsem ve dveřích za ním a díval jsem se na obraz jeho obličeje v okně. Viděl jsem jeho oči a pohybující se rty. Oběma rukama si držel hlavu. Jak tam tak stál, v potměšilém pokoji a s matně osvětleným obličejem, který se odrážel na okně s výhledem na tmavou ulici, vypadal, jako by se zvolna rozprostíral nekonečnou nocí, jako by bral tmou do náruče a přikrýval ji melodií a tlumeným světlem.

Matka se vrátila z nemocnice a otec přestal cestovat.

Rebeho úřad utrpěl od své reorganizace ve Spojených státech po druhé světové válce řadu ztrát: jeden z jeho členů dostal během mise v Západním Německu srdeční záchvat; druhý měl vážnou autonehodu v Římě; třetího jednou v noci surově ztloukli v Bukurešti. Byli ještě další. Matčin bratr ale zemřel jako první.

Mezi mou matkou a jejím bratrem panoval neobyčejný vztah a jeho smrt ji málem zničila.

Štíhlá byla vždycky, ale z nemocnice se vrátila doslova na kost vyhublá. Nemohl jsem ji poznat. Myslel jsem, že to je omyl, že poslali zpátky někoho jiného.

První dny po návratu zůstala ležet. Potom vstala z postele a bloumala po bytě v noční košili jako přízrak s vyhaslýma očima, rozčuchanými krátkými vlasy a bez paruky. S nikým nepromluvila ani slovo. Myslel jsem si, že ztratila hlas, dokud jsem ji jednou pozdě odpoledne neslyšel mluvit v obýváku. Zjistil jsem, že mluví sama k sobě.

„Tys musel jet?“ říkala. „Ano? Proč jsi musel jet? Jak teď budu přecházet ulici?“

Mrazilo mě v zádech, když jsem ji poslouchal. Když mě otec večer ukládal do postele, zeptal jsem se ho: „Maminka umře?“

Prudce se nadechnul. „Ne, Ašere. Ne. Maminka nezemře.“

„Je mamince moc špatně?“

„Ano.“

„Uzdraví se?“

„Ano, s pomocí Boží.“

„Já bych chtěl, aby jí bylo líp. Chci jí nakreslit pěkné obrázky.“

Otec mě k sobě přivinul. Jeho vousy mě šimraly na tváři. „Už spi, Ašere. A ještě mi odříkej krias šemu.“

Matka každou chvíli plakala a snadno se unavila. Nestarala se o byt, nejedla, bylo jí úplně všechno jedno.

Každý den nám chodila uklidit a uvařit jedna paní. Jmenovala se Šejndl Rackoverová. Byla vdova a její děti už si založily vlastní rodiny. Měla malou, kyprou postavu, byla přísná, energická a nesmírně zbožná. Mluvila jenom jidiš. Má matka se jí vyhýbala. Vyhýbala se také přátelům a příbuzným. Vyhýbala se mně. Vyhýbala se otci. Vypadalo to, jako by se v přítomnosti jiného člověka krčila.

Jednou začala matka zpívat, když seděla sama v obýváku. Byla to nějaká chasidská melodie, ale já ji nepoznal. Napodobovala nějaký tichý hlas.

„Proč maminka takhle zpívá?“ zeptal jsem se otce ten večer. „Jak?“

„Jako strýček Jaakov.“

Pomáhal mi s pyžamem. Ruce se mu chvěly. „Maminka vzpomíná na svého bratra, ať odpočívá v pokoji.“

„Ty na strýčka Jaakova přece taky vzpomínáš, tati.“

„Ano.“

„Ale nezpíváš jako on.“
Na okamžik se odvrátil. Potom řekl: „Už je čas spát, Ašere. Odříkej mi krias šemu.“
Jednou odpoledne asi týden po jejím návratu z nemocnice jsem našel matku v obývací místnosti. „Už je ti líp, maminko?“ zeptal jsem se.
Pohlédla na mě, ale měl jsem dojem, že mě nevidí. Najednou jí v očích zaplály plamínky.
„Ašere?“
„Ano, maminko?“
„Kreslíš krásné věci, Ašere? Kreslíš příjemné a krásné věci?“
Nic krásného jsem nekreslil. Kreslil jsem pokroucené tvary a formy v černé, červené a šedivé. Neodpověděl jsem.
„Ašere, kreslíš ptáčky a květiny a jiné pěkné věci?“
„Ptáčky a květiny bych ti mohl nakreslit, maminko.“
„Měl bys kreslit pěkné věci.“
„Mám ti nakreslit nějakého ptáčka, mami?“
„Měl bys svět zkrášlit, Ašere. Snaž se, aby byl příjemný a krásný. Je pěkné žít v krásném světě.“
„Nakreslím ti nějaké krásné květiny a ptáčky, maminko. Nakreslím ti je hned teď.“
„To nemusíš,“ řekla ostrým hlasem. Podívala se z okna.
„Není to hotové. Ale záleží na tom snad? No pověz?“
A do očí se jí vrátil nepřítomný pohled.
Zdálo se, že nenávidí kuchyň. Pokaždé z ní vyběhla hned, jakmile byla najedená. Do mého pokoje ani nevstoupila. Buď ležela na posteli a spala nebo zírala do stropu, nebo seděla na pohovce v obývací místnosti a dívala se z okna na ulici.
Začala kouřit. Sedávala v obývací místnosti zahalená v oblacích kouře a na kraji stolku vedle ní přetékal popelník. Paní Rackoverová je uklízela s reptáním, ale matce neřekla ani slovo. Na podlaze se začal objevovat popel z cigaret.
Jednou dopoledne asi dva týdny po jejím návratu z nemocnice jsem přišel do ložnice rodičů a našel jsem matku v posteli. Bylo to veliké dvojlůžko. Ležela pod zelenou přikrývkou a vypadala menší než dřív. V obličeji byla bledá a z rukávů noční košile jí čouhaly kostnaté ruce. Když jsem vstoupil dovnitř, vypadala jako mrtvá, ale najednou se jí s chvěním otevřela víčka; zvedla hlavu z polštáře a pohlédla na mě. Začala něco říkat, odmlčela se a hlava jí klesla zpátky na polštář. Okamžik hleděla do stropu a pak

zavřela oči. V temných, modrošedých důlcích vypadaly její zavřené oči jako popelavě bledé knoflíky.

Stál jsem tam dlouho. Měl jsem pocit, že sotva dýchá. Ve vzduchu se vznášel podivný zápach.

Přinesl jsem jí ukázat obrázek, který jsem nakreslil ráno. Byli na něm dva ptáčci. Jeden z nich seděl v hnízdě a druhý k němu přilétal s třepetajícími křídly. Hnízdo bylo světle žluté, ptáčci oranžoví a tmavomodří a všude kolem byly zelené listy a rudé květy. Po bleděmodré obloze pluly bílé obláčky a v dálce letěli ptáci. Ptáček v hnízdě měl velké černé oči.

Stál jsem vedle postele a pozoroval, jak matka pomalu dýchá.

„Mami,“ řekl jsem.

Víčka se jí nepatrně zachvěla, ale oči neotevřela. „Maminko,“ opakoval jsem.

Pohnula rukama, otočila hlavu směrem ke mně a otevřela oči. Ukázal jsem jí obrázek. Nepřítomně si ho prohlížela. „Tady máš ptáčky a květiny.“ Zamrkala.

„Nakreslil jsem je, aby byl svět krásnější.“ Odvrátila hlavu a zavřela oči. „Není ti dobře, maminko?“

Nepohnula se.

„Ale já jsem zkrášlil svět.“

Zůstala ležet bez hnutí.

„Jestli chceš, nakreslím ti další ptáčky a květiny.“

Za mými zády někdo vešel rázně do místnosti. Ucítíl jsem na rameni něčí ruku.

„Co tady děláš?“ zašeptala paní Rackoverová přísně v jidiš.

„Nakreslil jsem mamince obrázek, aby se uzdravila.“

„Hybaj pryč!“ Kulatý obličej se jí třásl. Asi se bála, že se matka probudí.

„Maminka mě poprosila, abych jí něco nakreslil.“

„Řekla jsem, abys šel ven!“ Otočila mě prudce dozadu a vystrkala mě z ložnice. „To se dělá, obtěžovat nemocnou maminku? Překvapuješ mě. Ať už tě tady nevidím!“ Poslala mě do mého pokoje.

Posadil jsem se na postel a prohlížel jsem si obrázek. Najednou mě přepadl hrozný strach, až jsem se celý roztřásl. Nikdy předtím se mi něco takového nestalo. Šel jsem k psacímu stolu. Než mě paní Rackoverová zavolala k obědu, musela uplynout celá věčnost. Překvapeně jsem si prohlížel obrázek plný černých a rudých klikyháků, šedivých očí a mrtvých ptáků.

Za matkou chodili příbuzní a přátelé, ale ona je často ani nechtěla vidět. Občas se nechala přemluvit od otce, aby se připojila k návštěvě v obýváku. Mlčky sedávala v jednom z křesel, schoulená a křehká. Až na chabé pokusy o konverzaci panovalo v místnosti nepříjemné ticho. V takových okamžicích vypadala jako nějaký přízrak, prázdná nádoba, jako tělo bez duše.

Jednoho dne za ní přijela její starší sestra, malá buclatá třicátnice, která žila v Bostonu s manželem a čtyřmi dětmi. Posadila se s matkou v obýváku.

„Rivko, máš muže a syna. Copak je můžeš takhle zanedbávat? Máš zodpovědnost.“

Otec byl s nimi v pokoji. Byli tam ještě další příbuzní, ale už si nevzpomínám, kteří.

„Podívej se na toho kluka,“ řekla matčina sestra. „No jen se koukni, jak je zmazaný. Copak ti to nevadí?“

„Ašer je věčně špinavý,“ poznamenal otec. „Dokonce i po koupání.“

„Neměl by zůstat sám. Jak můžete nechávat tak malého chlapce samotného?“

„Není sám.“

„Je sám, i když tady máte celý den hospodyně. Potřebuje děti.“ Otec neodpověděl.

„Měl bys ho poslat do vaší školky.“

„Ašer do školky chodit nechce.“

„Tak může bydlet u mě,“ prohlásila matčina sestra. „Máme prostorný dům. Jsou tam čtyři děti. V jeho věku by neměl být pořád sám.“

„Ašer je rád sám.“

„To není dobré. Zanechá to na něm následky. Snad nechceš, aby to ten chlapec odnesl? Ať se přestěhuje k nám.“

Na okamžik se rozhostilo ticho. Cítil jsem, jak se uvnitř celý třesu.

„Budu o tom přemýšlet,“ řekl otec.

Matka hleděla nepřítomně na svou setru a mlčela. „Je to špatné, Rivko,“ promluvila na ni sestra. „Ten hoch to odnese.“ Potom dodala: „Rivko, takhle truchlit se nesmí.“

Matka se ani nepohnula.

„Tóra to zakazuje, Rivko.“

Matka vzdychla. Její křehké tělo se v obrovitém křesle doslova ztrácelo.

„Otec s matkou by s tím nesouhlasili,“ prohlásila její sestra.

Matka mlčela.

„Rivko,“ pokračovala její sestra. „Byl to také můj bratr.“

V matčiných očích se mihl temný stín. „Tóra to zakazuje?“ zašeptala. „Nesmí se to?“

„Ne,“ zavrtěla hlavou její sestra.

„Všechno má nějaké následky,“ prohlásila matka. „A kdo se mi postará o peníze?“ Pohlédla z okna na stromy zalité odpoledním sluncem. „Kdo mi bude vyprávět o lišce a rybě? Jaakove, copak jsi musel jezdit? Nedokončils to. Kdo říkal, abys jezdil?“

Odmlčela se a už nepromluvila.

Její sestra na ni zírala s otevřenou pusou. Potom odvrátila hlavu a pokrčila rameny.

Když jsem byl ten večer sám ve svém pokoji, nakreslil jsem tetu Leu. Nakreslil jsem ji jako rybu, kterou žere liška.

„Co říkal doktor?“ zeptal jsem se otce druhý den večer, když mi pomáhal svléknout.

„Abychom byli trpěliví.“

„Uzdraví se maminka?“

„Ano.“

„Kdy?“

„To potrvá dlouho.“

„Pošleš mě k tetě Lee?“

„Ne. Vymyslíme něco jiného. A teď mi odříkej krias šemu, Ašere.“

Míjely týdny. Na návštěvu už k nám nikdo nechodil.

V prvním březnovém týdnu mě začal otec brát do kanceláře. Pracoval u stolu v budově ladovského ústředí půldruhého bloku od nás. Byl to dvoupatrový dům postavený z žlutohnědého kamene. Měl neogotická okna a dlážděnou verandu s vápencovým zábradlím. Byly v něm kanceláře, zasedací místnosti, místnost s nejméně deseti rozmnožovacími stroji, redakce, kde se vydávaly různé ladovské publikace, a v suterénu malá tiskárna. Muži přicházeli a odcházeli celý den. Seděli za stoly, scházeli se v zasedacích místnostech, pobíhali po chodbách, hovořili rozčileně, někdy šeptem, jindy křičeli na celé kolo. Všichni měli vousy, nosili tmavé obleky, bílé košile a tmavé kravaty a na hlavách

tmavé jarmulky. V té budově nepracovaly žádné ženy; práci sekretářek zastávali muži.

V prvním patře, v bytě s výhledem na Brooklyn Parkway, bydlel rebe se svou ženou. Nalevo od vstupní haly, za vyřezávanými dřevěnými dveřmi, které vedly do budovy, bylo dřevěné schodiště potažené kobercem. Po schodech neustále někdo chodil nahoru a dolů: muži vousatí i oholení, mladí i staří, od pohledu chudí i bohatí, Židé i nežidé, pokud jsem se nemýlil, a tu a tam i nějaká žena. Během těch týdnů jsem dvakrát spatřil vysokého šedivého muže s černým baretem na hlavě, jak jde po schodech nahoru a míří do haly v prvním patře. Všiml jsem si, že má obrovské drsné ruce s mozoly. Chtěl jsem se také podívat nahoru, ale otec mi zakázal chodit kamkoli mimo přízemí. Toulal jsem se docela sám přízemím a dával jsem pozor, abych nikomu nepřekážel. Všichni věděli, že jsem syn Arje Lva; hladili mě po hlavě, štípali mě do tváře, usmívali se na mě, shovívavě pokyvovali hlavou nad mými obrázky – bral jsem si s sebou každý den blok a křídý – a dávali mi sladkosti a mléko.

Otcova kancelář byla třetí na chodbě napravo od vstupní haly. Byla malá, měla bílé stěny, tmavohnědé linoleum na podlaze a okno s výhledem na hlavní ulici. Podél stěny naproti psacímu stolu stály kartotéky. Stěny byly holé až na velkou fotografii rebeho v rámečku, která visela u okna. Otec měl starý, odřený psací stůl, který vypadal, jako by pocházel z nějaké starobylé akademie. Byl zavalený stohy papíru, výtisky časopisů *Time* a *Newsweek* a listu *New York Times*. Často sedával nebezpečně nakloněný dozadu na otáčecí židli s nohama na stole a s malou sametovou jarmulkou staženou do čela přes rudé vlasy. Četl noviny nebo nějaký časopis a já měl strach, že každou chvíli spadne dozadu, ale to se nikdy nestalo.

Na stole stály dva telefony. Otec co chvíli do jednoho z nich mluvil a přitom si něco zapisoval. Občas přišel z vedlejší kanceláře nějaký muž, posadil se na kraj stolu a potichu s ním hovořil. Během takových rozhovorů jsem často zaslechl slovo „Rusko“.

Po telefonu mluvil otec anglicky, jidiš nebo hebrejsky. Když jsem byl ale v jeho kanceláři druhý týden, hovořil jazykem, který jsem neznal. Cestou domů na oběd jsem se ho zeptal, co to bylo za jazyk.

„Francouzština,“ odpověděl.

„Tatínek ještě nikdy francouzsky nemluvil.“

„Mluvím francouzsky, jenom když potřebuji. To není zas tak často.“

„A maminka umí francouzsky?“

„Neumí.“

„A ty ses naučil francouzsky v Evropě, tati?“

„V Americe. Rebe mě o to požádal.“

„A ten Francouz v telefonu neuměl jidiš?“

„Ten Francouz v telefonu nebyl Žid, Ašere.“

„O čem jste spolu mluvili?“

„To je mi ale dnes ptání. Teď se zeptám na něco já tebe, Ašere. Co myslíš, bude po obědě čokoládový pudíng? Přál sis přece, aby ho paní Rackoverová udělala.“

Paní Rackoverová ale žádný pudíng neudělala.

Dokonce i když otec hovořil jazyky, kterým jsem rozuměl, často jsem nechápal, co říká. Měl jsem pocit, že mu volají lidé z celé Ameriky. To potom poslouchal a něco si zapisoval. Říkal do telefonu něco o jízdních řádech vlaků a lodí, o lidech, kteří létali sem a pluli lodí tam, o jedné komunitě v New Jersey, která neměla dost modlitebních knížek, o další komunitě v Bostonu, které se nedostávalo učebnic, zatímco komunitě v Chicagu někdo zpustošil budovu. Po dni stráveném za stolem býval unavený a oči mu potemněly.

„Něco takového není pro mne,“ říkával. „Potřebuju být mezi lidmi. Nenávidím to věčné telefonování.“

Cestou domů zamyšleně mlčel.

Jednou téměř celé dopoledne zařizoval po telefonu vystěhování dvou ladovských rodin odněkud z Francie do Spojených států.

„Proč se stěhují, tati?“ zeptal jsem se ho cestou domů na oběd.

„Aby byli blíž rebemu.“

„Co to je ministerstvo zahraničí?“

Vysvětlil mi to.

„Proč jsi mluvil s tím člověkem z ministerstva zahraničí?“

„Protože pomáhá rodinám, které se chtějí přistěhovat do Ameriky.“

„Jak jim pomáhá?“

„Už bylo dost otázek, Ašere. Teď je zase řada na mně, jestli dovolíš. Myslíš, že nám paní Rackoverová udělala konečně ten čokoládový pudíng?“

Tentokrát jsme po obědě puding skutečně dostali. Od té doby, co jsem začal chodit přes den pryč, byla mnohem vstřícnější.

Pozdě odpoledne jednoho dne koncem března jsem seděl v otcově kanceláři a kreslil stromy za oknem, když zazvonil telefon. Otec položil pero na stůl, zvedl sluchátko a chvíli poslouchal. Pohlédl jsem na něho a rázem jsem přestal kreslit.

Zamračil se a nad nosem mezi očima se mu objevily dvě hluboké rýhy. Rty měl sevřené. Sluchátko svíral tak silně, až mu zbělaly klouby na ruce. Poslouchal dlouho. Když nakonec promluvil, hlas měl chladný a rozhořčený. Mluvil jazykem, který jsem ještě nikdy neslyšel. Něco řekl, znovu nějakou dobu poslouchal, krátce cosi odpověděl a zavěsil. Okamžik zůstal sedět a hleděl na telefon.

Napsal něco na kus papíru, ještě jednou to po sobě přečetl, udělal nějaké opravy, potom papír vzal a chvatně odešel z kanceláře.

Seděl jsem tam sám. Najednou začal zvonit jeden z telefonů a vzápětí se rozezněl druhý. První přestal zvonit, ale druhý vyzváněl dál. Uvnitř tak malé místnosti znělo vyzvánění telefonu pronikavě a ostře. Šel jsem ven a zbytek dne jsem na dlážděné verandě kreslil ulici.

Cestou domů jsem se zeptal otce, jakým jazykem to mluvil.

„Kdy?“

„Když ses tak zlobil, tati.“

„Rusky,“ odpověděl.

„Byl jsi moc rozzlobený.“

„Ano.“

„Ublížil ti ten člověk?“

„Ne. Říkal mi, co dělají někteří lidé, aby ublížili jiným.“

„Ublížují Židům, tati?“

„Ano.“

Kráčeli jsme vedle sebe podél dálnice, ucpané podvečerním provozem.

„Na světě je hodně gójů, tati.“

„Ano,“ řekl. „Všiml jsem si.“

Ten večer s námi matka nechtěla večeřet. Slyšel jsem otce přes zavřené dveře ložnice, jak ji přemlouvá. „Rivko, prosím tě, pojď s námi jíst. Prosíme tě o to. To nám nemůžeš dělat.“ Nehnula se z postele. Jedli jsme v tíživém tichu bez ní, mlčky obsluhováni paní Rackoverovou.

Tu noc mě probudil otcův hlas. Prošel jsem bos chodbou a nakoukl jsem do obývacího pokoje. Stál u okna a potichu zpíval z Knihy žalmů.

Druhý den následovaly další telefonáty v ruštině. Otec byl nervózní a neklidný. Mezi hovory seděl a hleděl zasmušile na desku stolu. Šel k oknu a pozoroval hustý provoz na ulici. Chodil po místnosti sem a tam. Vypadal jako zavřený v kleci.

Všiml si, že se na něho dívám. „Kancelářská práce není nic pro mě, Ašere.“ Podrbal se na tváři. „Měl bych být tam, ne tady. Copak mám celý život protelofonovat? Jak může někdo takhle sedět celý den?“

„Já rád sedím, tati.“

Vrhl na mě temný, zamyšlený pohled. „Ano,“ řekl. „Já vím, že rád sedíš.“

Ukázal jsem mu obrázek, který jsem nakreslil dopoledne, když telefonoval. V jeho obličejí se zračil hněv. „To jsi právě mluvil rusky, tati.“

Podíval se na obrázek a dlouho si ho prohlížel. Potom pohlédl na mě a posadil se ke stolu. Opět zazvonil telefon. Zvedl sluchátko, chvíli poslouchal a potom začal mluvit v jidiš. Šel jsem ven a zbytek dne jsem kreslil stromy, auta a stařeny sedící na lavičkách na ulici.

Večer s námi matka večerela. Kouřila jednu cigaretu za druhou. Vzala si jednu ze svých blond paruk, ale měla ji nakřivo a její hlava vypadala komicky protáhle. Otec se s ní pokoušel mluvit, ale marně. Nakonec to vzdal. Jedli jsme mlčky. Cigaretový kouř kolem nás visel jako nějaký tíživý mrak. Paní Rackoverová nás obsluhovala bez jediného slova. Občas vzdychla.

Když jsme dojídali, řekl jsem znenadání: „Nakreslil jsem dneska obrázek, mami.“ V zakouřeném tichu kuchyně zněl můj tenký hlas nezvykle silně.

Otec, který se nad jídlem unaveně skláněl, na mě polekaně pohlédl.

„Tak?“ řekla matka prázdným hlasem. „A je to hezký obrázek?“

„Je na něm tatínek, jak telefonuje.“

„Jak telefonuje,“ opakovala matka. Pohlédla nepřítomně na otce.

„Ašere,“ zašeptal otec.

„Je dobře nakreslený, mami.“

„A je hezký, Ašere?“
 „To ne, maminko. Ale je dobrý.“
 Přimhouřila oči. V modrošedých temných důlcích vypadaly jako úzké štěrby.
 „Já nechci kreslit hezké obrázky, mami.“
 Zapálila si další cigaretu. Ruce se jí lehce trásly. Nepříjemně páchla. Položil jsem vidličku a přestal jsem jíst. Otec se zhluboka nadechnul. Paní Rackoverová stála bez hnutí u dřezu.
 „Vážně?“ řekla matka ostrým hlasem. „Já chci své peníze, Jaakove.“
 „Rivko,“ řekl otec. „Prosím tě.“
 „Měl bys dělat všechno pro to, aby byl svět lepší, Ašere,“ zašeptala matka a naklonila se ke mně. Cítil jsem její dech.
 „Mně se tenhle svět nelíbí, mami. Vůbec není hezký. Já ho nechci kreslit hezký.“
 Ucítil jsem na paži bolestivý stisk otcových prstů.
 „Ale?“ řekla matka. „Vážně?“ Zamáčkla cigaretu, kterou si právě zapálila a začala si zapalovat další. Ruce se jí viditelně trásly. „Ne, Ašere. To ne. Boží svět musíš mít rád. I když není hotový.“
 „Já tenhle svět nenávidím,“ prohlásil jsem. „Nech toho,“ řekl otec.
 „Nesmíš nenávidět, Ašere. Nesmíš,“ šeptala matka. „Musíš se snažit dokončit, co jsi začal.“
 „Kdy se uzdravíš, mami?“
 „Ašere!“ okřikl mě kdosi. „Mami, já chci, aby ses uzdravila.“
 „Ašere!“
 Dodnes nevím, co následovalo potom. Měl jsem pocit, jako by se ve mně něco utrhlo a s chvěním vystoupilo ven. Cítil jsem se najednou jako někdo jiný. Slyšel jsem, jak ten člověk křičí, řve a buší pěstmi do stolu. „Já už to nevydržím! Já už to nevydržím! Už to nevydržím!“ křičel pořád dokola. Dál už si na nic nevzpomínám. O něco později jsem se probudil ve svém pokoji. Otec stál u postele vedle mě. Vypadal vyčerpaně.
 „Mami,“ řekl jsem.
 „Maminka spí.“
 „Maminko, prosím tě.“
 „Spi, Ašere. Je noc.“
 Měl jsem na sobě pyžamo. Nedaleko psacího stolu svítilo noční světlo. Část okna, nezakrytá roletou, byla černá.

„Moje obrázky se nikomu nelíbí,“ řekl jsem v polospánku.
„Nikomu nepomáhají.“

Otec mlčel.

„Já nechci, aby to takhle bylo, tati.“ Otec mi položil jemně ruku na tvář. „Není to hezký svět, tati.“

„Všiml jsem si,“ řekl potichu.

Někdy před Pesachem k nám přišel bratr mého otce. Byl asi o pět let starší než otec, měl malou, poněkud robustní postavu, kulatý obličej zarostlý tmavými vousy, hnědé uslzené oči a plné vlhké rty. Když mluvil, v koutcích se mu hromadily sliny. Vlastnil prosperující klenotnictví a hodinářství na Bedford Avenue pár bloků od nás. Měl dva syny a dvě dcery a bydlel v jednopatrovém honosném domě na President Street.

Seděli jsme v obývací místnosti. Okno bylo pootevřené a žaluzie se lehce pohupovala ve vánku.

Otcův bratr si přál, abychom se k jeho rodině připojili na seder, domácí bohoslužbu a rituál první noci svátku Pesach. Otec jeho nabídku s díky odmítl.

„Proč?“

„Rivka nemůže z bytu. Uděláme si seder tady.“

„Sami?“

„Ano.“

Strýček přimhouřil své vodnaté oči. „Poslyš,“ řekl. „Já se ti nechci plést do soukromí, ale když to nemohu udělat já jako tvůj bratr, kdo tedy? Už jsi mluvil s rebem?“

„Ne.“

„Měl bys za ním zajít.“

Otec pohlédl na své ruce a nic neříkal.

„Proč se na mě nedíváš? Poslouchej mě. Já vím, jak ti asi je. Ale když se dostal do úzkých náš otec, šel za rebeho otcem. Na to si vzpomínám. Tys byl ještě malý, ale já to zažil.“

„Ještě není třeba za ním chodit.“

„Co doktor?“

„Už nic neříká.“

„Tak to je nejvyšší čas. Věř mi. Nejvyšší čas. Na co ještě čekáš? Lidi chodí za rebem s rýmou.“

„To já právě nechci.“

„Poslyš, měl by sis promluvit s rebem.“

„Rebe má tisíce jiných starostí.“

„Tak bude mít o jednu víc. Dej na staršího bratra a promluv si s rebem.“

V ten okamžik mě otec poprosil, abych odešel. Šel jsem do svého pokoje, posadil jsem se ke stolu a kreslil strýčka. Udělal jsem ho zavalitého, s tmavými vousy, laskavým úsměvem a vřelým pohledem v očích. Vždycky nosil tmavomodré obleky, ale já mu nakreslil světlý, protože mi k němu tmavomodrá neseděla.

Kreslil jsem ho právě potřetí, když za mnou přišel s otcem do pokoje. Stáli za mnou a strýček si přes mé rameno prohlížel kresby.

„Tomu chlapci je šest?“ zeptal se potichu.

Otec neodpověděl.

„Je to malý Chagall,“ řekl strýček.

Spíš jsem cítil, než viděl otcův pohyb rukama a hlavou.

„Jsem hodinář a klenotník,“ řekl strýček. „Ale mám oči.“

„Kdo je to Chagall?“ zeptal jsem se.

„Jeden velký malíř,“ odpověděl strýček.

„Je to největší malíř na světě?“

„Je to největší židovský malíř na světě.“

„A kdo je největší malíř?“

Strýček se zamyslel. „Picasso,“ řekl.

„Picasso,“ vychutnával jsem to jméno na jazyku. Picasso. „Je Picasso Američan?“

„Picasso je Španěl. Ale žije ve Francii.“

„Jak vypadá?“ zeptal jsem se.

Strýček sešpulil rty a přivřel oči. „Je malý, holohlavý a má tmavé pronikavé oči.“

„Odkud to víš?“ zeptal se otec.

„Čtu. Hodinář nemusí být nutně nevzdělanec.“

„Je pozdě,“ naklonil se ke mně otec. „Vem si pyžamo, Ašere. Přijdu tě uložit.“

„Hotový Chagall,“ poznamenal strýček.

Otočil jsem se na židli a podíval jsem se na něho. „Ne,“ řekl jsem. „Já se jmenuju Ašer Lev.“

Oba na mě chvíli zírali. Otcí poklesla ústa a strýček se potichu zasmál.

„Tomu že je šest let?“ zvolal strýček. „Dobrou noc, Ašere.“ Potom se ke mně ještě jednou otočil. „Chtěl bych si koupit jeden z tvých obrázků. Prodáš mi ho za tohle?“

Vytáhl z kapsy minci a ukázal mi ji. Vzal ze stolu jeden z obrázků a místo něj tam položil minci. „Jsem majitelem ranného Lva,“ prohlásil s úsměvem.

Nechápal jsem, co říká. Podíval jsem se na otce. Byl temný v obličeji.

„Dobrou noc, Ašere,“ rozloučil se mnou strýček. Odešli ven.

Mince se leskla ve světle stolní lampičky. Nechápal jsem, co se stalo. Zjistil jsem, že mi ten obrázek najednou chybí. Mince mi naháněla strach. Chtěl jsem obrázek zpátky.

Do pokoje se vrátil otec. V ruce měl obrázek. Bez jediného slova ho položil na stůl a vzal minci. Byl rozhněvaný.

„Strýček Jicchak má zvláštní smysl pro humor,“ řekl a odešel.

Podíval jsem se na obrázek. Měl jsem nesmírnou radost, že ho zase mám, ale zároveň mě mrzelo, že si ho strýček nenechal. Byl to zvláštní pocit. Nerozuměl jsem tomu.

Otec se znovu vrátil. „Měl ses převléct do pyžama, ne?“ řekl.

Začal jsem se svlékat. Posadil se na mou postel a pozoroval mě. Nepomáhal mi.

„Tatínek se zlobí?“ zeptal jsem se, když jsem se vrátil z koupelny.

„Tatínek je unavený,“ řekl. Potom dodal: „Chtěl bys jít ke strýčkovi Jicchakovi na seder?“

„A vy s maminkou půjdete se mnou?“

„Maminka nemůže nikam chodit.“ „Já chci být s tebou a s maminkou.“

Potichu vzdychl a odmlčel se. Potom zavrtěl hlavou. „Pane světa,“ řekl v jidiš. „Co to děláš?“

Oteplilo se. Na stromech se objevily zelené pupeny. Do obýváku se dralo velikým oknem slunce a koberec, bílé stěny a nábytek zářily světlem, které jakoby žilo vlastním životem. Na šábes a v neděli odpoledne, když otec nešel do kanceláře, jsem se v pokoji díval na sluneční světlo. Pozoroval jsem, jak mění barvy. Sledoval jsem, jak v nepostřehnutelném pohybu barev a světla vznikají a zanikají nové tvary. Občas mě bolely oči, když jsem se takhle díval celý den.

Matka začala chodit do obýváku. Se zavřenýma očima sedávala na pohovce u okna s obličejem zalitým slunečními paprsky. Jakmile se jednou posadila, ani se nepohnula. Měla bledou, průsvitnou kůži. Vypadala, jako by z ní vyprchal život, jako by se pod vyschlou kůží a křehkými kostmi rozprostírala nekonečná prázdnota.

Jednou v neděli odpoledne jsem si přinesl do obývacího pokoje tužku a blok a kreslil jsem matku sedící na pohovce. Kreslil jsem křivku jejích pokleslých ramen a zad, povadlá ňadra, kostnaté hůlky jejích paží, složených v klíně, a hlavu spočívající na rameni s očima vystavenými slunci. Slunce jí zřejmě nevadilo. Jako by za jejíma očima nebylo nic, co by mohly sluneční paprsky vyrušovat.

Nejvíce jsem se potrápil s obličejem. Levá tvář visela ochabně z lícní kosti jako váček a mně se nedařilo ji vystínovat. Byly na ní různé stupně šedi, které se tužkou nakreslit nedaly. Zkusil jsem to jednou, ale marně. Vygumoval jsem to. Zkusil jsem to ještě jednou a znovu jsem gumoval, až byl obrázek samá šmouha; některá místa byla dost prodřená. Vzal jsem si čistý papír a ještě jednou jsem nakreslil vnější obrys matčiny postavy a vnitřní obrysy paží. Obličej jsem nechal chvíli prázdný a potom jsem dodělal oči, nos a ústa. Nechtěl jsem už použít tužku, ale kresba byla neúplná. Nevěděl jsem, co s tím. Zavřel jsem oči a prohlížel jsem si obrázek v duchu, kousek po kousku. Něco mu chybělo. Otevřel jsem oči a všiml jsem si plného popelníku na stole u pohovky. Díval jsem se na zamáčkuté konce nedopalků. Potichu jsem si popelník přinesl na podlahu k židli. Blok s kresbou jsem si položil na kolena a opatrně jsem přešel ohořelým koncem cigarety přes matčinu tvář. Zůstala po ní ošklivá šmouha, kterou jsem docela snadno rozetřel malíčkem do šedivá. Použil jsem další cigaretu a šedivá vrstva získala sytější nádech. Pracoval jsem dlouho. Popel z cigaret jsem použil na část ramene, která byla ve stínu, a na záhyby županu. Tvary jejího těla najednou ožily. Stínoval jsem právě oční důlky, když jsem si uvědomil, že mě pozoruje otec.

Netušil jsem, kdy přišel, ale podle toho, jak se opíral o stěnu u dveří, tam musel být dlouho. Nedíval se na mě, ale na obrázek. Z místa, kde stál, ho měl jako na dlani. Na tváři měl výraz údivu a rozpaků. Byl vyděšený, rozhněvaný, zmatený a sklíčený zároveň.

Bál jsem se, že se na mě zlobí, protože kreslím matku, když odpočívá. On se ale otočil a potichu odešel. Slyšel jsem, jak jde halou do ložnice.

Položil jsem popelník zpátky na stůl a s tužkou a blokem jsem se vrátil do svého pokoje.

Když mi otec večer pomáhal s pyžamem, řekl potichu: „Přál bych si, aby sis věčně nehrál s tužkami a křídami, Ašere.“

„To není žádné hraní, tati. To je kreslení.“

„Přál bych si, aby sis věčně nekreslil.“

„Tatínek se zlobí, že jsem odpoledne kreslil maminku?“
 „Ne,“ řekl unaveně. „Ne.“
 „Dával jsem pozor, abych ji neprobudil.“
 „To jsem viděl.“
 „Maminka se neprobudila.“
 „Kdo tě naučil takhle používat cigarety?“
 „Na to jsem přišel sám. Jednou jsem to zkusil dokonce s
 pískem. To jsme byli s maminkou na lodičce.“ Otec se na
 okamžik odmlčel. Vypadal strhané. „Dal jsem ti dnes vitamíny,
 Ašere?“
 „Dal, tati.“
 Zhasnul světlo. „Odříkej mi krias šemu.“
 Když jsem skončil, políbil mě a pomalu zamířil ke dveřím.
 „Tati?“
 „Copak, Ašere.“
 „Moc mě mrzí, že se na mě kvůli tomu obrázku zlobíš.“
 Začal něco říkat, ale odmlčel se.
 „Chtěl jsem nakreslit světlo a stín,“ řekl jsem.
 „Ano,“ zašeptal. „Už spi.“
 Odešel z pokoje.
 Budu to muset nakreslit znovu, napadlo mě. Třeba bych mohl
 použít něco jiného než cigarety. Špatně se s nimi dělá a kromě
 toho hrozně páchnou. Musí to jít jinak. Usnul jsem. Zdálo se mi o
 prapradědečkovi mého otce. Podřimoval na sluníčku v obývací
 já ho kreslil, když se najednou probudil. Rozzuřil se a přehnal se
 pokojem jako bouře. Byl hrozivě veliký. Tyčil se nade mnou jako
 nějaký kolos. Jeho tmavý plnovous vrhal ohromné stíny na
 koberec. „Marníš čas, marníš čas,“ hřímal. „Věčně si jenom hraješ
 a kreslíš! Marníš čas!“ Probudil jsem se hrůzou a srdce mi divoce
 tlouklo. Ležel jsem v posteli, ale nemohl jsem oka zamhouřit.
 Došel jsem si na záchod. Když jsem se vracel zpátky, spatřil jsem
 v obývací slabé světlo. Nahlédl jsem dovnitř. Otec stál u okna a
 kýval se dopředu a dozadu. Šel jsem si potichu lehnout. Najdu si
 místo cigaret něco jiného. Celý svět zahalím do světla a stínu,
 vdechnu mu život. Měl jsem pocit, že to není nemožné.
 Obchody, které patřily zbožným Židům, byly zavřené na
 šábés a otevřené v neděli. Jednou jsem šel s otcem v neděli ráno
 do koloniálu. Bylo chladné, slunečné jarní ráno. Na Brooklyn
 Parkway nebyl skoro žádný provoz. Ulice v tuhle dobu jako
 obvykle odpočívala.

Obchod byla dlouhá, úzká a stará místnost. Na zaprášených policích podél stěn stály plechovky a lahve. Krabice a bedny byly naskládány bez ladu a skladu na podlaze. Obchod byl právě plný košer potravin na Pesach. Podél uzounké uličky od dveří k pultu se tyčily stohy krabic macesů. Pult se ztrácel pod papírovými sáčky, účtenkami a krabicemi s bonbóny. Za pultem stál muž, kterého jsem nikdy předtím neviděl.

Byl malý a hubený, měl velké vykulené oči, zahnutý nos a strhaný obličej měl protkaný vráskami. Tvář mu pokrývalo tmavé strniště. Měl na sobě zašpiněnou, původně bílou zástěru, starý vlněný svetr hnědé barvy a čepici s kšiletem. Jeho oči nervózně tékaly. Když procházel uličkou mezi krabicemi macesů, neustále se otáčel. Rázně pokýval hlavou na otce a utřel si ruce do zástěry. Řekl něco nějakým cizím jazykem a natáhl ruku přes pult.

Potřásl si. Otec mu něco řekl. Muž se na mě podíval a usmál se. Měl špinavé a křivé zuby. Naklonil se přes pult a podal mi ruku. Potřásl jsem si s ním. Prsty a dlaň měl suché a samý mozol.

„Pozdrav reba Judela Krinského, Ašere,“ vybídl mě otec.

„Dobrý den,“ řekl jsem.

„Dobrý den,“ odpověděl. Mluvil se silným přízvukem. „Moc hezký den.“ Měl drsný, chraplavý hlas.

„Reb Krinsky přijel právě z Ruska,“ otočil se ke mně otec.

Přestal jsem pokukovat po krabicích s bonbóny a pohlédl jsem na toho malého muže.

„Řekl jsem synovi, že jste právě přijel z Ruska,“ vysvětloval otec muži v jidiš.

„Ve čtvrtek,“ řekl mi muž v jidiš a znovu se usmál.

„Jak se cítíte?“ zeptal se ho otec.

„Jak se může Žid cítit?“ Muž na mě pohlédl. „Jak se jmenuješ? Ašer? Víš, Ašere, že tvůj otec je anděl Boží?“ Otočil se k otci. „Jak se asi může Žid cítit? Pro maces jsme tam museli projít sedmi branami pekla. Tady jsem macesy doslova zavalení. Jak by se asi tak mohl Žid cítit? Jste anděl Boží, a rebe, ať žije dlouho a ve zdraví, rebe pro mě vykonal zázraky a divy. V noci mě napadá, že je to jenom sen, a bojím se probuzení. Jestli je to sen, raději bych se už neprobouzel a zemřel ve spánku.“

„Tak byste mluvit neměl,“ řekl otec potichu.

„Žádný člověk na světě by takhle neměl mluvit, rebe Lve. Ale já to tak cítím.“

Na okamžik se odmlčeli. „Potřeboval bych tohle,“ řekl po chvíli otec a podal muži kousek papíru.

„Ano,“ přikývl muž. „Hned to bude.“ Několik minut pobíhal kolem. Ukládal právě zboží do papírové tašky, když otec v jidiš poznamenal: „Naučil jste se to rychle.“

„Naučil jsem se mnohem těžší věci, než prodávat v tomhle krámě, a mnohem rychleji,“ řekl muž. „Člověk se dokáže učit mnohem rychleji, když jde o přežití.“ Podal otci tašku. „Přeji vám košer a šťastný Pesach. A vaší paní brzké uzdravení.“

Venku jsem se zeptal otce: „Tomu pánovi jsi taky pomáhal přijet z Ruska?“

„Ano, Ašere.“

„Kolik jich přijelo?“

„Tři.“

„Ten krám je teď jeho?“

„Ne, Ašere. Pracuje tam jenom do Pesachu. Potom mu najdeme jinou práci.“

„Je to jeden z nás?“

„Ano, Ašere. Je to jeden z nás.“

„A proč nosí tu čepici?“

„Nosil ji už v Rusku. Rebe mu řekl, aby ji nosil i tady. Říká se jí kasket.“

„Proč mu rebe řekl, aby ji nosil v Americe?“

„Aby lidé viděli ruského Žida, který zůstal Židem.“

„Je ruský vůdce na Židy zlý, tati?“

„Stalin?“ Rychle pronesl hebrejsky: „Ať jeho jméno a památka navždy zmizí,“ a pokračoval trpce anglicky: „Stalin je ze sitra achra.“

Když jsme vešli do bytu, sdělil jsem paní Rackoverové: „Viděli jsme ruského Žida.“

„Á – toho muže z koloniálu,“ pravila paní Rackoverová. „Jak se mu vede?“

Je hrozně hubený,“ řekl jsem.

„Jedenáct let na Sibiři,“ řekla. „Nechápu, jak to mohl přežít. Je to úplný zázrak. Rebe Lve, vaše paní chce s vámi mluvit.“ Otec zamířil rychle do ložnice. „Co je to Sibiř?“ zeptal jsem se.

„Co je to Sibiř?“ opakovala po mně paní Rackoverová. „To je jedna země, kde je jako v téhle ledničce.“ Uklízela právě mléko, které jsme přinesli. „Je to země věčného ledu a tmy, kam ruská vláda posílá lidi, které nenávidí. Běž si umýt ruce, dám ti sklenici mléka a sušenky. Co je to Sibiř? Nikdo by ji neměl poznat. Rebeho otec seděl na Sibiři tři roky. Já tam měla dva bratrance.“

Jeden zemřel; druhý se vrátil domů, ale nepamatoval si vlastní jméno. Běž si umýt ruce, Ašere.“

Prošel jsem chodbou do koupelny a postavil jsem se na dřevěnou stoličku. Potřeboval jsem ji, abych dosáhl na kohoutky. Ze zrcadla nad umývadlem se na mě díval kluk se zrzavými vlasy a tmavýma očima. Malý zrzek s tmavýma očima. Tmavýma žhnoucímá očima. Jak bych namaloval zemi věčného ledu a tmy? A jak by ji asi tak namaloval Picasso? Utřel jsem si ruce a vyšel jsem z koupelny.

Otec byl v kuchyni. Paní Rackoverová připravovala na tát kávu a rohlík. Otec jej vzal a odnesl do ložnice. „Jak je mamince?“ zeptal jsem se.

„Řekla si o něco k jídlu,“ oznámila mi paní Rackoverová. „To je dobré znamení. Umyl sis ruce?“

Ukázal jsem jí ruce, aby si je mohla zkontrolovat.

„Koukám, že sis umyl i košili a kalhoty. Posad' se. Tady máš to mléko a nějaké sušenky.“

Zanedlouho přinesl otec tát zpátky do kuchyně. Šálek byl prázdný a rohlík zmizel.

„Už je mamince líp?“ zeptal jsem se.

„Já nevím,“ odpověděl otec unaveným hlasem. „Možná trošku.“

„Můžu se na ni jít podívat?“

„Později,“ řekl otec. „Maminka teď odpočívá.“ Vzal si noviny, které nechal ležet na pracovním stole. „Máš co dělat, Ašere?“

„Mám, tati.“

„Až dopiješ a dojíš,“ upozornila mě paní Rackoverová.

Otec odešel z kuchyně.

Seděl jsem u stolu a díval se do sklenice na mléko. Led je bílý, napadlo mě. Bílý jako mléko. Ne, jako mléko ne. Led má v sobě modrou. A šedivou.

„Tak to mléko vypij, Ašere,“ slyšel jsem, jak říká paní Rackoverová.

„Takou to má barvu, když je člověku zima?“ zeptal jsem se.

Paní Rackoverová přestala utírat šálek a zblízka na mě pohlédla. „Cože?“ řekla.

„Pocit zimy,“ slyšel jsem, jak říkám. „A pocit tmy.“

„Tak už dopij a dojez a běž do svého pokoje, Ašere. Já se z těch tvých nesmyslů zblázním. Hod' sebou.“

Led je modrý, šedivý a bílý, přemýšlel jsem. Potom mě napadlo, že není modrý, šedivý a bílý. Nevím, jakou má barvu. Vadí mi, že to nevím. Byl jsem neklidný a podrážděný. Vrtěl jsem sebou na židli a hlavou mi vrtalo: Jakou má led barvu?

„Tak dělej,“ honila mě paní Rackoverová.

Dopil jsem mléko a snědl poslední sušenku.

„Díky Bohu,“ řekla paní Rackoverová s úlevou a odnesla sklenici a talířek.

„Opravdu je mamince trochu líp?“

„Já nejsem doktor ani Pán světa,“ odpověděla paní Rackoverová. „Nevím. Běž si hrát do svého pokoje. A nejdřív si umyj ruce a pus. Máš stejně mléka a sušenek na sobě jako v sobě. Šest let a takové čuně! Tak hybaj!“

V pokoji jsem se natáhl se zavřenýma očima na postel a přemýšlel jsem o tom muži z Ruska. Jeho tvář jsem před sebou viděl zřetelně: neklidné oči, zahnutý nos, strhané rysy. Ta tvář žila jedenáct let v zemi věčného ledu a tmy. Nedokázal jsem si představit, jaké je to žít v ledu a tmě. Položil jsem si ruce na oči. Byla to určitě jeho tvář; ne jeho skutečná tvář, ale pocit, jaký jsem z ní měl. V duchu jsem si ji nakreslil. Potom jsem se posadil ke stolu a na čistý papír jsem nakreslil, jaký jsem měl z jeho tváře pocit. Nakreslil jsem kasket. Nepoužil jsem k tomu žádné barvy. Tvář se na mě dívala z papíru. Šel jsem si lehnout zpátky na postel a zavřel jsem oči. Cítil jsem v sobě led a tmu. Cítil jsem, jak mne pomalu prostupuje ledová tma. Cítil jsem naši tmu. Měl jsem pocit, že jsme bratři, on a já, že oba známe země věčného ledu a tmy. Ta jeho byla v minulosti; má v přítomnosti. Ano, byli jsme bratři, a v tu chvíli mi byl ze všech lidí na světě nejbližší.

Právě jsme večeřeli, když matka přišla do kuchyně a posadila se ke stolu. Nepozdravila se s námi. Paní Rackoverová před ni postavila misku polévky. Matka pronesla požehnání nad chlebem a začala jíst.

„Ašere,“ řekl otec. „jez tu polévku.“

Paní Rackoverová se pohybovala neslyšně kolem. Čas od času pohlédla na matku.

Matka měla na sobě růžový župan s krajkou na rukávech a límci. Na hlavě měla hezkou blond paruku. Byla jako kost a kůže a kolem očí měla temné kruhy; do tváří se jí začínala vracet barva.

Jedl jsem, ale ani jsem nevnímal, co jím. Během hlavního jídla se otec natáhl pro krajíc chleba a převrhl si přitom sklenici vody. Paní Rackoverová vodu mlčky utřela a znovu otci sklenici naplnila.

Když jsme dojídali, matka se ke mně naklonila a potichu se zeptala: „Jak se máš, Ašere?“

„Dobře, mami.“

„Nakreslil jsi nějaké nové obrázky?“

„Ano, mami.“

Přes drobné rty jí přeběhl slabý úsměv. „Dobré obrázky, Ašere?“

„Ano, mami.“

„Musím si je prohlédnout. Ale teď ne. Jsem trošku unavená.“ Otočila se k otci s úsměvem na rtech. „Co je nového ve světě, Arje?“

Otec přimhouřil oči. Na okamžik od ní odvrátil hlavu a znovu na ni pohlédl. „Hodně věcí,“ řekl potichu.

„Ano,“ přikývla. „To si myslím.“ Potom dodala: „Je špatné odcházet od rozdělané práce, Arje.“

Otec se zamyšleně podrbal na tváři.

„Tak jsi mě to učil, Arje. Necháš-li úkol pro Ribono šel olam nedokončený, vítězí sitra achra.“

„Ano,“ přisvědčil otec.

„Chtěla bych, aby sis to pamatoval, Arje. Nezapomeň na to, prosím tě.“

Otec mlčel. Nastalo nepříjemné ticho, které nakonec přerušila paní Rackoverová.

„Dáte si čaj, paní Lvová?“

„Ráda,“ odpověděla matka a pousmála se.

Pak s námi společně pronesla birkat ha-mazon, požehnání po jídle. Zpívala zřetelně, z paměti, a když jsme skončili, postavila se.

„Jsem trošku unavená,“ řekla. „Dobrou noc, Ašere.“

„Dobrou noc, mami.“

„Zítra si prohlédnu tvé dobré obrázky.“

Otec ji doprovodil do ložnice.

„Pane světa,“ mumlala si paní Rackoverová pro sebe, když jsem vycházel z kuchyně. „Pane světa.“

Do svého pokoje jsem se vrátil celý roztřesený. Mami, říkal jsem si v duchu. Co ti je? Posadil jsem se ke stolu a podíval jsem se na obrázek ruského Žida. Žida ze země věčného ledu a tmy. Zjistil jsem, že držím v ruce pastelku. Nemohl jsem si

vzpomenout, jakou měl barvu vlasů. Začal jsem vybarvovat místo mezi okrajem jeho čepice a ušním boltcem. Bylo docela malé. Vzal jsem si červenou. Teď měl červené vlasy. Měl neklidné tmavé oči a červené vlasy. Prsty jsem měl od vosku z pastelky celé ulepené. Obrázek se mi nelíbil. Lehnul jsem si do postele. Ležel jsem bez hnutí a cítil, jako by se v temných koutech pokoje usadil strach.

Když jsem se z té tmy zase vzpamatoval, podíval jsem se z okna. Byla noc. Zamířil jsem chodbou do obývacího pokoje. V pokoji byla tma. Žaluzie na okně byla stažená. Vyrovnal jsem pásy a podíval jsem se mezerami ven. Po Brooklyn Parkway se pomalu táhl had světlometů, které ve tmě zanechávaly teplé pruhy světla. Za chvíli jsem zjistil, že je to takhle nepohodlné. Začal jsem vši silou tahat za provázek po straně, abych žaluzii vytáhl nahoru. Okno bylo hodně vysoké, a když jsem měl žaluzii asi metr nad sebou, vzpříčila se. Povolil jsem provázek. Levá strana žaluzie klesla asi o čtvrt metru; pravá strana zůstala na místě. Nemohl jsem s ní pohnout. Nechal jsem ji, jak byla. Visela v ostrém úhlu k svislým příčkám okna. Stál jsem tam dlouho a pozoroval auta, lidi a domy v naší ulici.

Neslyšel jsem otce, když vešel do pokoje. „Ašere,“ řekl potichu. „Tati.“

„Je pozdě.“

„Co to maminka říká?“

„Já nevím, Ašere.“

„Proč to Bůh mamince dělá?“

Otec neodpověděl.

„Proč by to dělal?“

Otec se otočil od okna a podíval na mě. Cítil jsem na sobě jeho pohled. Potom zatahal za provázek u okna a žaluzie sjela s drnčením dolů. Natočil pásy, až se překrývaly, a ulice zmizela. Potom se nade mnou naklonil. Otočil jsem se k němu. Sklonil se ke mně a já cítil, jak mě bere v podpaží a zvedá nahoru. Pevně mě k sobě přitisknul. Položil jsem mu ruce kolem krku. Na tváři mě šimraly jeho vousy. Zabořil jsem mu obličej do krku a do vousů. Odnal mě do mého pokoje.

Když jsem už ležel, řekl jsem: „Paní Rackoverová říká, že reb Judel Krinsky byl jedenáct let na Sibiři.“

„Ano.“

„Zachrániš ještě nějaké Židy z Ruska, tati?“

„Nevím,“ odpověděl unaveným hlasem. „Chtěl bys zase cestovat?“

Podíval se na mě a v očích mu zajiskřilo. „Ano,“ řekl. „Má reb Krinsky ženu a děti?“

„Měl. Zahynuli ve válce.“

„Jak to, že věděl o mamince?“

„Každý o ní ví, Ašere. Ted' skončíme a ty budeš spát. Odříkej mi krias šemu.“

Druhý den ráno jsem šel s otcem do kanceláře. Celé dopoledne pršelo. Stromy ve studeném bezútěšném dešti zčernaly. Otec seděl u stolu a četl *New York Times*. Několikrát zazvonil telefon. Čas od času zvedl oči a podíval se z okna na déšť na ulici. Oči měl temné a zasmušilé. Vypadal unaveně. Na oběd jsme šli domů v dešti. Matka zůstala v ložnici. Nechtěla mě vidět a odmítla mluvit s otcem, když ji chtěl poprosit, aby s námi pojedla.

Pršelo celé odpoledne. Procházel jsem se po domě, chvíli jsem kreslil stromy v dešti, které byly vidět oknem z otcovy kanceláře, a potom jsem se díval ze dveří, jak prší do louží na dlážděné verandě.

Déšť padal vytrvale s tichým šuměním na dláždění a na ulici. Po chvíli jsem pozoroval déšť zevnitř a zanedlouho jsem přestal vnímat, co vidím.

V takovém rozpoložení mě našel otec ve dveřích. Šli jsme spolu domů. Matka spala. Večeřeli jsme sami. Pršet nepřestalo.

Potom jsem stál v obýváku u okna a díval se mezerami v žaluzii na ulici. Asfalt se temně leskl. Chladné, stříbřité provázky deště protínaly kruhy teplé, žlutobílé záře kolem vrcholků pouličních svítilen.

Otec vešel do pokoje.

„Už je pozdě, Ašere.“

„Ještě chvíli, tati. Prosím tě.“

Postavil se vedle mě a pozoroval déšť padající na třpytivě černou ulici.

„Nakreslil jsem reba Krinského, tati. Ale nelíbí se mi to.“ Položil mi ruku na rameno. „Pojď si lehnout.“

V obýváku se rozsvítilo. Ve dveřích stála matka. Náhlé světlo mě na okamžik oslepilo. Matka měla na sobě bleděmodrý župan a pantofle. Krátké, rozčuchané tmavé vlasy neměla zakryté.

„Proč tady stojíte potmě?“ zeptala se potichu. Otec ji chvíli pozoroval. „Povídali jsme si,“ řekl. Vstoupila pomalu do pokoje a přitáhla si župan k tělu. „Spala jsi celý den, Rivko,“ řekl otec. „Nemáš hlad?“

„Nemám. Jak se máš, Ašere?“

„Dobře.“

„Jsi nějaký bledý. Starají se o tebe?“

„Starají, mami.“

Posadil jsem se s otcem na pohovku. Matka se posadila proti nám na jedno z křesel. Složila ruce do klína. Do čela jí padaly pramínky tmavých vlasů. Pohled měla ale jasný.

„Musím si s tebou promluvit, Arje,“ řekla potichu.

„Ašer by si měl jít lehnout.“

„Jeho se to také týká.“

Otec na to nic neřekl. Odněkud z dálnice se ozval zvuk klaksonu.

„Arje,“ pokračovala matka. „Práce mého bratra není ukončená.“

Utrápeně na ni pohlédl. Mlčel. „Chci dokončit jeho práci.“ Otcí pomalu poklesla ústa.

„Nebraň mi v tom, Arje.“ Hlas měla naléhavý. „Prosím tě.“ Mlčky na ni zíral.

„Arje, bratrova práce nesmí zůstat nedokončená. Chci ji dokončit. Ašer začne v září chodit do ješivy. Paní Rackoverová k nám bude chodit, když budu muset být pryč.“ Na okamžik se odmlčela. Potom řekla hlasem, jemuž rozumí jenom lidé, kteří spolu hovoří důvěrným jazykem: „Budeš zase cestovat, Arje.“

Otec se podrbal na tváři.

„Prosím tě, Arje. Dokážeš pochopit, jaké to je, když něco zůstane nedodělané?“

Otec z ní nepouštěl oči a stále mlčel.

„Ano,“ pokývala hlavou. „Víš, jaké to je.“

„Rivko, měli bychom si o tom promluvit někdy jindy.“

„Jindy? Proč jindy? Bude to snad jindy jiné?“

Otec neodpověděl.

„To by také nemělo zůstat otevřené,“ řekla matka. „Znamenalo by to vítězství pro sitra achra.“

„Rivko, jsi matka. Je tady dítě, které potřebuje vychovat.“

„Kromě toho jsem sestra a manželka,“ prohlásila. Mlčky na sebe hleděli. Nakonec matka řekla: „Arje, dovol, abych zítra zavolala na školu. Prosím tě.“

„Počkej do úterka.“
„Proč?“
„Prosím tě o to.“
„Dobrá,“ souhlasila. „Počkám.“ Potom dodala: „Promluvíš si s rebem?“
„Ano.“
Oči jí náhle opět potemněly. „Rebe mi to nikdy nedovolí.“ Přitáhla si župan k tělu, jako by jí byla zima. Její hlas byl najednou drsný a nenávidný. „Rebe zabil mého bratra.“
Vytřeštil jsem na ni oči. Otec zbledl v obličeji.
„Rebe ho posílal na cesty a tam ho zabili.“
„Rivko, prosím tě!“ zamumlal otec. Hlas se mu chvěl. „Pane světa,“ řekl v jidiš.
„Mého bratra by nezabili, kdyby ho rebe neposílal na cesty.“
„Tak dost!“ řekl otec a postavil se. „Pojď, Ašere. Promluvíme si později, Rivko.“
„Ale jeho práce by neměla zůstat nedokončená. Sitra achra by to jen uvítala. Vysvětli to rebemu, Arje.“
„Tak pojď, Ašere. Slyšíš?“
„Ano, jen ať jde spát. Podívej, jak je bledý. Dostává vitamíny? Dávají ti vitamíny, Ašere? Půjdu si také lehnout. Jsem hrozně unavená.“ Najednou se postavila. Župan si přidržovala k útlému tělu. „Dobrou noc. Prosím tě, Arje. Moc tě prosím. Vysvětli to rebemu.“
Odešla rychle z pokoje.
Otec stál u pohovky a hleděl na podlahu. Nepřítomně si hladil tvář. „Tati?“
Ani se nepohnul a dál si hladil tvář.
„Tati? Maminka bude chodit do školy?“
Neodpověděl.
„Tati, já se bojím. Tati?“
Pevně mě k sobě přitisknul. Tvář jsem měl zabořenou do jeho vousů. Oči jsem měl doširoka otevřené a prohlížel jsem si kůži na jeho obličeji, jednotlivé zrzavé vousy a růžové koutky očí. Byl cítit teplem: vyzařovala z něho síla a teplo. Odnosl mě do mého pokoje a pomohl mi s pyžamem. Posadil se na kraj postele.
„Jak mohla maminka říkat o rebem takové věci?“ zeptal jsem se.
Otec mlčel. Vypadal utrápeně. Potom se najednou postavil, dal mi dobrou noc a odešel. Na krias šemu zapomněl.

Vzpomínám si na tu noc velice zřetelně, na strukturu její tmy, na opakující se ozvěnu jejích zvuků. Ležel jsem potmě v posteli a připadal jsem si, jako bych byl součástí ohromné a nekonečné klenby vesmíru, jako živé maso spojené s blízkou a vzdálenou bolestí. „Rebe zabil mého bratra,“ slyšel jsem matku – jako by se její slova přirtila skrze černou tvář nekonečna. Ta slova mi naháněla strach, byla démonická, přicházela ze sitra achra, z Druhé strany, z říše tmy, která plodila hrůzu a zlo a kamenné peklo, neprodyšně uzavírající světlo.

Někdy v noci jsem vyšel z pokoje a zamířil chodbou k oknu do obýváku. Už nepršelo. Na bezmračné obloze visel obrovský měsíc ve třetí čtvrti a vrhal namodralé světlo na domy a ulici dole. Noc byla klidná. Obloha se potichu a netečně vyjímala oproti soukromým úzkostem.

Vrátil jsem se do pokoje. Na stole ležel sotva viditelný obraz ruského Žida. Hleděl jsem na něho a dlouho jsem měl pocit, jako by se vklínil do tmy, jako by to bylo světlo, obklopující ulitu. Strýčkovi Jicchakovi se líbil jeden z mých obrázků. Rozhodl jsem se, že budu na obrázku ruského Žida ještě pracovat, že se naučím nakreslit pocit ledu a tmy a vzlykající ulice. Neexistovalo nic, co bych nedokázal.

Když jsem si lehnul do postele, vrátila se tma a s ní vzpomínky a hrůza z uplynulé noci. Kreslit čáry a tvary na papír působilo tváří v tvář takové nezměnitelné tmě jako nějaká povrchní záliba, pošetilost, které bezpochyby zanechám, jakmile vstoupím do světa za oknem našeho obýváku. Ano, strýček měl skutečně zvláštní smysl pro humor. Ruský Žid zůstane nedodělaný; země věčného ledu a tmy, ulice vzlykající v dešti – to všechno zůstane v dětské fantazii. Vyrostu z toho.

Ležel jsem potmě a modlil jsem se, abych vyrostl.

Rebe dal svolení.

V září jsem začal chodit do ladovské ješivy, matka nastoupila na Brooklyn College a otec opět cestoval pro rebeho. Přestal jsem kreslit.

2 Kapitola druhá

Moji učitelé byli laskaví, spolužáci přátelští a krutí jako kdekoli jinde. Brali na mě zvláštní ohledy, protože jsem byl synem Arje Lva, jednoho z rebeho vyslanců, který byl často na cestách a jehož nepřítomnost museli vyvažovat učitelé; kromě toho jsem byl synem Rivky Lvové, jedné z mála ladovských žen, kterým dal rebe svolení studovat na vysoké škole, ženy, která se uzdravila z vážné nemoci a nějaký čas balancovala mezi tmou a světlem jako nad propastí.

Na první léta ve škole si moc nevzpomínám. Nevím, jak byla třída vymalovaná ani jaká měla okna. Pamatuji si ale, že v každé místnosti vedle tabule visela v rámečku fotografie rebeho. Na hlavě měl obyčejný tmavý klobouk. Měl jsem pocit, jako by se na nás bez ustání díval. Zanedlouho se mi o portrétu začalo zdát – i když si nevzpomínám, že bych ho v té době zahlédl ve škole.

Často jsme vídali mašgiacha, rava Josefa Cutlera, který byl zodpovědný za vývoj našich duší a měl za úkol naučit nás dogmata ladovského chasidismu. Byl to vysoký muž s tmavým vousem, bílými rukama, zasněnými očima a vlídným hlasem. Chodíval k nám do třídy jednou týdně a povídal nám o tom, jak důležitá je svatost a spravedlivost. Vyprávěl nám o rebem, o rebeho otci a dědečkovi. Vyprávěl nám o strastech a obětech ladovských Židů, kteří si uchovali jidiškejt, své židovství, i přes komunistické pronásledování. Svou výškou a tmavým vousem mi vzdáleně připomínal mého hřímajícího mytického předka; jeho zasněný pohled a laskavý hlas zase mého dědečka, samotářského učence, který se zcela nepochopitelně stal cestujícím chasidem.

Škola sídlila ve staré třípatrové budově z červených cihel, přiléhající k ústředí ladovského hnutí. Vyučování nám začínalo v půl deváté a končili jsme v půl páté odpoledne. Náboženské předměty jsme se učili v jidiš, ostatní anglicky. Všichni naši náboženští učitelé byli ladovští Židé; ostatní byli buď ladovští Židé nebo nežidé. Nevěřící Židé v naší škole nebyli.

V prvních letech školy jsem vůbec nekreslil, nepočítám-li bezvýznamné malování prstem, když se naše třída podílela na přípravě oslav svátků. Talent ležel ladem.

Vzpomínám si, jak se mě někdy v první třídě zeptala matka, proč jsem přestal kreslit.

Pokrčil jsem rameny.
„To je nějaká odpověď, Ašere?“
„Už se mi nechce, mami.“
„Proč se ti nechce?“
„Já nevím.“
„Ale kreslit umíš moc dobře.“
„Nenávidím kreslení,“ řekl jsem. „Je to ztráta času. Kreslení je sitra achra. Jako Stalin.“

Trošku zbledla a už nic neříkala.

Otec se o kreslení ani jednou nezmínil. Pro něho to byl jeden z mnoha zvolna mizejících neduhů mého dětství, jako byly například spalničky, příušnice nebo chronická angína.

Léto jsme trávili každý rok v jedné soukromé chatové kolonii v Berkshirských horách ve státě Massachusetts. Byla to malá chasidská kolonie na břehu jezera. Bungalovy stály pouhých pár metrů od písčitého břehu. Otec přes týden pracoval a s ostatními manžely za námi jezdil na víkendy. Na šábés odpoledne jsem často vídával rodiče, jak se procházejí na břehu nebo pod vysokými stromy v nedalekém borovicovém háji: otec v bílé košili a tmavých kalhotách, s tmavou sametovou jarmulkou na hlavě a tváří olemovanou rudými vlasy a vousy; matka v letních šatech s dlouhými rukávy nebo v tenké halence a bílé nebo bleďmodré sukni. Nikdy neplavali. Občas se šli projet na loďce. V neděli časné ráno, když bylo ještě chladno, jsem je vídával na jezeře. Otec vždycky seděl uprostřed loďky čelem k matce a při řeči se k ní nakláněl. Když šli vedle sebe, vypadal velice vysoký, a když spolu mluvili, musel k ní sklánět hlavu.

Hrával jsem si s několika chasidskými chlapci mého věku, ale často jsem se kolem potloukal sám. Občas jsme se s matkou procházeli a povídali si o létu: o slunci na jezeře, o tom, jak roste tráva, co dělá v noci hmyz, proč je ve dne takové vedro a v noci chladno. Často se mě ptala, proč jsem přestal kreslit. Vždycky jsem jenom krčil rameny.

V létě vypadala vždycky šťastná a já byl rád, že jsem s ní. Byly však chvíle, kdy se jí do očí vrátil prázdný pohled – uprostřed hovoru o motýlech, na procházce pod vysokými borovicemi, když jsme přecházeli štěrkem vysypanou venkovskou cestu nebo pozorovali letícího ptáka – a tehdy jsem od ní chtěl být co nejdál.

Do města jsme se vraceli koncem srpna. V září mi začala ješiva a matce vysoká škola. Už to nebyla ta bezstarostná starší sestra. Naopak, začala nám do všech podrobností organizovat každodenní život. Musel jsem dodržovat přesný časový rozvrh: v určitou dobu vstávat, odcházet do školy a vracet se domů. Také otec měl své cesty podrobně naplánované. V té době jezdil nejdál do Bostonu nebo Washingtonu. Pokud nastala během cesty nějaká změna, při první příležitosti zavolal matce.

Matka neustále opakovala, že musíme využít svůj čas co nejlépe. Pokud jsme si pečlivě rozvrhli práci a čas, dokázali jsme toho stihnout hodně.

Občas jsem měl ale pocit, jako by v tom bylo něco víc. Jednou jsem si cestou ze školy zašel přes Kingston Avenue a domů jsem přišel pozdě. Matka na mě čekala u dveří a hned na mě začala křičet. Nepoznával jsem ji. Celá se třásla jako nepříčetná. Měl jsem dojem, že se zas tak moc nestalo, zvlášť když jsem ten den neměl žádné úkoly. Dlouho jsem pak chodil ze školy rovnou domů.

Po večeři pomáhala paní Rackoverové s nádobím. Potom umyla kuchyňský stůl, přinesla si učebnice a sešity a úhledně si je před sebou vyrovnala. Často si přitom prozpěvovala nějakou píseň v jidiš. Posadila se ke stolu a celé hodiny pracovala. Nežřídka jsem měl pocit, jako by to vůbec nebyla kuchyň, jako by se z kredence stala knihovna, z nádobí knihy, z poliček stojánky na časopisy, z pracovní desky stůl pro knihovníka, celá místnost jako by se proměnila v laboratoř duše.

Když studovala, nesměl jsem ji vyrušovat. Ve svém pokoji jsem si udělal úkoly a pak jsem se neslyšně toulal po bytě. Všude bylo ticho jako v knihovně nebo archivu. Přišla si mě poslechnout, jak odříkávám krias šemu, a zase se vrátila do kuchyně ke svým knihám. Už jsme nechodili na procházky podzimním větrem; neběhali jsme závějemi; nejezdili jsme na lodičkách v Prospect Parku. Nekreslil jsem. Můj talent jakoby odumřel.

Otec začal cestovat pro rebeho ve stejném měsíci, kdy matka nastoupila na školu. Ponechal si kancelář, ale místo zvedání telefonů se vydával na cesty. Najednou z něho byl jiný člověk. Vypadal, jako by se znovu narodil. Jeho první cesta mířila do jedné malé ladovské komunity nedaleko Tomovy řeky v New Jersey, kam doručil zásoby na Vysoké svátky a požehnání od rebeho. Příště jel do Baltimore, kde se jako rebeho zástupce

zúčastnil slavnostního položení základního kamene nové ladovské synagogy a ústředí komunity. Potom cestoval do Filadelfie, Newarku, Providence, Bostonu a Washingtonu. O jeho cesty jsem se přestal zajímat. Každá cesta totiž znamenala, že bude celý den pryč.

Když nebyl na cestách, pracoval v kanceláři. Večer často četl v obýváku *Time*, *Newsweek*, *New York Times* a časopisy a noviny psané v jidiš. Sedával shrbený na pohovce, časopisy a noviny měl poházené kolem sebe, nohy v pantoflích na konferenčním stolku, na hlavě tmavou jarmulku a prsty se pomalu probíral dlouhým zrzavým plnovousem.

V novinách a časopisech hledal zprávy o ruských Židech. Zdálo se, že má k Židům v Rusku mnohem blíž než k Židům v naší ulici. Na šábés četl výhradně spisy našeho rebe nebo minulých vůdců ladovských chasidů. Často studoval traktát z Talmudu zvaný Sanhedrin.

Jednou večer, když jsem chodil do druhé třídy, přišel domů a oznámil matce, že ho přesunuli do kanceláře v prvním patře. Tváře, lemované rudými vlasy, mu jenom hořely. Matce se v očích objevil záblesk neklidu, ale vzápětí zmizel.

V těch letech jsem měřil čas podle testů ve škole, podle svátků a událostí, které se přihodily lidem kolem mě. Roš hašana, Jom kipur, Sukot, Simchat Tóra, Chanuka, Purim, Pesach, nesčetné ladovské oslavy – to byl koloběh mého roku. Čas od času jsem se doslechl o úmrtí blízkého nebo vzdáleného člena naší komunity. Jednou v zimě někdo v našem domě onemocněl. Odvezli ho do nemocnice a já ho víckrát nespátřil. Tetě Lee se narodilo páté dítě, holčička. Strýček Jicchak koupil prázdný obchod vedle svého klenotnictví, nechal strhnout přilehlou zeď a zdvojnásobil už tak úspěšný podnik. Judel Krinsky dostal práci v papírnictví na Kingston Avenue, pouhé tři vchody od mého strýčka. Obchod patřil jednomu ladovskému Židovi, který pracoval v druhém, větším papírnictví ve Flatbush. Judel Krinsky už neměl tak strhaný výraz, dokonce přibral na váze a nechal si narůst hustý, tmavý, lehce prošedivělý plnovous. Kasket nosil pořád a čas od času se kolem sebe nervózně rozhlížel. Měl jsem Judela Krinského rád. Toho dne, kdy na mě matka křičela, protože jsem se vrátil ze školy pozdě, jsem se stavil právě v jeho papírnictví.

V té době se naše ladovská komunita v Crown Heights rychle rozrůstala. Skoro každý šábés jsem viděl v synagoze nové tváře.

Přicházeli ze západní Evropy a z těch zemí východní Evropy, odkud lidé směli stále odcházet. Z Ruska jich přišlo jenom málo.

V létě roku 1952 přijel otec jednou v pátek do kolonie bungalovů z cesty do Washingtonu. Byl jsem právě na břehu a házel do vody kamínky, když z hlavní silnice zabočil na naši příjezdovou cestu taxík. Uvnitř seděl otec. Ihned jsem se rozeběhl do travnatého svahu k bungalovu. Před vchodem jsem se zastavil a díval jsem se na otce. Vystupoval z taxíku pomalu a opatrně, jako by ho něco bolelo. Matka vyšla z domu a zamířila k němu. Zaplatil řidiči a taxík odjel. Otec stál na příjezdové cestě s kufrem postaveným vedle sebe. Klobouk měl posazený do týla a tmavý oblek pomačkaný. Vypadal jako duchem nepřítomný.

„Arje,“ vítala ho matka.

„Rivko,“ zamumlal otec. „Zastřelili ty spisovatele.“ Matka se zastavila. Její drobné tělo znehybnělo a ústa jí poklesla.

„Právě jsme se to dověděli. Ty, kteří nezemřeli ve vězení, vyvlekli ven a zastřelili.“ Podrbal se na tváři a rozhlédl se. Stále vypadal, jako by ani neměl ponětí, kde je. „Jak jsem se sem dostal?“

„Arje, pojď dovnitř,“ řekla matka.

„To má na svědomí sitra achra,“ mumlal. „Co tady dělám?“

„Arje, prosím tě.“

„Neměl bych být tady, ale tam, Rivko.“

„Arje.“

Pohlédl na ni. „Zastřelili je, Rivko. Prostě je odpráskli. Život pro ně nic neznamena. Vůbec nic. Kdo zůstane, Ribono šel olam?“

„Arje, chystám šábes.“

Na okamžik zavřel oči. Potom na ni opět pohlédl. „Ano, šábes,“ zašeptal. Zvedl kufr ze země. Vešli do domu.

Stál jsem na rohu a zíral jsem na drátěné dveře. Vůbec si mě nevšiml. Šel jsem na břeh znovu házet kamínky do vody.

Ten víkend byli rodiče hodně spolu. Otec vypadal utrápeně. Báł jsem se na něho promluvit. Měl jsem pocit, že potřebuje být s matkou.

Na šábes odpoledne jsem ho zaslechl, jak říká matce: „Zabíjejí lidi jako komáry. Jak může někdo takhle likvidovat lidské bytosti? Zabít člověka znamená zabít také jeho děti a děti dětí, které se jim mohly narodit po celé generace.“

Matka něco odpověděla, ale já ji neslyšel. Stáli u jezera a já byl na břehu opodál.

„Nemohu se s tím smířit, Rivko,“ slyšel jsem, jak říká.
„Nedokážu to.“

Matka znovu něco potichu pronesla.

„Rivko, prosím tě,“ odvětil. „Já nedokážu sedět a nic nedělat. A práce mého otce je také nedodělaná.“ Prohrábnul si vousy na tváři. „Oni umírají, Rivko. Co tady dělám? Víš, kolik práce je třeba udělat v Evropě?“

Matka k němu vzhledla. Přejela mu prsty přes oči. Potom k němu přistoupila, on ji objal kolem útlých ramen a pevně ji k sobě přitiskl. V jeho mohutném objetí vypadala ještě menší a křehčí. Oči jí zakrýval jeho plnovous, ale bylo vidět, jak se ho pevně drží. Najednou si mě všiml a pustil ji. Pohlédla na něho a potom na mě. Za tichého hovoru odešli pomalu pryč. Stál jsem na břehu jezera a házel jsem do vody oblázky.

Druhý den odpoledne odjel. „Jaké spisovatele zastřelili, mami?“ zeptal jsem se večer matky.

„Židovské spisovatele v Rusku,“ odpověděla.

„Byli to naši lidé?“

„Byli to Židé, Ašere.“

„Proč je zastřelili?“

„Na Stalinův příkaz.“

Znovu to strašné jméno démonického vyslance ze sitra achra. Dostal jsem husí kůži, sotva jsem to slovo uslyšel. „Tatínek pojede do Evropy?“ zeptal jsem se. Do očí jí vstoupil neklid. „Ne,“ řekla příliš rychle a nahlas. „Já nechci, aby tolik cestoval.“

„Tatínek cestuje pro rebeho.“

„Kdyby aspoň necestoval tak často. Nelíbí se mi, když je tak často pryč.“

„Zvykneš si na to, Ašere.“

„Ne. Já si na to nechci zvyknout.“

„Budeš muset,“ zašeptala. Mluvila zároveň k sobě. „Tatínek pracuje pro rebeho.“

„Proč?“

„Protože jeho otec cestoval pro rebeho otce.“

„To vím, mami. Ale proč?“ Pohlédla na mě a chvíli mlčela. Potom řekla potichu: „Je to rodinná tradice, Ašere. Musíme tatínkovi pomáhat. Kam jdeš?“

„K jezeru.“

„Ještě jsme nedomluvili, Ašere.“

„Já už jsem domluvil, mami.“

„U jezera je tma.“

„Já cestu znám.“

Zamířil jsem k jezeru a házel jsem do vody kameny.

V těch letech jsem špatně spal. Často jsem se chodil dívat z okna v obývací místnosti na ulici. Jednou pozdě v noci jsem se probudil ze snu o mém mytickém předkovi. Šel jsem k oknu a vytáhl jsem žaluzii. Noc byla jasná, na nebi svítil měsíc v úplňku a vrhal stíny na ulici, která vypadala opuštěně. Potom jsem uviděl nějakého muže, který kráčet zvolna podél domu. Ruce měl sepnuté za zády. Kus před ním šli dva vysokí vousatí muži. Asi pět metrů za ním šli další dva. Muž měl tmavý plnovous a na sobě tmavý plášť a obyčejný tmavý klobouk. Do obličeje jsem mu neviděl. Kráčet pomalu dál ve stínu stromů.

Poslední den roku, kdy zastřelili spisovatele, pohřbila bouře město pod deseti centimetry sněhu. Následující den, první den roku 1953, stávkovali řidiči autobusů a přístavní dělníci. Město bylo mrtvé.

Jednou večer v prvním lednovém týdnu jsem stál u okna v obývací místnosti a říkal jsem si, že snad nikdy nepřestane sněžit. Když jsem se druhý den ráno brodil sněhem do školy, padající sníh mě bodal do tváře a do očí. Večer se pořád ještě snášel jako prachová mlha a starý sníh na ulicích vlhnul. V noci pak přišla sněhová bouře. Díval jsem se, jak se stromy zběsile kývají ve skučícím větru, který bičoval nároží našeho domu a opíral se do oken. Vlhký sníh zmrzl. Druhý den ráno jsem šel do školy po ledu. Zjistil jsem, že jeden z mých spolužáků si večer zlomil loket, když uklouznul cestou do synagogy, kam šel se svým otcem na večerní bohoslužbu.

Následující den byl šábés. Ráno jsme šli do synagogy. Otec se tam po obědě vrátil, aby si poslechl rebeho odpolední řeč. Já jsem strávil s matkou část odpoledne v obývací místnosti. Na šábés odpoledne jsme spolu bývali často. Povídali jsme si, jaká byla uplynulý týden škola.

Ten šábés odpoledne mi pověděla o přednášce o vzniku islámu. Jeden z vůdců toho náboženství nařídil zničit velikou starobylou knihovnu v Alexandrii, protože věřil, že jeho svatá kniha, Korán, je nejdůležitější kniha na světě a žádná jiná nestojí za to, aby byla zachována. Knihovna byla vypálena do základů.

Následkem požáru navždy zmizely mnohé z nejvzácnějších knih, jaké kdy byly napsány.

Díval jsem se z okna na sních na stromech. Padal stejný sních i na Sibiři?

„Posloucháš mě, Ašere?“

„Poslouchám.“

Povídala dál. Vzpomene si Judel Krinsky na Sibiř pokaždé, když vidí sních? Hleděl jsem z okna a připadal jsem si jako pohřbený.

„Jsi v pořádku, Ašere?“ uslyšel jsem matku, jak se ptá.

„Jsem, mami.“

„Jsi nějaký bledý.“

„Jsem jenom trošku unavený.“

„Jsi unavený pořád, Ašere.“

Neodpověděl jsem.

„Nechceš mi povědět, co jste dělali ve škole?“

„Musím, mami?“

„Ne,“ řekla potichu. „Nemusíš.“

Hleděl jsem upřeně z okna. „Tolik sněhu jsem ještě neviděl. Je na Sibiři taky tolik sněhu, mami?“

Zadávala se na mě. Po chvíli řekla: „Víc, Ašere. Mnohem víc.“

„Ještě víc než tady? Jak může někdo žít jedenáct let někde, kde je tolik sněhu?“

Matka neodpověděla.

„Jsem rád, že tatínek dostal reba Judela Krinského z Ruska.“

Matka mlčela. Měl jsem dojem, jako by vzdychla. Seděli jsem tam spolu a dívali se z okna na sních. Druhý den ráno letěl otec do Bostonu.

Sních padal celý den. Po dálnici se proháněl ledový vítr. Stál jsem u okna a díval jsem se, jak vítr žene sních v bílých vlnách přes dálnici, jak sních bičuje budovy a tvoří mohutné závěje podél vysokých železných plotů, stojících kolem trávníků před některými domy v ulici.

Celé dopoledne jsem dělal úkoly. Potichu jsem se pohyboval po bytě, abych nerušil matku, která seděla u kuchyňského stolu, obklopená knihami a poznámkami. Paní Rackoverová k nám v neděli nechodila. Matka připravila oběd. Z jednoho rohu kuchyňského stolu odklidila knihy, abychom se mohli najíst. Po obědě jsem si přečetl článek o rebeho otci v ladovském časopise pro děti, který dostávali všichni studenti ješivy. Psalo se v něm,

jak rebeho otec vyučoval judaismus i přes zákaz komunistických úřadů, jak mu ruský policista pohrozil kulkou a jak odpověděl, že nemá strach ze smrti, protože věří v Boha a ví, co ho čeká v příštím světě. Místo trestu smrti zastřelením poslali rebeho otce do vězení.

Když jsem článek dočetl, ležel jsem dlouho v posteli a viděl jsem před sebou rebeho otce s pistolí u hlavy. Uvažoval jsem, co bych udělal, kdyby mi ruský policista namířil na hlavu pistolí a řekl, abych přestal učit judaismus. Myslel jsem na Judela Krinského v době, kdy byl na Sibiři. Na kratičký okamžik jsem si vzpomněl na jeho obrázek, který jsem před lety nakreslil. Ani jsem netušil, kde je. Potom jsem ho pustil z hlavy a podíval jsem se na okno. Byla tma.

Šel jsem k oknu. Pořád sněžilo. Díval jsem se, jak sníh protíná kužely světél pouličních lamp. Tu noc se venku všichni čerti ženili. Napadlo mě, jak se asi otec dostane domů.

Šel jsem do kuchyně. Stůl byl plný knih. Matka tam nebyla. Nebyla ani v ložnici. Našel jsem ji v obýváku u okna, jak se dívá do zasněžené noci. Žaluzie byla vytažená téměř ze tří čtvrtin a znovu visela napříč svislými rámy okna. Matka se opírala tváří o okno. V pokoji byla tma.

Zazvonil telefon. Matka se otočila a proběhla kolem mě, ještě než doznělo první zazvonění. Ani v nejmenším nedala najevo, že mě viděla. Druhé zazvonění trvalo jenom krátce, než zvedla sluchátko. Uslyšel jsem její slabý, rozechvělý hlas. Dlouho poslouchala. Když znovu promluvila, šeptala a hlas se jí podivně třásl. „Já jsem tě varovala,“ řekla. „Prosila jsem tě, abys dneska nejezdil.“ Na okamžik se odmlčela. Potom zavěsila.

Slyšel jsem, jak odešla do ložnice a třískla za sebou dveřmi.

Čekal jsem. Díval jsem se z okna na sníh. Pokoj se začal pomalu plnit nočními zvuky. Rozsvítil jsem. Pokusil jsem se stáhnout žaluzii, ale nepodařilo se mi ji uvolnit na levé straně, kde se vzpříčila. Nakonec jsem to vzdal a šel jsem chodbou k její ložnici. Poslouchal jsem u dveří, ale nic nebylo slyšet.

„Mami,“ řekl jsem.

Žádná odpověď.

„Mami,“ opakoval jsem.

„Hned.“ Tichý hlas se jí chvěl. Málem jsem ho nepoznal. Čekal jsem u dveří. Čekal jsem dlouho. „Mami.“

„Ašere, běž si umýt ruce, prosím tě. Budeme večeřet.“
Mluvila se mnou přes dveře tím povědomým slabým hlasem.
„Kde je tatínek?“
„V Bostonu.“
„On se nevrátí?“
„Letadla nemohou v takovém počasí přistávat. Tatínek se vrátí zítra.“

Stál jsem u dveří a nevěděl jsem, co mám říci. V dětské hrůze jsem viděl otce, jak stojí po kolena ve sněhu a hledá místo, kde by se mohl najíst a vyspat.

„Má tatínek v Bostonu kde přespat?“
„Je u tety Ley.“
Na tetu Leu jsem docela zapomněl.
„Běž si umýt ty ruce, prosím tě,“ řekla matka přes dveře.
K večeři jsme měli studené kuře se zeleninou, zbytky z šábesového jídla. Matka měla na sobě růžový župan; krátké tmavé vlasy měla nezakryté. V očích měla náznak nepřítomného pohledu jako v době, kdy byla nemocná.

Večer za mnou přišla do pokoje a posadila se na postel.
„Ty ses bála, mami?“
„Ano.“
„Myslela jsi na strýčka Jaakova?“
Zaváhala. „Ano.“ Hlas se jí chvěl. Pohládila mě po tváři. Cítil jsem její drobné prsty. „Já si na to zvyknu,“ řekla. „Musím si na to zvyknout.“ Odmlčela se. Oči měla temné a vyděšené. „Můj malý Ašere,“ zašeptala. „Moc mě mrzí, že jsem taková máma.“
„Mami –“

„Není to dobré, když člověka tak snadno něco vyděsí.“
Upřeně mě pozorovala. „Chápeš to, chlapečku můj? Neměla bych se nechat tak snadno vyděsit.“

Neodpověděl jsem.
„Ale já si na to zvyknu,“ zašeptala. Dlouho nic neříkala a hleděla nepřítomně na své ruce, složené v klíně. Potom se pohnula, položila mi dlaň na tvář a pohládila mě. „Ty nejsi šťastný, Ašere. Chtěla bych, abys byl šťastný.“ Vzdychla a zvolna zavrtěla hlavou. Potom se usmála přes tmavé zavlhlé oči. „Nebud’ jako tvá maminka, Ašere. Prosím tě. Nenech se hned tak vyděsit. A teď bych od tebe chtěla slyšet krias šemu, synáčku. Odříkej ji za nás za oba. Promluv k dobrým andělům za nás oba. Možná nám pomohou, abychom neměli strach.“

Odříkal jsem krias šemu. Naklonila se ke mně a políbila mě na čelo. „Ve jménu Hospodina, Boha Izraele,“ opakovala po mně šeptem jednu z modliteb v krias šemě. „Michael ať stojí po mé pravici; Gabriel po mé levici; přede mnou Uriel; za mnou Rafael; a nade mnou nekonečná přítomnost Boží. Amen, Ašere. Amen za nás oba.“ Odešla pomalu z pokoje a zamířila chodbou do obývacího pokoje. Byla tam dlouho. Potom jsem ji slyšel, jak jde chodbou do ložnice. Dveře se za ní potichu zavřely. Ležel jsem potmě a poslouchal, jak sníh šelestí o okno.

Sněhová bouře ustala někdy v noci. Otec odletěl z Bostonu časně zrána, a když jsem přišel ze školy, byl už doma.

Druhý den ráno jsme slyšeli v rozhlase, že sovětská policie zatkla devět lékařů, z nichž bylo šest Židů, podezřelých z přípravy vraždy vůdce ruské armády a vojenského námořnictva.

Otec celý zbledl. „Ribono šel olam,“ slyšel jsem, jak říká. „Co po nás chceš?“

Matka stála u sporáku. Když to slyšela, pomalu se posadila. Byla bledá jako otec.

Zprávy pokračovaly. Moskva lékaře obvinila ze spojení s mezinárodní židovskou buržoazně nacionalistickou organizací zvanou Joint Distribution Committee, kterou údajně založila Americká Informační služba. Podle sovětského rozhlasu se lékaři přiznali, že chtěli zabít nejvyšší sovětské vůdce špatnou léčbou a chybnou diagnózou. Byli obviněni z toho, že záměrně nerozpoznali infarkt myokardu soudruha A. Ždanova, předního člena politbyra, a způsobili tak jeho smrt.

Nastalo krátké ticho. Pak začala reklama. Otec vypnul rádio.

„On toho zneužije,“ řekl otec matce vyděšeným hlasem. „Dojde ke krvavým masakrům.“

Zazvonil telefon. Otec odešel chvatně z kuchyně.

Zůstal jsem sedět s matkou potichu u stolu.

Otec se vrátil do kuchyně. „Mám schůzku s rebem a s ravem Mendelem Dorochoffem.“

Matka vzdychla a pomalu přikývla.

„Vem si něco k jídlu,“ řekla.

„Později.“

„Arje, vypij si trochu džusu.“

Odříkal patřičné požehnání a vypil skleničku pomerančového džusu. Potom si oblékl sako, plášť a klobouk a odešel.

„Tatínek pojede dneska pryč?“ zeptal jsem se matky.

„Dnes budou mít zřejmě celý den schůzi.“ Podívala se na mě. „Budeme se snažit, abychom neměli strach, Ašere. Řekli jsme si, že se budeme snažit, pamatuješ?“ Za okamžik řekla: „Myslím, že tatínek bude teď častěji pryč.“ Hlas měla rezignovaný a oči jí potměnily.

O něco později jsem vstoupil do školní budovy a zamířil po chodbě do své třídy. Většina spolužáků už tam byla. Někteří seděli v lavicích, jiní litali po místnosti a dělali kravál. Svlekl jsem si kabát, šálu a galoše a šel jsem na své místo.

Spolužák z vedlejší lavice ke mně vzhledl od rozečtené knihy. Byl malý, zavalitý a nosil tlusté brýle. Neměl jsem ho rád.

„Kolik je devět krát dvacet dva?“ zeptal se.

„Nevím.“

„Kolik je devět krát dvanáct?“

„Nevím.“

„Neuděláš písemku z matiky.“ Na písemku jsem docela zapomněl. „No a?“

„Kdyby tak můj táta dělal u rebeho. Klidně bych moh dostat kouli a prošlo by mi to.“

„To bych taky rád,“ odpověděl jsem.

Ten den jsme ale písemku z matematiky nepsali. Bylo svoláno mimořádné shromáždění. Do naší školy chodilo přes tři sta chlapců a všichni jsme se nahrnuli do sálu. Mašgiach, rav Josef Cutler, vystoupil na pódium a potichu promluvil v jidiš do mikrofonu.

„Drazí chlapci. Nepřátelé židovského národa nám dnes opět ukázali, jakou nenávist chovají k nám a naší Tóře. Ruský medvěd svrhl šest našich lidí do propasti. V této temné chvíli věnujeme naše slzy a modlitby našim bratrům, synům Izraele. Židé trpěli pod vražednou nenávistí Rusů stovky let, nejprve za cara a nyní za bolševiků. Ruská vláda se změnila, ale ruská nenávist vůči Židům zůstává stejná. Dnes ráno mě rebe požádal, abychom všichni prosili Pána světa, aby ušetřil životy židovských lékařů a navrátil je ve zdraví jejich rodinám, a abychom se modlili za všechny naše utlačované souvěrce.“

Všichni jsme se postavili, když mašgiach zpíval jednu hebrejskou modlitbu. Potom jsme odpověděli amen a potichu jsme se vrátili do tříd.

Když jsem vyšel ze školní budovy do brzkého zimního soumraku, nezamířil jsem domů, ale vydal jsem se opačným směrem na Kingston Avenue. Zanedlouho jsem minul

klenotnictví a hodinářství mého strýčka Jicchaka a vstoupil jsem do papírnictví, kde pracoval Judel Krinsky. Stál právě na žebříku za pultem a natahoval se pro bloky. Předě mnou stály dvě ženy. Čekal jsem. Všiml jsem si nové prosklené vitríny, která stála napravo od dveří. Byla malá a měla tři poličky plné výtvarných potřeb – tužek, kříd, vodovek, štětců. Ležely tam krabičky se jmény, kterým jsem nerozuměl, jako Krajóny Conté, Křídý Rembrandt, Zinková běloba Grumbacher. Vedle vitríny stála vysoká kovová skříňka, jejíž nakloněná horní deska byla rozdělena kovovými pásky na malé přihrádky. Ty byly plné tub s olejovými barvami.

„Á – syn reba Arje Lva,“ zaslechl jsem Judela Krinského, jak říká svým drsným hlasem v jidiš. „Čím mohu posloužit?“

Přes košili a kalhoty měl bílý plášť a na hlavě kasket. Byl uvolněný a měl dobrou náladu.

„Potřebuju sešit,“ řekl jsem v jidiš. „Židovský nebo gójský?“

„Židovský.“

„Jeden židovský sešit pro syna reba Arje Lva.“

„Ještě potřebuju tužku.“

„Tmavou nebo světlou?“

„Tmavou.“

„Jedna tmavá tužka pro syna reba Arje Lva. Jak se daří otcí?“

„Dobře, děkuju za optání. Má celý den nějaké schůze. O těch doktorech.“

„Doktorech?“

„Židovských doktorech v Rusku.“

„Ach, ano,“ přikývl. Jeho vyzáblý obličej potemněl. „Kozáci jsou zase na koni.“

„Pošlou ty doktory na Sibiř?“

„Určitě. Když je nezastřelí, pošlou je na Sibiř.“

„Je na Sibiři opravdu velká zima?“

Naklonil se ke mně a oči se mu zalily slzami. „Na Sibiři vládne anděl smrti. Anděl smrti tam pořádá hostiny a tloustne. Nikdo by to neměl poznat, Ašere. Nikdo. Ani moji nejhorší nepřátelé, kteří, díky Bohu, zůstali všichni v Rusku. Jenom Stalin by to měl poznat. Ale i on by to měl poznat jenom na chvíli. Mám židovské srdce, dokonce i pokud jde o Stalina, ať jeho jméno a památka zmizí z povrchu zemského. Co ještě potřebuješ? Papír, pero, gumu? Je to velký obchod a máme tady díky Bohu všechno.“

Nic víc jsem už nepotřeboval. Poděkoval jsem a vyšel do tmy.

Matka měla přijít ze školy pozdě. Dveře mi otevřela paní Rackoverová.

„Kdes byl?“

„Potřeboval jsem si koupit sešit.“

„Tvá matka věděla, že jsi potřeboval sešit?“

„Zapomněl jsem jí to říct.“

„Nemá ráda, když chodíš domů pozdě. Co mám říct, až se zeptá, kdy ses vrátil?“

„To je jedno.“

Oči jí posmutněly. „Já myslela, že jsi docela jiný chlapec,“ řekla.

„Jak to myslíte?“

„Svlékni si kabát a galoše. Dám ti sklenici mléka. Mléko ještě piješ?“

Matce to nepověděla.

Druhý den jsem zaspal. Vzbudil mě otec. Posadil jsem se na posteli. Otec se tvářil rozzlobeně.

„Včera jsem se na schůzi s rebem viděl s mašgiachem. Moc mě nepotěšil, Ašere.“

Sklopil jsem oči k hrbolkům svých kolen pod příkrývkou.

„Podívej se na mě, Ašere.“

„Ano, tati.“

„Jsi v pořádku?“

„Jsem unavený, tati.“

„Mašgiach mi řekl, že se neučíš. Co by na to řekl dědeček, kdyby věděl, že nestuduješ?“ Neodpověděl jsem.

Otec mě mlčky pozoroval. Šaty měl pomačkané. Vypadal, jako by v noci oka nazamhouřil. „Promluvíme si o tom někdy jindy,“ řekl. „Děláš mi starosti.“

Položil jsem se na polštář a oči jsem si zakryl rukou.

„Dnes je školní den, Ašere,“ slyšel jsem otce.

„Já jsem unavený, tati.“

„Jsi nemocný?“

„Já nevím.“

Ucítil jsem na čele jeho dlaň. Prsty měl suché a studené.

„Teplotu nemáš.“

„Jsem hrozně unavený, tati.“

„Vstaň, obleč se a běž do školy.“

Zazvonil telefon.

„Já si přeji, abys okamžitě vstal, Ašere.“

„Arje,“ volala matka. Otec odešel z pokoje.

Okamžitě, ozývalo se mi v hlavě. Okamžitě, okamžitě, okamžitě. Ale já jsem unavený. A je mi to fuk. Co na tom vlastně záleží? Ach, já jsem unavený. Proč jsem tak unavený? Možná jsem nemocný. Asi bych měl říci mamince, aby mě vzala k doktorovi. Maminka by mě ale k doktorovi nevzala. Nemá vůbec čas. Pošle se mnou paní Rackoverovou. Potom jsem si vzpomněl na židovské lékaře v Rusku. A na Sibiř. A na Judela Krinského. Posadil jsem se na kraj postele a začal jsem se oblékat. Slyšel jsem otce, jak odchází chodbou a ven z bytu. Rychle jsem se oblékl.

Ten den odpoledne jsem vyšel po škole ven a zamířil po Brooklyn Parkway a Kingston Avenue do papírnictví. Judel Krinsky stál za pultem a skládal na polici archy papírů.

„Šalom alejchem synu reba Arje Lva,“ přivítal mě.

„Potřebuju ještě jeden sešit,“ řekl jsem.

„Ale? A jaký?“

„Židovský.“

„A tužku nepotřebuješ?“

„Ne, děkuju.“

V obchodě to vonělo papírem, tužkami a křídami. Byla to příjemná vůně. V papírnictví se mi líbilo. Judel Krinsky stál za pultem a usmíval se na mě.

„Čím ještě mohu posloužit synu reba Arje Lva?“

„Poslal Stalin na Sibiř hodně lidí?“

Zamrkal. „Aha, rozumím,“ řekl a zadumaně pokýval hlavou.

„Poslal?“

„Miliony lidí.“

„A zabil jich hodně?“

„Desítky milionů.“

„Udělal svět něco?“

„To samé, jako když Židy vraždil Hitler.“

„Co?“

„Vůbec nic.“

„To nechápu.“

„Co nechápeš?“

„Proč svět mlčel.“

„Ani já to nechápu.“

Hleděli jsme na sebe přes pult.

„Už musím jít,“ řekl jsem.

„Nezapomeň si tady ten sešit.“

Vzal jsem si z pultu sešit.

„Nemusíš si pokaždé něco kupovat, když si chceš přijít popovídat.“

„Děkuju,“ řekl jsem.

Vyšel jsem z obchodu a běžel jsem domů.

„Další sešit?“ divila se paní Rackoverová.

Ukázal jsem jí sešit.

„To vidím. A co mám říct tvé matce?“

Pokrčil jsem rameny.

„Mám jí říct, jak jsi mi odpověděl?“

„Mlčel jsem.“

„Proč do toho obchodu chodíš, Ašere?“

„Mám rád reba Judela Krinského.“

Mlčky se na mě dívala. Potom řekla: „Svlékni si kabát a pojď si vypít sklenici mléka.“

Druhý den letěl otec do Washingtonu a domů se vrátil pozdě v noci. Když jsem v pátek ráno vstal, odešel už do své kanceláře. „Ty chodíš po škole za rebem Judelem Krinským?“ zeptala se mě matka u snídaně.

„Ano, mami.“

„Proč?“

„Mám ho rád.“

„Proč jsi mi neřekl, že tam chodíš?“

„Bál jsem se, že se budeš zlobit.“

Chvilí mě mlčky pozorovala. Potom řekla potichu: „Moc mě mrzí, že ses mě bál, Ašere. Nechci, abys měl ze mě strach.“ Neodpověděl jsem.

Po dlouhé odmlce řekla: „Ašere, víš, že tatínek má hodně starostí kvůli tomu, co se stalo v Rusku?“

„Ano.“ Moc jistý jsem si tím ale nebyl. „Rusové ubližují Židům.“

„Já vím, mami.“

„A tatínek se těm Židům snaží pomoci.“

„Ano.“

„Máme obavy, že v Rusku teď budou Židy pronásledovat ještě víc. Tatínek o tom mluví s důležitými lidmi v americké vládě.“ Mlčel jsem.

„Ašere, já nejsem ráda, když je tatínek tak často pryč. Ale on dělá, o co ho požádá rebe. Chtěl bys, aby to nedělal?“

„Ne.“

„Musím dokončit školu, chápeš?“ Nevěděl jsem, jak mám odpovědět. „Nechápeš.“

Mlčel jsem.

„Ne,“ řekla matka. „Ovšem že nechápeš.“ Odmlčela se. Po dlouhé době řekla: „Tak dobrá, Ašere. Můžeš chodit za rebem Judelem Krinským.“

„Děkuju, mami.“

„Nezůstávej tam ale moc dlouho a potom hned domů.“

„Ano, mami.“

„A nebud' na obtíž.“

„Nebudu, mami.“

Pohlédla na mě a pomalu zavrtěla hlavou. Oči jí potemněly. „Vypij ten džus,“ řekla potichu. „Vyprchají z něho všechny vitamíny.“

O šábesu vstával otec vždycky časné ráno. Chodil do mikve, což byla přízemní budova z červených cihel, stojící na rohu naproti našemu domu. Matka tam chodila jednou za pár týdnů, ale otec každý pátek, na šábes a někdy i během týdne. Tehdy jsem s ním ještě nechodil, protože povinnost ponořit se do rituální koupele se vztahuje pouze na ty, kdo dosáhli puberty.

Ten šábes ráno šel otec do mikve jako obvykle. Byl chladný, průzračný lednový den. Když se otec vrátil, měl vlasy jako vždycky ještě mokré. Vypravili jsme se spolu do synagogy. Cestou jsem se ho zeptal, jestli příští týden zase pojede do Washingtonu.

„V pondělí,“ řekl.

„Zavřou Rusové ještě nějaké Židy?“

„Kdo ví, co Rusové chystají?“

„Maminka říkala, že teď budeš hodně cestovat.“

„Budu.“

„Reb Judel Krinsky říkal, že Stalin zabil desítky milionů Židů.“

„Ano,“ přikývl otec. Potom se ke mně otočil a řekl potichu: „Až uvidíš reba Judela Krinského, pozdravuj ho ode mne.“

„Ano, tati.“

V synagoze se otec posadil ke stolu u aron ha-kodeše, schránky na Tóru. Já jsem seděl s několika spolužáky u stolu vzadu. Uvnitř bylo vždycky plno. Byla to velká synagoga s obloženými stěnami, svícny, stoly a lavicemi, pódiem zhruba uprostřed a schránkou na Tóru vestavěnou do čelní stěny. V rohu napravo od schránky, u úzkých dveří vedoucích do malé soukromé místnosti, stála polstrovaná židle, na které obvykle sedával rebe s hlavou zahalenou v talisu, modlitebním šálu.

Přicházel i odcházel zahalen a z talisu mu čouhal jenom konec vousu. Občas přišel jenom na tu část bohoslužby, kdy se musel modlit společně s věřícími. Když se modlil, nekýval se, neudělal sebemenší pohyb.

Ten šábes přišel do synagogy asi dvacet minut po začátku bohoslužby. Při modlitbách byl nehybný jako socha. Tvář mu zakrýval talis. Seděl na židli a vypadal jako nějaká posvátná bílá hora. Díval jsem se na něho. Všiml jsem si, že ostatní ho také sledují. Asi deset minut před koncem bohoslužby se postavil a odešel ze synagogy malými dveřmi nedaleko schránky.

„Modlil se rebe za ty lékaře, tati?“ zeptal jsem se otce cestou ze synagogy.

„Určitě.“

„Pojedeš do Ruska?“

„Pro člověka, který se narodil v Rusku a potom utekl, je velice nebezpečné tam cestovat.“

„A ty tam pojedeš?“

„Nevím, Ašere. Právě teď mám namířeno do postele. Bolí mě hlava.“

Odpoledne si otec nešel poslechnout rebeho. Zůstal ležet s horečkou.

Viděl jsem ho v posteli. Zrzavý plnovous mu vykukoval nad světlezelenou přikrývkou.

„Ale vždyť je to hloupost, Rivko,“ řekl.

„Horečka není nikdy hloupost,“ prohlásila matka.

„Je to hloupost. V pondělí musím být ve Washingtonu.“

Jejich řeči o hlouposti mi něco připomínaly, jako bych už něco podobného slyšel. Nemohl jsem si ale vzpomenout, co to bylo.

„Ašere, běž ven, prosím tě,“ řekla matka. „Už ať jsi venku! Jeden nemocný je až dost.“

„Stačí, když si vezmu dva aspiriny,“ řekl otec.

„Potřebuješ antibiotika. Jakmile skončí šábes, zavolám doktorovi,“ řekla matka rozhodně. „Nemůžeme si dovolit žádné komplikace. Ty musíš být v pondělí ve Washingtonu a já píšu odpoledne test. Ašere! Slyšels, co jsem říkala? Ven!“

Lékař přišel večer. Byl to mladý dobrosrdečný muž s kulatým obličejem a brýlemi s kostěnými obroučkami. Otec měl lehký zánět průdušek. Lékař mu předepsal antibiotika a doporučil mu, aby hodně pil a ležel.

Když jsem druhý den ráno přišel do kuchyně, našel jsem matku, jak spí s hlavou na stole mezi knihami. Měla na sobě ty samé šaty jako předchozí večer.

„Mami,“ řekl jsem.

Ani se nepohnula. Hlavu měla položenou na ruku, rozvalovala se po knihách a potichu oddychovala.

Položil jsem ji ruku na rameno a zlehka jsem jí zatřásl.

„Ano,“ ozval se ze stolu její zastřený hlas. „Ano, ano, Jaakove.“

Odtáhl jsem ruku.

„Tu zkoušku udělám, Jaakove,“ řekla v jidiš. Rty se jí dotýkaly paže. „Neměj strach, Jaakove.“

„Mami!“ řekl jsem nahlas.

Najednou se s trhnutím probudila, posadila se a pohlédla na mě. Světlou paruku měla nakřivo. Nasadila si ji, když přišel lékař, a zapomněla si ji sundat.

„Mami, jsi v pořádku?“

Podívala se na své knihy. Potom její pohled padl na kuchyňské hodiny. „Usnula jsem u stolu.“ Měla opuchlé oči a tvář otláčenou od ruky. „Musím se podívat, jak je tatínkovi.“

Nejistě se postavila a odešla z kuchyně. Za pár minut se vrátila bez paruky, převlečená a umytá.

„Jak je tatínkovi?“

„Tatínek je mrzutý. Prosí tě, jestli bys mu neskočil pro *New York Times*. Budeš tak hodný?“

„Ano.“

„A nepůjdeš přes Kingston Avenue?“

„Ne.“

„A kup ještě jidiš noviny.“

„Ano. Pojede tatínek zítra do Washingtonu?“

Podívala se na mě. „Jestli si Ribono šel olam přeje, aby jel tatínek zítra do Washingtonu, pojede do Washingtonu.“

Přes den podávala otci léky, nosila mu čaj s citronem a medem, připravovala se na zkoušku, vařila a zvedala telefon. Nakonec jsem se nabídl, že za ni budu telefony zvedat. Když někdo volal otce, řekl jsem, že je nemocný a musí ležet; když chtěli matku, vyřídil jsem, že studuje a nechce, aby ji někdo rušil. Každý, s kým jsem mluvil o matce, měl pro ni kupodivu pochopení; nikdo nechtěl, aby přišla k telefonu. Když jsem šel večer spát, seděla ještě v kuchyni u stolu.

Když jsem přišel druhý den ráno do kuchyně, matka právě mačkala šťávu z pomerančů.

„Jak je tátovi?“

„Odešel před hodinou.“

Překvapeně jsem na ni zíral.

„Ribono šel olam si přál, aby jel,“ řekla. „Posad' se a vypij si ten džus.“

Později šla se mnou do školy.

„Měj se hezky, Ašere. Pozdravuj ode mne reba Judela Krinského.“

„Budu ti držet palce, abys dostala co nejlepší známku, mami.“

„Jsi moc hodný, Ašere. Děkuji.“

Díval jsem se za ní, jak rychle odchází s knihami v rukou.

Když jsem přišel po škole do papírnictví, byli tam čtyři zákazníci. Trpělivě jsem čekal. Právě když obsloužil posledního, přišli další dva a po nich ještě tři. Stál jsem u skříňky s tubami olejových barev a čekal.

„Ašere!“ uslyšel jsem hlas Judela Krinského.

Otočil jsem se k němu mezi čekajícími zákazníky.

„Ašere, v té skříňce vedle tebe jsou tuby s olejovými barvami. Přines mi, prosím tě, dvě kadmiové červené a dvě tuby kadmiové žluté. Vidíš je? V horní přihrádce.“

Hned jsem je našel. Tuby byly těžké a tvrdé. Protlačil jsem se mezi lidmi a položil tuby na pult.

„Jeden štětec číslo deset,“ poručila si žena stojící vedle mě. Mluvila anglicky se slabým ruským přízvukem.

Podíval jsem se na ni. Mohlo jí být kolem šedesáti let, měla krátké šedivé vlasy a bleděmodré oči. Na sobě měla světlehnědý plášť a tmavohnědé galoše lemované kožešinou.

Judel Krinsky šel ke skleněné vitríně, stojící u kovové skříňky, a přinesl štětec s dlouhou násadkou.

„Co dál?“ zeptal se.

„Terpentýn,“ řekla žena.

Položil na pult červenobílou plechovku.

„Ještě něco?“

„To je všechno,“ odpověděla žena. „Děkuji vám.“

Za několik minut se obchod vyprázdnil.

„Celý den se tady netrhnou dveře,“ řekl Judel Krinsky. „V Rusku jsme nepoužívali papír jako tady. Pro Američany je papír něco jako vzduch.“ Pohlédl na mě. „Jak se daří otci?“

„Letěl do Washingtonu.“

„Už je zdravý?“

„Ano.“ Bylo mi divné, jak věděl, že byl otec nemocný. „Když je reb Arje Lev nemocný, lidé si dělají starosti. Budeš mít dneska nějaké otázky?“

„Ano.“

„Tak spust'. A zatím bychom mohli dát tyhle krabice do regálu, ano?“

„Maminka říkala, že v Rusku budou pronásledovat Židy. Myslíte, že to je pravda?“

„O tom ani na chvílku nepochybuji. Proč by zavírali ty židovské lékaře tak, jak to udělali?“

„Tatínek se jim snaží pomoci.“

„Ano,“ přikývl. „Já vím, co tvůj otec dělá. Podej mi ten druhý balíček, Ašere. Ano, ten. Díky.“

„Poslali by tatínka na Sibiř, kdyby sme žili v Rusku?“

Zastavil se s balíčkem v rukou a upřeně se na mě podíval. „To je zvláštní otázka,“ zamumlal.

„Poslali?“

„Na to vem jed,“ řekl. „Nebo by ho zastřelili.“

Zanedlouho jsem odešel domů. Venku byla tma a zima. Holé stromy se trhaně pohybovaly v ledovém větru.

„Dáš si studené mléko nebo horké kakao?“ zeptala se mě paní Rackoverová. „Venku je nevlídno.“

„Horké kakao,“ řekl jsem.

O rebu Judelovi Krinském se ani slovem nezmínila.

Matka přišla domů, když jsem dopíjel kakao. Na modrém plášti a světlé paruce měla snůh.

„Zkoušku jsem udělala,“ oznámila. „Kdyby tak byl život snadný jako ten test.“

„Bůh vyslyš vaše slova,“ řekla paní Rackoverová vroucně v jidiš.

„Musíme to oslavit,“ prohlásila matka. „Dáme si k rybě trochu vína. Ach, to byla tak lehká zkouška.“

„Z čeho byla ta zkouška, mami?“

„Víš, kde má tatínek víno, Ašere. Přines, prosím tě, jednu malou láhev a dej jí do ledničky.“

„Z čeho byla?“

„Z ruské historie,“ odpověděla.

Asi hodinu po večeři začalo hustě sněžit. Stáli jsme s matkou u okna v obýváku a vyhlíželi jsme otce.

„Jak já tohle nenávidím,“ mumlala si sama pro sebe s pohledem upřeným na ulici. „Ribono šel olam, jak já to nenávidím. Pověz mi, proč něco takového dopustíš? K čemu je to dobré?“ Potom mluvila v jidiš. „Jaakove, prosím tě, přimluv se za mě u Ribono šel olam. Slyšíš mě, Jaakove? Jaakove?“

Otec se vrátil za dvě hodiny. Byl vyčerpaný. Sníh měl na klobouku, na plášti, ve vousech a dokonce i na řasách. Matka mu dala večeři a uložila ho do postele. Když jsem usínal, seděla se svými knihami u kuchyňského stolu.

Sníh padal téměř celou noc a potom začal mrznout v ostrém větru. Kůru stromů a železné stožáry pouličních svítilen pokrývala ráno vrstva ledu. Slunce svítilo nad domy jako slabá žárovka. Do školy jsem šel sám.

Ten den dopoledne se otevřely dveře a do třídy vstoupil mašgiach. Uctivě jsme povstali a zůstali stát, dokud se neposadil za katedru. Náš učitel se šel posadit do zadní lavice k oknu.

Mašgiach mluvil potichu a oči měl přivřené.

„Milí chlapci. Minule jsme hovořili o rebeho dědečkovi, buď požehnána jeho památka. Vyprávěli jsme si o tom, kolik let strávil ve vězení za cara. Rebeho otec, buď požehnána jeho památka, byl vězněn, ale za bolševiků. Když rebeho dědečka pustili na svobodu, usadil se v Ladově. Do Ladova přijeli Židé z celého světa, kteří se doslechli o jeho nezměrném utrpení. Některí z nich, velcí učenci, byli dříve jeho odpůrci, ale přesto se stali jeho stoupenci. Z Ladova vyslal rebeho dědeček vyslance po celém Rusku, aby získali Židy pro ladovský chasidismus. Tito emisaři byli rukama, nohama, ústy, očima a ušima rebeho dědečka. Když rebeho dědeček, buď požehnána jeho památka, odešel z tohoto světa, rebeho otec vysílal také emisary. Bolševici některé z nich chytili a poslali na Sibiř, kde zahynuli pro posvěcení Božího jména. Jednoho vyslance zavraždil ruský sedlák večer před gójským svátkem zvaným Velikonoce. Dalšího přistihla tajná policie, když učil chasidismus, odvěkla ho do vězení a zastřelila. To se stalo na Ukrajině před druhou světovou válkou. Tito emisaři prožili strašná utrpení. Ribono šel olam však nezapomíná na jejich úsilí a utrpení. V příštím světě je proto čeká velká odměna.“

Ještě chvíli nám vyprávěl o bývalých ladovských vyslancích. Venku mezitím začalo sněžit.

Ze školy jsem se brodil sněhem k Judelu Krinskému. Stál za pultem a třídil štětce. Byl v obchodě sám a můj příchod ho překvapil.

„Jak to, že sem chodíš v takovém počasí? Měl bys jít rovnou domů.“

Domů jsem jít nechtěl. V obchodě bylo teplo a vonělo to tam novým papírem a tužkami. Svlékl jsem si kabát a galoše. Judel Krinsky mi pokynul štětcem.

„Venku je jako na Sibiři. Vážně bys neměl jít domů?“

„Můžu tady chvíli zůstat,“ řekl jsem.

„Tak mi pomůžeš se štětci,“ oznámil. „Žid by neměl jenom mluvit, ale i dělat.“

Pomáhal jsem mu třídít štětce a potom jsme skládali zásobníky volných listů a krabice kartotéčních lístků. Povídali jsme si a najednou mi začal vyprávět o Rusku. Žil se ženou a s dětmi v jednom městečku na Ukrajině. Žili tam také jiní ladovští chasidové a všichni pracovali v továrně na jehlice do klobouků, jejíž ředitel v městečku vyrostl. Souhlasil s tím, že Židé nemusejí chodit do práce na šábés. Potom převzal továrnu Rus, který brzy zjistil, že továrna slouží jako útočiště Židům, kteří dodržují šábés. Svolal schůzi všech zaměstnanců, Židů i nežidů, a nepřímě přiměl nežidy, aby vyjádřili nesouhlas s tím, že na šábés pracuje méně dělníků. Ladovští Židé v továrně zůstali, a v sobotu, kdy nepracovali, zaujali jejich místa Rusové. Vedení továrny bylo spokojeno. Podle tajné policie se však tito Židé stali nepřáteli Sovětského svazu. Zanedlouho bylo deset židovských dělníků zatčeno a posláno na Sibiř. Judel Krinsky byl jedním z nich.

Odměl se, zamrkal svými velkýma očima a poškrábal se na zahnutém nose. Nervózně se rozhlédl kolem sebe a zhluboka se nadechnul. Položil balík psacího papíru, který držel v ruce, a bez jediného slova odešel dveřmi se závěsem do malé místnosti za obchodem. Nějaký čas zůstal uvnitř. Podíval jsem se oknem ze zrcadlového skla ven. Hustě sněžilo. Když jsem si začal obouvat galoše, Judel Krinsky se vrátil. Zastavil se u pultu a pozoroval oknem sněh, poletující ulicí. Zavrtěl hlavou a začal zhasínat všechna světla.

O několik minut později jsme stáli venku na sněhu. Zavřel dveře, a když zamykal, nervózně přitom chřestil svazkem klíčů.

„Když na Sibiři sněžilo, někdy byla uvnitř větší zima než venku.“ Odmlčel se. „Přeji tvému otci hodně zdraví,“ řekl. „A tobě a tvé matce taky. Buď opatrný, až půjdeš tím sněhem domů, Ašere. Sníh je nepřítel.“

Díval jsem se za ním, jak odchází po Kingston Avenue, drobný muž zachumlaný do těžkého tmavého kabátu a s kasketem na hlavě.

Zamířil jsem rychle po Kingston Avenue k Brooklyn Parkway. Sněhu už bylo hodně. Pod čerstvým sněhem jsem cítil led z minulé noci. Klouzal a byl zrádný. Trvalo mi dlouho, než jsem dorazil domů. Když jsem se blížil k našemu domu, zvedl jsem oči a podíval jsem se přes padající sníh na okno našeho obýváku. Matka v něm stála jako zarámovaná a dívala se na mě.

Přišla mi otevřít.

„Kdes byl?“

Řekl jsem jí, kde.

„Víš, kolik je hodin?“

„Povídali jsme si o Rusku a o Sibiři,“ vysvětloval jsem. „A –“ Neposlouchala. Byla vzteky celá bez sebe a měla strach. „Tatínek je v Detroitu a ty si přijdeš skoro o hodinu pozdě. Co ode mě chceš? Co mi to děláš, Ašere?“ Křičela na mě. „Já to nechápu. Co jsem ti udělala? Pověz mi, co jsem ti udělala?“

Vyděšeně jsem na ni zíral a cítil jsem, jak se mě zmocňuje temná hrůza.

„Copak jsi nevěděl, že na tebe doma někdo čeká? Nenapadlo tě, jaké to je, věčně na někoho čekat? Před deseti minutami jsem volala do školy a nikdo to tam nebral. Uvědomuješ si, jak hrozné bylo čekat těch deset minut?“ Hlas se jí zlomil. S chvěním se nadechla. „Ribono šel olam,“ řekla. „Co po mně chceš?“ Najednou se otočila šla do chodby. „Co Ty po mně chceš?“ opakovala. Potom práskly dveře do ložnice.

Měl jsem dojem, jako bych v nastalém tichu slyšel padat sníh mrazivým vzduchem za oknem.

Šel jsem do svého pokoje. Celý jsem se třásl a nedokázal jsem s tím nic udělat. Lehnul jsem si na postel v kabátu a galoších a pořád jsem se třásl. Vločky sněhu bubnovaly na okno jako drobné kamínky. Když na Sibiři sněžilo, někdy byla uvnitř větší zima než venku, slyšel jsem Judela Krinského. Sníh je nepřítel. Nepřítel. Přeji tvému otci hodně zdraví. A tobě a tvé matce taky. Zhluboka jsem se nadechnul a zadržel jsem dech. Pevně jsem sepnul ruce. Napnul jsem celé tělo. Nedokázal jsem se přestat třást. Byt byl

ponořený do hluboké tmy. Zaslechl jsem, jak se otevřely dveře do ložnice. Někdo prošel potichu v pantoflích chodbou do obývacího pokoje. Znovu se rozhostilo ticho. Potom jsem uslyšel matku. Slyšel jsem její hlas; měl jsem dojem, jako by přicházela odněkud zblízka. Byl slyšet zpěv z Knihy žalmů. Zpívala dlouho. Potom přestala a dlouho bylo ticho. „Já to nedokážu, Jaakove.“ Mluvila v jidiš. „Slyšíš mě, bratře? Jak to mám udělat? Jsem jenom malá holka. Co ode mě chceš? Ribono šel olam, co ode mě svět chce?“ Opět nastalo dlouhé ticho, které znovu vystřídal zpěv z Knihy žalmů. Ležel jsem na posteli oblečený a obutý a poslouchal jsem, jak matka zpívá z Knihy žalmů.

Do ložnice se vrátila až po dlouhé době. Ten večer jsme nejedli. Zůstal jsem ležet potmě; potom jsem usnul, v kabátu a galoších. Někdy v noci jsem se probudil z nějakého snu a cítil jsem, jak se dusím. Připadal jsem si jako zaživa pohřbený ve sněhu a v ledu. Potom jsem se probudil úplně a uvědomil jsem si, že jsem sklouznul do kabátu a přes hlavu se mi svezla kapuce. Převlékl jsem se do pyžama a šel jsem do koupelny. Na zamrzlé okno ještě pořád padal sníh. Otec byl v zasněženém Detroitu. Vrátil jsem se do pokoje a lehnul si. Tma ožívala zvuky bouřlivé noci. Věděl jsem, že otec odjel, ale ve vyhrátém obchodu Judela Krinského jsem na to docela zapomněl. Vzpomněl jsem si na štětce, které jsem pomáhal Judelovi Krinskému třídit. Potom jsem si vzpomněl na kovovou skříňku s tubami olejových barev. Nešlo mi do hlavy, proč jsem si na tu skříňku vzpomněl. Potom jsem usnul.

Druhý den ráno mi matka řekla u snídáně: „Ašere, jestli chceš chodit k rebovi Judelovi Krinskému do obchodu, budeš muset myslet na to, aby ses vracel včas.“

„Ano, mami.“

„A když bude sněžit, půjdeš ze školy rovnou domů.“

„Dobře.“

Zamyšleně na mě pohlédla. „Včera večer jsem se neovládla.“ Neodpověděl jsem.

„Vyděsil jsi mě, Ašere. Ale neměla jsem se nechat unést.“

„Je mi to líto, mami.“

„Ano. Měla jsem hrozný strach. Snažím se na to zvyknout, Ašere. Opravdu se snažím.“ Pohlédla na mě přes slzy v očích. „Mrzí mě, že jsem se neovládla. Říkala jsem si, že příště už se nenechám vyvést z klidu, ale bylo to nad moje síly.“ Osušila si oči

kapesníkem. Potom řekla potichu: „Vypij si ten džus, Ašere. Vyprovodím tě do školy.“

Po snídani jsme vyšli z domu a kráčeli jsme po zasněžené ulici. Zastavili jsme se u cestičky, která vedla ke vchodu do školy.

Políbila mě na čelo a řekla: „Měj se hezky, Ašere. Doufám, že se ti ta písemka z matematiky podaří.“

„Děkuju, mami.“ Písemka byla přeložená z předešlého týdne, ale já se na ni znovu zapomněl učit. „Bude tatínkovo letadlo dneska moct přistát?“

„Jestli si to bude Ribono šel olam přát, přistane.“

Otočila se a zamířila zpátky po Brooklyn Parkway. Díval jsem se, jak kráčí se svými knihami v ruce.

Písemku jsem neudělal.

3 Kapitola třetí

První březnové pondělí během večere zazvonil telefon. Otec ho šel zvednout. Když se vrátil, přidušeným hlasem odříkal jeden hebrejský citát: „Když tvůj nepřítel padne, neraduj se.“ Řekl nám, že Stalin dostal mrtvici, leží ochrnutý v bezvědomí a umírá.

Ve středu se o tom psalo v novinách. Rusko vydalo oficiální oznámení v úterý o půlnoci amerického východního času. Nikdy jsem se otce nezeptal, jak se dověděl o Stalinově nemoci víc jak den před oficiálním oznámením. Neřekl by mi to.

Když jsem se ve čtvrtek odpoledne vracel ze školy, před budovou našeho ústředí zastavil nějaký vůz. Vystoupilo z něho šest mužů. Jednoho z nich jsem znal; bylo mu přes dvacet let, a když otec pracoval v přízemí budovy, měli kanceláře dvoje dveře od sebe. Ostatním mohlo být kolem padesáti nebo šedesáti, měli šedivé vousy, tmavé kabáty a tmavé klobouky. Vystoupili po schodech a zmizeli uvnitř.

Ten večer otec nepřišel domů. Druhý den ráno jsme s matkou slyšeli v rozhlasu, že Stalin zemřel předešlého dne odpoledne deset minut před druhou hodinou.

Když začaly reklamy, matka rozhlas vypnula. Seděli jsme mlčky. Lednička potichu předla.

„Tak končí nepřátelé Boží,“ pronesla matka hebrejsky.

Pověděl jsem jí o mužích, které jsem viděl den předtím vystupovat z vozu.

„Kdo to byl, mami?“

„Zeptej se tatínka,“ odpověděla šeptem.

Odpoledne mi otec vysvětlil, že to byli ladovšti Židé z Evropy.

Druhý den časně ráno šel otec do mikve. Když se vrátil, vlasy měl mokré a z pejzů, které si nikdy nestrkal za uši, mu kapala voda.

„Jednou si uženeš zápal plic,“ vyčinila mu matka a běžela do koupelny pro ručník. „Osuš si vlasy.“

„Simcha je venku,“ řekl jí. „Je v Londýně.“

Matka zbledla. „Kdy?“

„Včera.“

„Díky Bohu,“ pronesla šeptem. „Díky Bohu.“

„Kdo je Simcha?“ chtěl jsem vědět. „Jeden Žid,“ odpověděl otec. „Z Kijeva.“ Na nic víc jsem se neptal.

Otec vyšel z kuchyně a přehodil si přes hlavu talis, který obvykle nosil do synagogy pod kabátem. Cestou se mě zeptal: „Víš, kde je Vídeň, Ašere?“

Neměl jsem ani ponětí, co to Vídeň je.

„Vídeň je hlavní město Rakouska.“

Nevěděl jsem, kde Rakousko leží.

„Zeměpis neznáš. Chumaš ani Rašiho neznáš. Mišnu neznáš. Někdy si říkám, či jsi vůbec syn, Ašere.“

„O Rakousku jsme se neučili, tati. Alespoň si to myslím.“

„Počty taky neumíš.“

„Nemám je rád.“

„Ano,“ přikývl. „Všiml jsem si, že nemáš počty rád.“

Ranní bohoslužba začala několik minut poté, co jsme vstoupili do synagogy. Otec se posadil ke stolu vpředu a hlavu si zahalil talisem. Kolem stolů bylo plno. Až na pár výjimek zažili všichni dospělí v synagoze Stalinovu hrůzovládu. Lidé se modlili nahlas, vroucně, a kývali se přitom na lavicích dopředu a dozadu. Když bohoslužba dospěla k Borchu, na okamžik se rozhostilo ticho. Všichni se postavili a čekali. Úzké dveře v rohu napravo od schránky na Tóru se pomalu otevřely a do místnosti vstoupil rebe. Hlavu a obličej mu zakrýval talis. Postavil se vedle své židle čelem k schránce.

Stařec, který vedl bohoslužbu, začal zpívat roztřeseným hlasem: „Borchu es Adonaj hamevoroch.“

Shromáždění odpověděli téměř křikem: „Boruch Adonaj hamevoroch leolom voed.“

Stařec opakoval: „Boruch Adonaj hamevoroch leolom voed.“

Rebe se otočil a posadil se na židli. Pohyboval se velice pomalu. Hlavu a obličej mu úplně zakrýval talis. Posadili se i shromáždění a bohoslužba pokračovala. Synagoga se pohnala plnila zesilujícím chvějivým zvukem. Muži se zaníceně kývali dopředu a dozadu. Paže se natahovaly ke stropu a ke stěnám. Modlil jsem se nahlas, kýval jsem se a cítil jsem, jak se mě zmocňuje vzrušení, které prostoupilo bohoslužbu.

Rebe seděl na židli a modlil se. Seděl bez hnutí a byl celý zahalený v talisu. Modlitební knížku držel oběma rukama. Držel ji strnule a stránky otáčel pomalými a rozváznými pohyby pravé ruky. Seděl tam jako socha a modlil se. Jeho klid se začal přenášet na všechny přítomné a pozvolna prostoupil celou synagogu.

Přestalo divoké kývání. Ustaly hlasité výkřiky a rozmáchlé pohyby rukou. Ze shromáždění stoupalo téměř hmatatelné napětí z potlačené vřelosti. Přestal jsem se kývat; soustředil jsem se na slova modlitby, která se pohybovala a tančila přede mnou. „Vyvedl jsi nás z Egypta, ó Hospodine, Bože náš,“ modlil jsem se, „a vykoupil jsi nás z domu otroctví.“ Slova byla jako živá. Cítil jsem, jak ve mně ožívají a pohybují se.

Rebe odešel po modlitbě Musaf Kdušo a zanedlouho skončila bohoslužba. Venku jsem spatřil Judela Krinského.

„Přeji ti hezký šábes, Ašere Lve,“ řekl. Na hlavě měl jako vždycky kasket. „Celý týden jsem tě neviděl.“

„Přijdu v pondělí,“ odpověděl jsem.

Tvářil se smutně. „Mrtvým se nevrátí život, když zemře tyran. Ribono šel olam zasáhl pozdě. Stalin měl zemřít před třiceti lety.“ Pomalu odcházel.

Toho dne jsme seděli u šábesového jídla dlouho. Otec zpíval zmirot pomalu, se zavřenýma očima, a lehce se přitom kýval. Matka a já jsme se k němu přidali. Občas přestal zpívat a seděl mlčky s ústy zakrytými rukou. Několikrát se na mě podíval. Po jídle odešel do synagogy.

Druhý den jsem viděl v *Timesech* fotografii Stalina ležícího v rakvi, za níž se tyčila hromada květin. Nemohl jsem od fotografie odtrhnout oči. Ten muž zabil desítky milionů lidí. Ted' ležel i se svým knírem a v uniformě s horou květin za sebou, mrtvý stejně jako miliony těch, které zavraždil, jako žena a děti Judela Krinského. Musel jsem se na fotografii mrtvého Stalina v rakvi pořád dívat.

V pondělí jsem šel do papírnictví k Judelovi Krinskému a pomohl jsem mu obsloužit několik zákazníků. Když jsme na několik minut zůstali v obchodě sami, spěšně se rozhlédl kolem a řekl: „Ti, kdo přijdou po něm, budou stejní jako on. V Rusku je hodně Stalinů.“

Pomáhal jsem mu skládat balíky papíru. Začínal jsem chápat, jaký je rozdíl mezi jednotlivými druhy. Často stačilo, abych papír podržel v ruce, a hned jsem věděl, jakou má hmotnost a kvalitu.

„Ne, Ašere,“ řekla mi matka večer. „Já si nemyslím, že by ted' mohl v Rusku vládnout další Stalin.“

„Reb Judel Krinsky říkal, že tam je hodně Stalinů.“

„Tvůj reb Judel Krinsky má pravdu, Ašere. Rusko je plné Stalinů. Ale protentokrát Stalin v Rusku skončil.“

„Mami, má pro Židy nějaký význam, že Stalin umřel?“

„Ano, Ašere. Myslím, že má.“

O následujícím šábesu odpoledne si šel otec do synagogy poslechnout rebeho. Matka mě požádala, jestli bych nepřišel do obývacího pokoje. Chtěla si se mnou promluvit. Posadili jsme se na pohovku a já se díval z okna na zimní stromy.

„Ašere, víš kde je Vídeň?“ zeptala se mě potichu. „Možná se přestěhujeme do Vídně.“

Zíral jsem na ni a nezmohl jsem se na jediné slovo.

„Tatínek mě poprosil, abych ti to řekla. Má teď práci, kterou může dělat jenom tehdy, když budeme bydlet ve Vídni.“

„Jakou práci?“ slyšel jsem vlastní hlas.

Na okamžik se odmlčela. Potom řekla: „Má to něco společného s Židy v Rusku.“

„To tady dělá už dávno.“

„Ale tohle je něco jiného, Ašere.“

„Já do Vídně nechci, mami.“

„Rebe řekl tatínkovi, že nás může požádat, abychom s ním jeli.“

„Ale proč tak najednou? Proč zrovna teď?“

„Protože Stalin zemřel, Ašere. Ted' je možné dělat věci, které dřív nešly.“

„Já nechci.“

„Pojedeme, když o to tatínka požádali.“

„Ne,“ řekl jsem. „Ašere, prosím tě.“

„Mně to je jedno.“

„Ašere,“ zašeptala matka. Naklonila se ke mně. „Ašere.“ Cítil jsem, jak mi hladí tváře. „Ašere, chlapečku můj, já nevím, co jiného bych ti měla říct. Když rebe rozhodne, pojedeme. Musíme tatínkovi pomáhat. Když nám rebe řekne, abychom jeli, tak pojedeme.“

Když jsem potom ležel v posteli, položil jsem si dlaně na oči.

Byl jsem unavený. Myslel jsem na Judela Krinského. Viděl jsem jeho vykulené oči, neklidně těkající kolem. Stalin měl zemřít o třicet let dřív, řekl Judel Krinsky. Ano, myslel jsem si v duchu. Ano, o třicet let dřív. Ne až teď. Ne minulý týden. Před třiceti nebo deseti lety. Ale ne minulý týden. Nenáviděl jsem ho za to, že zemřel minulý týden.

Otec se vrátil domů pozdě. Druhý den ráno letěl do Chicaga.

Ten týden jsem byl nemocný. Ležel jsem v posteli s bolavým krkem a horečkou. Ve středu mě v krku bolet přestalo, ale horečku jsme měli pořád. Náš doktor přišel ve čtvrtek, prohlásil, že jde o slabou infekci, a předepsal mi nějaké léky.

Matka chodila celý týden do školy. Otec se vrátil v pondělí z Chicaga a zbytek týdne strávil ve své kanceláři. Každý večer za mnou přišli oba do pokoje. Viděl jsem je, jak stojí u postele a dívají se na mě. Oba byli rozmazaní, jakoby zahalení v mlze: otec, vysoký a silný, s obličejem orámovaným zrzavými vlasy a dlouhým plnovousem, byl celý strnulý a mihotal se; matka se svou drobnou postavou vedle něho vypadala jako přízrak, jako bytost z oblaků kouře, měnící tvar zároveň s větrem. Jednou za mnou přišel strýček Jicchak. Naklonil se nad postel a přívětivě se na mě usmál. Viděl jsem jeho kulatý obličej a prošedivělý plnovous. Byl silně cítit doutníky. „Poslechni strýčka Jicchaka,“ říkal. „Dej si říct a uzdrav se a já si koupím tvé kresby. Slyšíš mě, Ašere? Koupím si tvé kresby.“ Odvrátil jsem hlavu. Přišel se za mnou podívat Judel Krinsky. Neklidně se rozhlížel kolem sebe. Poškrábal se na zahnutém nose a řekl chraplavým hlasem: „Syn reba Arje Lva musí vstát z postele. Ašer s Judelem si mají ještě o čem povídat. A musíme ještě skládat papír. Ano, tenhle papír je lisovaný za studena a tenhle za tepla. Tenhle je stogramový a tenhle dvěšťegramový. Na tenhle papír se kreslí uhlem a tenhle je na akvarel. Na tohle plátno se maluje olejovými barvami a na tenhle silný papír křídami. Odkud to všechno vím? Naučil jsem se to. Jestli chceš v tomhle světě přežít, musíš se umět učit rychle. Vídeň? Jednou jsem tam byl na pár hodin. Před válkou byla známá jako město kaváren a valčíku. Nenávidí tam Židy.“

Ležel jsem na posteli se zavřenýma očima a nechtělo se mi odejít z pokoje. Měl jsem dojem, že někdy během toho týdne zuřila venku sněhová bouře; nebyl jsem si tím moc jistý, ale to mi nijak nevadilo. Nechtěl jsem opustit svůj pokoj. Nechtěl jsem opustit ani svou ulici. Znal jsem spolužáky a muže z naší synagogy; znal jsem ženy na lavičkách a majitele obchodů. Znal jsem stromy a budovy a popraskaný chodník; znal jsem stožáry pouličních lamp, požární hydranty a keře na záhoncích. A měl jsem strach z cestování. K smrti nerad jsem jezdil metrem a autobusem. Z letadel jsem měl hrůzu. Vídeň. To jméno ve mně vyvolávalo děsivé obrazy: temné neznámé ulice, zlověstné stíny, nepochopitelná slova, zlomyslný smích nad mými pejzy a jarmulkou. Nechtělo se mi do Vídně. Ale co jsem měl říct

rebe mu? To jsem nevěděl. Možná by si to mohl rozmyslet. Ribono šel olam, ať si to rebe rozmyslí. Prosím tě, Ribono šel olam. Prosím tě.

Na šábés ráno horečka zmizela. Matka mě ale do synagogy nepustila. Procházel jsem se pomalu po bytě v pyžamu a županu. Byl jsem unavený.

Někdy odpoledne jsem se zeptal matky: „Přišli se na mě podívat strýček Jicchak a rebe Judel Krinsky, když jsem byl nemocný?“

Ustaraně na mě pohlédla unavenýma očima: „Ne.“

„Asi se mi to zdálo,“ řekl jsem.

V pondělí večer přišel otec domů a oznámil nám, že se v říjnu, hned po prázdninách, stěhujeme do Vídně.

„Tatínek říkal, že se po Simchat Tóra stěhujeme do Vídně,“ oznámil jsem druhý den Judelovi Krinskému.

„Tak proto ses ptal na Vídeň,“ řekl svým chraplavým hlasem.

„Znáte ji?“

„Vídeň je srdce Evropy. Mnoho lidí a věcí směřuje ze západní do východní Evropy přes Vídeň. A naopak – z východní do západní Evropy.“

„Tomu nerozumím.“

„Ašere, já byl jedním z těch, kdo se dostali z východní do západní Evropy přes Vídeň.“ Zíral jsem na něho.

„Kdysi to prý bývalo město bezstarostných valčíků. Mně moc bezstarostné nepřipadalo. Já viděl, jak tam nenávidí Židy.“ Letmo se rozhlédl kolem. „Jenomže kde nejsou Židi nenávidění? Člověk tak nějak cítí, že Vídeň by měla být jiná. Není. Podej mi tu krabici s olejovými barvami, prosím tě. Děkuji. Není jiná. Tohle je měkký uhl, Ašere. Dobře se s ním kreslí na tenhle papír. V Rusku jsem dělal jehlice do klobouků. Vidíš, co všechno se může člověk naučit, aby přežil? V Rusku jsem viděl uhl jenom v židovských domech, které spálil Petljura se svými šílenci. Ach, kdybys věděl, jak nám bylo, když jsme se dověděli, že Petljuru zastřelili v Paříži. Ale ty Petljuru neznáš.“

„Já nechci do Vídně.“

Smutně na mě pohlédl. „Já vím,“ řekl.

Večer jsem oznámil matce: „Já do Vídně nechci jet.“

„Já vím,“ řekla potichu.

Otce jsem se pak zeptal: „Proč si rebe vybral právě tebe?“

„Rebe rozhodl, že se stanu vedoucím nové pobočky, která se otevírá. Budeme učit ladovské chasidy po celé Evropě. Chceme založit ladovské ješivy v Paříži, Ženevě, Londýně, Curychu, Bukurešti, Římě, ve Švédsku a v Norsku, prostě všude, kam nám dá Ribono šel olam sílu jít.“

„Ale proč musíme jít zrovna do Vídně?“

„Protože tahle práce se nedá dělat z Brooklynu, Ašere.“

„Ale proč Vídeň, tati?“

„Protože leží uprostřed Evropy. Z Vídně se dá cestovat po celé Evropě.“

Zůstal jsem na něho zírat. „Ty budeš v Evropě cestovat?“

„Ovšem, Ašere.“

„Já do Vídně nechci, tati.“

„Ašere.“

„Já chci zůstat tady. Líbí se mi tu.“

„Ano,“ řekl potichu. „Všiml jsem si, že se ti tady líbí. Ale stejně pojedeme. Uvidíš, že se ti tam bude líbit, Ašere.“

Když jsem o příštím šábesu uviděl po bohoslužbě před synagogou strýčka Jicchaka, řekl jsem mu: „Po Simchat Tóra jedeme s tatínkem do Vídně.“

Usmál se na mě, až se mu kolem uslzených hnědých očí udělaly vrásky. „Já vím, já vím. Jaká čest. Měl bys být na svého otce hrdý.“

„Já nechci jet, strýčku Jicchaku.“

„Ovšemže nechceš jet. Ukaž mi chlapce, který by jen tak opustil své město, školu a přátele a odjel do cizí země? Ale to je pro Tóru, Ašere.“ Jeho kulatý obličej na mě zářil. „Tvůj otec bude šířit chasidismus. To samé dělal náš otec, alav ha-šalom, když cestoval pro rebeho otce. Na Vídeň si zvykneš, Ašere. Slyšel jsem, že to je hezké město. Netvař se tak nešťastně a poslouchej, co ti říkám. Měl bys být na svého otce hrdý.“

Odvrátil jsem se od něho.

„Ašere,“ řekl.

Obrátil jsem se zpátky.

„Vídám tě pořád u Judela Krinského v papírnictví. Proč se nezastavíš u mě?“ Mlčel jsem.

„Přijď se někdy podívat k strýčkovi,“ řekl. „Přijdeš, Ašere?“ Přikývl jsem.

„Na šábes by se o tom mluvit nemělo, ale nakreslil jsi něco nového?“

Pokrčil jsem rameny.

„Zastav se někdy.“ Poodstoupil a znovu se na mě podíval. „Rebe si musí tvého otce považovat, když mu dal takovou zodpovědnost.“ Mluvil potichu a v očích měl nepřítomný pohled. „Z mého mladšího bratra se stal vážený muž.“ Pomalu se ztratil v davu před synagogou.

U šábesového oběda jsem se zeptal otce: „Kam budu chodit ve Vídni do školy?“

Dozpíval právě jednu zmirot. Hlavu si držel v dlaních.

„Je tam malá ješiva,“ řekl.

„Ladovská?“

„Ne. Tu otevřeme za rok nebo za dva. Budeš jedním z prvních studentů.“

„Jak se mluví ve Vídni?“

„V ješivě jidiš.“

„Ale jak tam mluví lidi?“

„Německy. Někteří francouzsky.“

„Já neumím německy ani francouzsky, tati.“

„To se naučíš. Teď si zazpíváme zmirot.“

„Já se nechci učit německy ani francouzsky, tati.“

Začal potichu zpívat s hlavou v dlaních. Matka hleděla na stůl. „Já se bojím,“ řekl jsem otci. „Nikam jet nechci.“ Otec přestal zpívat a řekl: „No tak. Všechno bude dobré, Ašere.“

Seděl jsem v tom nehybném tichu a poslouchal, jak zpívá. „Budeme muset do Vídně letět?“ zeptal jsem se o něco později matky.

„Já nevím, Ašere.“

„Já mám z létání strach, mami.“

Nic na to neřekla.

„Nebudu si mít ve Vídni s kým povídat.“

„Někoho si najdeš.“

„Tatínek říkal, že bude ve Vídni učit chasidismus.“

„Ano, to bude.“

„Ale tys říkala, že tam pojede pomáhat Židům v Rusku.“

„Ano.“

„Tak co tam bude tatínek dělat?“

„Obojí,“ odpověděla.

„Já tam nechci jet, mami. Bojím se letadel. A neumím německy.“

„Existují mnohem závažnější důvody, abychom nejezdili, než to, jestli rád létáš nebo jestli umíš německy.“

„Jaké důvody, mami?“

„Důvody,“ řekla. „Ale na tom nezáleží, Ašere. Stejně pojedeme.“

Tu noc za mnou přišel z lesů můj mytický předek, obr v tmavém kaftanu a s kloboukem lemovaným kožešinou. Razil si cestu mezi stromy panstvím svého ruského pána, až se země otřásala, hory se chvěly a jeho hlas zněl jako hrom. Jeho slovům jsem nerozuměl. Probudil jsem se celý vyděšený a zůstal jsem bez hnutí ležet a poslouchat. Potřeboval jsem na záchod, ale bál jsem se vylézt z postele. Schoval jsem se pod deku a usnul jsem. Najednou jsem ho spatřil znovu, jak se ke mně prodírá mezi obrovskými tújemi, jako by mé probuzení byla jenom přestávka mezi dvěma dějstvími nějaké divadelní hry. Probudil jsem se znovu a celý roztřesený jsem šel na záchod. Nechtělo se mi zpátky do postele. Bez hnutí jsem naslouchal noci a potom jsem prošel chodbou do obývacího pokoje. Bylo tam тихо a tma. Zvenku doléhaly dovnitř noční zvuky. Mezerou v žaluziích jsem se podíval na ulici. Byla jasná noc. Měsíc jsem neviděl, ale silnice se v jeho chladných modrobílých paprscích strašidelně leskla a budovy a stromy vrhaly na chodníky temné stíny. Pod stromy jsem zahlédl nějakého muže. Byl středně vysoký, měl tmavý plnovous, tmavý plášť a obyčejný tmavý klobouk. Kráčet ve stínu stromů. Na okamžik se mi ztratil z očí a za chvíli jsem ho znovu uviděl, jak se pomalu prochází pod stromy. Potom zase zmizel a já si nebyl jistý, jestli ho vidím nebo ne, jestli jsem předtím spal a teď jsem vzhůru, nebo jsem byl vzhůru předtím a teď se mi to jenom zdá. Najednou jsem ho zase uviděl: šel pomalu a sám. Potom ho pohltil stín a už se neukázal. Nevzpomínám si, že bych si šel lehnout. Najednou jsem se probudil. Bylo ráno, já hleděl do bílého stropu ve svém pokoji a připadal jsem si lehký, jako bych neměl tělo, jako bych se vznášel na stínech, které vrhaly stromy ve svitu měsíce.

„Ašere, tady máš džus,“ řekl mi otec u snídani.

Skoro jsem nevnímal.

„Ašere.“

„V noci se mi zdálo o rebem.“ Podívali se na sebe.

„Myslím, že se mi zdálo o rebem. Myslím, že se mi zdálo – Dělal hrozný hluk a kolem byly stromy.“

„Ašere,“ řekla matka. Ucítíl jsem na paži její prsty. Otec položil džus na stůl a pohlédl na mě.

„Není to hezký svět, mami.“

Rty se jí zachvěly. Její prsty mi na okamžik sevřely ruku. „Mami, půjdeš se mnou do školy?“

„Ano,“ řekla.

„Já pod těmi stromy nechci jít sám.“

„Půjdu s tebou, Ašere.“

Do třídy přišel mašgiach a začal potichu mluvit. Udělal jsem tužkou tečku doprostřed čisté stránky v sešitě na hebrejštinu. Asi osm centimetrů napravo jsem udělal další. Potom jsem obě tečky spojil rovnou čárou. Mašgiach potichu hovořil. Kreslil jsem rovné čáry a křivky. Tužka se pohybovala po stránce, jako by mi rostla z ruky. Mašgiach lehce pokynul rukama. Kreslil jsem kruhy a krátké kostrbaté čáry. Mašgiach se zvedl a pomalu ze třídy odešel. Učitel se posadil za katedru. Položil jsem tužku a zavřel jsem sešit. Potom jsem ho znovu otevřel a podíval jsem se na stránku. Vzápětí jsem sešit zase zavřel. Díval jsem se, jak se mi prsty na sešitě třesou. Dal jsem si ruce pod nohy. Pořád se mi třáslý. Za okamžik jsem otevřel sešit a znovu se podíval na stránku. Nakreslil jsem mrtvého Stalina v rakvi.

4 Kapitola čtvrtá

Nakreslil jsem ho v rakvi obklopené květinami. Nakreslil jsem jeho oči s těžkými víčky, husté rovné vlasy a mroží knír. Nakreslil jsem to celé zpaměti do sešitu na hebrejštinu a ještě ten den jsem ho nakreslil znovu do sešitu na angličtinu. V dalších dnech jsem ho kreslil pořád znovu. Nakreslil jsem ho prázdného a dutého; nakreslil jsem ho oteklého a opuchlého. Znetvořil jsem mu tvář a oči posadil nakřivo. Kreslil jsem pořád dokola jeho zohyzděnou, ohavnou, strašidelnou tvář na pozadí obrovské hromady květin.

Jednou večer v tom týdnu přišel do mého pokoje otec a uviděl stůl posetý kresbami. Obrázky ležely i na prádelníku a na podlaze. Když jsem se vrátil ze záchodu, spatřil jsem ho, jak si kresby mlčky prohlíží.

„Co to má znamenat?“ zeptal se.

„To jsou kresby.“

„Nebud' drzý, Ašere. Vidím, že to jsou kresby. Chumaš studovat nemůžeš, ale na tohle si čas najdeš?“

„Arje,“ řekla matka potichu. Stála ve dveřích. „Mluvím s naším synem. Už je z něho zase umělec.“

„Arje,“ řekla znovu matka.

Oba odešli z pokoje. Posadil jsem se v pyžamu ke stolu. Vzal jsem si jeden z uhlů, které jsem si ten den koupil u Judela Krinského. Nepřerušovanou čarou jsem nakreslil na silný papír obrys Stalinovy tváře, jeho oči, nos a knír. Pomalu jsem mu nakreslil stíny kolem očí a podél hlavy. Uhlem jsem ještě nikdy předtím nekreslil. Sledoval jsem, jak jeho mrtvý obličej dostává hloubku. Vybarvil jsem mu místa těsně pod lícními kostmi a v uších. Husté rovné vlasy a knír jsem až na několik rychlých tahů nechal být. Najednou to byl člověk na papíře, měl objem a hloubku a byl mrtvý. Potom jsem vygumoval jeho těžká víčka a nakreslil jsem mu oči, hledící mrtvým pohledem na svět.

Posunul jsem si židli dozadu a zahlédl jsem za sebou matku. Hleděla na Stalinův portrét uhlem.

„To je dobrá kresba, Ašere,“ řekla potichu.

„Není hezká.“

„To není,“ řekla.

Vlezl jsem si do postele.

„Děláš tatínkovi starosti s učením, Ašere.“

Neodpověděl jsem.
 „Nemůžeš učení jenom tak pustit z hlavy.“
 „Já se učím, mami.“
 „Ano. Vidíme, jak se učíš.“
 „Můžu si tě někdy nakreslit, mami? Judel Krinsky říkal, že si ho můžu nakreslit.“
 „Ano,“ řekla. „Zítra?“
 „Ne, zítra ne.“
 „Ještě tenhle týden?“
 „Tenhle týden ne. Mám práci do školy.“
 „Tak příští týden.“
 „Dobrá, příští týden. Ale v pondělí to nepůjde. Jedeme se nechat do města vyfotit na pas a vyplnit nějaké formuláře.“
 „Co je to pas?“
 Vysvětlila mi to.
 „Já nejedu,“ řekl jsem.
 „Musíš se nechat vyfotit, Ašere.“
 „Já do Vídně nepojedu.“
 „Ašere, prosím tě, nechovej se jako malé dítě.“
 „Ne!“ trval jsem na svém. „Ne. Já do Vídně nepojedu. Zůstanu u strýčka Jicchaka.“
 „Ašere.“
 „Dobrou noc, mami,“ řekl jsem. „Nechceš mi odříkat krias šemu?“
 „Odříkám si ji pro sebe.“
 Druhý den jsem se zeptal Judela Krinského: „Víte, co je to pas?“
 Seděl mi modelem, než přijdou další zákazníci. Hlavu držel zpříma, ale jeho oči se natočily směrem ke mně. „Ano,“ řekl. „Vím, co je to pas.“
 „Máma s tátou chtějí, abych si nechal udělat pas.“
 „Bez pasu se do Vídně nedostaneš.“
 „Já do Vídně nepojedu.“
 „Ašere, tvůj otec tam bude mít důležitou práci.“
 Neodpověděl jsem. Dělal jsem na jeho vypoulených smutných očích.
 „Tóra říká: ‚Cti svého otce a matku,‘“ řekl Judel Krinsky. „Já vím. Umím číst Tóru.“
 „Ašere.“ Dotklo se ho to.
 Ukázal jsem mu kresbu. Zavrtěl užasle hlavou. „Takový talent,“ zamumlal. „Tvůj strýček Jicchak mi o tom před časem

vyprávěl, ale já poslouchal jenom na půl ucha, jako vždycky, když se někdo chlubí. Ale tohle je opravdový talent, Ašere.“

„Co mám dělat, aby se mi ten uhel nesetřel?“

„Aha,“ řekl. „Počkej chvíli.“ Šel ke skříňce nedaleko vitríny s malířskými potřebami a vrátil se s nějakým sprejem. „Tímhle to postříkáš. Musíš se postavit kousek dál, aby se ti to nedostalo do očí.“ Stisknul rozprašovač a přejel plechovkou rychle sem a tam přes kresbu. Sprej pronikavě čpěl. „Nečichej to, Ašere. Pojd' dál.“ Pustil rozprašovač a podíval se na papír. Prohlížel si ho dlouho. „Je to výborná kresba, Ašere,“ řekl potichu. „Syn reba Arje Lva má obrovský talent.“

„Nechte si to,“ řekl jsem.

Podíval se na mě.

„Nechte si tu kresbu, prosím vás.“

Zamrkal. „Mockrát ti děkuju.“ Znovu se na kresbu zadíval.

Potom jsem zašel do klenotnictví a hodinářství strýčka Jicchaka. Místnosti jasně osvětlovaly stropní zářivky. Vitríny se leskly a zářily. Byl to velký obchod a mně se ani nechtělo jít dovnitř, protože světlo bylo studené jako odraz slunce na vzdáleném ledu.

Strýček stál za prostřední vitrínou. Měl na sobě tmavý oblek a kouřil doutník. Za řadou vitrín nalevo obsluhoval nějaký mladý muž dva zákazníky. Napravo od dveří stál hodinářský pracovní stůl. Seděl za ním drobný muž s šedivým vousem a díval se do hodinek pod mikroskopem. Strýček, mladý muž i hodinář měli na hlavách tmavé jarmulky.

„Á, můj synovec malíř,“ přivítal mě strýček Jicchak. Vlhké rty se mu kolem doutníku roztáhly do úsměvu. „Chceš mi prodat nějaký obrázek?“

„Můžu u vás zůstat, až máma s tátou odjedou do Vídně?“

Přestal se usmívat a vytáhl doutník z úst. Na jeho kulatém masitém obličejí se zračilo překvapení. „O čem to mluvíš, Ašere?“

„Já nechci jet do Vídně.“

„Já vím, že nechceš jet do Vídně. Celý svět ví, že nechceš jet do Vídně.“

„Nepojedu. Můžu bydlet u vás?“

Hleděl na mě s nedůvěrou. Vypadal, jako by chtěl něco říct, ale nemohl najít správná slova.

„Řekl jsem mámě, že mě necháte bydlet u sebe.“

„Tys řekl –“ Hlas mu zněl najednou nakřáplé; hlučně si odkašlal. Zákazníci se k němu otočili. „To si musím rozmyslet,“ řekl. „Taková věc se nedá rozhodnout jen tak. Musím si to nechat projít hlavou, Ašere.“

„Strýčku Jicchaku, neměl bych kde zůstat, kdyby to nešlo u vás. U tety Ley v Bostonu být nechci. Chci zůstat tady, mezi svými.“

„Musím o tom popřemýšlet, Ašere.“

Vyšel jsem z obchodu do březnového večera. Když jsem míjel velké zářivé výlohy, podíval jsem se dovnitř a spatřil jsem strýčka, jak chvatně vytáčí nějaké číslo na telefonu na pultě.

„Ašere, proč jsi mluvil se strýčkem Jicchakem o tom, že bys u něho chtěl bydlet?“ zeptal se mě večer otec.

„Protože budu potřebovat někde bydlet, tati.“

„Přestaneš s těmi hloupostmi?“

„To není žádná hloupost.“

„Přestaň s tím,“ řekl otec.

„To není žádná hloupost, tati.“

„Ribono šel olam,“ řekl otec. „Co to děláš?“

„Už bys měl jít do postele, Ašere,“ řekla matka potichu. „Mám jít s tebou?“

„Ano, mami.“

Zatímco jsem se převlékal do pyžama, prohlížela si kresby na stole.

„Ten uhel sis koupil u Judela Krinského?“ zeptala se. „Ano.“

Když jsem si lehnul, přišla ke mně a řekla: „Chováš se k tatínkovi ošklivě, Ašere.“ Nic jsem na to neřekl. „Neměl bys mu takhle ubližovat.“

„Mně to je jedno.“

„Takhle nesmíš mluvit, Ašere.“

„Já to nechci zase ztratit,“ řekl jsem.

„Co?“ Upřeně mě pozorovala.

„Nechci o to zase přijít, mami. Na ničem jiném mi nezáleží.“ Dlouho nic neříkala. Potom odešla, aniž mi popřála dobrou noc.

V pondělí jsem nešel s rodiči pro pas. Rozhodli se, že půjdou jindy. Matka řekla, že to nespěchá. Na pasy bylo ještě času dost. Pro mě bylo důležitější, abych nezmeškal školu.

Šel jsem do školy. Druhý den letěl otec do Washingtonu.

Ve středu večer seděla matka u okna v obývacím, já seděl kousek od ní na klubovce a kreslil jsem barevnými křídami její portrét.

„Měla bych se učit na test z historie,“ řekla.

„Mami, nehýbej hlavou, prosím tě.“

„Jak ti je, když kreslíš, Ašere? Máš z toho dobrý pocit?“

„Mlčel jsem.“

„Přemýšlela jsem o tom. Musí to být hezké.“

Kreslil jsem její oči, sytě hnědé oči, drobná ústa, rovný nos a jemně tvarované lícní kosti. Připadala mi malá a křehká, jako malý ptáček, kterého člověk drží v dlani. Její pleť byla světlá a hladká a voněla teplem a nočními květinami. Obličej jsem jí jemně vystínoval teplými hnědými hlinkami a jenom na bílý krk jsem použil nepatrně chladné chromové zeleně.

Zaslechl jsem, jak se mě ptá: „Proč kreslíš, Ašere?“

„Neodpověděl jsem.“

„Co to pro tebe znamená? Protože nám tím můžeš ublížit.“

Opatrně jsem vetřel červenou hlinku do stínu pod jemnou křivku její čelisti.

„Ašere,“ říkala. „Ašere.“

„Promiň, mami. Co jsi říkala?“

„To nebylo důležité,“ odpověděla za chvíli.

Ukázal jsem jí kresbu.

Prohlížela si ji hodně dlouho. Potom řekla: „Co budeme dělat, Ašere?“ Mlčel jsem.

„Ribono šel olam, co budeme dělat?“

„Musím na to nastříkat fixativ, mami.“

Cestou z pokoje jsem na sobě cítil její pohled.

Otec se vrátil z Washingtonu ve čtvrtek pozdě večer a v pátek časně ráno odešel do své kanceláře. Viděl jsem ho až odpoledne, když se vrátil domů, aby se připravil na šábes.

Byl jsem ve svém pokoji, když přišel. Za několik minut jsem slyšel, jak se baví v kuchyni s matkou. Pak najednou zvýšil hlas. Mluvil v jidiš. V posledních týdnech mluvil jidiš stejně často jako anglicky. Nerozuměl jsem mu. Zaslechl jsem matku, jak říká anglicky: „Je u sebe, Arje.“ Začali mluvit potichu. Za okamžik jsem slyšel, jak jdou do ložnice.

Večer jsme seděli u šábesového stolu, jedli jsme a zpívali zmirot. Otec toho moc nenamluvil. Když zpíval, držel si hlavu v dlaních a pomalu se kýval dopředu a dozadu. Zpívali jsme s matkou s ním.

Ten večer jsem si začal uvědomovat, že se něco děje s mýma očima. Díval jsem se na otce a viděl jsem čáry a plochy, které jsem nikdy předtím neviděl. Cítil jsem očima. Cítil jsem, jak mé oči přejíždějí po vráskách kolem jeho očí a přes hluboké rýhy na čele. Bylo mu pětatřicet let a na tváři a na čele měl vrásky. Cítil jsem je očima a cítil jsem také dlouhou, rovnou, plochou kobytku jeho nosu, sytě temné oči, silné, husté oblouky jeho zrzavých obočí a husté zrzavé vousy, lehce prošedivělé – šedivé pramínky jsem viděl v chomáči vousů pod rty. Cítil jsem čáry a body a plochy. Cítil jsem texturu a barvu. Viděl jsem šábesové svíčky planoucí zlatě a rudě. Viděl jsem matku, drobnou a hřející a hebkou v krásných šábesových šatech bleděmodré a bílé barvy. Viděl jsem své ruce, bílé a kostnaté, své dlouhé a tenké prsty a v zrcadle nad kredencí bledou tvář s černýma očima a zrzavou kšticí. Měl jsem pocit, jako by se na mě hrnuly tvary a textury okolního světa. Zavřel jsem oči a pořád jsem to všechno viděl uvnitř. Viděl jsem dalším párem očí, které náhle ožily. Seděl jsem na židli a měl jsem strach.

Otevřel jsem oči. Rodiče se na mě dívali. „Jsi v pořádku, Ašere?“ zeptala se mě matka. „Jsem.“

„Vypadáš – Nemáš horečku?“ Položila mi dlaň na čelo. Nad očima jsem viděl její prsty. „Ne,“ řekla a odtáhla ruku.

Otec začal znovu zpívat. Slyšel jsem ho jakoby zdálky, ale zřetelně jsem viděl drobnou záhybu kůže u vnějších koutků jeho očí, široké chrípí nosu a linii rtů pod nezastřiženým knírem. Najednou otevřel oči. Možná na sobě cítil můj pohled. Díval se přímo do mých očí. Jeho oči, jasné a tmavé, se zaklesly do mých a já cítil nekonečně dlouho jeho sílu a věděl jsem, odkud ji čerpá – a sklopil jsem pohled na stůl.

Potom jsem zaslechl, jak potichu říká: „Nakreslil jsi krásný obrázek maminky, Ašere.“ Mluvil v jidiš. „Moc krásný.“ Zavřel oči a prozpěvoval si jednu pomalou ladovskou melodii, kterou mi před lety často zpíval ještě předtím, než maminka onemocněla. Potom oči znovu otevřel. „Máš obrovský talent. Nevím, jestli je to dar od Ribono šel olam nebo z Druhé strany. Pokud pochází z Druhé strany, tak je to hloupost, nebezpečná hloupost, protože tě vzdálí Tóře a tvému lidu a nakonec budeš myslet jenom na sebe. Chtěl bych ti něco říct. Poslouchej mě, Ašere. Asi před pětadvaceti lety zavřeli komunisté v Rusku všechny ješivy a studenti byli rozptýleni po malých skupinkách na různá místa. Jediné skupinky, které nepřestaly bránit Tóru před jejími

neprátele, byli ladovští a breslovští chasidé. Otec našeho rebe, ať odpočívá v pokoji, bojoval za založení ješiv, šel do vězení, a než se nakonec dostal z Ruska a přijel do Ameriky, málem přišel o život. Posloucháš mě, Ašere? Posledních deset let před druhou světovou válkou provozovali ladovští chasidé v Rusku ilegální ješivy a pomáhali udržovat Tóru naživu. Byly to malé ješivy, tu deset, tam dvacet a jinde třeba čtyřicet studentů. Tóra žila. Maminka našla nedávno v jedné knihovně v New Yorku starý výtisk *Sternu*. *Stern* byly noviny, které vydávali na Ukrajině židovští komunisté, kteří nenáviděli Pána světa a jeho Tóru. Tihle židovští komunisté tvrdili, že se jim podařilo zničit židovství v Rusku. V cestě jim stáli jenom ladovští a breslovští chasidé. Napsali to sami komunisté, Ašere.“

„Ano,“ zašeptala matka. „To je pravda.“

„A teď mě dobře poslouvej, Ašere. Víím, že jsi ještě malý chlapec, ale snad tomu budeš rozumět. Někdo se kdysi zeptal, jak je možné navázat spojení mezi člověkem a Pánem světa. Odpověď zněla, že první krok musí udělat člověk. Aby vzniklo spojení člověka s Pánem světa, musí existovat nějaký otvor, průchod, byť by byl malý jako ucho jehly. Ale člověk musí ten otvor udělat sám; člověk musí udělat první krok. Potom nastoupí Pán světa, abych tak řekl, a průchod rozšíří. Musíme budovat průchody pro naše lidi v Rusku, Ašere. Musíme budovat průchody, aby do nich mohli vejít. Ze své strany otvory dělat nemohou, tak je musíme dělat na své straně my. Rozumíš mi, Ašere?“ Mlčky jsem přikývl.

„Židé v Evropě prahnou po Tóře. Rebe mě posílá do Evropy, abych tam založil centra pro Tóru. Naši lidé v Rusku prahnou slyšet slova zvenku. Rebe mě posílá do Evropy, abych pro ně vybudoval průchody. To je důležitější než cokoli jiného. Jsou to židovské životy, Ašere. Pro Pána světa je ze všeho nejdůležitější židovský život. Rozumíš mi?“

Mlčel jsem. Viděl jsem jeho temné oči a v nich mocný sen a nezmohl jsem se na slovo.

„Ašere,“ řekl otec.

„Já myslím, že tomu Ašer rozumí,“ zašeptala matka. „Ať řekne sám, jestli tomu rozumí.“

„Rozumím tomu, tati.“

Chvilí mlčky pokyvoval hlavou. Potom řekl: „Dopij ten čaj, Ašere. Zazpíváme si ještě nějaké zmirot.“

Když si později matka sedla na kraj mé postele, řekl jsem jí: „Já jsem taky židovský život, mami. Na mně taky Ribono šel olam záleží.“

Její tenké ruce si pohrávaly s knoflíkem na šatech. „Ano,“ řekla potichu.

„Má ke mně někdo zodpovědnost?“ Vypadala, jako by nevěděla, co říci. „Mami?“

„To, že tě bereme do Vídně, není nezodpovědné, Ašere.“

„Já nechci jet. Bojím se. Něco mi říká, že bych neměl jezdit.“

„Teď se chováš jako malé děcko.“

„Říká to, že bych neměl jezdit, mami.“

„Ašere, prosím tě.“

„Můžu bydlet u tety Ley v Bostonu? Ne, v Bostonu ne. Musím zůstat tady. Musím zůstat v naší ulici, mami. Proč mě nikdo neposlouchá?“

Položila mi ruku něžně na tvář. Viděl jsem její bílou kůži, vystouplé kosti a žíly. Měla studené prsty. Když se pohnula, šaty jí potichu zašustily.

„Všichni poslouchají,“ řekla. „Kdyby tě nikdo neposlouchal, nebyly by žádné potíže, Ašere.“

Strýček Jicchak k nám přišel s rodinou na první seder Pesachu. Byl to dlouhý, slavnostní seder, plný zpěvu a slov o Tóře a vyprávění o našem rebe a jeho otci. Můj otec seděl na židli na vysokých poduškách. Měl na sobě bílý bavlněný hábit a svou mohutnou postavou, dlouhým rudým plnovousem a tmavýma očima vévodil celé místnosti.

Už si nevzpomínám, jak k tomu došlo, ale někdy během sederového jídla jsem se ocitl se strýčkem v mém pokoji. Prohlížel si některé z mých kreseb.

„Ano,“ řekl. „Umíš kreslit. Miliony lidí umí kreslit.“

Odvrátil jsem od něho pohled. Tváře mi hořely.

„Tvůj otec neví, co si má s tebou počít, Ašere.“

„Můžu u vás zůstat? Mohl bych pracovat u vás v obchodě. Měl byste pro mě nějakou práci?“

„Poslyš, Ašere. Byl bych rád, kdybych ti to mohl říci, aniž bych se tě nějak dotkl. Chováš se jako malé dítě. Všichni říkají, že se chováš jako dítě.“

„Mohl bych vám dělat poslíčka, strýčku Jicchaku. Přijde vás to levně. Potřebuju jenom nějaké peníze na uhel a papír a nějaké drobnosti.“

„A kde bereš peníze teď, Ašere?“

„Schovávám si ty, co mi dává máma na bonbóny.“

„Proboha, Ašere, kdy vyrosteš? Tvůj otec z tebe šílí.“

„Nemohl bych zůstat u vás?“

„Ne, to tedy nemohl. Ty si myslíš, že tě můj bratr nechá bydlet u mě, až odjede s tvou matkou do Evropy? Co se to s tebou děje, Ašere? Připadá mi, jako bys už nedokázal myslet hlavou.“

Možná budu muset nakonec bydlet u tety Ley, pomyslel jsem si. Ale z naší ulice odejít nemůžu.

„Pojďme zpátky k sederu,“ řekl strýček Jicchak. Když jsme vycházeli z pokoje, řekl mi: „Poslyš, Ašere, nechci ti lhát. Na mém rozhodnutí se tím sice nic nezmění, ale budu k tobě upřímný. Miliony lidí umí kreslit, ale myslím, že zdaleka ne všichni kreslí jako ty.“

O Pesachu jsme neměli školu. První z prostředních dnů svátku jsem šel za Judelem Krinským. Jedl právě za pultem natvrdo važené vejce a macesy. Přivítal mě rozvázně.

„Buď zdrav, Ašere. Všichni o tobě mluví.“

„Byli ladovští a breslovští chasidové jedinými Židy v Rusku, kteří bránili Tóru před židovskými komunisty?“

Tvářil se překvapeně. „Ach tak,“ řekl s plnou pusou a polkl. Maces mu ale zaskočil a on se rozkašlal, až mu vytryskly slzy z očí. Zhluboka se nadechl a utřel si oči rukávem bílého pláště. „Mohl bys nejdřív pozdravit, Ašere. Člověk nemůže jíst vejce natvrdo a macesy a zároveň odpovídat na vážné otázky.“ Chvilí kousal a znovu polknul. „Na co ses to vůbec ptal?“

Zopakoval jsem mu svou otázku.

„Co tak najednou? Kdo ti řekl o židovských komunistech?“

„Tatínek.“

„Aha,“ pokýval hlavou. „Chápu.“ Položil zbytky vejce a macesů na papír, rozložený na pultě, a otřel si ruce do kapesníku. Rozhlédl se kolem sebe. Bylo brzy odpoledne a my jsme byli v obchodě sami. Venku svítilo jasné dubnové slunce. „Já nevím, jestli byli jediní,“ řekl. „Ale bojovali. Nejen proti židovským, ale i proti ostatním komunistům. Židovští komunisté byli někdy horší než gójové. Na židovské komunisty se zeptej maminky, Ašere. Učí se o Rusku. Ano, my a breslovští jsme bojovali a oni nás za to nenáviděli a pořád nás nenávidí, alespoň ti, které nechal Stalin naživu. Tajná policie se dověděla o ladovských nebo breslavských Židech a v pátek večer je přišla zatknout. Věděli, že tehdy budou doma se svými rodinami. Na Sibíři jsem poznal jednoho breslovského chasida a ten mi řekl, že ve městě Uman zatkli v

roce 1938 devětadvacet breslovských chasidů. Obvinili je z toho, že chtěli založit ilegální trockistickou organizaci a od svých přátel z Ameriky k tomu dostávali šeky. Jsi ještě malý, Ašere. Nedokážeš pochopit, jak nesmyslné to bylo obvinění. Breslovští chasidové organizující trockistickou skupinu! Tloukli je a mučili. Jednoho z nich zbili před ostatními, aby se přiznali. Kromě toho hladověli, protože se nechtěli špinit jídlem, které dostávali. Tři z nich ve vězení v Umanu zemřeli. Zbytek poslali na Sibiř. Po válce jsem se dověděl, že přežili jenom tři. Breslovského chasida, který mi to vyprávěl, odvezli o několik týdnů později z mého tábora a já ho už v životě neviděl. Nevím, jestli je to jeden z těch tří. Nenáviděli nás, měli z nás strach, zavírali nás a zabíjeli, kdykoli se jim naskytla příležitost.“

Rychle se rozhlédl kolem. Zhluboka se nadechl. Zamyšleně hleděl na maces na pultě. „Když jsem tě poprvé viděl, pracoval jsem v koloniálu plném macesů. Abychom v Rusku sehnali maces, museli jsme obrátit celý svět vzhůru nohama. Lidé chodili kvůli macesům do vězení. Je to divný svět, Ašere. Někdy mě napadá, že Pán světa pečuje o nějaký jiný svět a ten náš, Bůh chraň, zanedbává. Nechceš kousek macesu, Ašere?“

Neměl jsem chuť. Vyšel jsem z obchodu na ulici. Byl jeden z prvních teplých dnů po nekonečné zimě.

Kráčel jsem pomalu pod stromy po Brooklyn Parkway. Na lavičkách na ostrůvcích podél silnice seděly stařeny, vyhřívaly se na slunci a povídaly si. Pesach se chýlil ke konci. Zanedlouho už si nebudu chodit povídat s Judelem Krinským a naše ulice pro mě přestane existovat, přemítal jsem. Ve vzduchu bylo cítit blížící se , léto, spěch a odjezd, světlo a stín, záře a tma. Černý kov požárního hydrantu se leskl na slunci. Na jedné z laviček se vesele smála vychrtlá stařena s obličejem samá kost a kůže. Podél dálnice šel nějaký malý chlapec s jarmulkou a pejzy a ztěžka za sebou vlekl pravou nohu v kovové dlaze. Viděl jsem děvčátko a chlapce ve věku asi tří a sedmi let. Povídali si, smáli se, drželi se za ruce a mávali jimi. Chlapec měl jarmulku a pejzy; pod košilí mu vyčnívaly třásně a třepotaly se ve vzduchu. Vypadali jako bratr a sestra. Kolikrát jsem takhle viděl nějaké sourozence kráčet po Brooklyn Parkway? Kolikrát? Něco se mi dělo s očima a hlavou a já nevěděl, co si s tím mám počít.

Když jsem se vrátil domů, paní Rackoverová mě přivítala slovy: „Kdes byl? Už je to víc jak hodina, cos měl přijít na oběd.“

„Procházel jsem se.“

„Milostpán se procházel a mě může trefit šlak. Běž si umýt ruce a já ti připravím něco k jídlu.“

„Kde je maminka?“

„Šla do knihovny. Tak běž si umýt ty ruce, Ašere. Nebudu na tebe čekat s obědem celou věčnost.“

„Byli moc krásní,“ řekl jsem. „Proč jsem to neviděl dřív?“

„Cože?“ zeptala se paní Rackoverová.

„Jestlipak mají rodiče,“ řekl jsem.

„Co se to s tebou děje, Ašere? Jsi v pořádku? Nemáš horečku?“

„Ne.“

„Běž si umýt ruce. Já se snad z těch tvých obrázků a tvrdohlavosti zblázním. Takhle se chová židovský chlapec k rodičům? Měl by ses stydět.“

Jak to, že jsem si toho nevšiml dřív? vrtalo mi pořád hlavou. Něco se stalo s mýma očima a hlavou. Díval jsem se na své oči a hlavu v zrcadle nad umývadlem v koupelně. Vypadal jsem stejně jako vždycky, tmavé oči a rzavá kštice. Ale někde uvnitř se mnou něco stalo. A připadalo mi, že tentokrát se nebojím.

Celé odpoledne jsem kreslil sourozence, které jsem viděl na unci. Pamatoval jsem si jejich úzké obličejy a kreslil jsem je, jak si vykračují podél dálnice. Potom jsem je nakreslil, jak na nějaké venkovské cestě pod vysokými stromy honí motýla; jak čtou a povídají si spolu; jak spolu přecházejí ulici; jak se spolu smějí. Stůl, prádelník a postel pokrývaly kresby. Navečer jsem šel ven a procházel jsem se podél dálnice, ale nespátřil jsem žádnou dívku a chlapce, kteří by vypadali jako sourozenci.

Když se matka vrátila s náručí knih z knihovny, byl jsem ve svém pokoji. Položila knihy na odkládací stůl na chodbě a svlékla si plášť. Zavolal jsem ji k sobě.

„Podívej,“ řekl jsem a ukázal jsem na kresby.

„Teď ne, Ašere.“

„Prosím tě, mami.“

Vypadala, že je netrpělivá, a zběžně přelétla pohledem několik kreseb. Potom se posadila na postel a pozorně si je všechny prohlédla. Dlouho se dívala na kresby sourozenců, jak si čtou a povídají. Položila kresby zpátky na postel. Oči měla široce rozevřené a plné slz. Bez jediného slova odešla z pokoje. Slyšel jsem, jak se potichu zavřely dveře do ložnice. Chvilí jsem čekal a potom jsem se šel podívat na knihy, které nechala na stolku na

chodbě. Všechny byly o Rusku. Jedna z nich byla ruská gramatika.

Druhý den se mě zeptal otec u šábesové večeře: „Vypadáš poslední dny nějak smutně, Ašere.“

„To je mi líto, tati.“

„Vadí ti, že jsem tolik pryč?“

„Ano.“

„I mně vadilo, že můj otec, ať odpočívá v pokoji, věčně cestuje. Ale já nevím, jak jinak by se ta práce dala udělat. Jestliže se chceš dotknout srdce nějakého člověka, musíš vidět jeho tvář. Do duše se nedostaneš telefonem.“ Pomalu si prohrábnul zrzavé vousy. Potom řekl tichým, zpěvavým hlasem: „První cadikové, kteří byli prvními žáky Baal Šem Tova, také cestovali. Někteří z nich odešli dobrovolně do vyhnanství, aby odčinili hříchy Izraele a uspíšili vykoupění. Další hledali unesené židovské děti, aby za ně mohli zaplatit výkupné. Jiní cestovali až na konec světa a hledali učitele, jehož duše byla stejná jako jejich, s nímž by mohli studovat Tóru. A jiní zase cestovali z místa na místo, učili slova Baal Šem Tova a obraceli lidská srdce a duše na chasidismus. Můj otec, alav ha-šalom, po němž jsi dostal své jméno, byl velký učenec. To přece víš, Ašere. Někdy čas bydlel s mým otcem vyslanec rebeho otce. Studovali spolu. Rok na to se otec přestěhoval s rodinou do Ladova a vyslancem rebeho otce se stal on. Tu noc, kdy zemřel, se spolu dohodli, že otec odjede na Ukrajinu, aby tam zakládal podzemní ješivy. Měli hlavy plné plánů pro Tóru. Zapomněli, že druhý den jsou Velikonoce. Ten opilý sedlák na to ale nezapomněl.“ Odmlčel se. Oči se mu leskly ve světle šábesových svíček. Za okamžik pokračoval stejným zpěvavým hlasem: „Když mohl rebeho otec přijet do Ameriky, vzal s sebou mě, strýčka Jicchaka a naši matku, ať odpočívá v pokoji. Bylo mi tehdy čtrnáct. Na tu cestu nezapomenu.“ Znovu se odmlčel a zazpíval kousek jedné zmirot. „Ano,“ zašeptal. „Rebeho otec měl pocit, že něco na světě zůstalo nedokončené.“ Zazpíval další sloku. Potom přestal a zavřel oči. S očima stále zavřenými pak řekl: „Zpívej se mnou zmirot, Ašere. I ty, Rivko. Zpívejte se mnou.“

Když jsem večer uléhal do postele, matka se mě zeptala: „Rozuměl jsi tomu, co ti tatínek říkal?“

„Ano.“

„Chápeš, co to znamená nechat nedokončený obrovský kus práce?“

„Myslím, že ano, mami.“

„To je dobře. Moc na tom záleží.“

„Proč studuješ ruské dějiny, mami?“

„Abych mohla pomáhat tatínkovi.“

„Měl tvůj bratr jet do Evropy a dělat to, co bude dělat tatínek?“

„Ne. Strýček Jaakov,“ – rty se jí zachvěly – „měl učit ruské dějiny na Newyorské univerzitě. Kromě toho měl dělat vládního poradce.“

„Poradce americké vlády?“

„Ano.“

„A ty budeš poradcem americké vlády, mami?“

„Ne,“ řekla. „Nebudu. V červnu dokončím vysokou školu a v říjnu odjedu s tebou a tatínkem do Vídně. Odříkáš mi krias šemu?“

Odříkal jsem jí modlitbu.

O něco později jsem ve zmateném a neklidném spánku ucítil, že oba stojí u mé postele a něco si šeptají. Něčí ruka mi rovnala příkrývku. Potom jsem na tváři a na čele ucítil prsty. Otcovy prsty. Pak jsem necítil nic, ale věděl jsem, že tam pořád stojí. Potom z pokoje odešli.

Tu noc jsem znovu viděl svého mytického předka, jak se řítí obrovskými kroky krajinou, jak překračuje zasněžené hory a široká a úrodná údolí, jak cestuje, bez ustání cestuje. Viděl jsem ho kráčet přes půvabné vesničky a území věčného sněhu a ledu. Viděl jsem ho nakukovat do oken tajných ješiv a do ubikací sibiřského tábora. Měl jsem dojem, že říká hromovým hlasem: „Uvnitř je větší zima než venku. A jak nakládáš se svým časem ty, můj milý Ašere?“ Probudil jsem se a zůstal jsem ležet. Potom jsem slezl z postele, šel jsem k psacímu stolu a rozsvítil jsem lampu. Díval jsem se na kresby sourozenců. Vypadaly jako nějaké mazanice, stvořené absurdním a dětským pohybem ruky, jako nějaké ubohé laškování. Existovala kamenná vězení a pusté končiny sněhu a noci. Čím byla kresba ve srovnání s temnotou Druhé strany? Čím bylo pero, papír a barevné křídly tváří v tvář zlu, které v sobě skrývá ulita? Najednou jsem si připadal jako pohřbený zaživa. Zhasnul jsem světlo a šel jsem si zase lehnout. Dokonce i ve tmě jsem rozeznával různé odstíny černi v pokoji a pruh mdlého světla, které pronikalo dovnitř mezi spodním

koncem rolety a okenním parapetem, hrálo si na stěně u stolu a odráželo se od kreseb. Co ode mě chceš? zeptal jsem se v duchu. Jsem jenom desetiletý kluk. Desetiletí kluci si hrají na ulici, honí se po chodbách činžáků, pro ukrácení odpoledne jezdí nahoru a dolů výtahem, běhají za auty po New York Avenue. Jestli nechceš, abych ten talent používal, proč jsi mi ho tedy dával? Nebo snad pochází z Druhé strany? Bylo strašné pomyslet, že by můj talent pocházel z říše zla a ohavnosti. Jak mohou zlo a ohavnost darovat krásu? Ležel jsem na posteli a dlouho jsem přemýšlel, co vůbec ode mě chce. Pak mě přemohla únava a já začal pomalu usínat. Myslel jsem, že zase uvidím mého mytického předka, a bránil jsem se spánku. Cítil jsem ale, jak odplouvám. V tu chvíli jsem si uvědomil, že jsem znesvětil šábes tím, jak jsem rozsvítil a zhasnul, když jsem si prohlížel kresby. Ještě nějakou chvíli trvalo, než jsem konečně usnul.

O Pesachu ruská vláda oznámila, že lékaři, uvěznění za Stalina, byli propuštěni na svobodu; v oznámení stálo, že všechna obvinění byla lživá. Otec se po telefonu dověděl, že dva z židovských lékařů ubila k smrti policie ve vězení.

Bylo prý propuštěno patnáct lékařů. Vzpomněl jsem si, že jich zavřeli devět. Na rozdíl v jejich počtu jsem se neptal. Byl jsem unavený, moc unavený.

Ve čtvrtek po Pesachu jsem šel s rodiči pro pasy.

5 Kapitola pátá

Vzpomínám si, jak jsem nakreslil hořící dům, velkou mramorovou budovu stojící na zelené mýtině a obklopenou nevysokými kopci. Nakreslil jsem ji barevnými křídami a mramor jsem udělal světlomodrý, protkaný bílými nepravidelnými žilkami. Na vrcholku byla posazená zlatá kupole lemovaná purpurovými arabeskami; okna byla vysoká a klenutá, podobná oknům ladovské budovy. Z oken šlehaly plameny, olizovaly střechu a zakusovaly se do mramoru. Matku zajímalo, co to je, a já jí vysvětlil, že to je knihovna v Alexandrii, kterou nařídili spálit muslimové, protože žádné knihy v ní se nemohly rovnat Koránu. Pamatovala si maminka, jak mi o tom vyprávěla? Nepamatovala. Proč jsem nakreslil takový obrázek? To jsem nevěděl. Co pro mě znamenal? Pokrčil jsem rameny.

Nakreslil jsem hořící knihu. Potom jsem nakreslil hromadu hořících knih, hořící domy, hořící ladovskou budovu. Matka se přestala ptát, co to všechno znamená.

Někdy v té době mě vzala k našemu rodinnému lékaři. Šťouchal do mě, dloubala poklepával. Copak to ten náš Ašer Lev kreslí? Uši jsou v pořádku. Hrudník také. Už jsi byl někdy v muzeu? Nebyl? Strávit odpoledne v dobrém muzeu je balzám na duši – použil hebrejské slovo „nešama“. Jsi hubený, ale zdravý. Ano, pošlu tě k někomu s očima. Jak se daří manželovi? Slyšeli jste o těch lékařích? Pozdravujte ho ode mne. Vyříd'te mu, že na něho tenhle židovský lékař narozený v Americe často myslí. Sbohem, Ašere. Maluješ olejovými barvami? Ne? Až je budeš používat, buď opatrný na lupínkovou bělobu. Obsahuje olovo. Kdyby se ti dostala do těla, mohla by ti ublížit. Ber to jako radu od kolegy. Maluji o nedělích. Sbohem, Ašere. Sbohem, paní Lvová.

Za pár dní jsem šel k očnímu lékaři. Dal si na prohlídce záležet. Oči jsem měl v pořádku, brýle jsem nepotřeboval. Ne, vůbec nic s očima nemám. Potom jsem šel k dalšímu lékaři. Byl mladý, měl tlusté brýle a křečovitě se usmíval. Musel jsem hrát nějaké hry, odpovídat na otázky a kreslit obrázky. Pár dní předtím jsem viděl, jak na Kensington Avenue srazilo auto velikou šedivou kočku. Odběhla do přilehlé uličky a spodní část těla vlekla nepřírozeně za sebou. Na zemi po ní zůstaly kapky lesklé

krve. Nakreslil jsem lékaři tu kočku. Nakreslil jsem ji pod koly vozu a potom v uličce tak, jak jsem si ji později představoval. Prohlížel si kresby velice dlouho. Už se neusmíval. Nevím, co řekl matce, ale celou cestu z jeho ordinace byla nezvykle zamlklá. Otec byl ten den v Montrealu.

Druhý den ve třídě se ke mně naklonil můj soused, sedící napravo, a zašeptal v jidiš: „Ašere, co to děláš?“

Slyšel jsem ho, ale nerozuměl jsem jeho slovům, a tak jsem si hrál s perem dál.

„Ašere,“ slyšel jsem, jak říká stále ještě šeptem, ale o poznání hlasitěji než předtím. „Jak jsi mohl něco takového udělat?“

Cítil jsem, jak se spolužák za mnou naklání dopředu a dívá se mi přes rameno. Soused nalevo se díval také. Kolem to zašumělo a ozval se překvapený šepot. Potom se ke mně zepředu otočil uhrovitý kluk s vysokým nosovým hlasem, kterému věčně teklo z nosu, podíval se a zaječel, že to muselo být slyšet až na druhé straně ulice: „Ty jsi znesvětil svatou knihu! Ašere Lve, zneuctils jméno Boží! Znesvětil jsi Chumaš!“ Vypadal vyděšeně a tvářil se, jako by se mu před očima náhle zjevilo ztělesnění Druhé strany. Vstal z lavice a poodstoupil ode mne.

Třída studovala Leviticus. Učitel, mladý absolvent ladovské ješivy s tmavým plnovousem, právě vysvětloval různá pojetí svatosti. Když místnost prořízl pronikavý hlas, ve třídě se okamžitě rozhostilo ticho. Slyšel jsem, jak se ke mně všichni otáčejí a dívají se na mě.

Podíval jsem se na své ruce. Držel jsem v nich staré plnicí pero značky Waterman, které mi kdysi věnoval otec. Když jsem ráno vycházel z mého pokoje, strčil jsem si ho do kapsy. Teď jsem ho držel v ruce. Přes celou stránku Chumaše jsem sytým černým inkoustem nakreslil nějaký obličej. Měl tmavé vousy a vlasy, tmavé oči a bylo na něm něco hrozivého. Na hlavě měl posazený obyčejný klobouk.

Učitel stál u mé lavice a díval se na kresbu. Řekl potichu v jidiš: „Co jsi to udělal, Ašere?“

Nevěděl jsem, co mám říci. Nepamatoval jsem si, že bych to kreslil.

„Co by na to řekl tvůj otec?“ zeptal se učitel. Nevypadal, že by se hněval, spíš mu to bylo líto. Hlas měl trpělivý a laskavý.

Celý jsem hořel a najednou jsem byl hrozně unavený. Chtěl jsem si jít domů lehnout.

„Jsem překvapen,“ řekl. „Mrzí mne, že syn Arje Lva provedl něco takového. Nevím, co bych k tomu měl říci. Buď tak hodný, Ašere, a už to víckrát nedělej. Kreslit do Chumaše znamená znesvětit jméno Boží.“

„A podívejte, co nakreslil!“ přisadil si usmrkaný kluk.

Učitel se k němu otočil. „Děkuji ti,“ řekl potichu. „Ale nepotřebuji k tomu tvůj komentář. Teď se všichni laskavě vraťte ke svým Chumašům. Budeme pokračovat ve vyučování. I ty, Ašere. Polož to pero a věnuj se Chumaši.“

Sklonil jsem hlavu nad Chumaš. Díval jsem se na tvář, hledící na mě ze stránky. Oči jsem nakreslil poněkud šikmo a rty pod knírem měly cynický výraz. Rebe vypadal zle a hrozivě; rebe, hledící na mě z Chumaše, vypadal jako by mi chtěl ublížit. Přesně takový výraz by měl na tváři, kdyby se rozhodl mi ublížit. Právě tak se tvářil, když řekl otci, že pojede do Vídně. Podíval jsem se na zarámovanou rebeho fotografii na stěně vedle tabule. Měl šedé a jasné oči a tvářil se vlídně. Obyčejný tmavý klobouk bylo jediné, co měly oba portréty společného. Obrázek, který jsem nakreslil, mi naháněl hrůzu. Ze všeho nejvíc mě ale děsilo, že jsem si vůbec nepamatoval, že bych ho kreslil.

Po škole jsem šel za Judelem Krinským. Vytahoval právě z krabic tuby olejových barev, třídil je a skládal do přihrádek v kovové skříňce u dveří.

„Šalom alejchem synu reba Arje Lva,“ přivítal mě vesele. „Polož si někam knihy a svleč si kabát. Můžeš mi pomoci tříditi štětce.“ Zadíval se na mě. „Jak se máš, Ašere? Nevypadáš moc dobře.“

„Jak se maluje s těmahle barvama?“ zeptal jsem se. „Myslíš tyhle? Ty chceš malovat olejovými barvami?“

„Jak se s nima maluje? Je na to nějaký zvláštní recept?“

„Olejové barvy, to je celá Tóra, Ašere. Nevím o nich ani ň.“

„Proč se jim říká olejové?“

„Protože do původní barvy se přidává nějaký olej. U akvarelů se zase míchá s vodou. To je tak všechno, co vím.“

„Namočím štětec do barvy a maluju?“

„Maluješ na něco takového.“ Natáhl se za pult a ukázal mi malé plátno, natažené na rámu. „Na tohle se maluje snadno. Někdo si plátno připravuje sám. Ale to už není ani Tóra. To je Gemara a Tosafot.“

„Dneska jsem kreslil na Chumaš,“ řekl jsem.

„Cože?“

„Nakreslil jsem do Chumaše rebeho tvář a vůbec jsem o tom nevěděl, dokud si toho nevšimli ostatní.“

Rozhlédl se po obchodě, poškrábal se po zahnutém nose a vzdychl.

„Nakreslil jsem rebeho jako nějakou bytost z Druhé strany.“

„Ašere!“ zhrozil se.

„A vůbec jsem to nevěděl,“ řekl jsem. „Nevěděl jsem, co kreslím.“

„Měl by sis promluvit s rodiči.“

„Doktoři říkali, že jsem v pořádku. Prý mi vůbec nic není. Jak jsem mohl udělat něco takového, když jsem v pořádku? Kolik stojí jedna tuba olejové barvy?“

Pověděl mi cenu.

„Tolik peněz nemám. Potřeboval bych tak tři – ne, alespoň pět barev a na to nemám. Kolik by stály štětce? Budu potřebovat jeden nebo dva.“

Řekl mi, kolik stojí štětce.

„Co ještě? Budu potřebovat něco na čištění štětců. A plátno. Kolik stojí něco na čištění štětců – terpentýn – a plátno?“ Trpělivě odpovídal na mé otázky.

„Nikdy nebudu mít dost peněz, abych mohl malovat olejovými barvami. Jak může někdo malovat olejem, když je to tak drahé? Není mi dobře. Asi půjdu domů a lehnu si. Říkal jsem vám, že jsem dneska nakreslil do Chumaše rebeho? Říkal. Tak sbohem.“

Byl teplý večer. Začalo se stmívat a obloha pobledla. Blížilo se léto. Po něm přijde Roš Hašana a Jom kipur. A pak říjen. A Vídeň. Tak pojedu do Vídně, no. Ve Vídni budu taky kreslit. Budu kreslit kavárny a neznámé ulice. Naučím se jejich jazyk. Co je na tom tak strašného, jet do Vídně? Cítil jsem, jak se celý třesu. Mám tuhle ulici rád. Ano. Nechci jet do vyhnanství. Ale budu kreslit jinou ulici. Všechny ulice jsou stejné. Ale kdepak. Nejsou stejné. Tuhle ulici ještě neznám natolik dobře, abych ji mohl skutečně nakreslit; jak bych mohl nakreslit jinou ulici v cizí zemi plné lidí, kteří mě nenávidí? Proč bych měl vůbec takovou ulici chtít malovat?

Šel jsem pod stromy a díval jsem se na lidi na ulici. Brooklyn Parkway byla plná aut. Lidé vycházeli z východů podzemní dráhy. Stromy měly zelené pupeny. Lavičky byly opuštěné. Mezi popelnicemi se prohrabovaly kočky. Auta houkala. Zdálo se, že

nastává soumrak. Měl jsem pocit, jako by zničeho nic padla tma. Na obloze zářily hvězdy. Domů jsem vyjel výtahem.

Matka stála ve dveřích. V drobném obličejí byla bledá a vypadala polekaně.

„Víš, kolik je hodin, Ašere?“

O tom jsem neměl ani ponětí.

„Sedm pryč.“ Téměř křičela. V očích měla podivný pohled. „Kdes byl?“

„Procházel jsem se.“

„Procházel? Tak dlouho? Co si mám s tebou počít, Ašere? Už jsem chtěla volat na policii.“

„Jsem hrozně unavený, mami. Asi půjdu spát.“

„Nechceš večeri? Jsi v pořádku, Ašere? Není ti něco?“

„V životě nebudu mít dost peněz na olejové barvy. Jak se to dělá, když si člověk chce koupit všechno, co potřebuje?“

Bez jediného slova se na mě dívala.

„Já to nevěděl, mami. Je to špatné, když člověk něco udělá a ani neví, že to udělal? Jak by to mohlo být špatně?“

Zůstala na mě zírat s otevřenou pusou. Cítil jsem na sobě její pohled, když jsem odcházel chodbou do svého pokoje. Je to hezká ulice, říkal jsem si v duchu. Proč mi ji chtějí vzít?

Převlékl jsem se do pyžama a vlezl jsem si do postele. Matka přišla za mnou. Říkala, že nemůžu jít spát bez večere. Měla polekaný hlas. Bylo mi divné, čeho se bojí. Ona přece do Chumaše rebeho tvář nenakreslila. Proč má strach? Bez ustání naléhala, abych vstal a šel se najíst. Sotva jsem její slova vnímal. Po chvíli se zdálo, že se rozpláče. Otočila se a zamířila ven z pokoje. Když byla u dveří, zazvonil telefon. Slyšel jsem, jak spěchá do chodby, aby ho zvedla. Mluvila do sluchátka. Jak seženu peníze na olejové barvy, na plátno, na štětce a terpentýn? Mohl bych prodat strýčkovi Jicchakovi nějaký obrázek. Matka se vrátila a postavila se u mé postele.

„Volal mašgiach.“

Otočil jsem obličej ke zdi.

„Zítra ráno v devět hodin za ním máš zajít.“

Ve zdi byla prasklina, které jsem si nikdy nevšiml. Líbilo se mi, jak roztahovala své pavouci prsty po malbě.

„Co jsi dnes ve škole provedl?“ zeptala se matka.

Zavřel jsem oči. Potom jsem je nepatrně pootevřel a díval jsem se mezi řasami. Před očima se mi míhaly pavouci prsty. Bylo zábavné, jak se pohybují sem a tam, dovnitř a zase ven, jako

nějaká mlha, zakrývající mi oči. Zešikmil jsem je. Jestlipak rebeho oči na mém obrázku vidí pavouci prsty?

S povděkem jsem se vnořil do mlhy a usnul jsem.

Vzápětí, jako by na ten okamžik čekal podobně jako starobylé armády strážců, čekající na varovný zvuk trubky, se mlhou přiřítíl můj mytický předek. V obličeji se celý třásl hněvem. Země burácela a jeho hněv rozechvíval vzduch. Neslyšel jsem, co říká, ale cítil jsem, jak mě jeho slova drtí. Probudil jsem se a šel jsem na záchod. Měl jsem dojem, že slyším rodiče, jak si povídají v ložnici. Vrátil jsem se do postele a usnul jsem. Probudil jsem se v noci ještě jednou. Měl jsem hrozný hlad. Jak seženu peníze na olejové barvy? Musím to s nimi zkusit. Znovu jsem usnul a probudil jsem se až ráno za zvuku deště, bubnujícího do okna.

Otec právě připravoval džus. Matka stála u sporáku. Když jsem vstoupil do kuchyně, oba se na mě podívali a znehybněli.

„Dobré ráno, Ašere,“ řekla matka téměř neslyšně.

„Včera navečer mi volal do kanceláře mašgiach,“ spustil otec rovnou. „Věděl jsi, co děláš?“

„Ne.“

„Tys to udělal a nevěděl jsi, co děláš?“

„Ano.“

„To ti mám věřit?“

„Arje,“ zašeptala matka.

Otočil se k ní. „Já nevím, co s tím mám dělat, Rivko. Zodpovědný desetiletý chlapec takové věci nedělá.“ Otočil se zpátky ke mně. „Budeš se k mašgiachovi chovat slušně, slyšíš?“

„Ano, tati.“

„Budeš poslouchat, co ti řekne, a omluvíš se.“

„Ano.“

„Já mám v hlavě milion věcí a ještě abych myslel na syna, který si kreslí do Chumaše rebeho obličej. Jak jsi mohl něco takového udělat?“

„Arje,“ řekla matka.

„Chtěl jsi znesvětit Chumaš. A dělat si legraci z rebeho.“

„Já jsem si z rebeho legraci nedělal,“ ohradil jsem se. „A co jsi dělal?“

„Já nevím. Ale legraci z rebeho jsem si nedělal. Já nekreslím pro legraci.“

„Přál bych si, abys přestal kreslit. Už jsme měli tu hloupost za sebou.“

„Arje –“

„Arje, Arje,“ utrhl se na ni otec. „Přestaň s tím věčným Arje, Rivko. Jak to vypadá, když si můj vlastní syn celé dni kreslí místo toho, aby se učil? Jak to vypadá?“

„To není žádná hloupost,“ řekl jsem.

Pomalů se ke mně oba otočili.

„Už nikdy neříkej, že to je hloupost, tati,“ řekl jsem.

Bez jediného slova na mě zírali. Otec na mě vytřeštil oči. Viděl jsem, jak polknul. Matka byla bledá jako stěna.

„Hloupost je něco špatného,“ řekl jsem. „Hloupost je něco, co by člověk neměl dělat. Hloupost je něco, co ubližuje ostatním. Hloupost je ztráta času. Prosím tě, tati, už nikdy neříkej, že to je hloupost.“

Nastalo dlouhé ticho. Slyšel jsem, jak na kuchyňské okno dopadají kapky deště. Lednička najednou vypnula a ticho se ještě prohloubilo. Měl jsem strach. Takhle jsem s otcem ještě nikdy nemluvil.

„Ašere,“ promluvila nakonec matka. „Chováš se k tatínkovi neuctivě. Kibud av-va-em. Nezapomeň, Ašere, kibud av-va-em.“

„Omlouvám se,“ řekl jsem a sklopil jsem oči.

Otec si prohrábl vousy a zhluboka se nadechnul. „Posaď se a vypij ten džus.“ řekl. Hlas se mu trásl hněvem. „Už v něm stejně nebudou žádné vitamíny.“

Mašgiachova pracovna byla na konci chodby v přízemí školy, třetí dveře za mou třídou. Zaklepal jsem na dveře a na druhé straně někdo zvolal v jidiš: „Vstupte!“ Vešel jsem dovnitř a potichu jsem za sebou zavřel.

Byla to úzká místnost, úplně holá až na malou knihovnu plnou knih a malý psací stůl z tmavého dřeva, na němž ležel zápisník a tužka. Rav Josef Cutler, mašgiach, seděl za stolem na obyčejné dřevěné židli. Měl na sobě dlouhé tmavé sako, tmavé kalhoty, bílou košili s pomačkaným límcem, vysokou tmavou jarmulku a tmavou kravatu. Měl úplně bílé ruce. Usmál se na mě přes místnost velikosti toalety. „Jen pojď dál, Ašereli. Odlož si plášť; ano, pověš si ho tam. Tak. Posaď se. Knihy si můžeš položit na stůl. Jak se daří matce? Na otce se ani nemusím ptát. Vídám ho každý den. Ale jak se daří matce? Ano? A co ty, Ašereli? Jsi nějaký bledý. Máš oči rudé jako vlasy. Jsi v pořádku?“ Mluvili jsme v jidiš. S mašgiachem jsme mluvili jenom v jidiš.

Řekl jsem mu, že mi je dobře, akorát jsem trochu unavený. Matka mě vzala k několika lékařům. Jsem v pořádku, řekl jsem. Nic mi nechybí.

Úzké okno zabíralo téměř celou stěnu za mašgiachem. Díval jsem se na javory na ulici. Venku pršelo. Z větví kapala voda. Jak bych namaloval déšť kapající z větví, stékající v prouzcích po okně, šedivý déšť snášející se na svět jako smuteční závoj? Lidé kráčeli pod deštníky. Asfalt se lesknul. Nad vrcholky budov se zlověstně vznášela kalná obloha. Mašgiach mi něco říkal, ale já neposlouchal, protože jsem pozoroval temná oblaka uhánějící nad domy a uvažoval jsem, jak bych zachytil ten temný pohyb, ten vodní shluk světlé a temné šedi. Díval jsem se, jak mašgiach pokládá ruce na stůl, a uvědomil jsem si, že ke mně stále hovoří. Napadlo mě, že ulice pláče. Uvažoval jsem, jak bych namaloval pláčící ulici. Měl jsem takový dojem, že mě něco takového nenapadá poprvé, ale nemohl jsem si vzpomenout, kdy a kde to mohlo být. Ulice pláče, říkal jsem si, a já si tady sedím. Je to má ulice a já ji nemohu kreslit. Chci ji malovat, musím ji namalovat, dokud pláče. Proč tady vůbec sedím? Chtějí mi sebrat ulici, říkal jsem si v duchu. Pláčou vídeňské ulice? Pro Židy určitě ne. Ribono šel olam, co mi to děláš?

„Ašereli,“ říkal mašgiach nezvykle nahlas. „Ašereli!“

Pomalů jsem opustil zmáčené stromy a bezútěšnou ulici a překvapeně jsem na něho pohlédl. Nakláněl se ke mně přes stůl a v očích měl polekaný výraz.

„Ašereli,“ opakoval. „Jsi v pořádku?“

Přikývl jsem. „Ano,“ slyšel jsem sám sebe. Nemohl jsem poznat vlastní hlas. „Ano, jsem.“

„Tak mě napadlo – zavolám tvému otci, aby tě odvedl domů.“

„Ne,“ řekl jsem. „Tatínkovi nevolejte.“

Málem jsem křičel. Udiveně na mě pohlédl. Potom se pomalu opřel do židle.

Nastalo dlouhé ticho. Ani se nepohnul a pozorně mě pozoroval. Sledoval jsem pramínky deště na okně, klikyháky bezbarvé kapaliny na bezbarvém skle. Až přestane pršet, bude po všem, pomyslel jsem si. Ale co na tom záleží?

Záleží na tom, opáčil jsem si vzápětí v duchu. A pokud na tom nezáleží, tak tobě na tom záležet bude. Jasně? Ne. Třeba na tom stejně nezáleží.

„Ašereli, poslouchej mě,“ říkal mašgiach. „Já s tebou mluvím a ty sníš.“

„Omlouvám se,“ slyšel jsem vlastní hlas.
„Jestli jsi v pořádku, tak mě laskavě poslouchej.“
Přestal jsem se dívat do okna.
„Jak začneme, Ašereli? Posloucháš mě?“
„Ano.“
„Výborně. Jsi v pořádku?“
„Ano.“

„Dobře. Jak začneme, Ašereli? Nechci se tě nijak dotknout a nerad bych, aby sis to, Bůh chraň, vykládal špatně. Mluvím s tebou, protože mám rád tebe i tvé rodiče.“ Odmlčel se. „Znal jsem tvého dědečka v Rusku, Byl jsem s ním a s rebeho otcem tu noc, kdy ho zabili. Věřil, že všichni Židé jsou jedno tělo a jedna duše. Když trpí byť jenom jediná část těla, trpí celé tělo – a celé tělo musí pomoci té části, která trpí. Posloucháš mě, Ašereli?“

Já trpím, pomyslel jsem si. Kdo mi pomůže? „Ano,“ odpověděl jsem. „Poslouchám.“

„To jsem rád,“ řekl vlídně a uhladil si plnovous. „Tvůj otec je také přesvědčen o tom, že Židé jsou jedno tělo a jedna duše. Když někdo trpí na Ukrajině, tvůj otec v Brooklynu cítí jeho bolest. Když Židé v Kyjevě nemohou studovat Tóru, tvůj otec v Brooklynu nemá stání. Rozumíš mi, Ašereli?“

Přikývl jsem. Znovu jsem se podíval do okna. Zdálo se mi, že je venku tma. Jak to, že je ráno venku tma? Déšť ustal a z okna zmizely pramínky deště. Na skle ale zůstaly kapky, které vypadaly, jako by byly přimrzlé k té zvláštní tmě venku.

„Dokážeš si představit, jak musí být tvému otci, když jeho syn nechce studovat Tóru, celé dny a noci kreslí a do svého Chumaše dokonce nakreslí rebeho tvář? Co si má otec v takovém případě počít, Ašereli?“

Nevěděl jsem, co na to říci, a tak jsem raději mlčel. Měl jsem pocit, že ode mě nikdo žádnou odpověď nečeká. Ale co si mám počít já? řekl jsem si v duchu. Zeptá se mě, jak mi je? A proč je venku taková tma?

„Ašereli, chlapče, snaž se pochopit, co ti říkám. Všichni víme, že máš talent. Víme, že takový talent se vždycky nedá ovládnout. Můj otec, ať odpočívá v pokoji, byl v mládí zručným řezbářem. Já jsem uměl psát povídky. Rebe měl zase nadání pro matematiku. Mnozí lidé mají v mládí pocit, že jsou v něčem výjimeční. Ne vždy se však člověk svému talentu podřídí. Nakládá se svým životem podle toho, co je prospěšné nejen pro něho samotného, ale i pro jeho bližní. Tak žijí naši lidé, Ašereli. Rozumíš?“

Rozuměl jsem. Vypadalo to, jako by venku byla noc, černočerná noc.

„Máš nadání, Ašereli, které působí, že myslíš jenom na sebe a na své pocity. Nikomu by to nevadilo, kdybychom žili v normální době. My nechápeme druhé přikázání tak, jako to činí ostatní. Ale dnes není normální doba.“

Žili snad Židé někdy v normální době? řekl jsem si v duchu. Co mi to tady vykládá? Abych svůj talent potlačil? Snad si taky nemyslí, že můj talent pochází z Druhé strany? V tom případě by se měl potlačit i v normální době, ne? Co to má společného s Židy? A pokud nepochází z Druhé strany, ale naopak od Ribono šel olam, proč je méně důležitý než to, co dělá otec?

„Rozumíš mi, Ašereli?“

Nerozuměl jsem, ale nic jsem neříkal.

„Ašereli?“

„Podívejte, zase prší,“ řekl jsem. Obrovské kapky deště se řítily tmou a tříštily se o okno. Dokážu něco takového někdy nakreslit nebo namalovat? napadlo mě. Takový déšť z takové tmy, který dopadá jakoby ve vzduchu na neviditelné sklo. Ale to už namalovali jiní. Viděl jsem obrazy, na kterých byla taková obloha a déšť dopadající na sklo. Jak to udělali?

„Ašereli?“ zeptal se mašgiach vlídně šeptem.

Přestal jsem se dívat na okno.

„Poslouchal jsi mě?“

„Ano.“

Prohrábl si bělostnou rukou tmavý plnovous a přimhouřil oči. „Ašereli,“ řekl potichu. „Opravdu jsi nevěděl, že kreslíš do Chumaše rebeho tvář?“

„Opravdu.“

„Jak je to možné?“

„Já nevím.“

„Věřím ti, Ašereli.“ Opřel se dozadu, složil ruce na prsou a přes ústa si položil dlaň. Viděl jsem, jak mě upřeně pozoruje vlídnýma očima otevřenýma dokořán. Trochu se podobají očím Judela Krinského, uvědomil jsem si. Nepatrně bych je rozšířil, odstranil bych některé vrásky a rázem by to byly oči Judela Krinského. Mají stejný tvar. Ten déšť na okně! Mašgiach něco říkal, ale mně už se nechtělo poslouchat. Déšť padá šikmo proti svislým a vodorovným příčkám okna. Podívej na ty bičující úhlopříčky. Mašgiach říkal něco o Vídni, ale já ho neposlouchal. Na ulici už nebyla tma a já viděl stromy vystavené prudkému

dešti, který se řinul po asfaltu. Podél obrubníků se valily proudy tmavé vody. Kdybych to tak uměl namalovat, říkal jsem si v duchu. Ribono šel olam, kdybych jenom uměl namalovat tenhle svět, tenhle čistý svět deště a kreseb na skle, a stromy v naší ulici a lidi pod nimi. Kdybych dokázal namalovat a nakreslit tohle všechno, maloval a kreslil bych dokonce i bolest a utrpení. Namaloval bych déšť jako slzy a vody očištění. Co ode mne chtějí? Ribono šel olam, je to Tvůj dar. Proč jim neřekneš, že to je Tvůj dar?

„... v říjnu do Vídně?“ slyšel jsem mašgiacha.

Nepřítomně jsem na něho pohlédl.

Vzdychl. „Tys mě neposlouchal, Ašereli.“

Mlčel jsem.

„Co s tebou uděláme, Ašereli? Co s tebou uděláme?“ Smutně zavrtěl hlavou.

Měl jsem pocit, jako by se všichni ptali na to samé. Co s tebou uděláme, Ašere?

„Ptal jsem se tě, jestli pojedeš s rodiči v říjnu do Vídně.“

„V říjnu do Vídně,“ opakoval jsem. „Ano.“ Nadechl jsem se.

„Proč bych nejel? Pojedu. Táta s mámou jedou do Vídně. Nemohl bych je přece nechat jet samotné.“

Seděl tam s rukama založenýma na prsou, s ústy zakrytými dlaní a upřeně mě pozoroval.

„Kde bych zůstal?“ řekl jsem. „Copak může desetiletý kluk žít sám? U strýčka Jicchaka bydlet nemůžu, tatínek mi to nedovolí. Samozřejmě že v říjnu pojedu s tátou a s mámou do Vídně.“

Jaký je teď měsíc? přemýšlel jsem. Duben. Květen, červen, červenec, srpen, září, říjen. Můžu naši ulici malovat šest měsíců. Ale za co si koupím olejové barvy? Třeba místo nich najdu něco jiného. Jak můžu vědět, čím se dají nahradit olejové barvy, když o nich vůbec nic nevím?

„Samozřejmě že v říjnu pojedu s tátou a mámou do Vídně,“ slyšel jsem, jak opakuji. „Jasně, že tam pojedu. Táta jede do Vídně zakládat ješivy pro rebeho. Copak to jde, zůstat tady?“ Potom jsem se rozbrečel. Nemohl jsem s tím nic dělat. Brečel jsem. „Jde to?“ řekl jsem. „Jde to, Ribono šel olam? Jde?“ Seděl jsem tam a brečel jsem. „Nechci jet, ale pojedu,“ řekl jsem. „Ribono šel olam, já se bojím odjet z naší ulice. Zase o to přijdu a už se mi to nikdy nevrátí. Ale pojedu s tátou a mámou do Vídně. Jinak to nejde. Co ode mě všichni chtějí? Proč?“

Mašgiach si sundal ruku z úst. Stál teď za stolem. Sehnul se a z jedné přihrádky ve stole vytáhl malou láhev vody a papírový pohárek. Nalil do pohárku trochu vody a podal mi ho.

„Napij se, Ašereli,“ vybídl mě potichu.

Odřikal jsem požehnání nad vodou, na což odpověděl amen. Napil jsem se a postavil jsem pohárek na stůl. Podíval jsem se na ruku a zjistil jsem, že se třese. Najednou jsem cítil, že se třesu celý. Připadalo mi, jako bych se do toho okamžiku skoro celý život jenom trásl a chvěl. Byl jsem unavený. Chtěl jsem si jít domů lehnout.

„Poslyš, Ašereli,“ promluvil mašgiach potichu, „udělej mi laskavost. Když jsem byl jednou ve tvé třídě, všiml jsem si, že si kreslíš do sešitu. Obrázek jsem ale neviděl. Nakresli mi něco. Tady máš čistý blok a tužku. Nakresli mi pár obrázků.“

Podíval jsem se na něho. Nevěděl, co má říci.

„Ašereli?“ řekl potichu. „Nechám tě tady na chvíli samotného, ano? Nakreslíš mi pár obrázků?“

Přikývl jsem a do hlavy se mi nahrnula krev.

„Nemusíš spěchat, Ašereli. Když tady ještě nebudu, až skončíš, nech blok a tužku na stole a vrať se do třídy. Jenom tě poprosím, jestli bys nemohl zhasnout a zavřít za sebou.“ Obešel stůl a u dveří se zastavil. „Tu vodu můžeš dopít. A vyřídí mamince, že ji moc pozdravuju.“

Vyšel ven tak potichu, že jsem ani neslyšel, jak se zavřely dveře.

Seděl jsem tam a cítil, jak mi buší v hlavě, a na prsou jsem ucítil nenadálý tlak. Zhluboka jsem se nadechl. Dýchal se mi snadno, ale tlak na prsou zůstal. Nevěděl jsem, co mám dělat. Nechtělo se mi kreslit. Byl jsem unavený a chtělo se mi jít domů spát. Nespustil jsem oči z bloku a tužky na stole. Neměl jsem říkat nic o tom, že pojedou do Vídně. Neměl jsem brečet. Mašgiach to poví mamince a tátovi a oni se budou zlobit; táta má už tak svých starostí dost. Podíval jsem se do okna. Pořád ještě přšelo. Stromy vypadaly za deště bezútěšně. Voda stékala z domů a cákala do tmavých louží na ulici. Přisunul jsem si židli ke stolu a otevřel jsem blok. Stránky byly prázdné a bez linek. Prohlédl jsem si zblízka desky; byl to skicák. Tužka značky Eberhard měla měkkou tuhu. Podíval jsem se na dveře. Byly zavřené.

Na první stránku skicáku jsem udělal tužkou bod. O pár centimetrů dál jsem udělal další a oba jsem spojil rovnou čarou. Nakreslil jsem další čáru. Mezi oběma čarami panovalo napětí.

Potom jsem nakreslil třetí, která napětí vyrovnala. Najednou jsem kreslil obličej. Potom další. Stránky se plnily stromy a řadami kráčejících lidí. Kreslil jsem rozesmáté a vzlykající tváře dětí. Nakreslil jsem pohled na ulici z okna našeho obývacího pokoje. Nakreslil jsem Judela Krinského, obklopeného macesy v koloniále. Nakreslil jsem budovu ladovského ústředí. Nakreslil jsem muže s tmavými vousy, v tmavých šatech a s obyčejným tmavým kloboukem na hlavě, kráčejícího pod stromy podél dálnice. Kreslil jsem, dokud nezmizel hrot tužky; oškrábal jsem nehty dřevo, až se objevila tuha. Kreslil jsem, stínoval a skicoval, nechával jsem prázdná a plná místa, a v jednu chvíli jsem zjistil, že jedné tváři u okna něco chybí. Nalil jsem trochu vody do pohárku, namočil jsem do ní ukazováček a mokrým prstem jsem přešel po tváři pod jemnou křivkou lící kosti. Stín v prohlubni tváře byl najednou jako živý a z papíru na mě hleděla matčina tvář u okna. Potom jsem nakreslil chlapce a dívku, jak si vykračují pod javory po ulici. Jsou to sourozenci, říkal jsem si, a nakreslil jsem je, jak se drží za ruce, s hlavami u sebe, s podobnými tvářemi, úzkými a s vystouplými lícními kostmi. Potom jsem nakreslil rebeho s hlavou zahalenou v talisu, jak se potichu modlí u schránky na svitky Tóry. Nevěděl jsem, co mám kreslit dál. Zaplňoval jsem stránky bytostmi, tvary a povrchy a snažil jsem se cítit déšť na oknech a na stromech, sních a zimu, tmu a noc. Nic z toho se mi nepodařilo přenést na papír a nakonec jsem odhodil tužku na stůl a skicák jsem rychle zavřel. Vzal jsem si kabát a knihy a vyběhl jsem z místnosti. Byl jsem zhruba v polovině chodby, když jsem si vzpomněl, že jsem zapomněl zhasnout. Vrátil jsem se, otevřel dveře a nahlédl dovnitř. Skicák ležel opuštěně na stole. Zhasnul jsem světlo, zavřel dveře a zamířil jsem chodbou ven ze školy.

Nelíbilo se mi, co jsem nakreslil do skicáku. Neměl jsem to dělat. Proč vůbec chtěl, abych mu něco nakreslil? Ty kresby jsem nenáviděl. Byly to lživé, strnulé výtvořky udělané na zakázku a mně se hnusily. Procházel jsem se v dešti pod stromy. Déšť jsem cítil na obličejích a v očích. Jak se kreslí déšť v očích? Připadalo mi, že lijí jako z konve, a já se v dešti procházím celou věčnost. Automobily rozstříkávaly vodu na všechny strany, občas bylo slyšet z mraků letadlo, ze stromů padaly velké kapky, trávník byl nasáklý jako houba a mezi hromadami odpadků v bočních uličkách se tu a tam mihla divoká zmoklá kočka. Sel jsem do obrovité šedé kamenné budovy a uvědomil jsem si, že na žádné

kresbě ve skicáku nebyl otec. Ani jedinkrát jsem nenakreslil otce. Byly tam vysoké skleněné dveře v bronzovém rámu a mramorový interiér a potom na mě mluvil někdo za pultem, udiveně si mě prohlížel a ukázel na mramorové schodiště. Šel jsem nahoru. Na vysokých obdélníkových oknech byl vidět déšť. Procházel jsem dlouhými chodbami. Měl jsem hrozný hlad a bolela mě hlava. Chodil jsem po chodbách a díval jsem se zblízka na stěny. Někdo ke mně přišel a něco mi říkal, ale já mu nerozuměl. Na jedné stěně bylo něco, co jsem si potřeboval prohlédnout. Opakoval svá slova a já cítil v zádech jeho pohled, když jsem scházel dolů po mramorovém schodišti. Venku se setmělo. Déšť ustal. Rozmazané kruhy světel pouličních lamp zahalovala mlha. Kráčet jsem mlhou domů. Když jsem dorazil k našemu domu, vzhlédl jsem k oknu našeho obýváku. Byla tam tma. Nahoru jsem vyjel výtahem.

Dveře do bytu se otevřely, sotva jsem zazvonil. Paní Rackoverová na mě vytřeštila oči. Potom se otočila, běžela chodbou zpátky a zvedla telefon.

Šel jsem do svého pokoje a svlékl jsem se. Paní Rackoverová hovořila vzrušeným hlasem do sluchátka. Přemýšlel jsem, kde může být matka. Otec byl ve Washingtonu. Oblékal jsem si právě pyžamo, když za mnou přišla paní Rackoverová. Kde jsem byl? Víím, kolik je hodin? Má matka byla strachy celá bez sebe. Šla si lehnout. Volali na policii. Právě jim volala znovu, aby jim řekla, že už jsem doma. Co jsem dělal? Všichni ze mě šílí.

Neposlouchal jsem. Vrtalo mi hlavou, že jsem ani jednou nenakreslil otce. Mašgiach si toho jistě všimne. Ale proč jsem ho ani jednou nenakreslil?

Matka stála ve dveřích. Měla na sobě volnou bleděmodrou noční košili. Krátké tmavé vlasy měla rozcuchané. Dívala se na mě skoro nepřítelně a pod očima měla tmavé kruhy. Cítil jsem, jak se mi při pohledu na ni derou do očí slzy, ale nebrečel jsem. Nechtěl jsem brečet. Poprosila by mě, abych jí něco nakreslil.

„Hned pod střechou je tam socha Mojžíše,“ řekl jsem. „Vidělas to někdy, mami? Socha Mojžíše!“

„Pane světa,“ zaúpěla paní Rackoverová. „Co to ten chlapec říká?“

Matka se na ni dívala jako omámená. Vypadala tak drobně a křehce.

„Ostatní měly taková podivná jména,“ pokračoval jsem. „Ale byl tam Mojžíš. Moše rabanu stál skoro nahoře.“

„Nahoře? Kde?“ zeptala se paní Rackoverová.

„V muzeu,“ řekla matka téměř neslyšně.
 Paní Rackoverová na ni ohromeně pohlédla.
 „Ze všeho nejvíc se mi líbil Robert Henri,“ řekl jsem. „Ze všech Američanů byl nejlepší. Říkám to jméno správně? Henri?“
 Vyslovoval jsem ho jako „Henry“.
 „Proč jsi mi neřekl, že tam jdeš?“ zeptala se matka. „Proč jsi mi nezavolał?“
 „Nevím.“
 Přitiskla si noční košili k sobě a dívala se na mě.
 „Taky se mi líbil Hopper,“ řekl jsem. „Jeho sluneční světlo.“
 „Ašere, Ašere, co to děláš? Jen tak si odejdeš ze školy a zmizíš. Tatínek není doma a ty si zmizíš. Co to provádíš?“
 Přestal jsem poslouchat. Matka mluvila dál. Měl jsem dojem, že mluví hodně nahlas. Potom spustila paní Rackoverová. Vlezl jsem si do postele. Jejich slova se rozhléhala po celé místnosti. Otočil jsem se ke zdi. Byla tam prasklina a její pavouci úponky. Zapomněl jsem ji nakreslit mašgiachovi. Přemýšlel jsem, co všechno jsem ještě zapomněl nakreslit kromě praskliny a otce. Usnul jsem.
 Probudila mě tma. Cítil jsem ji ve spánku na sobě. Otevřel jsem oči, díval jsem se do ní a poslouchal. Neměl jsem ponětí, jak dlouho jsem spal. Zdálo se mi, jako by odněkud zdálky přicházel nějaký slabý zvuk. Měl jsem dojem, že slyším někoho zpívat. Zvuk se střídavě přibližoval a zase vzdaloval. Zdálo se mi to. Věděl jsem, že se mi to zdá. Cítil jsem, že mám oči otevřené, ale věděl jsem, že to je jenom sen, že matka nikde ve tmě nezpívá.
 Když jsem ráno přišel do kuchyně, byl tam otec. Měl těžké a unavené oči. Matka stála zády ke mně u sporáku. Oba se na mě podívali, když jsem si sedal ke stolu. Pohybovali se nezvykle pomalu. Otec mi něco řekl a já mu odpověděl. Připravoval pomerančový džus, ale jeho pohyby byly velice pomalé.
 Slyšel jsem ho, jak říká: „To jsi neměl dělat, Ašere.“ Měl úplně bezvýrazný hlas.
 „Je mi to líto, tati,“ řekl jsem.
 „Polekal jsi maminku.“
 „Už to nikdy neudělám.“
 „Budeš chodit domů hned po škole.“
 „Ano, tati.“
 „Do muzea už bez dovození nepůjdeš.“
 „Ano.“

Matka se otočila a dívala se na mě. Byla bledá jako stěna a pod očima měla kruhy.

„Rozuměl jsi, co ti říkal mašgiach?“

„Ano.“

„Opravdu?“

„Opravdu.“

„Kdybys byl geniální matematik, pochopil bych to. Kdybys byl geniální spisovatel, chápal bych to také. listě bych to pochopil, kdybys byl génius na Gemaru. Ale geniální malíř je hloupost a já nedovolím, aby nám to komplikovalo život. Rozumíš mi, Ašere?“

„Ano, tati.“ Ano, tati, rozumím, je to hloupost, Ano, ano, ano.
„Jedeš dneska zase pryč?“

„Ano.“

Slunce ozařovalo stromy a ulice vypadala čistě. Automobily zaparkované v bočních uličkách se na slunci leskly. Přišel jsem do školy. Hubený uhrovitý kluk, který sedával v lavici přede mnou, stál se skupinou čtyř nebo pěti dalších studentů ve dveřích do třídy. Sledoval mě, jak se blížím po chodbě.

„Á – znesvětitel svatých knih přichází,“ oznámil v jidiš pronikavým nosovým hlasem.

Ostatní se rozesmáli na celé kolo. Chodba byla plná studentů a já si všiml, jak se za ním někteří z nich zvědavě otočili.

„Chceš jít dovnitř?“ zeptal se.

Neodpověděl jsem.

„Pustíme ho dál, toho góje a ničitele židovských knih?“

Protáhl jsem se kolem něho a zamířil jsem na své místo. Slyšel jsem, jak ten podobaný za mými zády něco říká, ale slovům jsem nerozuměl. Ostatní se rozesmáli na celé kolo.

Když jsem odpoledne vyšel ze školy, zatočil jsem na Brooklyn Parkway a zamířil k obchodu Judela Krinského. Někdy během půlhodiny, kterou jsem u něho strávil, odešel kamsi dozadu. Strčil jsem si do kapsy u kabátu pět tub olejových barev, láhev terpentýnu a láhev lněného oleje. Do sešitu s volnými listy jsem si zastrčil dva štětce. Ještě před odchodem jsem si koupil malé plátno, natažené na rámu; na to mi peníze stačily. Vracel jsem se domů s posledními slunečními paprsky, a když jsem se blížil k našemu domu, uviděl jsem matku, zarámovanou v okně obývacího pokoje.

Nezeptala se, proč jdu tak pozdě. Otec nebyl doma.

Tuby, láhve a štětce jsem schoval do zásuvky u psacího stolu a plátno jsem zasunul mezi stůl a zeď.

V neděli ráno stál podobaný kluk ve dveřích do třídy znovu. Díval se, jak se blížím chodbou. „A – už je tady,“ oznámil všem přítomným. „Ašer Lev, znesvětitel Chumašů.“

Celá chodba jako by se naplnila jeho slovy a smíchem studentů.

Ze školy jsem šel rovnou domů; ten den otec nikam nejel.

Druhý den jsem přišel do třídy krátce po příchodu učitele. Uhrovitý kluk seděl ve své lavici. Když jsem kolem něho procházel, potouchle se na mě zašklebil.

Během dne přišel mašgiach a hovořil k nám o verši; „A budeš milovat bližního svého jako sebe sama.“ Čas od času na mě během svého výkladu pohlédl. Chce se přesvědčit, jestli si kreslím nebo poslouchám, napadlo mě. Díval jsem se na něho, ale v duchu jsem si kreslil a ukazováčkem jsem opatrně a pomalu jezdil po lavici. Potom mašgiach odešel.

Po škole na mě venku ten podobaný hubeňour zavolal: „Copak žes dneska nečmáral do Chumaše?“

„Nech ho na pokoji,“ řekl někdo.

Šel jsem od nich a příští hodinu a půl jsem strávil v muzeu.

Když jsem se pak blížil k našemu domu, okno bylo prázdné. Dveře mi otevřela paní Rackoverová. „Večeři máš na stole,“ oznámila mi a zamířila chodbou do kuchyně.

Večeřel jsem s matkou. Ani slovem se nezmínila o tom, že jsem přišel pozdě. Otec byl v Detroitu.

Druhý den při snídani jsem se zeptal: „Tatínek se dneska vrátí z Detroitu?“

„Ano.“

„Kdy?“

„Brzy odpoledne.“

Ze školy jsem šel hned domů.

Druhý den ráno jsem se zeptal otce: „Jedeš dneska někam, tatí?“

Matka mi věnovala znepokojený pohled.

Dny mýjely pomalu. Hubeňour se do mě přestal navážet. Každý den jsem chodil ze školy rovnou domů. Když jsem jednou v pondělí přišel ze školy, zdálo se mi, že se stolem někdo hýbal: plátno nebylo přesně tam, kam jsem ho dal; zásuvkou s olejovými barvami se někdo chvatně prohraboval. Nebyl jsem si ale jistý.

Byl květen. Stromy už měly listy. Z okna v našem obýváku vypadaly javory na ulici mladé a slabé, jakoby prokřehlé jarním růstem. Načrtnul jsem si je. Sledoval jsem rašící listy a kreslil

pokroucené větve, ostře se rýsující proti obloze. Kreslil jsem naši ulici a jakýsi svíravý pocit mi připomněl, že o ni zanedlouho přijdu a nebudu moci kreslit nic z toho, co mám rád.

Ten měsíc začal otec pomáhat matce s ruštinou. V noci, když jsem si šel lehnout a zhasl jsem ve svém pokoji, je bylo slyšet. Pomáhal jí s významy slov a s časováním sloves. Opravoval jí výslovnost. Občas se spolu smáli.

V úterý v druhém květnovém týdnu odletěl otec do Washingtonu a vrátit se měl až ve čtvrtek. Úterý a středu jsem strávil v muzeu.

Ve čtvrtek odpoledne se letadlo na lince Washington-New York zřítilo do vln East River, když mířilo na letiště La Guardia. Všech padesát sedm lidí na palubě zahynulo. Slyšeli jsme tu zprávu v rozhlasu při večeři. Matka znehybněla na židli, dokud hlasatel neoznámil číslo letu. Nato se několikrát za sebou zprudka nadechla a zůstala bez hnutí sedět s nepřítomným pohledem. „Mami!“ zvolal jsem.

Zachvěla se a pohlédla na mě. Po chvíli řekla potichu: „Zajímalo by mě, jestli umělci také tolik cestují, Ašere.“

Tehdy jsem si poprvé matně uvědomil, co pro ni otcovy cesty znamenají. „Šťastnou cestu, Arje,“ říkala mu pokaždé, když se někam chystal. Odjakživa jsem to považoval za docela obyčejné loučení. Najednou jsem v těch slovech uslyšel další, skryté významy.

Po večeři jsme spolu byli chvíli v obýváku. Seděl jsem na pohovce a pozoroval ji, jak vyhlíží z okna na ulici. V posledních týdnech jsem si začal kromě rysů jejího obličeje všímat i její postavy. Připadalo mi podivuhodné, že jsem se mohl narodit z tak drobného těla, a vůbec jsem se nedivil, že už něčeho takového zřejmě nebude schopné. Byla zamlklá a shrbená, jako by nesla na zádech obrovské břímě. Slunce venku stále ještě osvětlovalo vrcholky stromů a budov. Na horní polovinu našeho okna dopadala lehká záře, jejíž odlesk zvýraznil její jemné rysy nazlátlým nádechem. Připadala mi tehdy velmi krásná i s jejím smutkem, křehkostí a nezdolnou silou. Díval jsem se na ni a v duchu jsem si snažil uchovat její podobu. Zavřel jsem oči a počínaje vrcholem hlavy jsem ji začal z paměti kreslit. Když jsem si nebyl nějakou čarou jistý, otevřel jsem oči, prohlédl jsem si ji znovu a se zavřenýma očima jsem pak pokračoval. Zapamatoval

jsem si všechny linie jejího obličej a těla dřív, než se úplně setmělo.

Když jsem šel večer spát, zeptal jsem jí: „Proč necháš tátu tolik cestovat?“

„Nechám?“ Tvářila se nechápavě.

„Proč mu neřekneš, aby s tím přestal?“

„Je to tatínkův život, Ašere. Copak bych mu mohla říct, aby přestal cestovat?“

Otec se vrátil z Washingtonu pozdě v noci. Cesta byla úspěšná a druhý den ráno měl otec sváteční náladu. Povídali si s matkou o jakési ruské sekci na ministerstvu zahraničí, ale já jsem z toho nerozuměl jedinému slovu. Po snídani jsme všichni tři vyšli ven. Byl teplý modrý den. Otec vyprávěl dál o své cestě do Washingtonu. Nemohl jsem si vzpomenout, kdy jsem ho viděl tak šťastného. Díval jsem se na listy stromů, osvětlené paprsky ranního slunce. Matka s otcem byli zabraní do hovoru. Potom se smáli. Pozoroval jsem je, jak si povídají a smějí se. Otec šel do kanceláře v budově ladovského ústředí a matka pokračovala se svými knihami dál po hlavní ulici. Zamířil jsem do školy. Odpoledne jsem šel rovnou domů.

Otec se vrátil z kanceláře krátce poté, co přišla matka ze školy. Slyšel jsem je, jak si potichu povídají v kuchyni. Potom odešli do ložnice. Zůstali tam dlouho.

Mezi odchodem do kanceláře a návratem domů se otci něco přihodilo. Večer u šábesového stolu byl nezvykle zamlklý. Při jídle se na mě pořád díval. Měl jsem pocit, že každou chvíli vybuchne vzteky. Mračil se a neustále se drbal na tváři. Zmirot zpíval s takovým nasazením, jak jsem to u něho slyšel naposledy, když byla matka nemocná. V jednu chvíli, po dlouhém tichu, kdy jenom seděl a mrzutě hleděl na stůl, pomalu zvedl hlavu a začal zpívat melodii svého otce na Jo ribon olam. Poslouchal jsem tón, který držel po celé první slovo, a cítil jsem, jak mě mrazí v zádech. Jako by se najednou vrátily měsíce matčiny nemoci, všechna tehdejší bolest a strach. Matka si skryla tvář do dlaní. „Jo ribon olam,“ zpíval otec. Bože, Pane světa, Ty jsi Král, Král všech králů. Zjistil jsem, že svírám vidličku, jako bych si chystal zbraň na obranu.

„Co se dneska stalo, mami?“ zeptal jsem se matky, když jsem večer uléhal.

Poprosila mě, abych jí odříkal krias šemu, a odešla z pokoje.

Druhý den ráno šel otec do synagogy sám. Když jsem vstoupil dovnitř, uviděl jsem ho sedět u stolu s talisem přehozeným přes hlavu.

Rebe přišel při Borchu a posadil se na židli u schránky na Tóru. Vroucně jsem se modlil. Po chvíli jsem na sobě ucítil čísi pohled. Nevzhlédl jsem. Nemohl jsem se zbavit pocitu, že mě kdosi upřeně pozoruje. Rozhlédl jsem se po synagoze. Byla plná. Podíval jsem se ke schránce na Tóru a spatřil jsem rebeho. Hleděl na mě přes celou synagogu. Viděl jsem jeho tmavé oči pod okrajem talisu, zahalujícího jeho hlavu. Měl jsem dojem, jako by stál přímo přede mnou. Sklopil jsem oči na modlitební knížku. Tváře mi hořely. Srdce mi divoce bušilo. Po dlouhé době jsem se odvážil vzhlednout znovu. Rebe seděl bez hnutí a modlil se. Do tváře mu nebylo vidět.

Během šábesového oběda otec nepromluvil ani slovo. Jakmile jsme dojedli, vrátil se do synagogy. Má plnou hlavu starostí, vysvětlila mi matka. Jsem unavená, řekla. Odešla do ložnice.

Večer šli rodiče k strýčkovi Jicchakovi a já zůstal doma sám. Procházel jsem ztichlými místnostmi. Potom jsem vytáhl ze zásuvky olejové barvy a na židli jsem postavil plátno. Stál jsem tam a díval se na tuby, štětce a plátno. Chtěl jsem malovat, ale myšlenky a ruce jako by mi najednou vypověděly poslušnost. Nemohl jsem se tub ani dotknout. Zachvěl jsem se při pomýšlení, že bych měl vzít do ruky štětce, které jsem ukradl. Cítil jsem, jak se mě zmocňuje hrůza. Můj talent mě dohnal ke krádeži. Nenáviděl jsem ho, ale chtěl jsem namalovat obraz. Stál jsem tam neschopen pohybu. Nakonec jsem odešel z pokoje a postavil jsem se k oknu v obývacíku. Díval jsem se na noční šňůru aut a litoval jsem, že jsem se kdy dotknul tužky nebo křídly, že jsem poznal Judela Krinského a spatřil tubu olejové barvy. Talent mi působil těžkostí a lidé kolem kvůli tomu trpěli – nenáviděl jsem ho, hnusil se mi, chtěl jsem ho zničit, spálit, vyvolával ve mně nesmírnou zlost. Najednou jsem byl strašně unavený. Na oči mi padla temná únava. Vrátil jsem se k sobě do pokoje a uklidil jsem barvy, štětce i plátno. Lehnul jsem si do postele. V bytě byla tma. Slyšel jsem otce zpívat Jo ribon olam. Viděl jsem matku, jak stojí u okna v obývacíku. Maloval jsem ji, ale barvy se nechytaly na plátno. Zůstalo bílé. Snažil jsem se nanést barvu na plátno, ale marně. Čisté a bílé plátno se mi protivilo. Mrštil jsem na něj štětec. Barva se rozstříkla po stěnách a po podlaze, ale plátno zůstalo neposkvrněné.

Usnul jsem. Zdálo se mi, že jsem spal nesmírně dlouho.

Vzpomínám si, že jsem šel v pondělí k Judelovi Krinskému a čekal, až se ke mně na chvíli obrátí zády, abych mohl vrátit tuby a štětce. Vzpomínám si, že se mnou mluvil ve své kanceláři mašgiach a ptal se mě, proč vlastně nechci jet do Vídně. Vzpomínám si, jak jsem mluvil a mluvil a nakonec jsem prohlásil, že už mluvit nemůžu, a vyprávěl jsem mu o plátnu, na které se nechytala barva; ať jsem se snažil sebevíc, nedalo se na něj malovat. Vzpomínám si na otcův utrápený výraz a stále hlubší kruhy pod matčinými očima. Vzpomínám si, jak se mě někdo zeptal, jestli si nechci mezi čtyřma očima popovídat s rebem, jak jsem vykřikl Ne!, nenávidím ho, chce mi ukrást ulici, a potom jsem utekl pryč a ocitl jsem se pod stromy na hlavní třídě a díval jsem se na skvrny, které vrhalo slunce pod stromy. Vzpomínám si na tlumený rozhovor s rodiči, vzdálený šepot lidí v synagoze a spolužáky, kteří se mi nenápadně vyhýbali.

Když jsem se pak v létě procházel s matkou na břehu jezera u našeho bungalovu, pořád dokola mi vysvětlovala tři možnosti, které dal rebe otcí na vybranou. Mohl se rozhodnout, že do Evropy nepojede a bude dál vykonávat svou práci ve Spojených státech; mohli odjet s matkou a mě nechat u strýčka Jicchaka; nebo mohl jet sám, matku a mě nechat v Americe a pravidelně se k nám vracet. Mašgiach, moji učitelé a rebe rozhodli, že do Vídně jet nemohu. Rebe to sdělil otcí, když se v pátek vrátil z Washingtonu. V sobotu večer to pak šel otec s matkou prohodit k strýčkovi Jicchakovi.

„Rozhodli jsme se, že zůstaneš u strýčka Jicchaka,“ opakovala matka trpělivě celé léto. „Potom jsme se vrátili domů, a když jsme tě viděli, bylo nám jasné, že bychom nemohli na strýčka Jicchaka naložit takovou zodpovědnost. Rozumíš mi, Ašere? Chápeš, co děláme?“

Kráčel jsem vedle matky a poslouchal, ale ničemu jsem nerozuměl. To léto jsem kreslil jenom málo. Nemohl jsem se zbavit únavy. Nedokázal jsem držet tužku v prstech příliš dlouho. Hodně jsem spal. Neustále jsem ujišťoval matku, že rozumím.

Rozumět jsem ale začal až večer na letišti, když mě otec k sobě těsně přivinul a políbil. Ucítl jsem na tváři jeho vousy a rty. Vyzařovalo z něho teplo a síla. „Bud’ zdrav, Ašere,“ zamumlal v jidiš. „Hlavně bud’ zdrav. Všechno ostatní bude v pořádku, synku. Konáme dílo Pána světa.“

Potom poodešli kousek dál s matkou a chvíli si povídali.

„Šťastnou cestu, drahý,“ slyšel jsem matku. Plakala. Otec mi zamával. Díval jsem se, jak odchází nepatrně kulhavým krokem skleněnými dveřmi s kufríkem a výtiskem *New York Times* v ruce. Potom zmizel v davu cestujících.

„Šťastnou cestu, drahý,“ opakovala matka, když jsme stáli u dveří. „Šťastnou cestu.“

KNIHA DRUHÁ

6 Kapitola šestá

Byl to studený podzim. Vítr shodil listí ze stromů a honil je v celých mračnech ulicemi. Probouzel jsem se ze sna a slyšel, jak listy pleskají o okno. Na šábes odpoledne jsem stál často u okna v obýváku a díval jsem se, jak listy prší ze stromů a víří vzduchem, když kolem prosvíští auto nebo se zvedne vítr. V listopadu byly stromy téměř holé. Osamělé lístky se držely na větvích jako poslední zbytky života. Nakonec opadaly a stromy stály na ulici jako nahé. Pršelo a listí hnilo ve škarpách. Začalo sněžit a listí zmizelo.

Stýskalo se mi po otci. Často psal. V prvních týdnech chodily dopisy z Vídně. V lednu přišly z Curychu a Ženevy, v únoru z Paříže a v březnu z Bukurešti. Potom nám psal opět z Vídně; stýskalo se mu po nás; práce byla náročná a nebralo jí konce, ale věřil, že mu Ribono šel olam pomůže; těší se, až s námi a s rebem stráví Pesach.

Teprve o našem prvním šábesu bez otce jsem pochopil, jak moc mi schází. Byli jsme s matkou v bytě sami – žena strýčka Jicchaka onemocněla a my k nim nemohli jít – a ticho, které vystřídal otcovy zmirot, bylo jako prázdnota, dílo Druhé strany.

Volali nám cizí lidé. Byli v Evropě, v některém městě se setkali s otcem a slíbili mu, že po svém návratu do Ameriky zavolají rodině. Z Bostonu volal nějaký profesor. Další byl lékař z Montrealu. Dvakrát nám volali z Washingtonu, D. C. Otec byl v pořádku; srdečně nás pozdravuje; pracuje od rána do večera a hodně cestuje. Jeden z lidí, kteří volali z Washingtonu, nám popřál šťastnou Chanuku. Když vyslovil slovo „Chanuka“, byl jsem si celkem jistý, že to není Žid.

Večer, když jsem odříkal krias šemu a matka odešla z mého pokoje, jsem občas zůstal vzhůru a zkoušel jsem si představit, kde je otec a co právě dělá. Viděl jsem ho, jak cestuje z jednoho města do druhého, unaveně prochází terminály, viděl jsem jeho obličej s tmavýma očima a rudým vousem zarámovaný v okně letadla nebo vlaku, uhánějícího přes hory a údolí. Viděl jsem, jak na cestách přednáší Tóru a chasidské učení, účastní se schůzí o ruských Židech, ale především cestuje, neustále cestuje, stejně jako kdysi cestoval můj mytický předek. Myslel jsem si, že je v nehostinné, rozlehlé Evropě opuštěný a sám, a jímala mě hrůza z toho, co

jsem udělal. Tehdy jsem si říkával, že stačí, abych řekl matce: „Já chci jet do Vídně, mami. Chci být u táty.“ Stačilo udělat jenom jediné. Rozhodl jsem se, že to udělám. Udělám to hned ráno. Při snídani řeknu matce: „Já chci jet do Vídně. Chci být u táty.“ Nikdy jsem jí to ale neřekl.

Přál jsem si, aby otec nemusel být v Evropě. Přál jsem si, aby to byl Ribono šel olam zařídil s otcem jinak. Stýskalo se mi po něm. A jak mi chyběl, začal jsem ho kreslit na všech místech na ulici, kde jsem ho nikdy dřív nekreslil.

Pamatoval jsem si ho, jak jde v neděli ráno pod stromy a čte si *New York Times*, které si právě koupil. Tlusté nedělní vydání novin držel na ruku jako novorozeně. Občas jsem chodíval s ním a žasnul jsem, že může číst a ještě se vyhýbat stromům, požárním hydrantům a díram a hrbolům na chodníku; nebo jsem se díval z okna v obývací, když se vracel domů s kloboukem posazeným do týla a zrzavým vousem, ostře se vyjímajícím proti tmavým šatům.

Když jsme se jednou v neděli ráno vraceli z trafiky, zeptal jsem se: „Tati, přečteš ty noviny celé? Vždyť jsou tak veliké!“

Usmál se a uklidnil mě: „Čtu jenom zprávy, nedělní přílohu a rubriku o knihách.“

„Maminka čte to samé?“

„Ano.“

„Píše se tam taky o kreslení?“ zeptal jsem se. Tehdy mi byly čtyři roky.

„Ano. Ale to nečtu.“

„Až se naučím číst, budu si číst o kreslení. Já kreslím rád.“

„Ano,“ přikývl. „Všiml jsem si.“

Jindy jsem se ho zeptal: „Tati, proč musíme kupovat celé noviny, když čteš jenom kousek?“

„Tak se prostě prodávají, Ašere.“

„Čte někdo celé noviny?“

„Ano. Ale většina lidí čte jenom to, co je zajímavé.“

„Co je tohle za rubriku, tati?“ Moc jsem ta slova neuměl přečíst. To mi bylo šest. „Sport.“

„Ty nečteš o sportu?“

„Je to zbytečná ztráta času,“ řekl. Potom dodal v jidiš: „Sport je dílem Druhé strany, Ašere. Box, americký fotbal... Lidé jsou k sobě hrubí. To musí být dílem Druhé strany.“

Nakreslil jsem ho, jak sedí na lavičce před naším domem. Na jaře, počátkem léta a někdy i v prvních podzimních týdnech tam sedávali s matkou o nějakém svátku odpoledne. Potichu si

povídali a já si hrál opodál. Byl jsem ještě dítě a nikdy jsem nerozuměl, o čem mluví. Pamatoval jsem si ale jejich tváře a gesta, sklopené oči, úsměvy, lehké doteky prstů o paži nebo rameno. Vzpomněl jsem si na ty chvíle na lavičce a teď jsem je kreslil.

Nakreslil jsem také, jak se tvářil, když se jednou podíval na ptáčka, ležícího na boku u obrubníku nedaleko našeho domu. Byl šábés a my jsme se vraceli ze synagogy.

„Je mrtvý, tati?“ Bylo mi šest a nedokázal jsem se na něho podívat.

„Ano,“ slyšel jsem jeho smutný hlas jakoby z dálky.

„Proč umřel?“

„Všechno živé musí zemřít.“

„Všechno?“

„Ano.“

„Ty taky, tati? I maminka?“

„Ano.“

„I já?“

„Ano,“ řekl. Potom dodal v jidiš: „Ale teprve když za sebou budeš mít dlouhý a dobrý život, můj milý Ašere.“

Nedokázal jsem to pochopit. Přinutil jsem se na ptáčka podívat. Všechno živé bude jednou jako tenhle ptáček?

„Proč?“ zeptal jsem se.

„Ribono šel olam to tak na světě zařídil, Ašere.“

„Proč?“

„Aby byl život drahocenný. Něco, co ti patří navždy, není nikdy drahocenné.“

„Já se bojím, tati.“

„Pojď. Doma nás čeká šábésový oběd. Budeme zpívat zmirot pro Ribono šel olam.“

Někdy jsme s otcem na svátek odpoledne vystoupili po schodech do nejvyššího patra našeho domu. Potom jsme vyšli ještě po několika schodech, otec otevřel obrovské železné dveře a najednou jsme byli na střeše. Postavili jsme se nedaleko šňůr na prádlo a cihlového komína a přes vrcholky stromů a střechy domů jsme se dívali na vzdálenou oblohu a kouřový opar nad městem. Pro výškové budovy jsme sotva viděli stromy v Prospect Parku a jezero nebylo vidět vůbec. Hluk dopravy ale zněl z té dálky zastřeně a vítr byl studený a čistý. Člověk měl nahoře pocit, jako by byl daleko od světa, sám a blíž obloze, možná i blíž Ribono šel olam.

„Je to jenom pocit,“ řekl otec jednou, když se díval přes domy a stromy. „Ale nezapomeň, Ašere, některý pocit zůstane člověku na jazyku dlouho. Pocit Ribono šel olam...“

Tehdy mi bylo sedm. Ted' jsem si na to vzpomněl a z paměti jsem kreslil otce na střeše.

Nakreslil jsem ho, jak jde po ulici s přáteli a hovoří s nimi, pře se a gestikuluje. Nakreslil jsem ho, jak se na mě rozzlobil, když jsem jednou přeběhl rušný prostřední pruh ulice, aniž jsem počkal na zelenou. Nakreslil jsem ho, jak se při chůzi sklání k matce, aby jí něco řekl. Nakreslil jsem ho v nejrůznějších všedních situacích. V životě by mě nenapadlo, že ho v nich budu kreslit. První měsíce po otcově odjezdu jsem cítil, že k němu mám blíž než kdykoli jindy.

Ještě ten týden, kdy otec odjel do Vídně, matka koupila dřevěný stůl, postavila ho do obývacího pokoje nalevo od okna a udělala si z něho psací stůl. Kuchyň byla moc uzavřená, řekla. Chtěla vidět z okna.

Za několik dní koupila knihovničku a postavila ji vedle stolu. Obývací pokoj zůstal obývacím, ale stala se z něho také její pracovna.

Otcova židle v čele stolu v obývacím pokoji zůstala prázdná, stejně jako jeho židle v kuchyni. Já si ale myslel, že by neškodilo, kdyby matka používala otcův stůl v ložnici, a tak jsem se jí na to zeptal.

„To je tatínkův stůl,“ odpověděla.

Dostudovala a ted' pracovala na doktorátu na rusistice. Do kuchyně jsme chodili jenom jíst. Z obývacího pokoje se stala místnost, kde jsme skutečně žili.

Otec jí chyběl. Občas jsem s ní večer sedával a díval se, jak studuje. Stávalo se, že najednou položila pero, zvedla oči k oknu a dívala se na ulici a na oblohu. Teplé hnědé oči se jí zamlžily a na tváři se jí objevil nepřítomný výraz. V takových okamžicích jsem jí v duchu prosil: Mami, já chci jet do Vídně. Chci být u táty. Nikdy jsem to ale nedokázal říci nahlas.

Jednou mi na šábes odpoledne řekla: „Můj bratr Jaakov, alav ha-šalom, mi vyprávěl, jak Židé v Evropě cestovali a jak byli často celé měsíce mimo domov. Nenapadlo mě, že by se něco takového mohlo stát v Americe.“

Promiň, chtělo se mi říci. Je mi to líto. Já ale nemohl jinak, mami. Mrzí mě to. Nechal jsem si to ale pro sebe.

„Stýská se ti po tatínkovi?“ zeptala se mě potichu.

„Ano.“

„Mně taky,“ řekla. „Moc.“ Potom dodala v jidiš: „Cestuje pro rebeho.“ Pohlédla z okna. „Doufám, že se mu daří dobře. Snad ho na cestách nepotká nic zlého.“

Kreslil jsem ji, jak sedí u stolu a učí se. Kreslil jsem ji, jak se dívá smutně z okna. V těch týdnech si zvykla okusovat tužku, a tak jsem ji nakreslil s tužkou v ústech.

„Dělávala jsem to jako malá holka, když jsem chodila do školy,“ řekla, když si prohlížela obrázek, kde má tužku v ústech. „Musím s tím přestat. Na tužkách jsou bacily.“

Moc se jí to ale nedařilo a nakonec se s tím smířila.

V těch měsících začala mluvit o svém bratrovi. Cestou do synagogy nebo do školy se o něm zmínila, když řekla nebo udělala něco, co vyvolalo vzpomínky skryté pod nánošem času a bolesti. Rodiče jí zemřeli, když byla ještě malá. Měla o osm let starší sestru Leu a o tři roky staršího bratra Jaakova. Šli žít k sestře jejich otce, která teď byla také po smrti. Jaakov byl pro malou Rivku matkou a otcem. „Je těžké, když člověk přijde o matku a otce poprvé. Když je ztratí podruhé...“

Jaakov měl štíhlou, drobnou postavu, byl mužský protějšek mé matky. Každý musel okamžitě poznat, že jsou sourozenci. Byl vynikajícím studentem na ladovské ješivě. Sám rebe si ho vybral, aby studoval rusistiku, aby se stal jeho poradcem, aby cestoval, aby

„Proč Ribono šel olam zabil strýčka Jaakova?“ zeptal jsem se jednou matky.

„Proč? Nevím proč. Dokážeme si snad vysvětlit všechno, co se na tomhle světě děje? Musíme věřit, že Ribono šel olam je dobrý a ví, co dělá.“

Říkala to se slzami v očích.

Knihovna stojící v obývacím vedle jejího nového stolu byla skříňka z tmavého dřeva se třemi přihrádkami, zhruba metr dvacet vysoká a necelý metr široká. V prosinci už byla téměř zaplněná novými knihami. Jednou na šábes odpoledne jsem si prohlédl některé tituly: Simon Dubnov, *Historie Židů v Rusku a Polsku*; Max Beloff, *Zahraniční politika Sovětského Ruska*; John N. Hazard, *Právo a sociální změny v SSSR*; Solomon Schwartz, *Židé v Sovětském svazu*; E. H. Carr, *Bolševická revoluce*. Byly tam dvě knihy o sovětské tajné policii, do kterých jsem nahlédl, ale ani jedné jsem nerozuměl.

Uprostřed prosince koupila další knihovnu, stejnou jako první. Začala se rychle plnit knihami o Rusku. Matka hodně psala. Eseje na kursy, vysvětlovala. Na postgraduálním studiu se píše hodně esejů. Nebyl jsem si jistý, jestli vím, o čem mluví. Co je to za esej, který právě píše? zeptal jsem se. Pojednání o vraždě ruských židovských spisovatelů a procesu s lékaři, řekla. Pamatuji se na ty lékaře? Ano, pamatuji. Pamatuji se i na vraždu ruských židovských spisovatelů, řekl jsem.

Přepisovala teď své eseje na stroji a já ze začátku kvůli jejímu ťukání vůbec nemohl usnout. Po třech probdělých nocích jsem si na to ale brzy zvykl; chtěla, abych se při tom hluku naučil usínat; neměla čas vyhovět mému přání, abych mohl usínat nerušeně. Usínal jsem tedy za pravidelného ťukání jejího psacího stroje. Stávalo se, že jsem se probudil časně ráno a našel ji, jak spí u stolu na hromádce knih vedle stroje s obličejem osvětleným paprsky ranního slunce, které dovnitř pronikaly otevřenými žaluziemi. Vzal jsem si blok a tužku a kreslil jsem ji. Spala jako nemluvně a hlava jí spočívala na ruce. Kreslil jsem ji, když spala u stolu, abych vyvážil chvíle, kdy stála u okna a dívala se na ulici, ale místo stromů, automobilů a lidí viděla otce na jiné ulici, v jiné dopravní špičce a s jinými lidmi. Chvíle, kdy stála u okna, byly pro mě nejhorší, protože mi bylo jasné, že za její smutek mohu já. Takhle jsem ji kreslil také, ale její chvíle odpočinku a klidu jsem potřeboval, abych zahnal vlastní temné okamžiky a pochyby.

Celé týdny po otcově odjezdu jsem bez ustání kreslil. Kreslil jsem za chůze, při jídle, při vyučování, v papírnictví u Judela Krinského, v muzeu. Když jsem se jednou ráno probudil, zjistil jsem, že jsem na stěnu nad postelí nakreslil červenou křídou mého mytického předka. Dodnes nevím, jak se mi to podařilo.

V posledním prosincovém týdnu přinesla matka domů dřevěnou krabici. Dárek, vysvětlovala; koupila ho u reba Judela Krinského. Žádný důvod neměla; prostě dárek, protože mě má ráda. V krabici bylo dvanáct tub olejových barev, půl tuctu štětců různých velikostí, láhev terpentýnu, láhev lněného oleje, špachtle a paleta. Kromě toho mi koupila malý malířský stojan a půl tuctu pláten natažených na rámu.

26. prosince 1953 večer, když skončil šábes, jsem rozprostřel ve svém pokoji na podlaze několik starých čísel nedělních *Timesů*, postavil stojan a na paletu vymáčknul trochu červené, žluté a modré barvy. Potom jsem přidal trochu bílé. Namočil jsem úzký štětec do červené a zlehka jsem jím přešel po novinách na

podlaze. Na novinovém papíře zůstal červený pruh, sytě červená na černobílém podkladě. Nemohl jsem od červeného pruhu odtrhnout oči; nechal ho tam štětec. Přejel jsem štětcem po novinách a cítil hru oleje s papírem. Díval jsem se, jak na papíře zůstává barevný pruh. Zkoušel jsem, jak dlouhý proužek udělá. Potom jsem namočil jiný štětec do žluté a přejel jsem jím po červené na novinách. Smíchal jsem červenou a žlutou. Smíchal jsem modrou a červenou a potom žlutou a modrou. Obtáhnul jsem na novinách něčí obličej a vybarvil jsem ho oranžovou a zelenou. Barvy jsem ředil terpentýnem a lněným olejem, míchal jsem je a snažil jsem se zvýraznit roviny a tvary. Vůně oleje a terpentýnu mi byla příjemná. Zkusil jsem na bílé plátno nakreslit obličej, ale nešlo to; nedařilo se mi správně míchat barvy. Matka seděla na mé posteli a dlouho mě pozorovala. Potom odešla. Za chvíli se z obývacího pokoje ozval ťukot psacího stroje. Pokračoval jsem na obličej a nakonec jsem ho dokončil, ale nebyl jsem spokojený. Je to jenom na zkoušku, říkal jsem si v duchu. Není to ani plátno, ale lepenka. Tu noc jsem moc nespál.

Následující večer jsem namaloval svůj první olej na plátně, obraz matky hledící z okna v obývacího pokoje. Měl jsem pocit, jako bych maloval olejem odjakživa.

Jednou večer v lednu za mnou přišla matka do pokoje a posadila se na postel. Maloval jsem Judela Krinského v koloniálu, obklopeného stohy macesů. Chvíli mě pozorovala a potom řekla tichým hlasem: „To je krásný obraz, Ašere.“

„Děkuju, mami.“

„Můžu tě přerušit?“ zeptala se.

Přestal jsem malovat.

„Tatínek se v dopise ptá na školu.“

Podíval jsem se na obraz. Moji pozornost upoutaly hranaté krabice s macesy.

„Ašere, podívej se na mě. Co mám tatínkovi napsat?“

„Já se snažím, mami.“

„Tvůj učitel tvrdí, že se nesnažíš. Mašgiach říká, že se nesnažíš. Co mu mám napsat?“

„Mně to je jedno.“

„Ašere.“

Co kdybych některé z těch čtverců naklonil? napadlo mě. Nebylo by to zajímavější?

„Ašere, něco napsat otci musím. Budu mu muset napsat pravdu. Co děláš ve škole, Ašere? Copak tě nic nezajímá?“

„Zajímá,“ řekl jsem. Co kdybych naklonil jednu řadu krabic na jednu stranu a druhou opačně?

„Ale to nemůžeš dělat celé dni a celé noci. Nemůžeš chodit do školy a nic se nenaučit.“

„Já se učím, mami.“

„Já nevím, co s tebou,“ řekla. Postavila se a odešla z pokoje. Zkusím to, řekl jsem si. A možná nakloním trochu i Judela Krinského. To by mohlo být vážně zajímavé. Seškrábal jsem barvu a začal jsem znovu.

Seděl jsem ve třídě v poslední řadě a kreslil jsem si do sešitu na hebrejštinu. Učitel, muž ve středních letech s kulatým obličejem a černým vousem, se mě zeptal přes celou místnost: „Co děláš, Ašere Lve?“

Cítil jsem, jak mě polévá horko. Položil jsem pero na lavici. Přišel ke mně prostřední uličkou. Všichni napjatě sledovali, co bude dál. Zastavil se u mé lavice. „Co jsi dělal?“

Sundal jsem ruku ze sešitu. Nakreslil jsem jeho obličej s přísným a vážným pohledem, jaký měl vždycky v očích.

Podíval se na obrázek. Potom zvedl oči ke mně.

„Kdy vyrosteš, Ašere Lve?“ řekl posmutněle. „Je ti jedenáct let.“

Neodpověděl jsem.

„Alespoň že jsi nekreslil do Chumaše,“ řekl. Někdo se uchechtl.

Učitel se rozhlédl po třídě. „Nemusíte mi pomáhat. Stačí, že to musím říct já.“ Podíval se zpátky na mě. „Přestaň se chovat jako malý kluk, Ašere Lve. Už je na čase. Takovým chováním neděláš svému otci čest.“

V posledním lednovém týdnu mi řekl mašgiach: „Ty se neučíš, Ašereli. Tvůj učitel neví, co si má s tebou počít.“

„Já se snažím.“

Vzdychl. Byli jsme v jeho kanceláři. Venku osvětlovalo zimní slunce holé stromy.

„Psal mi tvůj otec,“ řekl. „Moc se zlobí. Prosí mě, abych si s tebou promluvil.“

mlčel jsem.

„Mohu ti nějak pomoci, Ašereli?“ Nevěděl jsem, co na to říci. „Kdybych si myslel, že by se to zlepšilo, kdyby byl tvůj otec doma, okamžitě bych to řekl rebemu.“ Zíral jsem na něho.

„Jenomže ono by se to nezlepšilo.“ Na okamžik se odmlčel. „Ne, nezlepšilo by se to. Vyříd' mamince, že jí přeji dobré zdraví, Ašere.“

Jednou na šábés odpoledne se u nás stávil cestou do synagogy strýček Jicchak. Seděli jsme v obývacíku. Otec mu napsal o škole, řekl. Nerad o tom mluví na šábés, řekl, ale co pořád dělám a proč se neučím?

Matka hleděla v rozpacích na koberec. Já jsem se díval z okna, jak venku taje na stromech sněh.

„Poslyš,“ řekl strýček, „nemůžeš si přece celý život jenom kreslit. Jednou za čas, proč ne? Jako koníček. Ale nemůžeš přestat studovat Tóru, Ašere. Co si lidi pomyslí, když budu mít synovce, který nerozumí jedině stránce z Gemary? Chceš kreslit? Dobrá, kresli si. Já si od tebe některé kresby rád koupím. Ale kresli jednou za čas. Copak to jde, kreslit celý život? Zabíjí to myšlení.“

Neodpověděl jsem.

„Poslouchej mě. Napíšu tvému otci, že jsem s tebou mluvil a že se budeš snažit. Co říkáš?“

„Ano.“

Odešel do synagogy.

„Co ode mě všichni chtějí?“ zeptal jsem se matky. „Abys studoval Tóru. Chlapec v tvém věku by měl studovat Tóru.“

Šel jsem do svého pokoje a díval jsem se z okna na tající sněh. Učení mi nevadilo, jenom jsem se mu nedokázal věnovat. Všechnu energii spotřebovalo mé kreslení. Copak to nikdo nevidí? Co ode mě všichni chtějí?

Jednou v únoru jsem přišel za Judelem Krinským.

„To je ostuda,“ řekl svým chraplavým hlasem. „Celý svět ví, že nestuduješ Tóru.“ Upřel na mě své vykulené oči. „Zatímco tvůj otec cestuje po Evropě a navrácí Židy zpátky k Tóře, jeho syn tady od ní utíká. To je ostuda, Ašere.“

Řekl jsem, že potřebuji tubu kobaltové modři a velkou tubu titanové běloby. Matka mi teď dávala peníze na všechno, co jsem potřeboval.

Dal mi tuby do papírového sáčku. „Syn by neměl působit svému otci bolest,“ řekl smutně. „Zvlášť takovému otci, jako je reb Arje Lev.“

Paní Rackoverová se mnou přestala mluvit. Byla teď věčně podrážděná a nadávala na barvy, které podle jejích vlastních slov doslova zasmradily celý byt. Jednou se na mě utrhla, že by od nás okamžitě odešla, kdyby si tolik nevážila mého otce. Copak takhle

se chovají židovské děti? Můj otec nasazuje život za Tóru a chasidismus a já marním čas s barvami. Takhle se ke svým otcům chovají gójové, ne Židé. Každou chvíli drhla podlahu v mém pokoji a celé hodiny tam nechávala dokořán otevřené okno. Aby otce nepřivítal smrad těch mých barev, až přijede na Pesach, vysvětlovala.

S otcem jsem se setkával všude, kam jsem přišel. Slyšel jsem o něm, s kýmkoli jsem mluvil. Zasahoval do mého života víc než před svým odjezdem.

Třetí pátek v březnu jsme šli s matkou časně odpoledne do muzea na hlavní třídě. Byl právě Purim a já neměl školu. Kromě toho bylo před šábesem. Chtěli jsme ušetřit čas. Jeli jsme metrem.

Naproti nám seděla přes uličku nějaká stařena. Měla na sobě o několik čísel větší potrhané šaty. Na hlavě měla uvázaný šátek. Oči měla hluboko zapadlé a uslzené. Vytáhl jsem si blok a tužku a rychle jsem si ji naskicoval. Metrem to od nás k muzeu netrvalo dlouho. Když jsme dojeli na naši zastávku, měl jsem to skoro hotové.

Ukázal jsem skicu matce.

„Hm,“ přikývla. „Ale cos jí to provedl s očima?“

Viděl jsem oči té stařeny jako dvě tůňky plné tmavé vody a nakreslil jsem je tak. „Chtěl jsem ukázat, že byla smutná.“

Matka si prohlédla kresbu zblízka. „Aha,“ řekla potichu. „Chápu.“

Vyšli jsme ze stanice podzemní dráhy na hlavní třídu. Bylo větrno, ale svítilo slunce a my věděli, že zima už skončila.

Muzeum byla velická budova z mramoru a vápence, před níž se táhl rozlehlý trávník a řada vysokých stromů. Byla masivní, leskla se na slunci a vévodila tak celému okolí. Přes celé průčelí přímo pod střechou se táhla řada hlubokých výklenků, v nichž stály sochy významných osobností. Jednou z nich byl i Mojžíš. Stál tam hned pod střechou, vysoký, a záhyby jeho hávu z něho stékaly v bohatých kaskádách mramoru. Byl jsem rád, že jdu do muzea se sochou Mojžíše. Napadlo mě, jestli někde na světě mají jiné sochy slavných Židů. Vzal jsem matku za ruku a rychle jsme zamířili k muzeu.

„Jednou jsem se tady byla s bratrem podívat na výstavě židovských rukopisů,“ řekla matka. „Obrazy jsem si nikdy neprohlížela. Nikdy nás to nezajímalo.“

Skleněnými dveřmi jsme vstoupili do kamenného a mramorového interiéru. Po teepee, kánoích a Indiánech v přízemí

jsem nijak netoužil. Vyšli jsme po širokém mramorovém schodišti do výstavních síní s obrazy. Držel jsem se matky za ruku. S mírným překvapením jsem si uvědomil, že jí sahám po ramena. Za poslední měsíce jsem povyrostl a vůbec jsem si toho nevšiml.

Uvnitř bylo málo lidí. Pomalu jsme chodili od jednoho obrazu k druhému. U vchodů do jednotlivých sálů stáli hlídači v uniformách. Když jsme kolem nich procházeli, zvědavě si nás prohlíželi.

Vešli jsme do prostorné místnosti s obrazy v ozdobných rámech. Na některých obrazech byla i zlatá barva. „Tyhle, mami,“ zašeptal jsem.

Prohlížela si obrazy. Díval jsem se, jak je zvolna přejíždí pohledem. Vzdychna a zavrtěla hlavou. „Vysvětlím ti to venku, Ašere.“

„A proč ne tady?“

Neodpověděla. „Kde jsou ty další, kterým nerozumíš?“ Šli jsme do jiné místnosti.

„Líbí se mi, jak maluje vodu a zahrady. Ale proč jich maluje tolik?“ Ukázal jsem na řadu obrazů. „On maluje pořád dokola to samé, mami.“

Matce vyskočily na tvářích jasně růžové skvrny. Instinktivně odvrátila hlavu od obrazů a pomalu se k nim zase otočila. Při pohledu na její zardělé tváře jsem si najednou vzpomněl, jak vypadala, když jsme spolu před lety chodívali v zimě na vycházky pod stromy na hlavní třídu. Jenomže teď byla zřejmě v rozpacích a nevěděla, co má dělat.

„Někteří malíři si myslí, že je to tak krásné.“

„Je to proti Tóře?“

„Na to se budeš muset zeptat tatínka. Já myslím, že je.“

„Jak může být proti Tóře, když se namaluje něco krásného?“

„Já nevím. Zeptej se tatínka, Ašere. Ale myslím, že malovat ženy, jako to dělá tenhle malíř, je proti Tóře. Tóra nás žádá, abychom byli zdrženliví.“ Pro slovo zdrženlivý použila hebrejský výraz „tzenius“.

„Takhle maluje hodně malířů, mami.“

„Ano,“ přikývla. „Já vím. Na co ses mě chtěl ještě zeptat, Ašere? Je mi nepříjemné stát před těmi obrazy. Pojd' pryč, prosím tě.“

Prošli jsme mnoha galeriemi, až jsem ji zavedl do místnosti s obrazy, o kterých jsem nevěděl, co si mám myslet. Nevypadaly

vůbec jako obrazy, byla to spíš obrovská plátna divoce a nesouvisle pomalovaná a pocákaná barvami.

„Jsou to obrazy, mami?“

„Někteří lidé si myslí, že ano.“

„Co znamenají?“

„Nevím.“

„Jak to mohou být obrazy, když na nich nic není?“

„Já nevím, co ti na to mám říci. V umění se moc nevyznám, Ašere.“ Nakoukla do vedlejší galerie. „Rozumíš těmhle obrazům?“ zeptala se.

„Vidím tam nějakého Žida a okřídlenou rybu a dívku obklopenou květinami a svíčkami. To namaloval Chagall, Žid.“

„Rozumíš tomu na protější stěně?“

„Je tam vidět ženský obličej zepředu a ze strany. Ta žena sedí u okna. Na hlavě má klobouk s květinou a v ruce drží kočku. To je od Picassa. Picassa mám moc rád, mami. Ale některým jeho věcem nerozumím.“ Podíval jsem se na obrazy v místnosti, kde jsme stáli. „Těmhle vůbec nerozumím. Ani jednomu.“

„Už bychom měli jít, Ašere. Připozdívá se a já musím ještě připravit šábes.“

„Jak mám těm obrazům porozumět, mami?“

„Já nevím, Ašere. Přála bych si, aby ses alespoň zpolovic jako o tyhle obrazy zajímal o školu. Pojďme domů. Není žádné léto a šábes tu máme co nevidět.“

Vyšli jsme z muzea a přešli ulici ke vchodu do podzemní dráhy. Když jsme na nástupišti čekali na vlak, zeptal jsem se matky: „Mami, mohla bys mi vysvětlit, co na těch obrazech bylo?“

„Na těch prvních?“

„Ano.“

„Muž jménem Ježíš.“

Vedle nás stál nějaký stařec s šedivým vousem, v tmavém kabátě a klobouku. Četl si noviny psané v jidiš. Vzhlédl od nich a podíval se na matku.

Ucítil jsem na paži matčiny prsty. Postavili jsme se o kousek dál.

„Já vím, kdo je to Ježíš,“ řekl jsem. „Bůh gójů.“

„Ježíš byl Žid, který žil v Erec Jisráeli v době Římanů. Římané ho zabili. Popravovali tak lidi. Přibíjeli je na veliké kříže, jak jsi to viděl na těch obrazech.“

„Zabili Římané hodně Židů?“

„Tisíce. Desítky tisíc.“
 „A proč zabili Ježíše?“
 „Říkal o sobě, že je mesiáš. Báli se, že proti nim vyvolá povstání.“
 „Byl to mesiáš, mami?“
 „Ne. Nebyl. Mesiáš ještě nepřišel, Ašere. Jenom se podívej, kolik je na světě utrpení. Bylo by na světě tolik utrpení, kdyby mesiáš opravdu přišel?“
 „A proč ho tolik malují, když to nebyl mesiáš?“
 „Gójové věří, že to byl mesiáš. Věří, že byl synem Ribono šel olam. Malují ho, protože ho považují za svatého.“
 „Co to znamená, že byl synem Ribono šel olam?“
 „Přestávám tomu rozumět,“ řekla. Chvilí mlčela a zamyšleně se dívala na koleje. Potom pokračovala: „Kam jsi mne svým malováním dostal, Ašere. K Ježíši.“ Zavrtěla hlavou.
 Vlak se přiřítíl ze tmy do stanice. Náš vůz byl plný lidí. Stál jsem vedle matky, pevně jsem svíral tyč a kýval jsem se s vozem. Matka měla na čele a pod nosem perličky potu. Celou cestu až domů mlčela.
 Pozdě večer za mnou přišla do pokoje a posadila se na postel. Chvilí předtím odešla, když jsem jí odříkal krias šemu. Ted' seděla na mé posteli a já ji ve tmě cítil u nohou.
 „Jsi vzhůru, Ašere?“
 „Jsem.“
 „Nemohu usnout. Myslím na tatínka.“
 „Mně dneska večer chyběly jeho zmirot.“ Zlehka se pohnula.
 „Stýská se mi po něm hlavně na šábes.“
 „Ano,“ řekla. „Mně taky chybí hlavně na šábes.“
 „Táta by se zlobil, kdyby se dověděl o tom muzeu.“
 „Moc.“
 „Povíš mu o tom?“
 „Samozřejmě že mu o tom povím.“
 Nic jsem na to neřekl.
 „Ašere, šel bys do toho muzea, kdybych ti řekla, abys tam nechodil?“
 Neodpověděl jsem. „Ašere?“
 „Já nevím, mami. Ale neříkej mi to, prosím tě.“
 Slyšel jsem, jak vzdychla. „Kdybych tak věděla, co mám dělat,“ řekla. „Doufám, že mi Ribono šel olam pomůže, abych tatínkovi neublížila. Jenom se podívej, kam nás to tvé malování dovedlo,

Ašere. K Ježíšovi. A k tomu, jak se malují ženy. Malování je pro góje, Ašere. Židé nekreslí a nemalují.“

„Chagall je Žid.“

„Zbožní Židé, Ašere. Židé Tóry. Takoví Židé nekreslí a nemalují. Co by na to řekl rebe, kdyby se dověděl, že jsme byli v muzeu? Bůh chraň, aby se to rebe dověděl.“

Nevěděl jsem, co by na to řekl rebe. Báł jsem se pomyslet na to, že by se zlobil.

„Kdybych tak věděla, co mám dělat,“ opakovala matka. „Kdyby tak byl tatínek doma.“

V pondělí jsem šel do muzea sám po škole a hodinu jsem kreslil obrazy s Ježíšem do skicáku. Všiml jsem si dvou hlídačů, kteří mě pozorovali a šeptali si. Kolemjdoucí si mě zvědavě prohlíželi. Nějaký malý rozložitý muž se podíval na mě, potom na skicák, zamračil se a rázně odešel. Kreslil jsem pomalu a pečlivě. Teprve cestou domů jsem si uvědomil, jak podivně musí působit zrzavý chlapec s černou jarmulkou na hlavě a s pejzy, kopírující v muzeu obrazy s Ježíšem.

Ukázal jsem kresby matce. „Učím se tak líp kreslit, mami.“

Byla zděšená. „Víš, kolik židovské krve bylo kvůli němu prolito, Ašere? Jak jsi mohl strávit svůj drahocenný čas zrovna tímhle?“

„Ale já to potřeboval, mami.“

„Můžeš kopírovat jiné obrazy, Ašere.“

„Ale já potřeboval ten výraz. Nikde jinde jsem ho nenašel.“

Hleděla upřeně na kresby. Potom vzdychla a zavrtěla hlavou. Vypadala, jako by nevěděla, co má říci.

Za dva dny jsem šel do muzea znovu a kopíroval jsem obrazy nahých žen. Kreslil jsem je pomalu a dával jsem si záležet na tom, abych vystihl obrysy. Zjistil jsem, že to není lehké. Vrátil jsem se druhý den i pozítří. Matce jsem z těchto kreseb neukázal ani jednu.

Zbytek března a první dubnový týden jsem chodil do muzea, jakmile to jen šlo. V druhém dubnovém týdnu jsem už dokázal nakreslit mnohé postavy z obrazů z paměti.

Matka měla plné ruce práce s přípravami na Pesach a zároveň psala disertaci. Věděla, že chodím do muzea pravidelně, ale už o tom nemluvila.

Druhou neděli v dubnu pozdě v noci jsem cítil, jak někdo chodí kolem mé postele, a slyšel jsem šepot. Věděl jsem, že to je sen o mém mytickém předkovi. Ležel jsem s očima zavřenými a

čekal, až se objeví. Hlasy ustaly. Předek se neobjevil. Spal jsem dál. Když jsem přišel druhý den ráno do kuchyně, spatřil jsem u stolu otce s pomerančem v ruce.

Dost zhubnul. Vypadal unaveně a vychrtle. Nepřivítal mě. Poručil mi, abych se posadil. Matka byla bledá a vypadala poněkud shrbeně. Věděl o soupravě olejových barev. Věděl o návštěvách muzea. Viděl skicák s kresbami Ježíše a nahých žen. Půl roku života zakládal ješivy a učil Tóru a chasidismus po celé Evropě. Teď se vrátí do Ameriky a zjistí, že má doma pohany. Zmocnil se ho nekontrolovaný hněv. Nikdy předtím jsem ho neviděl tak rozběsněného. Dokonce ani před lety, když mluvil po telefonu o tom, jak Rusové zacházejí s Židy, nebyl tak nepřítel. Pořád dokola mluvil o mých kresbách „toho muže“. Jeho jméno ale nikdy nevyslovil. Vím, kolik židovské krve bylo kvůli tomu muži prolito? Vím, kolik Židů bylo zabito ve jménu toho muže během křížových výprav? Vím, že Hitler mohl povraždit šest milionů Židů, aniž svět příliš protestoval, protože lidé byli dva tisíce let přesvědčováni o tom, že toho muže zabili Židé, a ne Římané? Vím, že jeho otce, alav ha-šalom, mého dědečka, zabil ruský sedlák, který slavil svátek spojený s tím mužem? A pokud jde o ty další kresby – copak nevím, že tělo je dar Ribono šel olam; že nám Tóra zakazuje zacházet s ním bez zdrženlivosti; že takové kresby jsou nemravné, že přejímají způsoby gójů; že Židy, Židy Tóry, by nikdy nenapadlo takové věci kreslit? Tělo je soukromá a posvátná oblast. Vystavovat takové soukromí na obraze je nechutné. A co teprv škola, zatímco jsem marnil čas kreslením. Chovám se, jako bych do školy nechodil. Co se to se mnou děje? Kde jsem se narodil? Čí jsem to vůbec syn? Co jsem se za ta léta naučil? Jak mohu dělat takové věci? Proč se neučím? Má litovat práce, kterou vykonal v Evropě? Chci zmařit cíl, který si vytyčil? Chci mu udělat ostudu? Chci dělat ostudu sám sobě?

Tak to pokračovalo den co den. Už se mnou nemluvil; křičel na mě. V noci křičel na matku. Začali se pravidelně hádat.

„Proč na tebe táta křičí?“ zeptal jsem se matky jednou večer koncem týdne. Byli jsme spolu v obývací místnosti. Seděla u svého stolu. Otec byl u rebeho.

„Tatínek se zlobí.“

„Ale on na tebe křičí. Proč na tebe musí křičet? Nikdy nic takového nedělal.“

„Nesu zodpovědnost.“
„Jakou zodpovědnost?“
„Za tvou výchovu.“
„Táta na tebe křičí, protože si myslí, že mě nevychováš?“
„Přijel domů, a když uviděl tvé kresby a známky ze školy, rozhněval se.“
„Co to táta křičel včera večer?“
„Zlobil se, že jsem ti koupila olejové barvy.“
„Proč?“
„Tatínek si myslí, že tě podporuji v tvých hloupostech. Řekla jsem mu, že jsem ti je koupila, protože jsem doufala, že se za to budeš snažit ve škole.“
„Ale tos mi neřekla, mami.“
„Já vím.“
„Mami?“
„Ano, Ašere.“
„Proč jsi mi ty olejové barvy koupila?“
„Abys je zase nemusel krást u reba Judela Krinského.“
Cítil jsem, jak mě polévá horko.
„Musím ještě asi dvě hodiny dělat, Ašere. Běž do svého pokoje, prosím tě. Kresli si, jestli chceš, ale už žádné Ježíše nebo ty druhé věci. Už si s tebou nemůžu povídat. Prosím tě.“
Druhý den ráno mi řekl otec při snídani: „Ašere, přestaň kreslit tou vidličkou po ubrousku a jez.“
Položil jsem vidličku zpátky na talíř s vejci. Napadlo mě, že káva v matčině šálku měla barvu, kterou bych mohl použít na obličej, co jsem večer předtím nakreslil. Ucítil jsem něco na ruce, něco silného a pevného, a když jsem se podíval dolů, uviděl jsem, že mi zápěstí svírají otcovy prsty. Hleděl jsem užasle na jeho vystouplé kosti a kotníky a najednou jsem ucítil, jak mi paží projela bolest. Mačkal mi zápěstí pravé ruky; bledý obličej, orámovaný zrzavým vousem, měl zkroucený hněvem. Vykřikl jsem. Matka něco zaječela. Přes její hlas jsem zaslechl, jak něco zařinčelo na stole. Vidlička. Bez přemýšlení jsem s ní zase začal malovat. Rozbrečel jsem se. Otec mi pustil ruku. V zápěstí mi cukalo. Nemohl jsem přestat brečet. Matka stále křičela. Otec stál u stolu, v obličejí byl úplně bledý a celý se třásl vzteky.
Matka s otcem křičeli jeden na druhého. Křičeli na sebe a já je poslouchal a chtělo se mi utéci, ale neodvážil jsem se ani pohnout. Cítil jsem bolest a strach a věděl jsem, že za to všechno můžu já, ale nevěděl jsem, co s tím. Díval jsem se na své zápěstí.

Bylo zarudlé. Na kůži byly vidět stopy po otcových prstech. Pomalu jsem ho ohýbal. Zdálo se, že nemám nic zlomeného.

„... a vlastní syn mě přehlíží!“ křičel otec. „Kibud av-va-em. Kam se poděla úcta k rodičům? Takového syna vychovávat nebudu!“

Začal jsem něco říkat. Matka mě přerušila. Obličej měla bledý hněvem.

„Prosím tě,“ řekl jsem. „Tati, prosím tě!“

Nevšímal si mě. Matka říkala něco rusky. Otec jí rusky odpovídal.

Oba se na mě podívali.

„Tati, prosím tě, nezlob se na mě! Já s tím nemůžu nic dělat.“ Podívali se jeden na druhého. Potom pohlédli znovu na mě.

„Zvíře líní nemůže nic dělat,“ řekl otec. „Člověk s tím může vždycky něco udělat!“

„Já si nemůžu pomoci, tati.“

„Člověk *má* vůli,“ prohlásil. „Rozumíš mi, Ašere? Ribono šel olam obdařil každého člověka vůlí. Každý člověk je zodpovědný za své činy, protože má vůli, kterou řídí svůj život. Neexistuje člověk, který bys tím nemohl nic dělat. Jenom nemocný člověk s tím nemůže nic dělat.“

„Arje,“ řekla matka. „Arje.“ Sotva jsem ji slyšel. Mluvila téměř neslyšně, jako by to říkala desce stolu.

„Já mám vůli, tati. Chci kreslit.“

„To je zlá vůle. Musíš ji potlačit. Taková vůle pochází z Druhé strany.“

„Já ji nemůžu potlačit, tati.“

„Potlačíš ji. Nepromarníš život gójskými hloupostmi. Ne, to už ani není hloupost. To je něco horšího. Taháš domů kresby toho muže. Taháš domů kresby nahých holek. Co dál? Příště se z tebe stane gój! To ses raději neměl narodit!“ Matka zalapala po dechu.

„Poslouchej,“ řekl. Najednou mluvil v jidiš. „Já si ničím život pro Ribono šel olam. Málem jsem kvůli tomu rozbil rodinu. Celé měsíce nevidím svou ženu kvůli své práci pro Ribono šel olam. Přijedu domů, abych strávil Pesach s rodinou a s rebem, abych si odpočinul. A co zjistím? To víš moc dobře. A co slyším? Vlastní syn mi vykládá, že nemůže přestat kreslit nahé ženy a toho muže. Poslyš, Ašere, s tím je konec. Budeš s tím bojovat. Nebo se mnou pojedíš na podzim do Vídně. Bude lepší, když budeš žít ve Vídni a trochu se z toho zcvokneš, než abys zůstal v New Yorku a stal se z tebe gój.“

„Ribono šel olam,“ zvolala matka. „Arje, prosím tě.“

„Musíme bojovat proti Druhé straně, Rivko,“ okřikl ji otec v jidiš. „Musíme proti ní bojovat, nebo přemůže svět!“

Celý den mi zněla v uších otcova slova. Musíme proti ní bojovat, nebo přemůže svět. Slova se ozývala po celém bytě, zatímco jsme dokončovali přípravy na Pesach, uklízeli, vyměňovali papíry na policích a doplňovali zásoby jídla. Musíme bojovat, slyšel jsem otce. Odpoledne, když už mě v kuchyni nebylo třeba, jsem šel do svého pokoje a nakreslil jsem rudými a hnědými barvami rozlíceného otce, jak křičí na celé kolo. Kresba se mi povedla. Uložil jsem ji do stolu pod hromadu knih.

Když jsme večer seděli u šábesového stolu, jako by otec na svůj hněv zapomněl. Zpívali jsme zmirot. Vyprávěl nám o své práci a cestování. Jednoho dne budou ladovské ješivy ve všech velkých evropských městech, řekl. Ale to chce čas. A trpělivost. A víru v Ribono šel olam. Byl laskavý, ohleduplný a uctivý, zvláště k matce. Všiml jsem si, jak se k ní během jídla každou chvíli otáčí. Nakonec se na něho usmála. Začal zpívat veselou ladovskou melodii. Přidali jsme se k němu a všichni tři jsme zpívali spolu.

Když jsem se ráno probudil, zjistil jsem, že už odešel do mikve. Matka byla v kuchyni. Celá zářila. Dal jsem si sklenici mléka a čekal jsem, až se otec vrátí, abychom mohli jít do synagogy. Čekal jsem dlouho. Zřejmě se nehodlal vrátit z mikve domů. Šel jsem tedy do synagogy sám a našel jsem ho na jeho obvyklém místě s talisem přehozeným přes hlavu. Buď na mě zapomněl, nebo se mnou nechtěl chodit. Nemluvil jsem s ním o tom.

První seder jsme strávili u strýčka Jicchaka. Kolem stolu nebylo k hnutí. Když jsme četli o čtyřech synech, při zmínce o zlém synovi otec vzhlédl a podíval se na mě. Byl to bezděčný pohyb; všiml jsem si, že toho vzápětí litoval a odvrátil pohled. Zachvěl jsem se hrůzou. Otec mě považoval za zlého syna. Na zbytek sederu si nevzpomínám.

Nevzpomínám si ani na druhý seder, který jsme slavili následující večer sami doma. Vzpomínám si jenom, že jsem vypil moc vína a udělalo se mi trochu špatně. Uložili mě do postele. Bylo mi horko, potil jsem se a točila se mi hlava. Ležel jsem pod dekou a cítil jsem chuť vína na jazyku a v hlavě mi hučelo. Otevřel jsem oči a pokoj se mnou zatočil, až jsem myslel, že budu zvracet. Rychle jsem oči zase zavřel a houpal jsem se na posteli

pomalů sem a tam, bylo mi nesnesitelné horko, byl jsem celý zpocený, cítil jsem pot na obličeji a v očích. Viděl jsem jednu z nahých žen, které jsem kopíroval. Cítil jsem, jak mé oči sledují její obrysy. Pomalu jsem ji kreslil v duchu a očima jsem ji doslova cítil. Přestal jsem a nechal jsem oči odpočinout. Spočívaly dlouho na tmavé hebkosti obrazu. Potom jsem ucítil, jak začaly znovu sledovat stoupající a klesající křivky, teplé světlé a tmavé barvy. Cítil jsem barvy a linie. Cítil jsem tvary. Cítil jsem světlo a stín a barvu a tvar. Cítil jsem, jak se obraz velice zvolna otáčí. Potom se prudce roztočil a najednou byl bílý, barvy a tvary se slily v oslňující bílé světlo, a já cítil, jak se divoce točí. V duchu jsem pozoroval, jak se bílé světlo chvěje a zběsile se točí. Otevřel jsem oči a trásl jsem se strachy. Byl jsem celý zmáčený potem. Ruce jsem měl vlhké. Ležel jsem v posteli a strachy jsem se ani nepohnul. To je Druhá strana, řekl jsem si. Druhá strana. Ale já si nemůžu pomoci. Ležel jsem na posteli, hleděl jsem do tmy a naslouchal podivnému bušení vlastního srdce, jaké jsem nikdy předtím neslyšel.

První z prostředních dní Pesachu mi matka řekla: „Neměl bys tolik bát, když se s tatínkem hádáme.“

„Já to nenávidím.“

„Lidé, kteří se mají rádi, se občas hádají, Ašere.“

„Mně se nelíbí, když slyším, jak na tebe tatínek křičí.“

„Tatínek má trochu strach. A tak křičí na člověka, který mu je nejbližší. Můj bratr, alav ha-šalom, na mě také křičel.“

„Proč má tatínek strach?“

„Má velkou zodpovědnost. A vidí, že se neučíš. Myslí si, že z tebe bude gój. Nechce se mu zpátky do Vídně. Na druhé straně nechce zůstat tady a skončit práci v Evropě. Posloucháš mě, Ašere?“

„Můžu jít tenhle týden do muzea?“

Potichu vzdychla. „Počkej, až tatínek odjede.“

Jednou v noci v tom týdnu jsem se probudil a slyšel jsem je, jak se hádají v ložnici. Slovům jsem nerozuměl, ale hluk dělali pořádný. Ležel jsem potmě. Nechte toho, říkal jsem si v duchu. Nechte toho. Prosím vás, nechte toho! Slyšel jsem jeho hlas a myslel jsem na matku, která s ním byla v ložnici. Ribono šel olam, ať s tím přestanou. Možná bych už mohl jet do Vídně. Ráno jim povím, že pojedu. Najednou mě ale přepadla hrůza a hned

jsem věděl, že to neudělám. Hádka znenadání skončila. Naslouchal jsem tichu. Okno v pokoji jsem měl pootevřené. Roleta potichu drhla o parapet.

Když otec ráno odešel, řekl jsem matce: „Slyšel jsem v noci, jak se hádáte, mami.“

Bylo jí to nepříjemné a měla vztek.

„Mně se nelíbí, když na tebe táta křičí. Proč na tebe křičel?“

„Chtěl, abych mu slíbila, že už tě nenechám jít do muzea.“

Zavrtěla smutně hlavou. „Nemůžu slíbit nemožné.“

„Já tátů nemám rád, když je takový.“

„Já si nejsem jistá, jestli se tatínek mylí, Ašere.“ Díval jsem se na ni. „Nejsem si jistá,“ řekla.

Ten den jsem šel do muzea. Chtěl jsem si ještě prohlédnout jeden z obrazů s Ježíšem. Tentokrát jsem ho nekopíroval; jenom jsem si ho prohlížel. Doslova jsem ho hltal očima. Jeho rány mi nedaly spát. Jak je namaloval, aby vypadaly jako živé? Skutečně takové rány existovaly? Napadlo mě, jaké to asi bylo mít takové rány.

Domů jsem se vrátil pozdě odpoledne. Matka se neptala, kde jsem byl.

Z Pesachu si toho jinak moc nepamatuji kromě pocitu jakési hroznivé tmy, která se vkrádala do všeho, co jsme doma řekli nebo udělali. Odjakživa jsem měl tenhle svátek rád. Představoval pro mě teplo a lásku, konec zimy a příchod trávy a letního slunce. Teď jej zadusily trpkost a strach. Otec vévodil bytu v noci, když tam byl, a stejně tak i ve dne, když byl pryč. Malá kuchyňka se ozývala jeho hněvem. V noci jsem byl často vzhůru a slyšel jsem jejich křik, i když v bytě bylo úplné ticho, které rušila jenom roleta na okně v mém pokoji.

Vypadal jako jiný člověk. Bylo mu pětatřicet, ale zrzavé vlasy už mu začaly šedivět. Kolem očí mu vyrostla síť vrásek a čelo a kořen nosu měl zbrázděné hlubokými rýhami. Nikdy nebyl šťastný; měl však chvíle, kdy byl lehkovážný a bezstarostný. S tím byl konec. Nosil se vzpřímeně; byl vysoký a silný. Zároveň ale nesl břímě, které si přinesl z Evropy, břímě let, která uplynula, než mohl uskutečnit svůj sen.

Měl svůj vlastní sen. Potřeboval mu obětovat veškerou svoji sílu. Jakékoli překážky mu ji odčerpávaly. Bojoval proti nim. Bylo nade vše pochybnost, že mě začal považovat za vážnou překážku.

Poslední dva dny svátku se mnou moc nemluvil. Většinu času trávil v synagoze. Doma si buď četl nějakou chasidskou knihu, nebo si povídali s matkou. V noci po Pesachu vypukla další hlučná hádka. Probudila mě z hlubokého sna a skončila dřív, než jsem se úplně probudil. Byl jsem ale dost probuzený na to, abych vnímal pocit strachu z jeho přítomnosti a zároveň s tím jakýsi náhlý vztek ze své bezmocnosti.

Nebylo mi smutno, když mu matka dva dny po Pesachu přála šťastnou cestu a když jsem se díval, jak téměř neznatelně kulhá k čekajícímu letadlu s černým kufříkem a výtiskem *New York Times* v ruce.

Vybral jsem si dva předměty, o nichž jsem věděl, že mu leží na srdci nejvíc: Talmud a Bibli. Začal jsem se učit. Četl jsem a učil jsem se nazpaměť. Kreslit jsem nepřestal, ale už jsem nekreslil tak často jako dřív. Jakmile jsem cítil, že už mám učení dost, vzpomněl jsem si na hádky a matčin bledý obličej. Učil jsem se jenom to, o čem jsem si myslel, že po mně bude učitel chtít. Do muzea jsem chodil dál, ale méně než dřív. Kopíroval jsem Ježíše a akty, ale i jiná témata.

Matka viděla, že se učím, a nic neříkala. Můj učitel se vítězně usmíval. Mašgiach mi požehnal. Koncem května mi matka řekla, že napsala otci o zlepšení ve škole.

Otec psal pravidelně dvakrát nebo třikrát týdně. Koncem prvního červnového týdne uplynulo deset dní, aniž bychom od něho dostali jediný dopis. Koncem dalšího týdne ještě pořád nic nepřišlo a matka si začala dělat starosti. Zavolala do rebeho kanceláře, kde jí sdělili, že od něho také nemají žádné zprávy a že má spoléhat na Pána světa, všechno prý bude v pořádku. Uprostřed čtvrtého týdne matka onemocněla; zbledla v obličeji; pod očima měla kruhy; když jsem na ni mluvil, neslyšela mě. Ve čtvrtek nevstala z postele. Paní Rackoverová přišla brzy ráno, dala mi snídani a poslala mě do školy.

V noci jsem slyšel matku, jak v obývací místnosti zpívá z Knihy žalmů. Potichu jsem vstoupil do pokoje. Stála u okna. V pokoji byla tma. Stála u okna, dívala se na ulici a zpívala z paměti žalmy. Potom přestala. Zlehka se naklonila dopředu, sklonila hlavu a opřela si čelo o okno. „Jaakove, nedopusť, aby se Arjemu něco stalo,“ řekla potichu v jidiš. „Slyšíš, Jaakove? Tady je tvá sestra. Arjemu se nesmí nic stát. Posloucháš mě, Jaakove? Prosím tě.“

Vrátil jsem se do svého pokoje. Tu noc jsem nespál.

Následující den, pátek, jsem měl naposledy školu. Matka zůstala v posteli a celý den nejedla. Šábés jsem strávil u strýčka Jicchaka. Snažil se přede mnou skrýt své obavy, ale marně.

V pondělí časně ráno zazvonil telefon. Zvedla ho matka. Slyšel jsem ji mluvit v jidiš. Byl to krátký telefonát.

Stál jsem vedle ní na chodbě.

„Volali z rebeho kanceláře. Tatínek je ve Vídni.“

„Kde byl celou dobu?“

„Řekli mi jenom, že je v pořádku ve Vídni.“

„Napsal by, kdyby byl ve Vídni.“

„Ano.“

„Byl v Rusku,“ řekl jsem.

„Obleč se,“ řekla. „Venku je krásně. Vyjdeme si někam. Kam bys chtěl jít, Ašere? Co třeba do Prospect Parku? Vezmeme si s sebou jídlo na piknik a svezeme se na loďce. Můžeš mě nakreslit, jak vesluje. Ale ne abys mě kreslil, kdybych spadla ze sedátka. A potom půjdeme do muzea. Ano,“ opakovala, „zajdeme si do muzea.“

Léto jsme strávili v našem bungalovu v Berkshirech. Maloval jsem, kreslil a studoval jsem Talmud a Bibli. Matka si četla a pracovala na závěrečné části dizertace. Bylo jí něco málo přes třicet a to léto vypadala zvlášť hezky. Kreslil jsem ji tehdy stále znovu, když jsme jezdili na loďce, procházeli se pod borovicemi nebo se z verandy bungalovu dívali na letní déšť.

Otec byl přes léto ve Vídni. Vrátil se týden před Roš hašana. V tmavých očích mu zářilo uspokojení nad tím, čeho dosáhl. Ve Vídni a v Paříži se otevíraly ladovské ješivy. Ano, bylo to bezvadné léto. O škole se přede mnou ani slovem nezmínil.

Na ten Roš hašana si vzpomínám. Pamatuji se na troubení šófaru, na stojící shromážděné, moře hlav zahalených modlitebními šály, rebeho na pódiu s šófarem u pusy. Přes tmavé šaty měl na sobě dlouhý bílý háv. Na pódiu ležely bílé sáčky s kousky papíru, na nichž byly napsané modlitby, které měl rebe za jejich žadatele proslovit. Zatroutil na šófar do odříkávaných modliteb. Jeho zvuk prořízl ticho. Troubil na šófar stále znovu a znovu. Vzpomínám si na ten den, protože jsem zahlédl otce, jak ke mně zvedá oči a hledí na mě přes celou synagogu. Díval se na mě téměř po celou dobu, kdy zněl šófar. Později mě napadlo, že jedna z modliteb v sáčkích obsahovala mé jméno.

O svátku Sukot se mě zeptal, jestli si myslím, že by se mi chtělo příští rok přijet do Vídně. Já už s ním ale nechtěl být nikde pohromadě, protože se proti mně postavil jako protivník a já jsem se bál s ním jet. Teď už mě nemohl přinutit, abych do Vídně jel; se školou nebyly problémy. Měl jsem takový pocit, jako by mu bylo líto, že jsem si zlepšil známky. Koncem října, dva dny po Simchat Tóra, odjel do Vídně.

Příští léto jela do Vídně matka. Poslední týden v červnu mi řekla, že jí otec moc chybí; o pět dní později připlula do přístavu Le Havre. Titul magistry už měla a teď pracovala na doktorátu. Během roku chodívala na ladovské ústředí; na schůze s rebeho lidmi, říkávala, když jsem se jí ptal, kam jde.

Celé léto jsem bydlel u strýčka Jicchaka. Kreslil jsem, maloval a hodně času trávil u Judela Krinského. Oženil se. Už nenosil kasket. Občas jsem mu někam zaskočil, někdy i strýčkovi Jicchakovi.

To léto se do velkého činžáku naproti strýčkovi Jicchakovi přes ulici přistěhovaly tři ladovské rodiny, všechny z Ruska. Díval jsem se na ně z odpočívadla před domem, kde bydlel strýček – byli nedůvěřiví, váhaví, zakřiknutí a bojácně hleděli na každého, kdo se k nim přiblížil. V jedné z rodin byl kluk v mém věku. Jednou jsem ho uviděl na ulici před jejich domem. Zamířil jsem k němu. Byl menší a hubenější než já a měl vykulené oči a dlouhé splývající pejzy.

„Ahoj,“ řekl jsem v jidiš.

Vrhl na mě nedůvěřivý pohled.

„Vítám tě v Brooklynu.“

Začal se ode mě odvracet.

„Jmenuju se Ašer Lev.“

Zastavil se a pozorně si mě prohlížel přimhouřenýma očima. Všiml jsem si, jak se rychle rozhlédl kolem. „Syn reba Arje Lva?“ zeptal se potichu. „Ano.“

„Jak mám vědět, že jsi synem reba Arje Lva?“

„To vědí všichni.“

„Vážně? Všichni?“ Znovu se rozhlédl. „Co chceš?“

„Odkud jsi z Ruska?“

Znovu se na mě podíval přimhouřenýma očima. „Z Taškentu.“

„Setkal ses s mým tátou v Rusku?“ Sevřel rty.

„Jak vás táta dostal ven?“
„Kdo říkal, že nás dostal ven tvůj táta? Říkal to snad někdo?“
Vypadal, jako by najednou dostal strach. „Nikdy jsem nic takovýho neřek.“
„Já myslel, že vám odtamtud pomoh.“
„Co ode mě chceš? Zeptej se svého táty.“
„Je v Evropě.“
„Hele,“ řekl tenkým hláskem, „v Rusku špehují pro vládu vousatý Židi s pejzama. Co ode mě chceš? Jak ti to můžu říct já, když ti to neřekne tvůj táta? Já nic nevím.“
Otočil se a rychle zmizel v domě. Od té doby jsem s ním nemluvil.

Mašgiach si mě zavolal do kanceláře. Řekl mi, že mě chce vidět rebe. Rebe se prý setkal se všemi studenty z ješivy, kteří se měli stát bncj micvot. Se mnou se chtěl vidět sám; zvláštní důraz položil na slovo *jachid* – sám.

Týden před setkáním s rebem jsem začal chodit po škole k mašgiachovi. Studovali jsme spolu Tóru a chasidismus. Připravoval mě na setkání s rebem.

Učili jsme se o třech druzích Židů, kteří žijí na světě: rošo, který hřeší a má zlé myšlenky a jehož snaha žít dobrý život je nekonečný boj – do téhle kategorie patří většina z nás, řekl mašgiach; benoni, který jedná bezchybně, ale nedokáže ovládnout své myšlení – této úrovni dosáhnou nemnozí, poznamenal mašgiach; a cadik – cadikem se lze pouze narodit. Je to největší dar Ribono šel olam; ano, cadikem se člověk musí narodit. Jenom cadikové dokáží ovládnout svá srdce, citoval mašgiach midraš.

Studovali jsme význam verše z Deuteronomia: „Nýbrž blízko je tebe slovo velice, v ústech tvých a srdci tvém, abys je plnil.“ Co nám říká slovo blízko? Že člověk, jehož schopnost porozumět moudrosti Pána světa je omezená, člověk, který nedokáže pochopit velikost požehnaného Bytí bez konce, pocítit úctu a lásku k Bohu takový člověk může přesto pocítit bázeň a lásku k Bohu dodržováním všech přikázání Tóry, neboť těmto přikázáním jsou blízko všichni Židé.

Studovali jsme význam verše z Přísloví: „Duše člověka jest svíce Hospodinova.“ Duše Židů jsou jako plamen svíčky, řekl mašgiach. Plamen hoří vzhůru; touží se oddělit od knotu, aby se mohl spojit se svým zdrojem nahoře v univerzálním elementu ohně. Podobně i duše Žida se touží oddělit a uniknout z těla, aby mohla splynout s Pánem světa, i když to znamená, že z její bývalé přirozenosti jako jedinečné a samostatné bytosti nic nezůstane. Je v přirozenosti židovské duše, že touží po splnutí s Nekonečným Bytím, na rozdíl od duší pohanů, které mají svůj původ na Druhé straně a chtějí zůstat nezávislými bytostmi a entitami.

Učili jsme se o sitra achra, neboli Druhé straně, říši tmy a zla, kterou Bůh stvořil nikoliv z opravdové touhy, ale jako člověk, který s odporem odhodí něco přes rameno nepříteli. Bůh tak může

potrestat hříšníky, kteří pomáhají sitra achra, a odměnit spravedlivé, kteří jí vzdorují.

Mnoha věcem z toho jsem nerozuměl, zvláště jeho vysvětlení verše z Přísloví a rozdílů mezi židovskou a pohanskou duší. Byl ale trpělivým učitelem a mně se hodiny strávené s ním líbily. Ten týden jsem nekreslil ani nemaloval.

Onen lednový večer, kdy jsem se setkal s rebem, byl otec doma. Když jsem si oblékal kabát, řekl mi v jidiš: „Nezapomeň, s kým mluvíš.“

Měl jsem pocit, že je nervózní a bojí se. Matka na mě byla hrdá.

Byl chladný večer. Šel jsem rychle po hlavní třídě. Ve větvích holých stromů hvízdal zimní vítr. Obloha byla jasná a tmavá, ozdobená chladnými a vzdálenými hvězdami.

Vstoupil jsem do budovy ladovského ústředí a po schodech jsem vyšel do prvního patra. Řekli mi, abych šel do místnosti na konci chodby vpravo. Na chodbě byl koberec. U stropu svítila ostrá světla. Došel jsem ke dveřím a otevřel je.

Byla to velká čekárna s bílými stěnami, jedním oknem ve zdi napravo a těžkými dřevěnými dveřmi naproti oknu. Pod oknem stál psací stůl a podél stěny židle. Na zdi naproti mně visela v rámečku rebeho fotografie. U stolu seděl rav Mendel Dorochoff. Měl na sobě tmavé šaty a vysokou tmavou jarmulku. Byl to rebeho gabaj, vedoucí jeho kanceláře. Zařizoval rebeho schůzky a mohl hovořit rebeho jménem se stejnou autoritou jako samotný rebe.

V čekárně byl kromě něho jenom nějaký vysoký urostlý muž v tmavém zimníku a vytahaných hnědých kalhotách. Narudlý obličej měl protkaný hlubokými vráskami. Měl bílý mroží knír a husté, vlnité bílé vlasy. Měl obrovité ruce a na hlavě tmavý baret. Psal si něco do malého bloku, který držel v levé ruce. Když jsem vstoupil, podíval se na mě, neurčitě se pousmál a psal dál. Měl jsem dojem, že jsem ho ještě nikdy neviděl.

Zamířil jsem ke stolu. Rav Dorochoff ke mně zvedl oči.

„Dobrý večer, Ašere Lve,“ přivítal mě v jidiš. Měl hluboký nosový hlas a pronikavé šedé oči. Táhlo mu na padesát, ale vousy měl uhlově černé, stejně jako vlasy pod jarmulkou. „Matce se daří dobře?“

Přikývl jsem.

„Neumíš mluvit?“ řekl a pohlédl na mě.

Našel jsem hlas. „Matce se daří dobře, děkuji,“ odpověděl jsem v jidiš.

Koutkem oka jsem si všiml, jak se muž v baretu pousmál. Nevěděl jsem, jestli se směje mému ztracenému hlasu, nebo něčemu, co právě napsal do bloku.

„Posad' se,“ řekl rav Dorochoff. „Rebe tě hned přijme.“

Posadil jsem se dvě židle napravo od muže v baretu. Rav Dorochoff seděl za stolem a četl si listy papíru popsané jidiš a hebrejským písmem. Seděl jsem tiše jako pěna na tvrdé dřevěné židli s rovným opěradlem. Muž vedle mě otočil list a začal znovu psát. Nad domem přeletělo letadlo. Muž zavrtěl hlavou, otočil další list a psal dál. Blok držel v ruce na prsou. Podíval jsem se na blok zblízka a všiml jsem si, že nepíše, ale kreslí. Odvrátil jsem hlavu a potichu jsem hleděl na dveře ve zdi naproti oknu a psacímu stolu. Byly to těžké dveře z mořeného ořechu s jemnými arabeskami z tenkého tmavého kovu. Z rámu visely na dlouhých trojhranných pantech z kovu. Ucítil jsem na sobě oči. Cítil jsem, jak přejíždí pohledem můj hrudník. Díval jsem se dál na dveře. Oči na chvíli odhlédly z mého obličeje; pak jsem je na sobě ucítil znovu. Podíval jsem se na muže v baretu a on pohlédl na mě. Měl světlemodré oči, Pousmál se pod svým mrožím knírem a znovu se podíval na blok. Podíval jsem se na rava Dorochoffa. Seděl za stolem a četl si. V místnosti bylo úplné ticho. Muž v baretu otočil další list a kreslil dál.

Dveře naproti mně se neslyšně otevřely. Nějaká paní vyšla čiperně do čekárny a zavřela za sebou. Byla vysoká, štíhlá a dobře oblečená. Prošla rychle čekárnou a ven ze dveří.

Rav se postavil za stolem, pokynul mi, abych k němu šel, přešel místnost a otevřel těžké dřevěné dveře. Ustoupil a poslal mě dovnitř. Dveře se za mnou neslyšně zavřely.

Byla to velická místnost. Stála v ní prosklená knihovna, veliký psací stůl z mořeného kaštanu a tři židle. Stěny byly bílé a holé. Na stole nic neleželo. V malém skleněném svícnu hořely svíčky. Většinu zdi nalevo od stolu zabíralo vysoké gotické okno s otevřenou horní částí.

U stolu seděl rebe. Na sobě měl tmavý kaftan, přepásaný tmavou stuhou, a obyčejný tmavý klobouk. Byl bledý v obličeji. Vypadal spíš jako duch než člověk.

„Ašere Lve,“ řekl. Pozvedl ruku a zase ji nechal klesnout na stůl. „Posad' se, Ašere Lve.“ Mluvil jidiš. Hlas měl tichý. „Jak se daří matce?“

Začal jsem odpovídat. Hluboko v krku jsem cítil slova, ale nemohl jsem je dostat ven. Ztěžka jsem polkl a zhluboka jsem se nadechl. Rebe mě pozoroval.

„Děkuji vám, rebe,“ slyšel jsem, jak odpovídám v jidiš. „Daří se jí dobře.“ Seděl jsem na jedné z židlí u stolu, ale nemohl jsem si vzpomenout, jak jsem se tam dostal.

„Ašere Lve,“ řekl rebe potichu, „chtěl jsem ti dát požehnání k tvému bar micva.“

„Děkuji, rebe.“

„Ašere,“ pokračoval. „Jak se ti daří?“

„Dobře, rebe.“

„Pamatuji se, když ses narodil. Pamatuji se na otce tvého otce. Žehnám ti ve jménu tvého dědečka. Ať tvůj život provází Tóra a přikázání.“

„Děkuji, rebe.“

„Ašere.“

„Ano, rebe?“

„Život by se měl žít pro nebe. Jeden člověk není lepší než druhý jenom proto, že je lékař, zatímco druhý je švec. Nezáleží na tom, jestli je právník nebo malíř. Život se váží podle toho, jak jej člověk žije pro nebe. Rozumíš mi, Ašere Lve?“

„Ano, rebe.“

„Jsou však lidé, kteří tomu nerozumí.“ Mlčel jsem.

„Jsou lidé, které máš rád a kteří mají rádi tebe, kteří to nepřijímají. Ašere, ctít otce svého je jedno z přikázání.“

„Ano, rebe.“

„Dávám ti své požehnání, Ašere Lve, synu reba Arje Lva.“ Lehce pohnul pravou rukou. Postavil jsem se. Byl jsem jako omámený.

„Dobrou noc, Ašere Lve.“

„Dobrou noc, rebe.“

Vyšel jsem z místnosti a zavřel jsem za sebou těžké dveře. Zavřely se neslyšně bez sebemenší námahy.

Zamířil jsem napříč čekárnou. Muž v baretu se postavil. Rychle prošel kolem mě, otevřel těžké dveře, vstoupil dovnitř a zavřel za sebou. Táhl se za ním slabá vůně, vůně hlíny, oleje a barev. Na židli, kde seděl, jsem zahlédl složený list papíru. Zastavil jsem se, papír jsem zvedl a rozložil. Byla na něm kresba tužkou, téměř fotografická podoba mého obličeje, vyvedená dokonale úspornými tahy bez náznaku světla a stínu. V pravém

dolním rohu byl podpis: Jákob Kahn. Pod ním bylo napsané datum 1/10/56.

Posadil jsem se na židli a prohlížel jsem si kresbu. Rav Dorochoff seděl u stolu a četl si. Vypadal, jako by nevěděl, že tam jsem. Složil jsem kresbu a opatrně jsem si ji dal do kapsy. Vytáhl jsem malý skicák a propisku a souvislou čarou jsem nakreslil tvář Jákoba Kahna. Do pravého spodního rohu jsem napsal své jméno: Ašer Lev. Pod jméno jsem uvedl datum: 26. tevet 5716. Nechal jsem kresbu na židli, kde Jákob Kahn předtím seděl, a šel jsem k ravu Dorochoffovi.

„Dobrou noc,“ řekl jsem.

Zvedl ke mně oči. „Dobrou noc, Ašere Lve. Mazal tov.“ Odmlčel se a potom dodal: „Ať z tebe mají rodiče radost.“

„Děkuji vám.“

Vyšel jsem z čekárny a rychle jsem zamířil po schodech dolů. Slyšel jsem nějaké hlasy. V některých kancelářích v přízemí se ještě pracovalo. Vyšel jsem na kamennou kolonádu. Noční vítr mi foukal do obličeje. Posadil jsem se na zábradlí a pozoroval rušnou ulici. Seděl jsem tam dlouho a vzpomínal, jak jsem tam sedával dřív.

Z budovy vyšel muž, na okamžik se zastavil ve dveřích a zamířil ke mně. Slezl jsem ze zábradlí.

„Jákob Kahn,“ představil se. Měl silný hlas a nepatrný ruský přízvuk.

„Já jsem Ašer Lev,“ řekl jsem.

Potřásl jme si rukama. Měl mohutný stisk. Cítil jsem, jak se má ruka v jeho dlani ztrácí. „Díky za obrázek,“ řekl. „Já děkuju za váš.“

„Uvědomuješ si vůbec, do čeho se pouštíš?“

„Ne.“

„Dej se na truhlařinu. Bud' ševcem.“

Neodpověděl jsem. „Nebo metařem.“ Mlčel jsem.

Vzdychl. „Ty jsi šílenec,“ řekl. „Všichni jsme šílenci. Znáš tvého otce. Bude mým nepřítelem.“ Nic jsem na to neřekl.

„Proč bych si měl znepřátelit tvého otce? Proč? Můžeš mi říct proč?“ Ne.

Znovu vzdychl. „Náš rebe je velice chytrý. Když to nebudu já, bude to někdo jiný. Nebo ne? Zkusí to raději se mnou.“ Mlčel jsem.

„Přesně tak. Rebe má za ušima. Dohlédnu na tebe. Máme chytrého rebeho,“ Vytáhl ruku z kapsy. „Tohle je tvoje.“ Podal mi skicák, který jsem pokreslil pro mašgiacha.

„Děkuju.“ Strčil jsem si skicák do kapsy.

„Tak,“ pokračoval. „Začneme. Neraď si dělám nové známosti v zimě. Nemám na to povahu. Kromě toho musím dodělat nějakou sochu a teď na tebe nebudu mít čas. Zavoláš mi v půlce března, jsem v seznamu.“ Odmlčel se a upřeně se na mě zadíval. „Zavoláš?“

„Ano,“ slyšel jsem, jak říkám.

„Abys rozuměl, já nejsem, jak vy říkáte, Žid Tóry. Moc si vážím rebeho. Můj otec byl stoupencem rebeho otce. Ale já nejsem věřící Žid. Rozumíš?“

„Rozumím.“

„Dobře. Do půlky března je ještě daleko. Zajdeš si do Muzea moderního umění, půjdeš do prvního patra a prohlédneš si obraz od Picassa, nazvaný *Guemica*. Důkladně si ten obraz prostuduješ. Zapamatuješ si ho. Uděláš, cokoli uznáš za vhodné, abys ten obraz zvládl. V březnu mi pak zavoláš, setkáme se, popovídáme si a budeme pracovat. Ano?“

„Ano.“

„Mám ve zvyku mluvit bez obalu a přímo. Na něco se tě zeptám. Vstupuješ do světa gójů, Ašere Lve. Je ti to jasné?“

„Ano.“

„Nejen gójů, ale křesťanských gójů.“

„Já vím.“

„Měl by ses raději stát vozkou,“ řekl. Použil výraz z jidiš. „Měl bys raději nosit vodu.“ Mlčel jsem.

„Dobrá,“ řekl. „Rebe mě požádal, abych ti to vysvětlil. Stalo se. Je čas jít domů.“

Sešli jsme ze schodů a po cestičce zamířili na ulici.

„Poslyš,“ zeptal se, „už jsi byl v muzeu na Brooklyn Parkway?“

„Byl.“

„Viděls tam mé obrazy?“

„Ano.“

Čekal.

„Nerozuměl jsem jim,“ dodal jsem.

Měl jsem dojem, že vzdychl. Ruce měl zabořené hluboko v kapsách u kabátu. Pokrčil rameny. Noční vítr foukal do jeho vrásčitého obličeje.

„Je ti teprve třináct,“ řekl, „ale stejně mě zneklidňuje, když slyším, co říkáš. Zavoláš mi v březnu. Kudy jdeš?“

„Směřem k New York Avenue.“

„Já jdu na opačnou stranu. Dobrou noc, Ašere Lve.“

Potřásl si rukama. Odcházel po hlavní třídě.

Zamířil jsem rychle domů pod hvězdami a stromy.

Otec ani matka nevypadali, že by je překvapilo, co jsem jim řekl. Otec se na mě ani nepodíval, když jsem jim to vyprávěl. Měl jsem pocit, že se krčí bolestí. Matka nerozhodně váhala mezi otcovou bolestí a mou bezmeznou radostí a vypadala, že neví, co má říci.

„S tím se nesmírím, Rivko,“ řekl otec s trpkostí v hlase. Mluvil s matkou, jako bych tam nebyl. „S takovým rozhodnutím se nemohu smířit.“

„Arje,“ uklidňovala ho matka. „Je to rebeho rozhodnutí.“

„Jenom proto, že se všichni bojí, aby ten chlapec neodpadl a nešel svou cestou. Proč by se měli všichni bát, že odpadne? Proč? Je to můj syn. Já chci svého syna vychovat po svém.“

Matka mlčela. Oči jí potemněly.

„Nemohu se s tím smířit,“ pokračoval otec. „Já strávím celý život na cestách pro rebeho a on bude celý život malovat. Copak se s tím mohu smířit, Rivko? No pověz. Jak? Z toho budou jenom potíže. Když se syn tolik vzdálí otci, nemůže z toho vzejít nic dobrého.“

„Tati, já nechci, aby mezi námi byly problémy,“ řekl jsem.

Podíval se na mě a pomalu se podrbl na tváři. Najednou jsem si vzpomněl, jak mě jeho vousy šimraly na tváři, když jsem byl malý. „Já vím, že nechceš mít žádné problémy, Ašere. Já netvrdím, Bůh chraň, že jsi zlý člověk. Ale je v tobě něco, čemu nerozumím. Bude to působit potíže. Jenom se podívej, jaké potíže už to přineslo. Já nevím, kdo jsi. Jsi můj vlastní syn a já tě neznám. Stydím se za vlastního syna.“

„Arje,“ zašeptala matka. Vypadala, že se co nevidět rozpláče.

Otec zavřel oči. Nechal je zavřené dlouho. Potom řekl potichu: „Na světě je mnoho věcí, kterým nerozumím, Rivko. Ale tohle – to je největší záhada. A já se s tím nedokážu smířit.“

Otec nesl břímě své bolesti po celou oslavu mého bar micva. Lidé věděli o rebeho rozhodnutí. Nikdo se neopovážil je zpochybnit. Rebe byl totiž cadik a jednal jako zástupce Pána světa. Jeho pohled nebyl jako pohled ostatních; jeho jednání nebylo jednáním druhých. Právo utvářet můj život vzal otci tentýž

člověk, který dal jeho vlastnímu životu smysl – rebe. Nikdo nevěděl, jak má na rebeho rozhodnutí reagovat, protože všichni viděli, jak otec trpí. Najednou jsem byl někdo cizí. Nějakým nepochopitelným způsobem se stala kosmická chyba. Dědičná linie byla postavená na hlavu. Jakási démonická síla narušila staletí zodpovědnosti, předávané z generace na generaci. Nedokázal snést její přítomnost. A nevěděl, jak ji přinutit k boji. Topil se v utrpení a hanbě po celý šábes, kdy jsem měl bar micva, a následující den, kdy příbuzní a přátelé radostně zpívali a tančili. Svou bolest a hanbu si odnášel skleněnými dveřmi čekárny a do letadla, když třetí týden v lednu odlétal do Evropy.

V neděli nám škola končila v jednu odpoledne. Poslední lednovou neděli mě matka odvezla podzemní dráhou do Muzea moderního umění na Manhattan. Za týden se mnou jela znovu. Koupila mi velkou reprodukcí Picassova obrazu *Guemica*. Přes týden jsem reprodukcí studoval a příští neděli jsem jel do muzea sám. Jezdil jsem tam každou neděli zbytek února a první dva týdny v březnu. Koncem druhého březnového týdne jsem zavolał Jákobu Kahnovi.

8 Kapitola osmá

„Tady je Ašer Lev,“ řekl jsem do sluchátka.

„Bud' zdrav, Ašere Lve.“

„Je půlka března.“

„Viděls *Guemicu*?“

„Viděl.“

„Kolikrát?“

Řekl jsem mu, kolik času jsem strávil před obrazem.

„Studovals *Guernicu*?“

„Ano.“

„Co jiného jsi dělal?“

„Každý kousek jsem nakreslil alespoň dvakrát.“

„A dál?“

„Umím ji nakreslit z paměti.“

„Co ještě?“

„Studoval jsem kresby, které nakreslil před *Guernicou* a po ní.“

„Přijď ke mně do ateliéru v neděli odpoledne.“ Nadiktoval mi adresu kdesi na horním Manhattanu. „Můžeš přijít?“

„Ve dvě hodiny.“

„Zůstaneš tady do večere. Nevaříme košer. Na shledanou v neděli.“

„Na shledanou.“

„Ašere Lve.“

„Ano?“

„Znáš příběh o vraždění nevinátek?“

„Ne.“

„Tak si ho, prosím tě, do neděle přečti. Najdeš ho v Novém zákoně. Evangelium podle Matouše, kapitola druhá, verš šestnáctý –“

Mlčel jsem.

„Nový zákon,“ opakoval. „Bible gójů.“

„Ano.“

„Najdeš si to a přečteš.“

„Ano,“ řekl jsem.

„Znáš obraz *Vraždění nevinátek* od Guida Reniho?“

„Ne.“

„Půjdeš do knihovny, najdeš si jeho reprodukci a prostuduješ si ji. Když nenajdeš *Vraždní nevinátek* od Guida Reniho, najdi si reprodukci obrazu stejného názvu od Poussina. Alespoň jeden z nich si ale prostuduj. Rozuměls?“

„Ano.“

„Tak v neděli ve dvě.“

„Ano. Na shledanou.“ , „Na shledanou, Ašere Lve.“

Druhý den hned po škole jsem šel do knihovny a přečetl jsem si v Novém zákonu o tom, jak král Herodes přikázal svým vojákům, aby zabili všechny děti v Betlémě ve věku dvou let a mladší, když se dověděl, že se narodilo dítě, které se stane králem Židů. Bylo to zvláštní, držet v rukou křesťanskou Bibli a číst si v ní. Nechápal jsem, co má ten příběh společného s *Guernicou*.

V jednom silném svazku dějin umění jsem našel malou reprodukci *Vraždní nevinátek* od Guida Reniho. Pozorně jsem si ji prohlédl. Vytáhl jsem *Guernicu*, jejíž reprodukci jsem měl s sebou, a porovnal jsem oba obrazy. Zaujaly mě obličeje žen na Reniho obraze, zvláště té v levém horním rohu. Poussinův obraz jsem našel v jiné knize. Podrobně jsem si ho prostudoval. Po chvíli jsem knihy zavřel a vyšel jsem ven.

Setmělo se a byla zima. Domů jsem jel podzemní dráhou. Matka měla každý čtvrtek večer školu. Paní Rackoverová mi dala večeři. Potom jsem šel do svého pokoje a přemýšlel jsem o *Guernice*. Paní Rackoverová se přišla rozloučit. Slyšel jsem, jak se za ní zavřely dveře od bytu.

Zůstal jsem v bytě sám. Seděl jsem u stolu a díval jsem se na *Guernicu*, jejíž reprodukci jsem si pověsil na zeď u postele. Město *Guernicu* zničilo v roce 1937 během občanské války ve Španělsku německé letectvo. Tentýž rok namaloval Picasso nástěnnou malbu pro španělský pavilon na Mezinárodní výstavu v Paříži. Znal jsem ten obraz z paměti a mohl jsem si ho v duchu nakreslit. Předešlé noci se mi zdálo o býkovi a koni. Ve škole jsem při vyučování nakreslil křičící tváře žen plné bolesti. Zoufalé ženy s mrtvým dítětem jsem nakreslil na zadní obal sešitu na angličtinu a dostal jsem ho zpátky s poznámkou od učitele, že se jedná o písemnou práci z angličtiny a ne z výtvarné výchovy; z testu jsem dostal dostatečnou. Nechápal jsem, co má *Guernica* společného s křesťanskou Bibli; nebylo mi jasné, co má společného s *Vraždním nevinátek*. Měl jsem nepříjemný pocit z toho, že jsem si četl v křesťanské Bibli. Myslel jsem na otce. Myslel jsem na

mašgiacha. Uvažoval jsem, jestli rebe opravdu ví, co Jákob Kahn dělá. Připadal jsem si tak nějak nečistý.

Začal jsem rychle a mechanicky dělat nějaké úkoly. Uprostřed jedné úlohy z matematiky jsem zjistil, že kreslím z paměti hlavu jedné z křičících žen z *Vraždění nevinátek* od Guida Reniho. Dlouho jsem si ji prohlížel a potom jsem se vrátil k úkolům.

Slyšel jsem, jak se otevřely a zavřely dveře bytu. Matka byla doma. Zanedlouho přišla do mého pokoje s nějakou knihou v ruce.

„Nepřišel dopis od tatínka?“ zeptala se. „Ne.“

„Večeřel jsi?“

„Ano.“

„Co se děje?“

„Nic.“

„Jsi v pořádku? Nemáš horečku?“

„Ne.“

Pohled jí padl na sešit s matematickou úlohou a hlavou z Reniho obrazu.

„Zavraždili jí dítě,“ řekl jsem. Tvářila se polekaně.

Vyprávěl jsem jí o obrazu. Potom jsem jí pověděl, co se o vraždění říká v křesťanské Bibli.

„Nelíbilo se mi, když jsem si četl v té knize. Píše se tam, že Židé zabili Ježíše. Připadal jsem si provinile, když jsem četl Bibli góju.“

Hleděla na hlavu v sešitě a nic neříkala.

„Proč chtěl, abych si to přečetl?“

„Zeptej se ho, až k němu v neděli půjdeš. Chceš se před spaním ještě něčeho napít?“

„Ne, děkuju.“

„Už jsi měl dneska mléko?“

„Ano.“

„Přinesla jsem ti tuhle knihu. Jednou jsi říkal, že se ti líbí obrazy Roberta Henriho. Jeden profesor na katedře dějin umění ti tu knihu posílá.“ Položila ji na stůl. „Dobrou noc, Ašere. Nebud' moc dlouho vzhůru.“

„Tys tomu profesorovi o mně řekla?“

„Řekla jsem mu, že můj syn se zajímá o malování a že se mu líbí Robert Henri. Mám ti vyřídit, aby sis přečetl tuhle knihu. Kromě toho mi řekl, že Jákob Kahn je jedním z největších žijících umělců. Před první světovou válkou pracoval v Paříži s Picassem.“

Nemohl tomu uvěřit, když slyšel, že tě učí Jákob Kahn.“ Trpce se usmála. „Zdá se, že je tím udiven každý. Dobrou noc, Ašere. Brzy ráno mám schůzi s rebeho lidmi. Chruščovův projev o Stalinovi také všechny překvapil.“

Odešla z pokoje. Za chvíli jsem ji slyšel z kuchyně.

Podíval jsem se na knihu, kterou mi nechala na stole. Jmenovala se *Duch umění*. Rychle jsem dodělal úkoly.

V posteli jsem si pak knihou listoval a četl. Ten člověk se mi líbil. Líbilo se mi, jak laskavě a upřímně píše. Četl jsem například:

Pokud chceš vědět, jak co dělat, musíš nejprve pocítit opravdovou touhu to dělat. Potom běž za spřízněnými dušemi – ostatními, kteří to chtějí dělat také tak – a studuj jejich metody a prostředky, pouč se z jejich úspěchů a nezdarů a přidej svůj díl. Můžeš tak získat ze zkušeností lidského rodu. A s těmito technickými vědomostmi můžeš jít kupředu a hrou forem vyjádřit hudbu, která je v tobě a která ti je velice blízká.

Nebyl jsem si jistý, jestli rozumím výrazu „hra forem“. Četl jsem dál. Přeskakoval jsem pasáže o technice, které jsem si chtěl přečíst později.

Četl jsem:

Měl by být opatrný na vliv těch, s nimiž se stýká. Riskuje, když se stane členem nějaké společnosti, protože větší skupiny často podřizují individualitu jednomyslnosti, společnému přesvědčení a věrnosti tomuto přesvědčení.

Četl jsem:

Můžeš udělat všechno, co chceš. Jde především o skutečnou potřebu dělat určitou věc: potřebu silnou natolik, že jsi prakticky slepý ke všemu ostatnímu, protože nic jiného tě neuspokojí.

Četl jsem:

Umělec musí co nejlépe poznat sebe sama. Není to jednoduché, protože současné lidstvo nemá něco takového ve zvyku.

Četl jsem:

... každý velký umělec se osvobodil od své rodiny, národa a rasy. Každý člověk, který ukazuje světu cestu ke kráse, k opravdové kultuře, je rebelem, jakýmsi „světoobčanem“ bez vlastenectví, bez domova, který nachází své lidi všude.

To jsem si přečetl ještě jednou. Dál jsem četl:

Umělec by měl mít silnou vůli. Měl by být posedlý jedinou myšlenkou. Měl by být opilý myšlenkou na věc, kterou chce vyjádřit.

Začal jsem číst pomalu a od začátku. Probudil jsem se v noci a zjistil jsem, že mám knihu v rukou a lampička ještě svítí. Zhasnul jsem a znovu jsem usnul.

Ráno mi matka řekla: „Ty jsi nespál.“

„Je to moc dobrá kniha, mami.“

„Sedni si a jez, Ašere.“

„Četla jsi, jak píše o tom, že umělec by se měl osvobodit?“

„Ne, to si nepamatuji.“

Pověděl jsem jí, co jsem se dočetl. „Já myslím, že bych se takhle osvobodit nechtěl,“ řekl jsem. „A jak se chceš osvobodit?“

„Já nevím.“

„Jez,“ řekla potichu. „Doprovodím tě do školy. Musím jít na tu schůzi.“

Ten den nepřišla od otce žádná pošta. Nepřišla ani o den později, kdy byl šábes.

V sobotu večer jsme seděli s matkou v obýváku, když zazvonil telefon. Šel jsem ho zvednout.

„To je Ašer Lev?“ Volal Jákob Kahn.

„Ano.“

„Přines s sebou všechny kresby Guerniky, které jsi udělal. A přines i ostatní kresby, jakékoli.“

„Přinesu.“

„Víš, jak máš jet?“

„Ano.“

„Tak zítra ve dvě hodiny.“ Matka seděla u stolu a četla si.

„Ne,“ řekla, když jsem jí pověděl o telefonátu. „Myslím, že poprvé bych měla jet s tebou.“

„Já chci jet sám.“

„Ašere, v newyorské podzemní dráze se ztratíš mnohem snadněji než cestou do ješivy.“

Já ale trval na svém a matka nakonec souhlasila. Pojedu sám. Vráť se do sedmi hodin. Když budu vědět, že to do sedmi nestihnou, zavolám.

Dlouho do noci jsem pak kreslil z paměti části Guerniky. Dlouho jsem přemýšlel o obličejích z obrazů od Reniho a Poussina a o příběhu vraždění v křesťanské Bibli. Když jsem šel spát, matka ještě seděla u svého stolu.

Druhý den jsme měli písemku z matematiky, na kterou jsem se zapomněl připravit; dopadl jsem bídne. V jednu jsem vyšel ze školy a rychle zamířil ke stanici podzemní dráhy. Byl chladný, zamračený březnový den. Učebnice jsem si nechal ve škole a s sebou jsem si vzal jenom skicák s kresbami Guerniky a další skicák s kresbami naší ulice. Metro bylo poloprázdné. Dával jsem pozor, abych nepřejel stanice, kde jsem měl přestupovat. Všiml jsem si, že čím dál jsem se vzdaloval od Brooklynu, tím víc si mě lidé prohlíželi. V mém tmavomodrém kabátě a klobouku, s hubeným, bledým obličejem, rzavými vlasy a pejzy jsem nebyl právě typický Newyorčan. Během zvlášť dlouhé cesty mezi dvěma stanicemi, jsem otevřel skicák s Guernikou a začal jsem jím listovat. Postarší paní s kulatým obličejem, sedící vedle mě, na mě užasle zírala. Zavřel jsem skicák a podíval jsem se z okna. Za oknem byla hluboká tma a já viděl jenom svůj odraz. Zbytek cesty jsem se díval na svůj odraz v tmavém okně metra.

Vystoupil jsem na rohu 96. ulice a Broadwaye. Široká ulice byla plná lidí a aut. Šel jsem několik bloků po Broadwayi a potom jsem zahrnul směrem k řece Hudson. Našel jsem adresu, kterou mi dal. Byl to starý dům z šedivých cihel s podkrovím. Musel jsem zazvonit na zvonek vedle kovových prosklených dveří. Přišel mi otevřít bělovlasý stařec s usazenými očima.

„Prosím?“ řekl chraplavým hlasem.

„Jdu k Jákobu Kahnovi.“

Díval se na mě a čekal.

„Jmenuji se Ašer Lev,“ řekl jsem.

Přikývl a ustoupil, abych mohl vejít dovnitř. Ukázal na knihu, ležící na stolku u dveří.

„Zapiš se,“ řekl. „A odepiš se, až budeš odcházet. To je domovní řád. Pan Kahn bydlí ve čtvrtém podlaží.“

Odvlekl se k výtahu. Šel jsem za ním. Byl to pomalý, hrkotavý výtah.

„Ty seš jeden z těch kumštýřů?“ zeptal se. „Jakých?“

„Věčně sem nějaký choděj.“ Hleděl na mě zblízka svými vlhkými očima. „Nevypadáš jako oni,“ prohlásil. Jeho chraplavý hlas mi začal matně připomínat Judela Krinského.

Výtah se s trhnutím zastavil. Muž otevřel železné dveře.

„Pan Kahn bydlí na konci vpravo. Až budeš chtít jet dolů, zmáčkni tohle tlačítko a já přijedu.“

Zavřel za sebou dveře výtahu. Hlasité vrčení rychle utichlo. Šel jsem slabě osvětlenou chodbou. Ve vzduchu byl cítit silný

dezinfekční čistící prostředek. Zastavil jsem se před ateliérem Jákoba Kahna a čekal jsem. Byl jsem úplně zpocený. Svlékl jsem si kabát a klobouk; na hlavě jsem si nechal jenom jarmulku. Uvnitř někdo mluvil. Poznal jsem hlas Jákoba Kahna; ten druhý patřil nějaké ženě. Stál jsem tam a váhal. Dlouho jsem se nepohnul. Podíval jsem se na hodinky; bylo pár minut po druhé. Zaklepal jsem potichu na dveře. Hlasy se ozývaly dál. Zazvonil jsem na zvonek. Rázem se rozhostilo ticho a pak jsem uslyšel něčí kroky. Dveře se otevřely a přede mnou stál Jákob Kahn, urostlý, bělovlasý, v kalhotách potřísněných od barev a kostkované košili s rukávy vyhrnutými k loktům. Pod mrožím knírem mu vyčnívala cigareta. Jeho svalnatá předloktí vypadala jako vymodelovaná z kamene.

„Pojď dál,“ řekl. „Pojď dál. Anno, náš génius přišel.“ Ucítil jsem na paži jeho pisty. Vzal si ode mě kabát a klobouk a někam je odhodil. Dveře zavřel nohou. „Vítám tě, Ašere,“ řekl a usmál se na mě. „Jsem rád, že tě vidím. Anno, kde jsi? No konečně. Anno, tohle je Ašer Lev, to je Anna Schaefferová.“

Vedle obrovského plátna se objevila středně vysoká starší žena silnější postavy. Měla kulatý obličej, pronikavé modré oči a krátce zastřižené vlasy stříbrné barvy. Na sobě měla tmavomodré vlněné šaty a na krku dlouhý perlový náhrdelník. Podala mi ruku. Zaváhal jsem. Jákob Kahn k ní pohotově přistoupil, uchopil nabízenou ruku, potom vzal za ruku mě a obě spojil. Ucítil jsem její dlaň a prsty. Byla teplá a suchá.

„Na budoucnost,“ prohlásil Jákob Kahn slavnostně. „Na začátek všeho dobrého. Sešli jsme se, abychom vzdali hold naší slávě, pokud mohu parafrázovat Apollinaira. Anno, to není slušné, takhle se dívat.“

Hleděla na mou jarmulku. Cítil jsem, jak zvolna přejíždí očima z jarmulky přes mou hlavu a obličej k pejzům. Zůstala na ně zírat.

„Anno,“ řekl Jákob Kahn potichu. Vytáhl cigaretu z úst a odklepl popel na holou dřevěnou podlahu.

„To jsi mi neřekl,“ poznamenala, aniž přestala sledovat mé pejzy. „Ty jsi ale tajnůstkář.“

„Zlobíš se, že jsem ti to neřekl?“

„Ano, zlobím. Jsi prohnáný a protivný.“ Nemluvila rozzlobeně. „Je to génius, Anno. Zázrak s pejzy.“

„Pejzy?“ Nemohla ode mě odtrhnout oči. „Vlasy, které tě tak zaujaly. Pejzy.“

„Pejzy,“ opakovala. „Pejzy. A jarmulka. A tmavé šaty. A génius.“ Pohlédla na Jáкова Kahna. „Jsi podlý, prohnáný a protivný dědek. Vůbec se nechováš slušně k staré dámě, Jákové Kahne.“

„Naopak, Anno. Jsem velice slušný. Nesmírně slušný. Ani bych nebyl já, kdybych nebyl slušný. Představuji ti toho chlapce bez předchozí přípravy. Všechny nevýhody jsou na jeho straně. Ty jsi na tom nesrovnatelně líp. Mohl bych být slušnější?“

„Ano,“ odvětila. „Mohl bys mi přinést něco k pití.“ Otočila se k němu a řekla něco francouzsky. Zasmál se, protáhl se opatrně mezi dvěma velkými plátny a zmizel.

Otočila se zpátky ke mně a usmála se. „Pojď se mnou, Ašere. Tady je málo světla.“

Opatrně jsem se za ni proplétal mezi sochami, malířskými stojany, plátny a pracovními stoly, vyplňujícími celý prostor. Postavili jsme se u stěny plné oken. Oblaka, vydávající šedivé světlo, jako by se dotýkala oken. Za nízkými střechami, vrcholky stromů a pruhem dálnice byla vidět tmavá voda řeky Hudsonu a břeh New Jersey.

„Ukaž, ať se na tebe podívám na světle,“ řekla. Upřela na mě své modré oči. „Jsi bledý jako Chagall. Nemíváš závratě?“

„Ne.“

„Ptala jsem se Jáкова, kterým z těch tří by ses mohl stát.“

„Tří?“

„Modigliani, Soutině a Pascin. Ten se původně jmenoval Pinčas. Už jsi o nich slyšel? Byli to Židé.“

„Viděl jsem některé jejich obrazy.“

„Byli to oddaní lidé. Tebe za kreslení nebili, že ne?“

„Ne.“

„Soutina ošklivě tloukli, když byl malý. Asi tak v tvém věku. Tobě je třináct? Ano. Moc ošklivě. Ortodoxní Židé se o malování moc nezajímají, pokud vím. Ty jsi chasid, nebo jak si říkáte?“

Přikývl jsem.

„Tvým rodičům nevadí, že kreslíš a maluješ?“

Mlčel jsem.

Pousmála se. „Mohu se tě zeptat, co dělá tvůj otec?“

Řekl jsem jí to. Vypadala, že ji to překvapilo.

„To je vážně zajímavé,“ zamumlala. „Proč nejsi s matkou u otce v Evropě?“

Několika slovy jsem jí vysvětlil, jak se věci mají.

Upřeně se na mě zadívala. Potom se podívala z okna a přimhouřenýma očima hleděla do šedivého světla. Po temné hladině plul pomalu nákladní člun.

„Jsi hodně věřící?“ zeptala se potichu, stále hledíc z okna.

„Jsem zbožný Žid.“

„Co to konkrétně znamená?“

Nevěděl jsem, co na to říci.

Podívala se na mě. „Věříš nějakým zvláštním způsobem? Nebo se nějak neobvykle chováš?“

„Věřím v Boha a Tóru, kterou daroval židovskému lidu. Modlím se třikrát denně. Jím jenom košer jídlo. Dodržuji šábés – sabat – a svátky. Na šábés a o svátcích necestujeme. Věřím, že rebe je dar, který nám seslal Bůh, aby nás vedl životem. Věřím –“

„Rebe?“

„Rebe je vůdce naší skupiny.“

„Aha,“ řekla. „Už vím. Ten muž v Brooklynu, kterého chodí Jákob celá léta navštěvovat. Ano. Pokračuj.“

„Věřím, že člověk má za úkol posvětit život. Věřím –“

„Ašere,“ zašeptala. „Ašere Lve.“

„Ano?“

„Ašere Lve, vstupuješ do špatného světa,“ řekla. Mlčel jsem.

„Ašere Lve, tenhle svět tě zničí. Umění není pro lidi, kteří chtějí posvětit svět. Budeš jako jeptiška v bor – ve veřejném domě. Rozumíš mi, Ašere? Jestli chceš posvětit svět, zůstaň v Brooklynu.“

Neodpověděl jsem. Nastalo dlouhé ticho.

Dívala se zamyšleně z okna. „On nebere studenty, víš. V Americe nikdy nikoho neučil. V Evropě studenty měl. Když přišel Hitler, zachovali se ošklivě.“ Na okamžik se odmlčela. Potom pohlédla na mě. „Ty mu neublížíš,“ řekla. „Hodně lidí mu ublížilo. Je jako mnich. Nerozumí tolika věcem.“

Nevěděl jsem, co mám říci. Zavrtěl jsem hlavou.

Usmála se. „Mám velké nároky. Dělán si starosti o své malíře a sochaře. Kde máš kresby, Ašere? Jákob říkal, že nějaké přineseš.“

Podal jsem jí skicáky. Položila je na pracovní stůl u okna, otevřela jeden a pomalu, velice pomalu začala otáčet listy. Chvilí jsem ji pozoroval. Její tvář byla bez výrazu. Vypadala alespoň na šedesát, ale nebyl jsem si jistý. Uvažoval jsem, kde je Jákob Kahn. Nikoho jiného jsem v ateliéru neslyšel. Díval jsem se, jak zvolna otáčí listy skicáku. Potom jsem od ní poodstoupil.

Vypadala, že si toho nevšimla. Začal jsem se procházet po ateliéru.

Byla to prostorná místnost s vysokými stěnami. Ve vysokém šikmém stropě bylo zasazené veliké střešní okno. Jedna jeho část byla otevřená. Šedivé světlo dopadalo na bronzové, kamenné a dřevěné sochy, rozestavěné po podlaze, na obrovská plátna opřená o stěny a menší plátna na stojanech. Všude stály pracovní stoly, některé s tubami barev a štětci a válečky nejružnějších velikostí, jiné plné dlát a dřevěných paliček. Podlaha, stěny, pracovní stoly a stojany byly zaprášené a postříkané barvami; měl jsem pocit, že vidím barevné cákance dokonce i na stropě. Uprostřed obrovské místnosti a výtvorů jsem si připadal ztracený.

Zaslechl jsem někoho za sebou a otočil jsem se. Byla to Anna Schaefferová. Měl jsem dojem, že mě nějaký čas pozoruje. Dívala se na dvě mohutné bronzové sochy přímo přede mnou.

„Na tyhle bych se mohla dívat pořád,“ řekla. „Každý týden ho prosím, aby mi je nechal. Některá muzea o ně mají zájem. Ale on teď dá pryč jenom málo věcí. Tvrdí, že chce být ve stáří obklopen dílem svých rukou. Tady máš ty skicáky. Řeknu ti to na rovinu: jsi báječný. Ingres by na tebe byl pyšný. Máš smysl pro linii a na to musí mít člověk talent. Věří tvoji lidé, že kreslení je dar Boží? I když kreslením pohrdají? Nepochybuji, že to považují za dar Satanův. Ano? Tvé kresby Guerniky jsou rozhodně úchvatné. Nezapomněls ani na kapky barvy. Na těch dalších kresbách je tvá ulice? Jsou výborné. Kdo je ten muž, kterého kreslíš tak často?“

„Judel Krinský.“ Pověděl jsem jí o něm.

„A tahle žena?“

„Maminka.“

„A tenhle muž?“

„Tatínek.“

Podívala se na kresbu mého otce zblízka. Zlehka přikývla sama pro sebe. „A tohle?“

„O tom se mi často zdá. Je to jeden můj předek.“

„Ašere, tobě je vážně třináct let?“

„Ano.“

„Proč ne?“ Mluvila sama k sobě. „Proč ne? Goyovi bylo dvanáct. Picassovi devět. Copak to není možné? Proč by se to nemohlo stát v Brooklynu chlapci s pejzy?“ Rozhlédla se. „Kde je? Jákobe!“ zvolala. „Jákobe!“

Vynořil se z přítmí za vysokými sochami ve vzdáleném koutě ateliéru. V ruce držel sklenku a kouřil cigaretu. Rychle k nám přišel a s úsměvem jí sklenku podal.

„Už jste se seznámili?“ zeptal se nás obou.

„Ano,“ odpověděla Anna Schaefferová prostě. „Už jsme se seznámili.“ Napila se a na okraji sklenice zůstal otisk rtěnky. „Stačí říct, Jákohe. Jakmile uznáš za vhodné, že je připraven.“ Znovu se napila.

„Za pět let,“ řekl Jákob Kahn. „Miliony lidí umí kreslit. V umění musí být slyšet křik, který se chce nějakým způsobem dostat ven.“

„Nebo smích,“ poznamenala. „Picasso se taky směje.“

„Nebo smích.“

Miliony lidí umí kreslit. To samé mi jednou řekl strýček Jicchak. Miliony lidí umí kreslit. Kdy to řekl?

Jákob Kahn se ke mně otočil a natáhl ruku po skicákách. Podal jsem mu je, on je zběžně prolétl a vrátil mi je. Mlčky se na mě podíval. Vypadal smutně.

„Poslyš, Ašere, může z tebe být malíř portrétů. Můžeš malovat kalendáře pro výrobce macesů. Nebo přání k Roš hašana. Nač potřebuješ tohle?“

Nic jsem neříkal. Anna Schaefferová se mlčky napila s očima upřenýma na Jáka Kahna.

„Chápeš, co to znamená?“ zeptal se mě zvýšeným hlasem. „Už ti začíná docházet, do čeho se to pouštíš? Je ti jasné, co dělal Picasso? Dokonce i pohan Picasso to musel dělat. Občas není zbylí. Rozumíš, co ti říkám, Ašere? To není žádné hraní. To není, jako když si dítě čmárá po zdi. To je tradice, náboženství, Ašere Lve. Vstupuješ do náboženství zvaného malířství. Má své fanatiky a rebely. A já tě přinutím, abys je ovládl. Slyšíš? Nikdo nebude poslouchat, co chceš říct, dokud nebudou přesvědčeni, že jsi to zvládl. Jenom ten, kdo ovládl tradici, se může pokusit něco k ní přidat nebo se proti ní vzbouřit. Rozumíš, co říkám, Ašere Lve?“

Pomalu jsem přikývl.

„Je to tradice gójů a pohanů, Ašere. Její hodnoty jsou gójské a pohanské. Její pojmy, její způsob života je gójský a pohanský. V celé historii evropského umění nenajdeš mezi velkými malíři jediného zbožného Žida. Pořádně si rozmysli, než učiníš své rozhodnutí. To neříkám jenom za rebeho, ale i za sebe. Nechci s

tebou ztrácet čas jenom proto, abys mi jednou oznámil, žes udělal chybu. Je ti to jasné?“

„Jákobe,“ řekla žena potichu. „Ty toho chlapce děšíš.“

„Přesně tak. Já ho chci vyděsit k smrti. Chci, aby se vrátil do Brooklynu a zůstal hodným židovským chlapečkem. Copak to má zapotřebí, Anno?“

„A tys to snad měl zapotřebí?“

„Já vím, co jsem zkusil,“ řekl.

„Omluv nás na chvíli, Ašere,“ otočila se ke mně žena. Vzala Jákoba Kahna za paži a odvedla ho k oknu. Zůstal jsem sám mezi sochami a plátny. Slyšel jsem jejich šepot, ale slovům jsem nerozuměl. Stál jsem tam obklopen liniemi a tvary v kovu a kameni: vysokými naléhavými sochami matek a dětí; nádhernými hlavami žen; lehce natočenými torzy mužů a žen; černými kamennými pěstmi trčícími z neleštěných kamenných podstavců jako náhlé výkřiky; propletenými milenci; obrovskými ptáky jako ze sna nějakého snílka; zvířaty z nějaké soukromé mytologie; a tvary, které nic nepředstavovaly, dokonale ztvárněnými pohyby tekutiny v leštěném bronzu. Na žádném z pláten nebyla obrazová forma. Třpytily se a chvěly jemnými harmoniemi a nečekanými doplňkovými barvami, jejichž povrch tvořil písek a sádra, a na jednom větším plátně drobnými skleněnými střípky zasazenými do tlusté vrstvy oranžových kruhů. Byly to působivé obrazy barvy a povrchové struktury – zabýval se především barvou a povrchovou strukturou – a já cítil, jak se na mě valí jejich smyslnost. Bylo mi to nepříjemné a měl jsem trochu strach. Zavřel jsem oči. Potom jsem je otevřel a znovu jsem hleděl na záplavu barev, dmutí smyslné síly, čisté, živelné, jako když dlouhou tmou náhle vystřídá sluneční záře. Jeho plátna jsem viděl v muzeu; tehdy na mě takhle nezapůsobila. Žádné z nich v sobě nemělo onu ryzí smyslnost.

Kousek ode mě nalevo stál malířský stojan s obrazem, podobným ostatním, ale menším. Prohlédl jsem si ho zblízka. Byl suchý. Vzal jsem ho a postavil k nedotčenému plátnu. U stěny stála řada bílých pláten natažených na rámech. Vybral jsem si jedno a postavil ho na stojan. Hned vedle na stole ležely tuby olejových barev, štětce a terpentýn. Namaloval jsem na plátno ruce a obličej. Rychle jsem udělal pus, oči, knír a vlasy a potom jsem nanášel barvy kolem hlavy. Za hlavou jsem namaloval stojan a na něj plátno s bledým obličejem, podél něhož splývaly zrzavé pejzy. Očím chyběly zorničky. Vrhaly prázdný pohled z plátna na

plátně. Odložil jsem štětce na stůl, poodstoupil jsem od stojanu a vrazil do Jáкова Kalina stojícího za mnou. Na ramenou jsem ucítil jeho mohutné ruce, které mě zachytily, abych nespádl. Chvilí mě držel téměř v oběti a potom mě pustil.

Díval se na plátno.

„Anna mi vyčinila za mou neotesanost,“ řekl potichu, aniž odhlédl od plátna, „já už. ale jiný nebudu.“ Strčil si ruce do kapes a kalhot a stál zpříma před plátnem. „Já nevím, co ti mám říct, Ašere. Tvá důvěra mě dojíká. Ale ty vidíš ve třinácti mnohem líp než já v osmnácti. Až ti bude osmnáct, zřejmě budeš vidět líp, než já v pětadvaceti.“

„V pětadvaceti jsi měl za sebou dva pogromy,“ připomněla mu žena.

Pohlédl na ni. „Pogromy nemají co dělat s vnitřním viděním.“

„Ty se podceňuješ, Jákope.“

„Ale kdepak,“ zavrtěl hlavou. „Já vím o očích své. Žil jsem a pracoval s některými z nejlepších očí v zemi. Vidělas ty kresby ulice. To je oko, které kreslí, Anno. Samotné ruce by něco takového nesvedly.“

„Nejdřív ho chudáka vyděsíš a teď mu zase pochlebuješ. Ty jsi nemožný chlap, Jákope.“

„Ne,“ ohradil se. „Jákov Kahn není nemožný.“ Náhle se otočil ke mně. „Poslyš, Ašere, o vidění tě toho moc nenaučím. Mohu tě seznámit s některými triky. Ty pak zavrhneš a vytvoříš si své vlastní. Naučím tě kompozici. Naučím tě, jak dosáhnout napětí. Ukážu ti, jak zvládnout vztek barvou a linií. Dáváš do kreslení příliš lásky. Nikdo nemůže milovat jako ty a přežít jako umělec. Budeš přecitlivělý. A přecitlivělost zabíjí umění. Rozumíš, co ti říkám? Ne, samozřejmě že ne. Jak bys tomu mohl rozumět? Je ti teprve třináct. Musím si připomínat, že ti je teprve třináct.“

„Jákope,“ řekla žena. „Musím jít.“

„Počkej. Chci, aby sis poslechla, co budu říkat.“

„Uletí mi letadlo.“

„Žádné letadlo ti neuletí. Ještě nejsou čtyři. Poslouchej, co tomu chlapci povím. Bude tvůj stejně jako můj.“ Otočil se ke mně. „Ašere, dám ti pět let svého života. Pokud nebudeš po pěti letech připraven pro Annu, skončili jsme a budeme to považovat za ztrátu času. Pokud ale budeš připraven, budeme pokračovat dál. Chtěl bych, abys pochopil jedno. Nemám ve zvyku začínat nějaký vztah lží. Nedělám to jako laskavost rebemu. Vážím si ho,

ale mé umění je pro mne vším. Rebe mě požádal, abych tě vedl a chránil tě před zlem. Tak zněla jeho slova. Já nevím, co je zlo, když přijde na umění. Já jenom vím, co je dobré a špatné umění. To jsem rebemu také řekl. Rebe mi věří a spoléhá na mou poctivost. Tak rebe odpověděl na mé poznámky. Nebudu tě učit na základě jeho důvěry. Umělci by se nemělo důvěřovat. Pokud umělec občas ve svém umění nepodvádí, pak je to špatný umělec. To byly mé poznámky. Přesto mi důvěřuje. Budiž. Věř mi. Mně ale ani v nejmenším nezáleží na tom, jestli mi rebe věří, nebo ne. Neberu tě proto, abych rebemu prokázal laskavost, ale proto, že máš obrovský talent. Jsem sobecký. Všichni umělci jsou sobci a myslí jenom na sebe. Beru tě, protože mi bude potěšením tvůj talent utvářet, podobně jako mi dělá radost zpracovávat hlinu a mramor. Pět let tě budu modelovat a vytáhnu z tebe to, co už v sobě máš. Budu pracovat s tvými nedostatky, chybami a schopnostmi stejně jako Michelangelo pracoval s kazy a přednostmi mramoru, z něhož vznikl jeho *David*. Posloucháš mě, Ašere? Slyšíš, Anno? Je mi dvaasedmdesát let. Nemám pět let na to, abych je věnoval něčemu menšímu, než je mramor na Davida.“ Pohlédl na ženu. „Chtěla bys k tomu něco dodat, Anno?“

„Ano,“ odvětila. „Musím stihnout letadlo do Londýna.“

„Tak běž. Pozdravuj ode mne Oskara. Vyříd' mu, že přiletím do Londýna na jeho retrospektivní výstavu. A řekni mu, že na stáří je dobrá slivovice, pokud se užívá rozumně.“

„Ty jsi příšerný chlap,“ řekla. „Nenech se od něho zastrašit, Ašere. Záleží mi na tobě. Tvé umění tě jednou proslaví a oba na něm zbohatneme.“

„Už jsi dost bohatá,“ připomněl jí Jákob Kahn.

„Nikdy není na škodu, když člověk zbohatne ještě víc.“

„Ať nezmeškáš to tvé letadlo. Nám tady stojí práce.“

„Hodně štěstí, Ašere. Všechno ostatní už máš.“ Podala mi ruku. Bez váhání jsem ji přijal. „Sbohem, Ašere.“ Měla teplý a pevný stisk.

Jákob Kahn s ní šel ke dveřím. Chvilí si potichu povídali. Potom otevřel a vyprovodil ji chodbou k výtahu. Celou dobu si povídali. Výtah přijel a ona vstoupila dovnitř. Když odjela, Jákob Kahn se vrátil do ateliéru. Potichu za sebou zavřel dveře a s rukama v kapsách se na mě díval.

„Je to ohromná žena,“ řekl potichu. „Našla mě v Paříži, když jsem umíral hladu. Máš štěstí. Myslím, že nikdy hladovět nebudeš.“ Pomalu šel od dveří ke mně. „Máš obrovský talenty

Ašere. Máš zodpovědnost.“ Zastavil se přede mnou. „Víš, jakou zodpovědnost?“

„Mlčel jsem.“

„Hádej, o jakou zodpovědnost jde,“ řekl. Nevěděl jsem, co mám říci.

„Máš pocit, že jsi někomu zodpovědný? Nebo něčemu?“

„Mým lidem,“ řekl jsem váhavě. „Jakým lidem?“

„Židům.“

„Židům,“ opakoval. „Proč myslíš, že jsi zodpovědný Židům?“

„Všichni Žide jsou zodpovědní jeden za druhého,“ odpověděl jsem mu citátem z Talmudu, který mi před lety odříkal otec.

„Jako umělec jsi zodpovědný Židům?“ Vypadal rozhněvaně.

„Poslouchej mě, Ašere. Jako umělec jsi zodpovědný jenom sobě a pravdě, jak ji vidíš ty. Jasně? Umělec je zodpovědný svému umění. Všechno ostatní je propaganda. Všechno ostatní je to, čemu říkají umění komunisti v Rusku. Já tě naučím zodpovědnosti k umění a ti tvoji ladovští chasidové ať si tě učí zodpovědnosti k Židům. Rozumíš? Ano. Mám dojem, že rozumíš. To, co jsi provedl svým rodičům, bys neudělal, kdybys tomu nerozuměl. Není to slabost, jestli si připadáš provinile. Ale pocit viny by ti neměl zasahovat do umění. Využij svou vinu k tomu, abys dělal lepší umění. Pojď k tomuhle plátnu. Naučím tě, že malování není vyprávění příběhů. Jestli chceš vyprávět příběhy, tak se staň ilustrátorem nebo spisovatelem. Jestli se chceš stát malířem, naučíš se používat čáru, barvu, tvar a texturu k tomu, abys tvořil obrazy, a ne příběhy. Teď se podívej na tohle plátno a řekni mi, co vidíš.“

Zbytek odpoledne jsme si povídali o čárách, barvách, tvarech a textuře. Potom se díval, jak dělám perokresbu malého chlapce a dívky, vedoucí se za ruku naší ulicí. Potom jsem se zase díval já, jak kreslí řadu nízkých domů lemujících malé dlážděné náměstí. Jeden z domů byl téměř na spadnutí. Z náměstí vedly úzké klikaté uličky. Byly tam stromy, lavičky a staré železné kandelábry.

„To je má ulice,“ vysvětloval. „Jmenuje se Pláce Emile-Goudeau. Když jsem bydlel v tomhle starém domě, jmenovala se Rue Ravignan. Možná se jí tak říká ještě dnes. Už jsem tam dlouho nebyl. Vidíš tenhle starý dům? Říkali jsme mu Bateau Lavoir. Pojmenoval ho tak Max Jacob. Tys nikdy neslyšel o Maxi Jacobovi? Byl to básník, Žid, který z přesvědčení konvertoval ke katolictví. Ale nacisti ho stejně zabili. Žil tam Picasso. Páni, tehdy jsme byli chudí jako kostelní myši. A jak jsme pracovali. Změnili

jsme oči světa. To je má ulice Ašere. Ulice, kde jsem se narodil, neexistuje. Na jejím místě v Kijevě je teď park. Ale tady jsem se skutečně narodil.“ Dlouho seděl se skloněnými rameny nad kresbou a nic neříkal. „O čem všem jsme mluvili,“ zamumlal. „Ví vůbec někdo, o čem jsme mluvili?“ Znovu se odmlčel. Zvedl hlavu a podíval se na mě přimhouřenýma očima. „Dlouho jsem přemýšlel, jestli se někdo někdy dozví, o čem jsme mluvili.“ Začal mlčky znovu kreslit. Nakreslil nějakou místnost s oknem, z něhož byl vidět svah a střechy. Nakreslil nějakého malého muže, jak maluje na veliké plátno podivné obličejy a postavy. Potom nakreslil vysokého muže, který maloval na malé plátno čtverce a obdélníky. Nakreslil sebe, jak vytesává ostré klíny do kamenného kvádrů. Byl do své kresby ponořený. Seděl jsem a pozoroval jsem ho. Ohromnou rukou svíral pero a vdechoval život čarám, které po sobě zanechávalo. Jeho ulice jako by ožila; viděl jsem obchody, kavárny, bídu, drsné zimy, umělce. Už si nevzpomínám, kolikrát ten den svou ulici nakreslil, ale ještě než skončil, jsem měl pocit, že ji důvěrně znám. Její stromy, lavičky, lampy jako bych vídal každý den, když jsem se díval z okna v obýváku na svět, který jsem chtěl stvořit znovu čarou, barvou, povrchovou strukturou a tvarem.

Když jsme se pak loučili, řekl mi: „Budeš chodit každou neděli, ano? Budeme pracovat a povídat si. Můžeš přijít za týden?“

Vysvětlil jsem mu, že nemůžu, protože příští neděle měla být dva dny před Pesachem a otec měl přijet domů. Nechci přijít, dokud otec zase neodjede, řekl jsem.

„Tvůj otec o nás ví, Ašere.“

Nechtěl bych otci zbytečně působit bolest, řekl jsem. Počkám, dokud neodjede.

„Chápu. Ale jsem zklamaný. Příště přineseš víc kreseb. A přines nějaký olej. Nový. Namaluješ ho do příště. Pamatuj si, o čem jsme mluvili. Nermaluj mi příběh, ale obraz. Sbohem, Ašere. Hezký Pesach.“

Šel jsem po prázdné, spoře osvětlené chodbě k výtahu. Domem jakoby se nesla slabá ozvěna. Malý muž malující na velké plátno a opodál vysoký muž před malým plátnem. Uslyšel jsem zvuk výtahu. Bateau Lavoir. Prádelní člun; stejně jako čluny s prádlem na řece Seině. Stál na svahu kopce a do přízemí se vcházelo jako na palubu lodi a pak dál tmavými chodbami a dolů po schodech do jednotlivých místností. Pojmenoval ho Max

Jacob, Žid, který se stal katolíkem a zemřel jako Žid. Dveře výtahu se otevřely. Vstoupil jsem dovnitř. Dveře se zavřely. Výtah se rozjel.

„Byls tam celou věčnost,“ řekl stařec s vodnatýma očima.

Skoro jsem mu nerozuměl.

„Čtyři hodiny,“ řekl chraplavým hlasem.

Podíval jsem se na hodinky. Bylo téměř šest.

„Učíš se na malíře?“ Přikývl jsem.

Podíval se na mě zblízka a zavrtěl hlavou. Výtah se zastavil. Otevřel dveře.

„Odepiš se,“ řekl a ukázal na knihu. Zamířil šouravým krokem k místnosti skoro na konci chodby, kde byl výtah.

Do sloupku vedle svého jména jsem napsal „17:52“. Všiml jsem si podpisu hned nad mým: Anna Schaefferová. Na okamžik jsem od něho nemohl odtrhnout oči. Potom jsem si oblékl kabát, nasadil klobouk a vyšel ven. Dveře se za mnou s třísknutím zavřely.

Po ulici se proháněl studený vítr. Stál jsem u železných dveří se skleněnou výplní a modlil se odpolední modlitbu. Potom jsem jel metrem domů. Dorazil jsem pár minut před sedmou.

V bytě byla tma. Na stole v kuchyni jsem našel vzkaz od matky. Večeři jsem měl na talíři v lednici. Musela jít na mimořádnou schůzi s rebeho lidmi. Nevěděla, kdy se vrátí.

Večeřel jsem sám v tichém bytě. Potom jsem šel do obývacího a díval jsem se z okna na ulici. „To je má ulice,“ slyšel jsem Jákoba Kahna. „Tady jsem se skutečně narodil.“ Stál jsem u okna a díval jsem se na stromy, lampy a projíždějící auta. Viděl jsem projíždějící auta, obchůdky, kavárny se zahrádkami a staré lampy. Viděl jsem kočičí hlavy a beton na chodníku před domem. Viděl jsem širokou hlavní třídu a lavičky. Viděl jsem lidi, kráčeující pod holými stromy. Spatřil jsem matku, jak jde pod stromy. Spěchala. Když se blížila k domu, podívala se nahoru. Zahlédla mě v okně a zamávala mi. Když vyšla z výtahu, stál jsem ve dveřích do bytu. Pomohl jsem jí z kabátu. Byla bledá. Šel jsem za ní do kuchyně. Postavila konvici na sporák.

„Jak bylo u Jákoba Kahna?“ zeptala se.

„Moc hezky. Mami?“ .

„Naučíš se toho od něho hodně?“

„Ano. Děje se něco, mami?“

„Ano,“ odpověděla. „Tatínek nepřijede na Pesach.“

Nechápavě jsem na ni zíral.

„Nikdo neví, kde je,“ řekla.
 „Táta není v Evropě?“
 „To nikdo neví.“
 „Rebe to ví.“
 „Rebe mi řekl, abychom věřili Ribono šel olam.“
 „Rebe neví, kde je táta?“
 „Neřekl mi, jestli to ví, nebo ne. Řekl mi jenom, abychom věřili Ribono šel olam.“
 „Táta je v Rusku.“ Matka mlčela.
 „Je v Rusku,“ opakoval jsem a zachvěl jsem se hrůzou. Matka neodpověděla. Byla bledá jako stěna. Ruce se jí trochu třáslly, když nalévala vařící vodu z konvice do hrnku. „Máš úkoly?“
 „Ano.“
 „Tak si je běž udělat, Ašere. Já se musím připravit na zítřka.“
 „Kdy přijede táta domů?“
 „To nikdo neví.“
 „Bude doma do Roš hašana?“
 „Nevím.“
 „Mami –“
 „Běž si udělat úkoly, Ašere. Moc tě prosím.“
 Nechal jsem ji sedět u kávy. Na úkoly jsem neměl myšlenky. Ležel jsem v posteli a myslel na otce v Rusku. Viděl jsem ho, jak na nějakém tajném setkání předává ladovským chasidům rebeho slova naděje a víry. „Rebe na vás nezapomněl,“ slyšel jsem ho říkat. „Rebe vám žehná a prosí vás, abyste nezapomněli na Pána světa. Myslí na vás z celého srdce.“ Viděl jsem ho, jak projíždí městečky s domy poslepovanými z bahna a velkými městy z kamene a oceli, tu má schůzku se dvěma chasidy, jinde s deseti, učí, modlí se a naléhá, aby neztráceli víru i přes temnou a strašnou moc sitra achry. Viděl jsem, jak zakládá ješivy v suterénních místnostech a ve sklepích. Viděl jsem, jak ho sledují tisíce očí tajné policie. Viděl jsem, jak ho zatýkají, tlučou a posílají –.
 Měl jsem hrůzyplné sny. Druhý den ráno matka vypadala, jako by ani oka nezamhouřila.
 Ten týden jsme o otci neslyšeli. Ve škole všichni zřejmě věděli, že se pohřešuje, i když mi to nikdo otevřeně neřekl. Učitelé mě nechali na pokoji. Spolužáci byli najednou ohleduplní. Mašgiach si mě zavolal do své kanceláře a povídal mi o tom, jak je nutné věřit v Ribono šel olam. Paní Rackoverová se snažila dělat co nejméně hluku. Strýček Jicchak nás pozval na seder. Matka pozvání přijala. Judel Krinský několikrát vzdychl, když mi

skládal do malé krabičky tuby olejových barev, které jsem si koupil, a potom řekl, že mi přidá zdarma tři štětce – dárek k Pesachu, poznamenal chraplavým hlasem. Měl jsem dojem, že je smutný a má strach.

Celé čtvrteční odpoledne jsem si v knihovně prohlížel barevnou reprodukci Michelangelova *David*a. V neděli odpoledne jsem šel ze školy na metro a jel k Jákobu Kalinovi.

9 Kapitola devátá

Týden po Pesachu zavolal otec z Vídně. Byl v pořádku; posílá nám dopis.

Přišel za pár dní. Napsal ho v jidiš. Doufá, že jsme v pořádku a že jsme měli hezký Pesach. Ten jeho byl prý neobvyklý a nadmíru uspokojivý. Stýskalo se mu po nás a už se těšil, až se s námi a s rebem na podzim setká. Mohla by matka přijet na červenec a srpen do Vídně?

Začátkem června odletěl Jákob Kahn na pět dní do Londýna. Malíř, jehož retrospektivní výstavu si jel prohlédnout, byl jeho blízký přítel už padesát let. Když se vrátil, vyprávěl mi, že jeho příteli se koncem 30. let podařilo na poslední chvíli utéct z Prahy, když zjistil, že je na seznamu gestapa. Měl být zatčen a bez soudu popraven. Jeho umění bylo považováno za zvrhlé.

„Umění je pro některé lidi nebezpečné,“ řekl. „Picasso říkával, že je podvratné.“

Líbila se mu výstava? zajímal jsem se.

„Nejel jsem si ji prohlédnout, aby se mi líbila. Jeho umění nepůsobí radost. Nemá to žádný Matisse. Je to ale velký malíř a ta výstava pro něho byla zadostiučiněním.“

Byl ten malíř šťastný? zeptal jsem se.

Ne, nebyl šťastný. Trápil se tím, co bude dělat dál. Co je to za nejapnou otázku? Znáš snad nějakého malíře, který byl šťastný?

„Rubens,“ řekl jsem.

Hleděl zamyšleně z vysokého okna. Možná, přikývl. V baroku bylo možné ledacos.

V posledním červnovém týdnu vyplula matka do Le Havru a já jsem se přestěhoval k strýčkovi Jicchakovi.

Jákob Kahn mi řekl, že obvykle tráví léto v Provincetownu. Tentokrát musel ale dodělat nějaké sochy, a tak hodlal zůstat v New Yorku. Celý červenec jsem cestoval mezi bytem strýčka Jicchaka a ateliérem Jáкова Kahna. Jezdil jsem tam dvakrát třikrát týdně. Matka souhlasila s tím, že k němu budu jezdit tak často, jak Jákob Kahn uzná za vhodné; stačilo, abych řekl strýčkovi nebo tetě, že jedu a kdy se vrátím.

Ten měsíc bylo nesnesitelné dusno. Vlhké vedro nepolevovalo ani přes noc. Asfalt na vozovkách byl věčně rozměklý. Stropní větráky v metru hnaly rozpálený vzduch po

vagónech. Chodil jsem po ulicích celý propocený; jezdil jsem metrem propocený; kreslil jsem a maloval propocený. Pozoroval jsem Jákoba Kahna, jak do pasu svlečený pracuje na mramorovém bloku. Začal jsem malovat také jenom v kalhotách. Jednou večer za mnou přišel strýček Jicchak do pokoje, když jsem právě maloval do pasu svlečený. Dal mi najevo, že je to podle něho neslušné. Byl zodpovědný mým rodičům; musel jsem si zakrýt tělo a nosit rituální trásně. Doma jsem tedy maloval a kreslil v tílku a s rituálními trásněmi. V ateliéru Jákoba Kahna jsem se svlékal do půl těla.

Jednoho dne druhý týden v červenci mi řekl: „Svět se dá malovat dvěma způsoby, Ašere. Ten první pochází z Řecka a z Afriky a vidí svět jako geometrické tvary. Druhý má původ v Persii, Indii a v Číně a svět vidí jako květinu. Ingres, Cézanne a Picasso malují svět jako geometrii. Van Gogh, Renoir, Kandinskij a Chagall malují svět jako květinu. Já jsem geometr. Modeluji válce, krychle, jehlany a kužely. Vidím ve světě ostré hrany, linie a úhly. Podle mne je divoký, zběsilý a ohavný a občas krásný. Svět mě naplňuje odporem mnohem častěji než radostí. Posloucháš mě, Ašere? Svět je strašné místo. Já nemaluji a nedělám sochy proto, aby svět byl svatý, ale abych zvětčil své pocity z toho, jak strašný ve skutečnosti je. Pro mne jsou skutečné jenom mé pocity; není nic pravdivějšího než mé pocity, jak je vidím všude kolem sebe v mých sochách a obrazech. Víím, že to jsou pravdivé pocity, protože kdyby pravdivé nebyly, tvořily by umění stejně strašné, jako je tenhle svět. Ještě mi nerozumíš, Ašere. Můj malý chaside. Posvěcovači. Polonahý malíři s vlajícími pejzy a jarmulkou umazanou od barvy. Jednou pochopíš, jak pravdivé jsou pocity.“

O dva dny později se mě zeptal: „Co to maluješ?“

„Jednoho spolužáka,“ odvětil jsem.

„Nenávidíš ho?“

Mlčel jsem.

„Ty ho nenávidíš a bojíš se dát svou nenávist najevo. Je to tak?“ Neodpověděl jsem.

„To je pokrytecké malování. Je v tom cítit zbabělost a nerozhodnost. V umění je zbabělost a nerozhodnost vidět v každém tahu štětce. Jestli ho nenávidíš, tak svou nenávist vymaluj, nebo toho nech. Musíš malovat všechno, co cítíš. Ale jakmile se jednou rozhodneš, že něco namaluješ, musíš namalovat

pravdu, nebo z toho bude prachšproská mazanice. Ten spolužák – ubližuje ti?“ Přikývl jsem.

„Je na tebe sprostý? Směje se ti?“ Přikývl jsem.

„Co to má na tváři – uhry?“ Přikývl jsem. „A ty ho nenávidíš?“ Přikývl jsem.

„Tak namaluj, co k němu cítíš. Použij linie, barvy a tvary a vyjádři se jednoduše a jasně. Rozumíš?“

Za nějaký čas se vrátil a prohlížel si můj obraz. Pomalu pokýval hlavou. „Je to vynikající obraz.“ Podíval se na mě zamyšleně. „Nechtěl bych, abys mě nenáviděl, Ašere.“

Druhý den se mě zeptal: „Píšou ti rodiče?“

Řekl jsem mu, že mi ráno přišel dopis od matky. Daří se jim dobře. Otec má hodně práce. Matka mu může občas pomáhat. Stýská se jim po mně a moc mě pozdravují.

„S čím tvá matka otci pomáhá?“

„S prací.“

„Jakou?“

„Má to něco společného s ruskými Židy,“ řekl jsem.

Zahleděl se na mě přimhouřenýma očima.

„Táta je ve styku s Židy v Rusku. Máma si dělá doktorát na rusistice. Nějak mu pomáhá. Nevím jak.“

Mlčel. Jeho vysoké polonahé tělo vypadalo nezvykle strnule. Potom řekl potichu: „Tví rodiče jsou dobří lidé. Tvůj otec je statečný muž. Už to dokonči, Ašere. Měl bys pomalu jít.“

Následující týden, třetí týden v červenci, jsme šli do Metropolitního muzea umění. Procházeli jsme mezi staletými byzantských a západních ukřižování. Ukázal mi, jak se vyvíjela struktura, forma, výraz a práce s výtvarným prostorem. Celou cestu domů jsem viděl samá ukřižování a v noci se mi o ničem jiném nezdálo.

Druhý den jsem mu řekl, že už asi žádná další ukřižování vidět nechci. Rozhněval se.

„Ašere Lve, chceš si snad zalézt někde do kouta a malovat vousaté rabíny? Tak běž a neokrádej mě o čas! Maluj si rabíny. Nikdo po tobě ani nevzdechne. Já po tobě nechci, abys maloval ukřižování. Já ti jenom říkám, že musíš pochopit význam ukřižování v umění, pokud se chceš stát velkým umělcem. Ukřižování musíš mít k dispozici jako formu. Rozumíš? Ne. Vidím, že mi nerozumíš. V každém případě uvidíme ještě mnohá ukřižování, vzkříšení, Narození Páně, řeckých a římských bohů a válečných a milostných scén – protože to je svět umění, Ašere.“

Uvidíme ještě nejednu nahou ženu a poznáš, proč se liší Tizianovy nahé ženy od Rubensových. To je svět, který chceš posvětit. Než začneš, měl by ses to nejdřív pořádně naučit.“

Ten týden jsme chodili do Metropolitního muzea každý den. Když jsme procházeli sbírkami, lidé si nás zvědavě prohlíželi – musel to být neobvyklý pohled na vysokého, bělovlasého muže s knírem, který vykládá malému bledému chlapci se zrzavými vlasy, vlajícími pejzy a s jarmulkou na hlavě o ukřižování a aktech.

Trval na tom, abych k němu přišel brzy ráno poslední červencovou neděli. Od strýčka Jicchaka jsem vyšel krátce po osmé. Venku bylo teplo a vlhko. Korunami stromů prosvítalo mlhavé slunce. Město vypadalo opuštěné. Čekal jsem dlouho, než přijelo metro. Do ateliéru Jáкова Kahna jsem dorazil krátce před desátou. Otevřel mi dveře a já spatřil dívku, stojící na slunci před vysokými okny. Mohlo jí být něco přes dvacet, měla krátké havraní vlasy a tmavé oči a v její kráse bylo cosi temného a zasmušilého. Měla na sobě zářivě barevné letní šaty, a když jsem vešel dovnitř, se zájmem si mě prohlížela.

Jákov Kahn mě odvedl do vzdáleného kouta.

„Požádal jsem tu dívku, aby ti dneska stála modelem,“ řekl.

Pohlédl jsem na něho.

„Je to nádherný model a ty ji budeš kreslit nahou.“

Cítil jsem, jak mě polévá pot, a nevěděl jsem, co mám říci.

„Chci, abys viděl obrysy a rytmy vlastníma očima. Nestačí jenom kopírovat Tiziana, Ingrese nebo Renoira.“

mlčel jsem. Uvnitř jsem se celý třásl. V krku a v hrudníku jsem cítil dusivou tíhu.

„Poslouchej mě, Ašere.“ Mluvil vlídně, ale s potlačenou naléhavostí. „Lidské tělo je vrchol struktury a formy. Když je umělec kreslí, maluje nebo modeluje, je to souboj rozumu a citu, jeho racionální a smyslové stránky. Nerozumíš tomu. Vidím to na tobě. Způsob, jakým si někteří umělci s tímhle soubojem poradili, stvořil jedny z největších uměleckých děl. Ten souboj se musíš naučit pochopit.“

Podíval jsem se na dívku. Dívala se z vysokých oken na střechy domů a široký pás řeky za nimi.

„Ašere, rebe mě požádal, abych tě nikdy nenechal takhle kreslit. Rozhodl jsem se, že ho neposlechnu. Nahé tělo je umělecká forma, kterou musíš ovládnout. Dosáhnout velikosti v

umění, aniž bys zvládnul tuhle uměleckou formu, by bylo stejně jako stát se velkým chasidským učitelem bez znalosti kabaly.“

„Mlčel jsem. Dívčin obličej zářil na slunci. Vzpomněl jsem si na Vermeera. Rozhostilo se dlouhé tíživé ticho.“

„Pošlu ji pryč,“ řekl Jákob Kahn nakonec.

„Já to zkusím,“ vyhrklo ze mě.

Upřeně se na mě zadíval. „Já tě nechci trápit, Ašere.“

„Zkusím to,“ opakoval jsem. Cítil jsem, jak se mi svírá hrdlo.

„Výborně,“ usmál se. „Pojď se mnou.“

Šel jsem za ním přes ateliér až k oknům. Najednou jsem před sebou uviděl strnulý obraz svého mytického předka. Vzpomněl jsem si na rebeho, na mašgiacha. Zjistil jsem, že stojím před okny vedle dívky a naslouchám Jákobu Kahnovi.

„Začneš jednoduchými kresbami uhlem bez stínování. Chci po tobě jenom čáry, žádný šerosvit.“

Rekl něco dívce. Odešla za paraván. Postavil jsem si blok na stojan. Dívka se vrátila a posadila se na židli. Obličej, ramena, ňadra a stehna jí ozařovalo slunce. Přehodila si nohu přes nohu a zlehka zaklonila hlavu. Byla velice krásná. Nevěděl jsem ani, jak se jmenuje. Hleděl jsem na plynulou křivku jejích prsou, linii jejích zad, boků, stehen a nohou. Kreslil jsem pečlivě. Ruku jsem necítil, jako by z ní vyprchala všechna síla. V podpaží a po zádech mi stékal pot. Po obličejí mi stékaly přímo stružky. Jákob Kahn stál za mnou a díval se. Dokončil jsem kresbu. Byla špatná a já se za ni styděl. Zhluboka jsem se nadechnul, otočil jsem list a začal znovu. Dívka seděla bez hnutí jako ve sluneční lázni. Díval jsem se na ni a pečlivě jsem převáděl její tělo na papír. Vážil jsem sebumenší křivky a záhyby a pro každou čáru jsem hledal zdůvodnění. Začal jsem třetí kresbu. Jákob Kahn jí pokynul a dívka změnila polohu. Naklonila se dopředu s hlavou opřenou v dlaních. ňadra jí najednou volně visela. V téhle poloze jsem ji nakreslil dvakrát. Potom si opět přesedla; tentokrát si přitáhla rukama jednu nohu k tělu, bradu opřela o koleno, stehna roztažená. Nakreslil jsem ji takhle a potom ještě ve dvou jiných polohách, než byl čas k obědu. Vzal jsem si obložený chléb, který mi připravila teta. Jákob Kahn a dívka šli na oběd ven. Vrátili se za necelou půlhodinu. Zbytek dne jsem kreslil dívku. Odešla krátce před pátou.

Jákob Kahn položil mé kresby na hromádku na stůl. Vzal do ruky první a potom vytáhl poslední.

„Vidíš?“ řekl potichu.

Ani se mě nemusel ptát.

„Za jediný den. Dobré oko se učí vidět rychle. Příští neděli si to zopakujeme, ano?“ Přikývl jsem.

„Netvař se tak smutně, Ašere. Nejsi znesvěcený. Jenom jsi udělal několik kreseb krásné dívky. Krásné kresby krásky. To snad ještě nemusí být zneuctění.“

Mlčel jsem.

Podíval se na mě a zavrtěl hlavou. „Studenti ješivy s pejzy by asi neměli být umělci. Běž domů, dej si sprchu a vyspi se, Ašere. Byl to náročný den.“

Domů jsem šel jako omámený. Večeři jsem ani nevnímal. Bylo mi horko. Připadal jsem si úplně vyprázdňený, otupělý, podrážděný a nečistý. Nemohl jsem spát. Pořád jsem před sebou viděl tu dívku. Viděl jsem křivky jejího těla. Kreslil jsem ji v temném pokoji. Pomalu jsem po ní přejížděl očima. Kreslil jsem ji pomalu, dokud se zase nevrátilo světlo a já mohl zase usnout.

Příští neděli jsem ji kreslil znovu, a šlo to snadněji. Když jsem ji kreslil o další týden později, bylo to ještě lepší.

K Jákobu Kahnovi do ateliéru jsem jezdil každou neděli a úterý, někdy i ve čtvrtek. Teď jsem u něho byl skoro každý den. Několikrát tam nebyl, a tak jsem pracoval sám. Občas přicházeli pozdě odpoledne malíři, lidé, jejichž obrazy jsem viděl na reprodukcích a v Muzeu moderního umění. Poslouchal jsem, když se bavili s Jákobem Kahnem. Právě z těchto podvečerních debat jsem se dověděl o sociálních realistech a regionalistech z období velké hospodářské krize; o Federálním projektu pro umění; o heslech „Maluj pro pracující“ a „Maluj pro Američany“; o útoku Stuarta Davise proti regionalistovi Johnu Steuartovi Currymu; o skupině zvané Američtí abstraktní umělci, odmítající impresionismus, expresionismus a surrealismus; o neoplasticismu, kubismu a ruském konstruktivismu; o akční malbě a tašismu; o abstraktním expresionismu. Maloval jsem a poslouchal. Něčemu jsem rozuměl a většinu z toho jsem si zapamatoval. Po představení a zvědavých pohledech vypadali, že jarmulku a pejzy nevnímají. Měl jsem pocit, že je zajímá spíš mé malování.

Rodiče se vrátili lodí do Spojených států první neděli v září. S Jákobem Kahnem jsem se viděl až v půlce října.

Otce jsem málem nepoznal. Byl vyzáblý a silně napadal na jednu nohu. Měl unavené oči a vousy mu začaly šedivět. Táhlo

mu na čtyřicítku, ale vypadal na šedesát. Když jsem ho poprvé uviděl, chtělo se mi brečet.

Dva dny před Roš hašana za mnou přišel do pokoje a opřel se o zed' u dveří. Můj pokoj teď vypadal spíš jako ateliér. U okna stál malířský stojan. Na stěnách visely reprodukce slavných obrazů. Otec stál u *Sochaře* od Andrey del Sarta a Raffaelovy *Athénské školy*. Když přišel, právě jsem maloval. Odložil jsem štětce.

„Posad' se, tatí.“

Stál u dveří a ani se nepohnul. Byl doma, ale můj pokoj se pro něho stal cizím územím.

„Ještě jsem si ani nenašel chvilku na vlastního syna,“ řekl unaveně. „Jak se máš, Ašere?“

„Dobře, tatí.“

„Vypadáš dobře. Vypadáš – šťastně.“ Pomalu si prohlížel reprodukce na stěnách, změť kreseb na psacím stole, na prádelníku a na posteli, a na plátna naskládaná pod oknem a u stěny vedle prádelníku. „Činil ses, jak vidím,“ poznamenal.

„Mlčel jsem.“

Podíval se na mě. „Jákoab Kahn je dobrý učitel?“

„Ano.“

„Znám ho už dlouho. Byl jedním z těch, kterým rebe pomohl z Paříže, než přišli Němci. Je to dobrý člověk.“

„Jsi v pořádku, tatí?“

„Ano. Ale jsem unavený.“

„Zhubnul jsi.“

„Měl jsem dost práce, ale už se nám začíná dařit. Tvořili jsme z ničeho. V Paříži, Římě, Vídni a Ženevě jsme konečně něčeho dosáhli.“ Podíval se na mě se smutkem v očích. „Všechno tenhle materiál, papír, barvy a ten stojan jsi koupil za peníze, které sis vydělal u strýčka Jicchaka a u Judela Krinského?“

„Pomohla mi maminka. A Jákoab Kalin.“

Pomalou přikývl. Potom řekl: „Ještě jsem se s tím nesmířil, Ašere. Nedokážu se smířit s tím, co děláš. Řekl jsem rebemu, že to prostě nemohu.“

Nic jsem na to neřekl.

„Něco takového nemohu přijmout.“ Zvedl ruku a unaveným pohybem ukázal na reprodukce na stěnách, plátna u okna a kresby na stole. „Něco takového jsem od svého syna nečekal. V tomhle případě mě nezajímá, co říká rebe. Ty jsi můj syn, ne rebeho. Nikdy se s tím nesmířím. Půjdeš na vysokou školu, Ašere?“

„Myslím, že ano. Půjdu.“

„U Jáкова Kahna se budeš učit dál?“

„Ano.“

„Do Evropy nebudeš moci přijet?“

„Ne.“

Pomalů přikývl. „Ribono šel olam bývá někdy krutý. Co by mu to udělalo, kdyby tě ochránil před sitra achra? Co? Nezapomínej, kam patříš, Ašere. To je vše, oč tě žádám. To je jediné, oč tě mohu žádat.“

mlčel jsem. Nastalo dlouhé ticho. Otočil se, aby odešel.
„Tati.“

Podíval se na mě. „Byl jsi v Rusku?“

Zamrkal a ztuhl. „Občas jsou věci, na které je lepší se neptat, Ašere. Mě by také ledacos zajímalo a neptám se.“ Díval se na kresby na mém stole. Podíval jsem se stejným směrem. Na vrchu ležel jeden z aktů, které jsem nakreslil u Jáкова Kahna v ateliéru. Pod obrázkem byl můj podpis a výrazné datum. „Dobrou noc, Ašere.“ Potichu odešel z pokoje.

Jednou během svátku Sukot mi matka řekla: „Myslíš, že by ses mohl přestěhovat k strýčkovi Jicchakovi, kdybych jela s tatínkem do Evropy?“

Zíral jsem na ni a měl jsem strach.

„Tatínek mě potřebuje. Byla jsem tady, když jsi mě potřeboval ty. Teď mě potřebuje tatínek.“

„Letos?“

„Ne. Příští rok.“

„Nechci žít u strýčka Jicchaka celý rok.“

„Proč?“

„Nechce se mi o tom mluvit.“

„Promluvíme si o tom,“ řekla. „Nejsi v téhle rodině jediný, kdo má zvláštní potřeby.“

Otec se vrátil do Evropy druhý týden v říjnu a já začal znovu jezdit k Jákovu Kahnovi do ateliéru.

Jednou večer v listopadu jsem přišel do kuchyně a našel jsem tam matku, jak hledí upřeně na stůl.

„Mami?“

Podívala se na mě. „Stalo se něco?“

„Ne. Jenom jsem – vzpomínala.“ Měla podivný hlas.

„Vzpomínala?“

„Ano.“

„Na co?“

„Jen tak – vzpomínala.“. Jindy jsem ji přistihl, jak stojí u svého stolu v obývacíku a dívá se z okna na ulici. Stůl byl plný knih a papírů. „Mami?“ Neodpověděla. „Mami?“

„Ano, Arje,“ zašeptala. „Ovšem. Už jedu.“

„Mami, je ti něco?“

Polekaně se otočila. „Ašere,“ zamumlala. „Ašere.“ Vypadala malá a křehká a já měl pocit, že plakala.

Jednou v prosinci o šábesu jsme seděli u večeře a o přestávce mezi zmirot si začala prozpěvovat otcovu melodii pro Jo ribon olam. Oči měla zavřené. Zpívala potichu. Měl jsem pocit, že neví, co dělá. Potom oči otevřela, pousmála se a rychle se rozhlédla kolem sebe. Vypadala, jako by byla překvapená, že je tam se mnou. Začala zpívat jinou melodii. Přidal jsem se k ní.

O několik dní později mi řekla: „Chodíš tak pozdě domů, Ašere. Co děláš v knihovně tak dlouho?“

„Studuju.“

„Do školy?“

„Ne. Pro Jákoba Kahna.“ Překvapeně na mě pohlédla.

„Dějiny umění. Reprodukce. Je to hrozně důležité, mami.“

„Nemůžeš si ty knihy přinést domů?“

„Většina z nich se půjčuje jenom do studovny.“

„Večer to tady bývá takové opuštěné.“

Jednou v lednu u snídaně mi matka řekla: „Mám hotovou disertaci, Ašere. Na univerzitě se mě ptali, jaké mám plány na příští rok. Mám jim říct, že budu v New Yorku?“

„Ano,“ řekl jsem. „Ano.“

Potichu vzdychla a nic neříkala.

Pozdě v noci jsem ji slyšel z obývacíku, jak mluví sama se sebou podrážděným šeptem. Probudil jsem se ze sna o mém mytickém předkovi. Už se mi o něm dlouho nezdálo a tu noc si to vynahradil. Ještě mi bušilo srdce. Hlava mi třesla. Ležel jsem bez hnutí na posteli a najednou jsem uslyšel matku. Pronášela šeptem slova, kterým jsem nerozuměl. Potom jsem poznal jejich zvuk. Šeptala rusky. Ležel jsem a nevěděl, jestli mě vyděsil víc sen, nebo matčin šepot. Po chvíli přestala. Slyšel jsem, jak v pantoflích prošla chodbou a do ložnice.

Nemohl jsem spát. Rozsvítil jsem a šel jsem na záchod. Vrátil jsem se a posadil jsem se ke stolu, ale kreslit jsem nemohl. Lehnul jsem si znovu do postele. Když jsem konečně usnul, venku začínalo svítat.

V neděli odpoledne se Jákob Kahn v ateliéru díval, jak maluje, a po chvíli se na mě obořil: „Co to děláš? Hned s tím přestaň! Taková mazanice! Říká ti něco jednota formy? Ty barvy se perou. Smaž to a začni znovu.“

Odložil jsem štětce.

„Co se to s tebou dneska děje? Jsi nemocný?“

„Ne.“

Podíval se na plátno. „Co maluješ?“

„Maminku.“

Podíval se na mě. „Ještě nejsi připraven, abys opustil zobrazovací formu. Myslíš, že takové malování je legrace?“

Cítil jsem, jak rudnu. „Ne,“ odvětil jsem. „Nikdy mě ani nenapadlo, že by to byla legrace.“

„Promiň,“ řekl rychle. „To byla hloupá otázka. Omlouvám se. Vezmi si ty štětce a začni znovu. Maluješ obraz. Nezajímá mě, co na něm bude, ale musí to být obraz. Srovnej si pocity a maluj. Nebo běž domů, dej si sprchu a vyspi se.“

Smazal jsem obličej z plátna, ale to bylo všechno. Nedokázal jsem namalovat jedinou čáru.

„Já nevím, co chci říct. Nevím, co cítím.“

„Běž domů, Ašere. Všichni máme občas dny na draka.“

Někdy v týdnu se mě matka zeptala: „Proč nechceš bydlet u strýčka Jicchaka, Ašere?“

„Nechci.“

„Proč?“

„Prostě nechci.“

„To od tebe není hezké,“ řekla. „Chováš se jako malé děcko.“

„Léto se dá vydržet, ale ne celý rok.“

„Není to tak dávno, kdy bys z toho měl radost.“

Nic jsem na to neřekl.

„Za pár týdnů se musím rozhodnout, Ašere. Na univerzitě začali přijímat nové lidi na příští rok.“

„Já nechci být sám, mami.“

„Já vím,“ řekla. „Ale už je možná na čase, aby ses začal zajímat o to, co chce někdo jiný, Ašere. Nejsi jediný člověk na světě, který má své potřeby.“

Tu noc jsem nemohl spát. Další noc se mi zdálo o mém mytickém předkovi, který se přihn timerným pralesem vysokých vlhkých stromů a křičel na mě hlasem, tříštícím slova na dlouhé kovové střepiny. Probudil jsem se a zůstal jsem vzhůru až do rána.

Druhý den dopoledne jsem usnul ve škole na mém svazku Gemary. Probudila mě těžká učitelova ruka na rameni. Byl to malý zavalitý muž s tmavým vousem a jiskřivýma tmavýma očima a měl pro mě mnohem méně pochopení než ostatní učitelé.

„Rembrandt nám usnul,“ slyšel jsem, jak říká v jidiš. „Když Rembrandt spí, všichni musí být jako myšky.“

Třídou zazněl tichý smích. Všechny pohledy byly upřeny na učitele. Terčem svých spolužáků jsem byl už několik let, ale ještě jsem si na to nezvykl.

Učitel mě provrtával pohledem. „Poslyš, Rembrandte Lve.“ Ozval se bujarý smích. „Na mých hodinách nikdo spát nebude.“

Když musíš spát, tak běž domů. Na mé hodině studujeme Tóru. Tady se neučíme umění spánku. Jestli mi tady ještě jednou usneš, tak si mě nepřej. Mluvím jasně? Jsou má slova dost jednoduchá, abys mi rozuměl? Jestli usneš, tak tě zmaluju, až budeš skučet jako šakal.“

Třídou burácely salvy smíchu, jak narážka na Chagalla putovala od úst k ústům. Učitel se otočil a zamířil uličkou ke katedře.

O polední přestávce mi někdo strčil do Gemary lístek. Našel jsem ho, když jsem se vrátil z oběda. Na bílém papíře stálo inkoustem tiskacími písmeny:

Modigliani, Pascin a Soutine

čichali barvy a terpentýn.

Soutine se užíral,

Pascin si život vzal,

Modigliani do sebe zas jenom drogy cpal.

Vzhlédl jsem z mé lavice v poslední řadě. Do hlavy se mi nahrnula krev a polilo mě horko. Pomalu jsem se rozhlédl po třídě. Učitelův hlas jednotvárně odřikával pasáž z Gemary. Několik míst napravo přede mnou se ke mně začal otáčet jeden ze spolužáků. Rychle jsem sklopil oči k básni. Koutkem oka jsem sledoval, jak se mu na podobané tváři roztahuje úsměv. V duchu jsem slyšel vysoký pronikavý hlas: „Přichází Ašer Picasso Lev, ničitel Tóry. Uvolněte místo pro góje Lva. Hej, Ašere, kreslíš taky sprostárny? Nakresli nějakou mašgiachovi. Nakresli mě, Ašere Lve. Ne, mě. Mě nakresli.“

Složil jsem papírek a strčil jsem si ho do kapsy. Před očima mi poskakovala tiskací písmena a slova. Soutine se užíral, Pascin si život vzal... Viděl jsem ta slova do konce vyučování, a když

jsem večer ležel na posteli a snažil se usnout, nemohl jsem se jich pořád zbavit.

Druhý den jsem v Gemaře našel další lístek:

Ašer Lev

je bídný červ;

bude se jak hříšný nežid

v nejčernějším pekle smažit.

Když jsem seděl večer u stolu, zjistil jsem, že se třesu vzteky. Seděl jsem nad prázdným listem papíru a cítil, jak to ve mně bouří. Ještě nikdy jsem takový vztek nepocítil; chtěl jsem ho ztlouct, ukamenovat, zabít, abych se už nikdy nemusel dívat na jeho podobený obličej a neslyšel ten protivný hlas. Nakreslil jsem čáru. Potom jsem nakreslil kolečka, tečky a spirály a další čáry. Podíval jsem se na papír. Bylo to nesmyslné a absurdní a moc špatné. Zahodil jsem to.

V sobotu večer mi matka řekla: „Přijdu pozdě. Nečekej na mě.“

„Ta schůze je o ruských Židech, mami?“

„Ano.“

„Budeš mluvit s rebem o příštím roce?“

„Ano.“

„Já nechci, abys jezdila pryč.“

„Já vím, co nechceš. Dobrou noc, Ašere.“

Druhý den jsem u Jákoba Kahna v ateliéru pracoval dlouho na jednom obraze. Vyhýbal jsem se zřetelným formám. Přišel za mnou a díval se na plátno.

„Je to zajímavé,“ poznamenal. „Ale můžeš to zahodit.“

Odložil jsem štětku.

„Tvé city k matce plodí strašné obrazy. Maluj chvíli zátiší. Udělej nějaké autoportréty. S tímhle se moříš a nestojí to za nic.“

Byl nemilosrdný, když se něco nepovedlo. Cesta domů metrem ten večer byla pro mě utrpením.

Druhý den jsem našel v Gemaře další lístek s první básničkou: „*Modigliani, Pascin a Soutine...*“ Dva dny nato jsem tam měl „*Ašer Lev je bídný červ...*“

Ten večer šla matka na schůzi a já byl sám doma. Procházel jsem lichými místnostmi a na okamžik jsem se zastavil v obývací u okna a podíval se na ulici. Měl jsem pocit, že se mi začala potichu vzdalovat, jako by nesnášela mé cesty pryč a cizí dovednosti, které jsem si pokaždé přinesl s sebou. Železné kandelábry byly na pohled chladné; světlo, linoucí se z lamp, jako

by bylo zakalené. Stromy se kývaly v zimním větru, jejich holé větve byly v noci černé a podivně neskutečné. Najednou jsem to uviděl a hned jsem věděl, co udělám. Zničehonic se odněkud vynořila myšlenka. Nevěděl jsem, co se stalo, že mě napadla. Odešel jsem od okna a zamířil do svého pokoje. Posadil jsem se ke stolu a pomalu, s rozmyslem a uvolněně jsem nakreslil perem část Michelangelova *Posledního soudu* s člunem uvázaným na břehu řeky Styx a s Cháronem, který tluče zatracené cestující veslem a nutí je vystoupit na břeh věčných muk a pekla. Většinu jsem nakreslil z paměti, ale chtěl jsem to mít co nejpřesnější, a tak jsem kresbu srovnával s reprodukcí v knize o Michelangelovi, kterou jsem si půjčil. Nakreslil jsem zkroucená, trýzněná, svíjející se těla, která padala ze člunu. Nakreslil jsem hrůzu na tvářích zesnulých a zatracených. Všechny tváře byly jeho, podobané, vychrtlé – s vykulenýma očima, otevřenými ústy a s výkřiky děsu na rtech. Přehnal jsem Cháronovy spáry a malované uši; začernil jsem mu tvář, aby vyniklo bělmo jeho rozběsněných očí. Složil jsem kresbu a šel jsem si lehnout.

Druhý den, když jsem šel o polední přestávce ze třídy, zasunul jsem mu kresbu do Gemary. Viděl jsem, jak mu najednou ztuhla ramena, když ji našel. Zíral na ni, začal se ke mně otáčet, ale zastavil se a papír zmuchlal. Nezahodil ho. Strčil si ho do kapsy.

Večer jsem nakreslil z *Posledního soudu* muže, kterého vlečou do pekla hadovití démoni. Muž měl znovu jeho tvář a druhý den jsem mu kresbu strčil do Gemary.

O kresbách přede mnou neřekl ani slovo. Začal se mi ale vyhýbat. Jeho hubený obličej se naplnil hrůzou, kdykoli si všiml, že ho pozoruji. Měl jsem pocit, jako bych se v jeho očích stal zlým a škodolibým, démonickým zplozencem Druhé strany, který roznáší nákazu všude kolem sebe.

V neděli jsem už matku malovat nezkoušel. Místo toho jsem namaloval svého spolužáka v okamžiku, kdy spatřil první kresbu, kterou jsem mu strčil do Gemary. Podle Jáкова Kahna byl ten obraz zlý a vynikající.

O dva dny později mi matka oznámila, že koncem června pojedje do Evropy a zůstane tam celý příští rok. Měl jsem bydlet u strýčka Jicchaka nebo jsem mohl jet s ní a žít ve Vídni.

„Podívej se na mě, Ašere,“ řekla v odpověď na mé prosby. „Kolikrát mě vidíš?“

Neodpověděl jsem.

„Jenom jednou. Jsem jenom jedna. Mohu být jen na jednom místě. Tatínek mě potřebuje. Rozumíš? A já chci být příští rok s ním. Už o tom nechci mluvit. Rebe s tím souhlasí. Tatínek zůstane v Evropě a já za ním koncem června pojedu.“

„On tady nebude na Pesach?“

„Ne.“

Rozzlobila se, když jsem ji začal znovu prosit, aby zůstala doma. Na tvářích jí vyrazily nachové skvrny. Hlas měla najednou nezvykle ostrý. Prohlásila, že jsem jako malé děcko. Pět dětí by prý na ni nemělo takové nároky jako já. Nastal čas pro mého otce. Potřeboval ji. Dokážu něco takového pochopit? Potřebuje ji. Práce ho vysiluje a potřebuje ji u sebe. Pokud ji také chci, budu muset jet do Vídně.

Odkráčela rozhněvaně z kuchyně.

Promluvil jsem si s Jákobem Kahnem.

„Ano,“ přikývl. „Vím o tom všechno. Tvá matka mi volala.“

„Já u strýčka nechci bydlet.“

„Pročpak?“

„Je hluchý, tlustý a bohatý.“

„Na bohatství není nic špatného. Obrazy kupují právě bohatí lidé. Až si tě budou kupovat bohatí, poznáš, že jsi úspěšný malíř.“

„Je to křupán.“

„Na to si budeš muset zvyknout. Jenom tak ti to svět dopřeje, Ašere. Potom to přestane. Budeš si na to prostě muset zvyknout.“

V prvním dubnovém týdnu si mě k sobě do kanceláře zavolał mašgiach. Přál si se mnou mluvit rebe. Mezi čtyřma očima.

Podruhé v životě jsem vystoupil po schodech ladovské budovy a zamířil chodbou do čekárny. Tentokrát tam bylo plno. Čekal jsem skoro hodinu, než mě rav Mendel Dorochoff zavedl do rebeho pracovny.

Rebe seděl mlčky za prázdným psacím stolem. Oči měl temné. Za klenutým oknem se třpytila ulice v dubnové noci.

„Posad' se, Ašere. Ano, tam. Posad' se. Dlouho jsem tě neviděl. Ale informovali mě o tobě. Ano. Celý svět prý o tobě jednou uslyší jako o umělci.“

Mlčel jsem.

„Myslím na tebe, Ašere. Nosím tě ve svém srdci. Modlím se k Pánu světa, aby se o tobě také jednou vědělo jako o Židovi. Rozumíš mi? Jákob Kahn z tebe udělá umělce. Ale jenom ty sám ze sebe uděláš Žida.“ Nic jsem na to neřekl.

Nastalo dlouhé ticho. Ulice se pod temným plátnem noci jemně chvěla.

„Ašere Lve.“

„Ano, rebe.“

„Tvá matka ti pověděla o mém rozhodnutí.“

„Ano, rebe.“

„Tvoji rodiče teď potřebují být spolu. Je to důležité pro zdraví tvého otce a pro jeho práci. Budeš bydlet u strýčka a studovat u Jáкова Kahna.“

„Ano, rebe.“

„K strýčkovi a k tetě se budeš chovat, jako by to byli tvoji rodiče. Přijali za tebe zodpovědnost.“

„Ano, rebe.“

Ulice za oknem se v černé noci lehce a zlověstně chvěla.

„Ašere Lve.“

„Ano, rebe.“

„Vstupuješ do světa Druhé strany. Buď opatrný. Znal jsem tvého dědečka. Tvou matku jsem znal ještě dřív, než jsi se narodil. Pamatuji se na tebe, když jsi byl malé dítě. Pamatuji se na nemoc tvé matky. Vaše rodina je mi nadevše drahá. Jsi pro mne jako vlastní syn. Tebe i tvé rodiče nosím neustále ve své hlavě a v srdci. Měj se na pozor u Druhou stranou, Ašere Lve.“

„Ano, rebe.“

„Žehnám ti a přeji ti košer a veselý Pesach.“

Prošel jsem rychle chodbou, dolů po schodech a ven na temnou ulici. Byla zima. Ulice byla chladná. Viděl jsem dlážděné náměstí a zchátralý dům a stromy. Viděl jsem mladého muže, jak kreslí hůlkou do prachu na náměstí postavy a jedinou čarou obrysy slepic, koní a ptáků. Z náměstí vedly příkré úzké uličky. Náměstí bylo teplé. Slunce svítilo na stromy, na starý dům a na mladého muže, který hleděl žhnoucíma tmavýma očima na slepice a na koně a na ptáky.

Naše ulice byla ale téhle dubnové noci chladná. Cítil jsem její chlad na tváři, když jsem vstoupil do našeho domu. Cítil jsem její chlad první dva dny Pesachu. Potom jsem jezdil do galerií na Manhattanu a chodil jsem po ulicích hýřících barvami a formami. Otec nebyl doma. Ve škole jsme měli volno až do konce svátku. Prostřední dny svátku jsem se toulal po ulicích, které byly teplejší než ta moje.

Zašel jsem do galerie Anny Schaefferové. Byla to velká, moderní galerie, zabírající celé třetí patro jedné vysoké budovy

nedaleko Sedmdesáté ulice kousek od Madison Avenue. Vystoupil jsem z výtahu a hned jsem ji spatřil za důmyslně vyřezávaným stolem na druhém konci galerie vlevo. Všimla si mě a hned mi pokynula, abych šel k ní. Vypadala, že má radost.

Galerie byla plná lidí. Probíhala v ní výstava soch, která si vysloužila mimořádné uznání a přitahovala značnou pozornost. U stolu stáli nějací lidé. Promluvila si se mnou o samotě v jedné zadní místnosti, plné obrazů a soch. Ano, věděla moc dobře, jak se mi daří. Věděl jsem, že Jákob Kahn má koncem října výstavu? Nevěděl. Věděl jsem, že bude v létě malovat v Provincetownu a že mě vezme s sebou? Ani to jsem nevěděl.

Zadívala se na mě. „Jsi Ašer Lev?“

„Jsem.“

„Jsi žák Jákoba Kahna?“

„Ano.“

„Co děláš v ateliéru?“

„Maluji.“

„Vy spolu nemluvíte?“

„Mluvíme.“

„To je ale pacholek. Chce tě překvapit. Slib mi, že mu nic neřekneš.“

Slíbil jsem jí to. Vyprovodila mě k výtahu.

„Jednou tady budeš mít vlastní výstavu, Ašere. Budeš slavný a oba zbohatneme. Nezapomeň se tvářit překvapeně, až ti to ten starý mizera poví.“

Oznámil mi to o dva týdny později. Dělal jsem, že mě to překvapilo.

Oteplovalo se. Ulice zůstala chladná. Matka začala s přípravami na cestu. Nakoupila si šaty. Poslala loď do Vídně část své knihovny. Náš byt pronajala rodině, která nedávno přijela z Ruska. Chodila na schůze s rebeho lidmi. Obhájila svou dizertaci a získala doktorát. Doslova překypovala energií. Všechno dělala rychle a celá zářila. Občas jsem ji slyšel, jak si zpívá. Její představy se vyplnily.

Jednoho dne-přišli stěhováci a odnesli z obývacího malý stůl, u kterého pracovala. Rozhodla se, že ho pošle do Vídně také. Má hezké vzpomínky, řekla na vysvětlenou. Chtěla ho mít nablízku.

Díval jsem se na prázdné místo v obývací a měl jsem pocit, jako by tam najednou zela propast.

Chodil jsem po chladné ulici. V ateliéru Jákoba Kahna jsem začal malovat své vzpomínky na naši ulici z doby, když jsem byl

malý. Namaloval jsem matku, když byla mladá, jak mě chová na rukou. Namaloval jsem ji, jak mě drží, jak spolu jdeme na procházku. Namaloval jsem nás oba, jak sedíme na lavičce na hlavní třídě. Namaloval jsem nás, jak stojíme před vysokými domy. Jak se procházíme Prospect parkem. Namaloval jsem nás v jakési snové, zelené krajině se vzdálenými kopci a bledými mráčky na sytě modré obloze. Týden co týden jsem nás maloval, i když matka a dítě neměli vždycky naše podoby. Jákob Kahn mě mlčky pozoroval. Jednu červnovou neděli stál za mnou, když jsem maloval velký obraz matky a dítěte, sedících na travnaté vyvýšenině pod vysokými listnatými stromy. Slyšel jsem, jak říká potichu: „Ašere, máš vůbec představu, co to děláš?“

Vysvětlil jsem mu, že maluji matku s dítětem.

O těch obrazech už mi neřekl ani slovo.

Poslední čtvrtek v červnu jsme jeli s matkou taxíkem do jednoho přístavu na Manhattanu. Objal jsem ji. Byl jsem už stejně vysoký jako ona. Plakala. Kajuta byla úzká. Když jsem matku držel v rukou, cítil jsem, jak je drobná a křehká.

„Šťastnou cestu, mami,“ řekl jsem.

Potom jsem stál na doku a díval se, jak obrovská loď vyplouvá. Vrátil jsem se do naší ulice taxíkem. Stál jsem před naším domem a hleděl do okna našeho obýváku. Pak jsem pomalu kráčel pod chladnými stromy k strýčkovi Jicchakovi.

10 *Kapitola desátá*

To léto jsem bydlel v domě na okraji písečných převisů. Měl jsem podkroví s nízkým stropem a oknem, odkud bylo vidět na duny, pláž a oceán. Časně ráno jsem vídal slunce na vodě a stříbrnou pěnu příboje. Slunce se prodíralo ranní mlhou, až ji všechnu rozehnal, a potom do zlatová ozářilo pláž, zatímco domy na Cape Codu, stojící pár set metrů od nás na dunách porostlých tmavými zakrslými keři, svítily oslňující bělobou. Nad hladinou a nad pískem kroužili a křičeli rackové se sněhově bílými křídly. Pozoroval jsem je z okna mého pokoje a z verandy a donekonečna jsem je maloval vodovkami nebo lehce zředěnými olejovými barvami; maloval jsem jejich strmé vzlety ke slunci, jejich křídla ve větru a střemhlavé pády, které vybírali těsně nad vlnami. Často jsem nemaloval vůbec, jenom jsem seděl na verandě, poslouchal, díval se, cítil na tváři slaný vítr a slyšel příboj a křik racků.

„Umělec potřebuje čas, kdy nic nedělá, jenom posedává, přemýšlí a nechá do sebe proudit myšlenky,“ řekl mi Jákob Kahn jednou odpoledne na verandě, odkud jsem celé hodiny pozoroval slunce na hladině, na písku a na domech v dáli podél dun. „To kdysi prohlásila Gertruda Steinová. Jako člověk byla nesnesitelná. Ale myslelo jí to.“

„Konečně rozumím slunci na Hopperových obrazech.“

Zahleděl se na domy lemující duny. „Ano,“ přikývl. „To je Hopperovo bílé slunce. Jednou pochopíš, jaké má slunce Manet, Van Gogh nebo Cézanne.“

Často jsem vyšel brzy ráno z domu a zamířil přes duny k pláži. Písek byl po noci ještě chladný. Měl jsem na sobě sandály, krátké kalhoty a tričko a kolem hlavy a paže jsem měl ovázané modlitební řemínky. Pláž pak byla mou synagogou a vlny a rackové posluchači mých modliteb. Stál jsem na pláži, vítr mi hnal do tváře spršky oceánu, a modlil jsem se. A občas jsem měl pocit, jako by se ta slova hodila mnohem víc na tuhle pláž než do naší synagogy.

Jednou ráno jsem ukončil modlitbu, a když jsem se vrátil přes duny zpátky, našel jsem na verandě Jáka Kahna.

„Díval jsem se na tebe,“ pravil potichu. „Kdysi jsem se modlíval. Mluvíš s Bohem, když se modlíš?“

„Ano.“

„Já už to nedokážu. Neumím se modlit. Mluvím k Bohu svými sochami a obrazy.“

„To je taky modlitba.“

Po sluncem ozářené tváři mu přejel nepatrný úsměv. „Přesně tak to řekl rebe. Držíš se stranických direktiv, Ašere Lve. Ale my víme, že to zas tak stejné není, vid’?“

Když jsem přišel ráno na verandu, občas jsem ho vídával, jak se prochází s manželkou po dunách. Byla to plachá, tichá žena s krátce zastřiženými bílými vlasy a světlehnědýma očima. Jmenovala se Táňa a mluvila anglicky se silným ruským přízvukem. S oblibou sedávala na verandě a četla ruské a francouzské knihy. Pozoroval jsem je, když se procházeli po dunách. Nesahala mu ani po ramena a on se k ní při chůzi často skláněl. Díval jsem se na ně a potom jsem odvrátil oči a hleděl přes vlny na vzdálený horizont, kde voda přecházela v oblohu.

Nemohl jsem jíst jídlo, které nebylo košer, a tak mi nastěhovali do pokoje stůl se židlí, elektrický vařič a ledničku, abych si mohl vařit sám. Většinou jsem jedl konzervy, natvrdo vařená vejce a syrovou zeleninu. Čas od času mě při jídle napadlo, jak otec za ta léta cestování vůbec jedl.

Po snídani jsme si s Jákobem Kahnem postavili na okraj dun stojany a malovali. Učil mě, jak impresionisté malovali světlo a co Cézanne dělal s barvou a tvarem. Jednou se ke břehu přiblížila plachetnice a okamžitě ji obklopili rackové. Ukázal mi olejovými barvami, jak by ten výjev namaloval John Marin. Marinovy akvarely jsem viděl v muzeích. Teprv teď jsem začal chápat napětí mezi jejich liniemi, jejich tekutost a sílu.

Začal jsem taky chápat, i když jenom s obtížemi, proč a jak maloval tak, jak maloval. Plátno je dvojrozměrná plocha, řekl mi. Jakýkoli pokus převést ji na trojrozměrný předmět je iluze a klam. Malovat poctivě znamená dnes buď znázorňovat známé předměty, které zároveň tvoří nedílný celek s dvojrozměrnou podstatou plátna, nebo se zcela zřící předmětů a tvořit obrazy barvy, textury a tvaru, obrazy, převádějící objem a prázdný prostor v přírodě do barevné plochy, obrazy, v nichž jsou tělesa zploštělá, prázdné prostory vyplněné a roviny uspořádány do, komplexů, jak je nazýval Hans Hofmann. Díval jsem se, jak maluje, a začínal jsem chápat, co tím měl na mysli. Sám jsem tak ale malovat nedokázal. Potřeboval jsem ruce, obličej a oči, i když jsem nějaký čas nepotřeboval, aby byly trojrozměrné.

„Jsi příliš zbožný na to, aby se z tebe stal abstraktní expresionista,“ řekl mi jednou ráno. „My jsme ve vesmíru nesví. Jsme rebelové a samotáři. Máme rádi v obraze náhody. Ty při malování používáš city a smysly, ale i rozum. Je to tím tvým ladovským původem. Nemám ve zvyku někoho přesvědčovat, aby se kvůli malování vzdal svého původu a tradice. To proto, že se nechci chovat jako hlupák. Obraz buď odráží kulturu svého tvůrce nebo ji komentuje. Jinak jde o pouhou dekoraci nebo fotografii. Nemusíš být abstraktním expresionistou, aby ses stal velkým malířem. Až ti bude dvacet, abstraktní expresionismus bude možná minulostí jako jeden z důležitých směrů v americkém malířství. I když já si to nemyslím. Řekl bych, že lidé budou takhle malovat ještě hodně dlouho.“

Před polednem, když nám slunce žhnulo nad hlavami, jsme pak odnesli stojany a obrazy do domu a zamířili přes duny na pláž. Plavali jsme v chladném oceánu. To léto jsem se s pomocí Jákoba Kahna naučil plavat. On sám byl výborný plavec. Stával jsem na pláži a díval se, jak plave do dálky a paže se mu lesknou na slunci. Brzy se opálil dohněda; já byl hned rudý jako rak. První týden mého pobytu v tom domě jsem si poprvé uvědomil, jak světlou mám pleť.

Občas, když jsem stál na pláži, jsem si vzpomněl na pláž u jezera v Berkshirech, kde jsme se s matkou před lety procházeli. Najednou to byl úplně jiný svět, stejně jako naše ulice, studená a tak vzdálená vyhrátému písku a letnímu slunci. Napadlo mě, kde je asi má matka a co právě dělá. Když mě začaly vzpomínky bolet, rozeběhl jsem se po pláži do vody a plaval pod sluncem a kroužícími racky.

Odpoledne jsme si šli obvykle každý po svých a malovali sami. Já zůstával v pokoji nebo na verandě. On maloval ve svém ateliéru, což byla prostorná místnost, zabírající většinu domu. Měl vysoká okna a bylo v něm hodně světla. Maloval na veliká plátna naskládaná u stěny. Pomáhal jsem mu je napnout: na podstavec z koz a překližky jsme položili rám, na něj natáhli plátno, které jsme ustříhli a uchytili napínáčky, pokud bylo bez záhybů nebo nebylo až příliš pevně napnuté. Všechna plátna jsme napínali skoro týden. Teď je zaplňoval barvami a tvary.

Maloval jsem duny a pláž a nekonečný oceán v pozadí. Maloval jsem racky a slunce a bleděmodrou nebeskou klenbu. Maloval jsem matku na břehu jezera. Maloval jsem otce, jak jí

neurčitě jídlo u neurčitého stolu u okna, kterým byly vidět nejasné domy s lomenicemi a rozmazaná světla.

Jednou odpoledne jsem namaloval vlastní portrét v rybářské čapce, s dlouhými zrzavými pejzy, se zrzavým chmýřím na tvářích a na bradě a s tmavýma očima, které měly uprostřed malé tečky světla. Díval jsem se na svou podobiznu a pejzy jsem si strčil za uši.

Večer jsme se s Jákobem Kahnem často procházeli po Commercial Street. Když jsem toho dne sešel po své soukromé večeři dolů, podíval se na mě bez jediného slova. Jeli jsme jeho novým buickem do Chryslerova muzea. V jedné ze síní mi dvacet minut vysvětloval strukturu jednoho obrovského Picassova obrazu. Potom jsme vyšli do noci a procházeli se po Commercial Street. Byla plná lidí a automobilů.

„Tuhle ulici mám rád,“ prohlásil. „Za pět let bude akorát pro turisty, ale pořád je to pěkná ulice.“

Měl na sobě džíny, lehkou košili a sandály. Cestou ho každou chvíli někdo zdravil. Zavedl mě do několika galerií. Všichni majitelé ho znali. Představil mě každému, kdo s ním mluvil.

V jedné galerii v Commercial Street jsme se zastavili před řadou pláten. „Geometrická abstrakce se mi nelíbí. Vůbec nic mi to neříká. Připadá mi to úplně chladné. Mondrian je velký umělec, ale nedokáže vyjádřit pocit, který musí v obraze být, aby mě oslovil.“

Přistoupil k nám nějaký muž, vysoký, opálený, tmavovlasý a s bleděmodrýma očima. Potřásli si rukama. Byl to výtvarník. V nedaleké galerii měl právě výstavu. Už ji Jákob Kohn viděl? Ne? Měl by si ji prohlédnout. Kdo je ten hoch? Ašer Lev? Těší mě, chlapče. Už Jákob Kohn slyšel, že během pěti deseti let bude nejvíc peněz zřejmě v Tokiu? Může na to vzít jed. Celý umělecký svět se pohrne do Tokia. Příští centrum umění bude totiž právě tam. New York už je pasé. On sám uvažuje o tom, že se do Tokia za rok za dva přestěhuje. Moc mě těšilo, Jacku. Těšilo mě, chlapče. Zkuste se mrknout na tu výstavu. Vyšel z galerie na rušnou ulici.

„Jsou v každé branži,“ poznamenal Jákob Kohn. „Říká se jim děvky.“

Procházeli jsme se teplou nocí po ulici. Temná obloha byla posetá hvězdami a slaná vůně oceánu ve vzduchu se mísila s vůní grilovaných ryb a masa ze zahradních restaurací. Ještě dlouho jsme se procházeli a nakonec jsme jeli domů.

„Ašere,“ řekl Jákob Kahn potichu. „Ať se z tebe nestane děvka.“

Zíral jsem na něho. V té tmě mu nebylo moc vidět do obličeje.

„Je velice nepravděpodobné, že bys jako umělec živořil. Zároveň není pravděpodobné, že z tebe bude bůhvíjaký boháč. Anna bývá optimistická, pokud jde o její umělce. Ať už budeš chudý nebo bohatý, rozhodně z tebe nesmí být děvka.“

Řekl jsem mu, že se děvkou stát nehodlám.

„Ne? Ale už jsi na nejlepší cestě, aby ses jí stal, Ašere. Vůbec by mi nevadilo, kdybys to s těmi pejzy udělal z přesvědčení. Jenomže tys to udělal proto, že jsi zbabělec a stydíš se. To je začátek umělecké prostituce.“

Cítil jsem, jak se mi svírá hrdlo. „Můj otec si dává pejzy za uši. A někteří ladovští chasidové pejzy ani nenosí. Nejsou pro nás tak důležité.“

„Ašere, umělec, který podvádí sám sebe, je podvodník a děvka. Udělals to, protože ses styděl. Udělals to, protože pejzy se ti nehodily k představě umělce. Ašere, umělec je především člověk. Je to osobnost. Kde není osobnost, tam není umělec. Je mi úplně jedno, jestli nosíš pejzy za ušima nebo jestli si necháš oholit hlavu. Já nejsem zastáncem pejzů. Velcí umělci se ti na tvé pejzy vybodnou; bude je zajímat jenom tvoje umění. Na umělcích, kterým bude záležet na tvých pejzech, mi nezáleží. Jestli si je chceš ustríhnout, tak prosím. Ale nedělej to proto, abys byl přijatelnější jako umělec. Dobrou noc, Ašere. Zítra ráno tě začnu učit, čeho se snažil dosáhnout Kandinskij. A ještě ti ukážu, proč jsou abstraktní expresionisté zavázáni Chaimovi Soutinovi.“ Upřeně mě ve tmě pozoroval. „Naštval jsem tě, Ašere?“

„Ano.“

„Výborně. Řekl jsem ti to na rovinu. Nemám ve zvyku chodit kolem horké kaše, když jde o důležité věci.“

mlčel jsem. „Dobrou noc, Ašere.“ Odešel dovnitř.

Zůstal jsem stát na verandě a díval jsem se přes pláž na vodu a na noc. Na tváři jsem cítil chladivý a vlhký vítr, vanoucí od oceánu. Veranda se táhla po celé délce domu a zvenku byla oddělená sítí. Tma se jemně chvěla pozemským životem na břehu oceánu. Bylo slyšet hmyz dorážející na síť. Komáří zabzučení znělo v pulsující noci nezvykle hlasitě. Noční vítr ke mně donesl vzdálený smích. Bylo mi horko a chvěl jsem se. A styděl jsem se.

O mých pejzech jsme už nemluvili. Nechal jsem si je jako dřív.

Nemluvili jsme ani o tom, jak trávíme šábes. Já na šábes nemaloval. Dopoledne jsem se modlil a opakoval si čtení z Tóry. Odpoledne jsem pak studoval jednu knihu o chasidismu, kterou jsem si přivezl s sebou. Jákob Kahn trávil šábes dopoledne se svou ženou na pláži a odpoledne maloval.

Na svátek Tiša be-av jsem si v pokoji četl nahlas Pláč Jeremiášův. Držel jsem půst a nemaloval jsem. Odpoledne jsem seděl na verandě a díval se na sluncem ozářený písek. Táňa Kahnová seděla opodál a četla si. Jednou zvedla oči od knihy a se svým těžkým přízvukem se zeptala: „Kdy budeš zase moct jíst, Ašere?“

„Po západu slunce.“

„Jsi samá kost a kůže. Neměl bys hladovět.“ Neodpověděl jsem.

„Můj mladší bratr byl velice zbožný. Jako ty. Všichni ho obdivovali. Ale nacisti ho stejně zabili. Jeho zbožnost mu moc nepomohla.“

Začala znovu číst. Pozoroval jsem příboj, který byl vidět za písečným převisem.

Z domu přišel na verandu Jákob Kahn a s ním vůně terpentýnu a olejových barev. Na sobě měl kratásky a sandály, které měl stejně jako paže, prsa a bílé vlasy zamazané od barvy. Vypadal zasmušile.

„Šlo to dobře. Jsem spokojen. Ráno mi z toho bude na nic, ale teď jsem spokojen. Můj malý chasid pořád drží půst?“ Přikývl jsem.

„Umyju se a pak se půjdeme projít. Budeš mít na procházku dost síly?“

„Budu.“

Vrátil se dovnitř a zanedlouho přišel zase ven v čistých kratásech a lehké košili.

„Máš na kníru barvu,“ řekla jeho žena.

„Vážně? Jen ať tam ještě chvíli zůstane. Jako svědectví o dobře vykonané práci. Pojd', Ašere.“

Nechali jsme jeho ženu s knihou na verandě a vyrazili jsme přes duny. Písek byl rozpálený. Sesouval se, ujížděl mi pod sandály a já ho cítil na chodidlech a mezi prsty. Na okraji pláže se válely zbytky z předešlé noci: plechovky od piva, cáry papíru, prezervativ. Jákob Kahn nechal sandály na pláži a brodil se

příbojem. Já šel vedle něho a dával jsem pozor, abych si nenamočil nohy. Nad námi žhnulo slunce; jeho paprsky mě pálily na obličej i na ruku.

„Postíš se za zničení chrámu?“ zeptal se Jákob Kahn. „Ano.“

„A za smrt šesti milionů?“

„Ano, myslel jsem i na smrt těch šesti milionů.“

„Můj otec se postil. Nikdy jsem nepochopil, k čemu je to dobré. Zamlada jsem párkrát držel půst. Ale když jsem přijel do Paříže, nechal jsem toho, protože to pro mě nic neznamenalo. Když jsem žil ve dvacátých letech v Berlíně a ve třicátých znovu v Paříži, půst pro mě neměl žádný smysl. S rebem jsme vedli o půstu dlouhé rozhovory. Takový projev víry mi už nic neříká.“ Zastavil se a zahleděl se přes oceán. „Někdy mě napadá, že všechna ta voda je krev. Je to zvláštní pocit.“ Odmlčel se. Vítr si pohrával s jeho bílými vlasy. Barevné šmouhy na tváři se mu pod slunečními paprsky leskly. Sehnul se ke břehu v místě, kde byl písek vlhký, ale kam teď voda nedosahovala. Dlaněmi k sobě shrabal hromádku písku. Díval jsem se, jak jeho prsty zpracovávají vlhkou hmotu. „Mám radost, že ses rozhodl nevzdát se věcí, na nichž ti záleží. Já takových věcí moc nemám. Snad až na mé pochyby a obavy. A mé umění.“ Jeho prsty hbitě hnětly a tvarovaly písek. Začal jsem rozeznávat obličej. Viděl jsem oči, nos a rty. Byla to jeho vlastní tvář. Na krok od pěního příboje modeloval z písku vlastní hlavu. Slepé oči hleděly kamsi přes vodu. Pomalu se zvedl a prohlížel si obličej u svých nohou. „Nechtěl bych zemřít moc brzy. Je hodně věcí, které bych ještě rád udělal. Chtěl bych to dotáhnout přes osmdesátku. Monet to dokázal. Renoir. Picasso to taky zvládne. Tomu geniálnímu Španělovi nezabrání nic v tom, aby se dožil osmdesáti let. Vsadím se, že se to podaří i Chagallovi. V Paříži jsme občas měli dojem, že se dožije sotva čtyřicítky. Ano, chtěl bych to dotáhnout přinejmenším na osmdesát.“ Podíval se na mě a zavrtěl hlavou. „Ašere, tvá přítomnost mě někdy trochu – zneklidňuje. Až moc mi připomínáš mou vlastní minulost. Pojd'. Projdeme se po pláži. Podíváme se na to tvé hopperovské slunce na domech. Ty budeš přemítat o Bohu a já o marnosti.“ Trpce se pousmál. „Nelíbí se mi to, když mám takovéhle řeči. Ale s tím se nedá nic dělat. Čas od času to na mě přijde.“

Kráčeli jsme podél břehu a pak jsme se vydali přes rozpálené duny. Šli jsme mlčky a nad hlavami nám na horkém odpoledním

nebi kroužili a křičeli rackové. Prošli jsme mezi zakrslými keři a hleděli jsme na sluncem ozářené domy.

„Já to nedokážu,“ slyšel jsem, jak říká. „Nikdo to nedokáže.“ S očima otevřenýma dokořán hleděl do oslepujícího slunce. „Dokonce ani Monet to nedokázal. A to měl nejlepší oči ze všech.“ Otočil se a hleděl zpátky přes duny na pláž a vzdálenou hromádku vlhkého písku s jeho tváří. „Moje krvavá oběť,“ zamumlal. „Ale to stejně nepomůže.“

Zamířili jsme zpátky k domu.

Ten večer si šel lehnout brzy a druhý den ráno zůstal v posteli. „Má špatnou náladu,“ oznámila mi jeho žena. „Čas od času to na něho padne.“ Nepustila mě k němu.

Maloval jsem sám na verandě. Maloval jsem jeho tvář z písku, z níž pomalu ukrájují vlny.

Jeho žena přišla na verandu a prohlížela si obraz.

„Občas si vzpomene na sochy, které nechal v Paříži, když jsme utekli před nacisty. Všechny roztavili. Deset let práce.“ Pohlédla na mne. „Jsi vážně dobrý. Dobrý malíř a dobrý člověk. Buď opatrný. Svět se k dobrým lidem nechová hezky.“

Posadila se na židli a otevřela knihu.

Toho dne nevyšel ze svého pokoje.

Druhý den ráno zastavil před domem nějaký vůz, z něhož vystoupil vysoký hnědovlasý muž, který zamířil k verandě. Táňa Kahnová ho přivítala a představila nás. Prohlédl si obraz, který jsem právě maloval, a potom se podíval na mě. Jeho jméno jsem znal; viděl jsem jeho obrazy v muzeích. Vešel dovnitř.

Ten den přijeli ještě čtyři další malíři, jeden z nich dokonce až z Woods Hole. Ostatní byli v Provincetownu přes léto. Všechny jsem je znal podle jmen.

Příští den krátce před polednem zastavil před domem taxík a dovnitř vstoupila Anna Schaefferová. Prohodila se mnou pár slov a odešla s Táňou Kahnovou. Byly pryč dlouho. Taxík čekal opodál.

Stál jsem na verandě a pozoroval racky. Byli na stromech v naší ulici ptáci? Všiml jsem si někdy, že by tam poletovali a kroužili? Na to jsem si nemohl vzpomenout.

Za mnou se potichu otevřely a zavřely dveře. Otočil jsem se.

„Líbí se ti tady?“ zeptala se Anna Schaefferová.

„Ano.“

„To ráda slyším.“

„Bude v pořádku?“

„Bude. Přejde ho to. Ale je to nepříjemné, když. to na něho přijde. Je jako vyhasínající oheň. Trvá to vždycky pár dní. Pracuje se ti dobře?“

„Myslím, že ano.“

„Jáko Kahn říkal, že je spokojen. Musím se hned vrátit taxíkem do Hyannis a zjistit, jestli odtamtud něco letí do New Yorku. Sbohem, Ašere. Buď na svého učitele obzvlášť hodný. Poslední dobou je plný nepříjemných vzpomínek.“

Zmizela v taxíku. Na verandu vyšla Táňa Kohnová.

„Už je mu lépe. Anna Schaefferová ví, jak mu pomoci.“ Posadila se na židli a otevřela knihu. „Zatím se z toho vždycky dostal. Je samozřejmě možné, že to jednou nedokáže. Člověk se učí žít se strachem.“

Večer vyšel na verandu a díval se, jak tmavne obloha. Potom se vrátil dovnitř. Když jsem pak cestou do svého pokoje míjel jeho ateliér, všiml jsem si, že má rozsvíceno. Byl svlečený do půli těla a maloval na veliké plátno, natřené tenkou vrstvou sieny pálené. Jako posedlý zaplňoval plochu rudými a černými tvary. Chvilí jsem ho pozoroval a pak jsem šel do svého pokoje.

Ráno jsme malovali spolu. O předešlých třech dnech jsme spolu nemluvili. Když jsme si šli před polednem zaplavat na pláž, všiml jsem si, jak se dívá na písek za zakřivenou hranicí příboje. Písek byl mokrá a hladká. Šel do vody a plaval dlouho daleko od břehu. Potom vystoupil z vody a postavil se vedle mě. Kapalo z něj, bílé vlasy měl rozčuchané a mokré a na kníru mu ulpěly kapičky vody.

„Dotáhnu to přes osmdesátku,“ řekl, „když dokážu nemyslet na minulost. Na nemožného třiasmdesátníka jsem neplaval špatně.“

Vrátili jsme se spolu přes duny k domu.

Příští týden jsem dostal dopis od matky. Byla v pořádku. Otec pracoval od rána do večera. Prosila mě, abych na sebe dával pozor a abych nezapomněl, že jsem Žid. Měl jsem od ní pozdravovat Jáko Kahna.

Dopis byl odeslán z Curychu. Předchozí dopisy, které jsem od ní dostal, měly razítka Vídně, Paříže a Bukurešti.

To léto jsem se často přistihl, jak přemýšlím o rodičích, když jsem ležel na posteli a snažil se usnout. Viděl jsem je, jak hledí z oken vlaku na mlhavé kopce, temné hory a vesničky v zelených údolích. Viděl jsem je, jak spolu kráčí po rušných ulicích velkoměst, otec vysoký a vousatý, ve střizlivých tmavých šatech,

a matka drobná, štíhlá, s přívětivými očima, reagujícíma na zvuky kolem sebe, jak k ní otec sklání hlavu, aby slyšel její slova. Říkal jsem si, o čem si na cestách asi tak povídají. O ruských Židech? O ješivách, které otec zakládá? O jejich podivném synovi? O trápení, které jim podle otcova přesvědčení jednoho dne způsobím? Nezřídka jsem takhle v noci ležel a viděl je spolu, a nakonec jsem usnul. Někdy se mi něco zdálo.

Jednoho dne v třetím srpnovém týdnu mě vzal Jákob Kahn do Hyannisu, kde jsme mimo jiné navštívili několik galerií. O dva dny později jsme se jeli podíval do Bostonu na jednu kubistickou výstavu. Celou cestu zpátky Jákob Kahn povídal o výstavě a o kubistech, které znal v Paříži před první světovou válkou.

„Změnili jsme způsob, jakým se svět dívá kolem sebe, Ašere. Picasso a Braque svými obrazy a Jákob Kahn sochami. Picasso byl šílený. Všichni jsme se scházeli, povídali si a přemýšleli o nejrozumnějších věcech. Picasso se pak vrátil do svého ateliéru a za pár hodin to měl všechno na plátně. Je to génius. Za pár týdnů dokáže využít myšlenky, kterými se obyčejný dobrý malíř zabírá celý život. Lidi před ním schovávali svá plátna. Na takovém talentu je něco ďábelského, Ašere. Ďábelského nebo božského, nevím. Giotto, Michelangelo, Picasso. Potrvá nejméně tři sta let, než svět pochopí, co se stalo s uměním díky Picassovi a kubistům.“ S potěšením se usmál. „Mohl bych ti vyprávět.“

„Ty toho napovídáš,“ pravila jeho žena a pohlédla na něho. Seděla na předním sedadle vedle něho a četla si.

„To máš pravdu,“ přikývl. „Je to jedna z mých slabostí.“

O několik dní později mě zavezl do přístavu v Provincetownu a nechal mě vystoupit. Procházel jsem se po nábřeží, kreslil čluny a racky a chlapce, dovádějící ve vodě. Díval jsem se, jak se potápějí a plavou, a kreslil jsem jejich mladá těla, ozářená sluncem. Potom jsem na chvíli přestal; stál jsem na konci dlouhého dřevěného mola a pozoroval je. Pohybovali se ve vodě jako ryby. Záviděl jsem jim jejich volnost. Sešel jsem z mola a toulal jsem se městem, úzkými uličkami plnými lidí, kaváren, restaurací a obchůdky se suvenýry. Zašel jsem do malého akvária, kde jsem pozoroval žraloky plující za tlustým sklem. Kreslil jsem křivky jejich těl a jejich ohavné tlamy. Ostatní návštěvníci se shlukli kolem mne a uznale mezi sebou šeptali. Tak to je můj talent, pomyslel jsem si. Vystaven na veřejnosti. Bez váhání jsem kreslil dál. Měl jsem dojem, že někdo zatleskal; jistý jsem si nebyl. Spatřil jsem asi osmiletého chlapce, jak se naklání dopředu

a pozoruje mě. Jednu z kreseb jsem podepsal, napsal jsem na ni datum, vytrhl ji z bloku a podal mu ji. Vyvalil na ni oči. Kolem to souhlasně zašumělo a několik lidí se potichu zasmálo.

Vyšel jsem na slunce a chodil po ulicích. V jednu chvíli jsem zahlédl v okně jedné z restaurací svůj obraz. Bez zájmu jsem pohlédl na svou tvář a uvědomil jsem si, že mám pejzy zastrčené za ušima. Pomalu jsem se otočil a kráčel dál. Zamířil jsem do jedné postranní uličky a kreslil tváře stařen na verandách dřevěných domků. Kreslil jsem starce, jejich vráscité kožené tváře, tváře rybářů, kteří důvěrně znali svět, tolik vzdálený ulici, kde jsem vyrostl. V ulici provincetownských rybářských rodin jsem kreslil lidi, které jsem v životě neviděl, ale s nimiž jsem cítil jakousi zvláštní spřízněnost. Všichni jsme žili na téže rtuťovité vodě a písku. Kreslil jsem jejich tváře a některé z kreseb jsem rozdál a byl jsem obdařen vděčnými úsměvy.

O něco později toho dne mě Jákob Kahn vyzvedl před galerií, kde jsme potkali toho muže, o němž hovořil jako o děvče. Pohlédl na moji tvář.

„Měl ses dobře?“ zeptal se potichu.

Ukázal jsem mu kresby. Prohlédl si je a pokýval hlavou.

„Měl,“ řekl.

„Stanu se umělcem,“ prohlásil jsem. „Bude ze mě velký umělec.“

„Ty už jsi umělcem dlouho, Ašere.“ Jeli jsme městem.

Časně ráno jednoho dne koncem srpna zastavil před domem nákladňák. Naložili jsme na korbu obrazy, namalované toho léta, zavřeli dveře a zamkli. Stáli jsme na verandě a dívali se, jak odjíždí.

„Je to opatrný řidič,“ poznamenal Jákob Kahn. „Už jsem si ho objednal několikrát.“ Nic jsem na to neřekl.

Když jsme si později zaplavali, posadil jsem se na okraj příboje a z vlhkého písku jsem vymodeloval svou tvář. Jákob Kahn mě přitom pozoroval.

„Je to moc dobré,“ řekl, když jsem byl hotov.

Znovu jsme si zaplavali, a když jsme vylezli z vody, z tváře zbyla hromádka mokrého písku. Hleděli jsme na ni a já se otočil na Jákoba Kahna.

„Ne,“ zavrtěl hlavou. „Už mě to nesklátí. Když se tomu budu poddával, tak se té osmdesátky nikdy nedožiju.“

Ale já svou tvář z písku viděl tu noc ve snu. Probudil jsem se, šel jsem k oknu a hleděl jsem na duny. Připadalo mi, jako by se ke mně z temné vody v dálce nesl tichý škodolibý smích.

Dva dny nato jsme jeli zpátky do New Yorku a mé léto plné vody a písku skončilo.

11 Kapitola jedenáctá

Když jsem začal chodit na ladovskou střední školu, ohlásil jsem se u tajemníka školy.

Byl to malý hubený muž s tmavým plnovousem a pleší. Na očích měl brýle bez obrouček a na hlavě tmavou jarmulku. Vzhledl ke mně od úhledně uklizeného stolu.

„Co si přeješ?“

„Já nechtěl chodit na francouzštinu.“

„A co má být?“

„Někdo mě na ni zapsal.“

„Vážně?“

„Já nechci chodit na francouzštinu. K čemu mi bude?“

Lehce si upravil brýle na úzkém nose. „Ašere Lve, ty budeš chodit ma francouzštinu. A budeš dostávat samé výborné. Rebe nás výslovně požádal, abychom zajistili, že budeš studovat francouzštinu.“

Zíral jsem na něho.

„Ještě něco?“

„Ne.“

„Tak na shledanou, Ašere Lve.“

Na Roš hašana jsem seděl v synagoze a modlil se. Modlitební šály a bílé košile zaplavovaly synagogu světlem; všude bylo bílé světlo, na židlích a na lavicích, u stupínku, kde kantor zpíval své modlitby, u schránky na Tóru, kde seděl rebe v tiché modlitbě, lehce vystupující proti stěně z tmavého dřeva. Povstali jsme a rebe zatroubil na šófar, jehož zvuky zaplnily synagogu. Vzduch se neviditelně chvěl, když zazněly dva ostré tóny zároveň a odrazily se v protějších rozích. Zadíval jsem se na stohy modliteb na stupínku před rebem. Někde mezi nimi byly modlitby za mou matku, za otce a Jákoba Kahna. Přál jsem si, aby Ribono šel olam naslouchal pozorněji modlitbám za mé rodiče než otcovým modlitbám za mě.

Na Jom kipur jsem plakal, když jsem si vzpomněl, jak otec plakal nad mučednickou smrtí deseti mudrců. Na Sukot jsem kráčel v procesí s lulavem, palmovou ratolestí, a etrogem, citrusovým plodem, které mi koupil strýček. Na svátek radosti z Tóry jsem tančil se svítkem Tóry – když jsem na kraji tisícového davu, který naší slavnosti jako obvykle přihlížel, spatřil Jákoba

Kahna. Vytáhl jsem ho do řady. Nesli jsme svitek spolu a tančili. Malou jarmulku mu posadily na hlavu tytéž ruce, které právě nemotorně svíraly Tóru. Nesli jsme ji ale spolu a tančili jsme.

Chodil jsem k němu jako dřív v neděli odpoledne. Maloval jsem a kreslil, a začal jsem trochu sochařit. Studoval jsem Gemaru. Studoval jsem chasidismus. Učil jsem se francouzštinu.

Vernisáž výstavy Jáкова Kahna proběhla jedno nedělní odpoledne koncem října. Byla to událost se smokingy, jídlem a pitím. Galerie byla plná. Sochy byly promyšleně rozestavěny po podlaze a podél stěn. Tvarem, linií a texturou, způsobem, jakým vymezovaly prostor uvnitř a kolem sebe, jasně a děsivě svědčily o silné a vizionářské estetice. Navždy změnil podstatu sochařství, podobně jako Picasso navždy změnil podstatu malířství.

Jedna ze soch představovala dvě hlavy hledící stejným směrem. Jedna byla hlava Jáкова Kahna a druhá moje. Byly to hlavy, které jsme vytvořili z vlhkého písku na okraji neodbytného příboje. Tyhle byly bronzové. Malý červený štítek na podstavci svědčil o tom, že sochu už někdo koupil.

Procházel jsem galerií a poslouchal. Měl jsem pocit, že je to inteligentní společnost. Hodně se mluvilo o Picassovi a kubismu a o Henrym Moorovi. Byla tam většina malířů, které jsem znal z jeho ateliéru. V jednu chvíli jsem zjistil, že stojím vedle Anny Schaefferové. Měla na sobě dlouhé šaty a celá zářila vzrušením.

„Je to ohromný úspěch,“ zvolala nevázaně. „Ani nevíš, co všechno jsem musela podstoupit, aby s výstavou souhlasil. S tebou takové potíže mít nebudu, Ašere, že ne? Dva takové jako on bych nezvládla. No jenom se podívej kolem. Je to nádherné.“

Otočila se, aby se s někým pozdravila, a já šel dál. U jedné stěny stál Jákob Kahn v tmavém obleku a tmavém motýlku, obklopen davem lidí. Vypadal škrobeně a očividně se cítil nesvůj. Jeho manželka stála vedle něho, usmívala se a potichu hovořila se ženou ověšenou diamanty, ale vypadala, že by si raději četla některou ze svých ruských nebo francouzských knih. Nějak se mi podařilo dostat se až k nim.

„Ašere,“ otočila se ke mně Táňa Kahnová. „Vypadáš dobře.“

„Blahopřeju,“ řekl jsem. „Je to krásná výstava.“

„Opravdu?“ zeptal se Jákob Kahn. „Vy myslíte, že není?“

„Přál bych si mít Picassovu troufalost a těmhle záležitostí se vyhýbat. Ničí mě to. Ještě několik takových akcí a osmdesátku můžu pustit z hlavy.“

„Dotáhneš to na devadesátku,“ utěšovala ho Táňa klidně.

„Kdybych tak uměl být stejně nad věcí jako ten Španěl. Jenomže já mám židovské srdce. Nechtěl bych ranit Annu.“

„Ty dvě hlavy se mi líbí.“

Pohlédl na mne.

„Moc.“

„Mně se taky líbí.“

„Kdo je koupil?“ Mlčky pokrčil rameny.

Vmísil jsem se do davu a najednou vedle mě stála Anna Schaefferová.

„Viděla jsem tě s Jákobem,“ řekla. „Ničí ho to hodně?“

„Prý ano.“

„Chudák. Dělá to jenom kvůli mně. Chtěl by těmahle věcma opovrhovat stejně jako Picasso. Já to vím. Já toho starocha znám.“

„Kdo koupil ty dvě hlavy?“

„Které?“

Řekl jsem jí, o kterou sochu jde. „A, už vím,“ pokývala hlavou. „Kdo je koupil?“

Odpověděla mi a já na ni vytřeštil oči. Pousmála se.

„Jsou mezi jeho sběrateli. Vlastní mnohé z jeho věcí. Ta socha je nádherná. Udělal ji, když se vrátil z letního domu.“ Pohlédla na mne. „Oblíbil si tě, Ašere.“

Mlčel jsem.

Když jsem pak odcházel z galerie, bylo tam ještě plno. Cestou domů v metru jsem myslel na sochu se dvěma hlavami a říkal jsem si, kam ji asi postaví. Do knihovny? Na zahradu? Do obývacího? Na co budou její oči hledět? Na květnaté závěsy? Na mramor? Na knihy v kožených vazbách? Byl to zvláštní pocit vědět, že má hlava bude zanedlouho v domě jedné z nejbohatších rodin v Americe.

Recenze na výstavu byly bez výjimky uznalé a pochvalné. V jedné novinách jsem se dočetl, že celá výstava byla vyprodána během vernisáže. Když jsem se příště viděl s Jákobem Kahnem, poblahopřál jsem mu. Tvářil se zarmouceně.

Týdny mýjely. Jezdil jsem dál k Jákobu Kahnovi. Pokoj, v němž jsem bydlel, byl najednou plný kreseb a plátén.

Jednou večer začátkem prosince za mnou přišel strýček. Zůstal stát ve dveřích a díval se, jak maluji z paměti paní Rackoverovou. Když matka odjela do Evropy, paní Rackoverová se přestěhovala ke své vdané dceři do Detroitu. Zemřela koncem listopadu na srdeční záchvat, který ji stihl na ulici v centru města,

když sháněla dárek pro dalšího vnuka. Stál ve dveřích dlouho a díval se, jak maluji. Potom si potichu odkašlal.

„Neruším?“

„Ne.“

„Je to dobrý obraz.“

„Děkuju.“

„Tak jsme si s Goldie povídali, Ašere. Podívej se na ten tvůj pokoj. Je malý a není tu pomalu k hnutí.“

„Mně se líbí.“

„Upravíme ti podkroví.“

Přestal jsem malovat a pohlédl jsem na něho.

„Je to celé patro. Nikdo ho neužívá. Upravíme ho a ty budeš mít víc místa.“

Přišli tesaři. Potom malíři pokojů. Za měsíc mě celá rodina – strýček, teta a jejich čtyři děti – pomohla přestěhovat nahoru. Když bylo po všem, strýček si prohlédl podkroví, zamyšleně si přehodil doutník v ústech a potom řekl: „Teď jsi opravdový malíř. Až někdo napíše životopis Ašera Lva, uveďte tam, že jeho první ateliér mu zařídil strýček. Tohle je ateliér a ne ty krcálky, kde jsi maloval doposud. Potrvá nejmíň pět let, než ho zaplníš.“

Namaloval jsem ho i s rodinou a obraz jsem jim daroval na Chanuku. Strýček ho nechal zarámovat a pověsil na zeď v obýváku. Byl to prý jeho „originál Lev“. Bez ustání hovořil o tom, kolik peněz bude jednoho dne stát.

Podkrovní místnost byla veliká, měla vysoký zkosený strop a vysoké okno s výhledem na starý javor. Hustou změť větví nebylo téměř vidět na ulici.

V té místnosti jsem pracoval a spal. Říkal jsem si, že ateliér zaplním dřív než za pět let.

O pololetních prázdninách jsme jeli s Jákobem Kahnem vlakem na Van Goghovu výstavu do Filadelfského muzea umění. Povídali jsme si o postimpresionistech, o skupině Nabis a o fauvistech. Mluvili jsme o Gauginovi, Matissovi a Vlaminckovi. Na zpáteční cestě nás zastihla sněhová bouře a do New Yorku jsme přijeli s dvouhodinovým zpožděním. Zavolał jsem strýčkovi z nádraží. Zvedl telefon a já slyšel, jak se mu chvěje hlas. Ulevilo se mu, že mě slyší, a byl mi vděčný, že mě napadlo hned zavolat.

Začátkem února poslal Jákob Kahn na odlití z bronzu jednu sádrovou sochu. Když se socha vrátila, viděl jsem, že jsme to my dva, jak tančíme s Tórou. Neviděl jsem, kdy ji dělal. Postavil ji v ateliéru do kouta. Jednoho dne jsem ji hledal, ale nikde nebyla.

„Táně se moc líbila,“ vysvětloval. „Vzal jsem ji domů.“

Jednou jsem se ho zeptal, jestli mají děti. Měli dceru, řekl. Zemřela na chřipku v Paříži, když jí byli čtyři roky.

Druhý týden v únoru přišel na ladovský farbrengen. Připomínali jsme si den, kdy rebeho otec odešel z tohoto světa. Synagogu zaplnily tisíce lidí. Muži seděli u stolů. Studenti stáli na lavicích podél stěn. Lavice stály také před schránkou na Tóru. Na těch seděli starší a čestní hosté. Zahlédl jsem mezi nimi dva židovské spisovatele. A spatřil jsem Jákoba Kalina, s rozložitými rameny a tmavým baretem zakrývajícím jeho bílé vlasy. Rebe seděl na polstrované židli u stolu, na němž stál mikrofon. Na sobě měl tmavý kaftan a obyčejný tmavý klobouk. Několik minut hovořil v jidiš o významu důkladného studia Tóry pro židovské děti. Používal přitom citáty z Gemary, Midraše a Zoharu. Obrovský zástup napjatě naslouchal jeho slovům, která se zřetelně linula z reproduktorů. Tatáž slova byla zároveň přenášena do všech ladovských komunit po celém světě – do Anglie, Francie, Německa, Itálie, Švýcarska, Holandska, Dánska, Norska, Švédska, Rakouska, Izraele, Jižní Ameriky, Severní Afriky, Austrálie, Kanady, Mexika a možná i jinam. Napadlo mě, jestli rebemu právě naslouchají moji rodiče. Znenadání mě přepadl hřejivý pocit při pomýšlení, že mu v tu chvíli možná nasloucháme všichni tři.

Když rebe domluvil, někdo začal zpívat rytmickou píseň. Do výše se vznesly papírové pohárky s vodkou, které měl rebe požehnat pokývnutím hlavy předtím, než je jejich majitelé vypili. Potom zpěv ustal a rebe opět promluvil – o tom, jak důležitá je posvátnost židovské rodiny. Opět se rozezněl zpěv. Podíval jsem se na lavice za rebem, ale Jákob Kahn už tam neseseděl. Za okamžik mě kdosi zatahal na rukáv.

„Pojď se mnou ven, Ašere,“ uslyšel jsem Jákoba Kahna.

Pomalu jsem ho následoval, když se prodíral hustým zástupem.

Chladný a ostrý vzduch na ulici věštil sních. Stáli jsme na chodníku stranou davu u dveří. Na kraji silnice parkovaly dva policejní vozy a před budovou na chodníku stáli čtyři policisté.

„Před patnácti lety tady nic nebylo,“ řekl Jákob Kahn a prohlížel si synagogu a budovu ústředí hned vedle. „Tenhle dům tady stál. Myslím, že patřil nějakému lékaři nebo zubaři. Ale jinak nic.“ Ukázal směrem k davu. „Náš rebe je dobrý člověk.“ Otočil se ke mně. „Jedu na měsíc do Evropy. Zavolali mi před dvěma

dny a řekl jsem si, že ti to povím raději dnes než po telefonu. Odjíždím zítra večer.“

Zachvěl jsem se ve větru.

„V Curychu se chystají uspořádat retrospektivní výstavu jednomu příteli. Chtějí, abych jim pomohl. To mi zabere asi tak týden. Potom se chystám do Itálie. Chtěl bych si tam prohlédnout nějaký mramor.“

Mlčel jsem.

„Bude to jenom na měsíc. Svět se ti nezboří jenom proto, že Jákob Kahn odjede na výlet. Můžeš chodit do ateliéru, kdykoli se ti zachce. Je tam kus dřeva, které můžeš použít.“

Nic jsem na to neřekl.

„Nemám rád dlouhá loučení. Sbohem, Ašere.“ Potřásl mi rukou a rychle odcházel pod zimními stromy.

Dovnitř už jsem se nevrátil. Šel jsem domů a lehnul jsem si do postele.

Následující neděli odpoledne jsem jel metrem do jeho ateliéru. Ticho v prostorné místnosti mi ale připadalo nesnesitelné. Asi za hodinu jsem zamkl a jel domů.

Do jeho ateliéru jsem se už nevrátil. Místo toho jsem pracoval v mém podkroví. Maloval jsem ho, jak plave v oceánu, jak modeluje z písku, jak se prochází se svou ženou. Maloval jsem nás dva, jak malujeme na okraji dun. Maloval jsem ho, jak maluje na velké plátno svlečený do půl těla. Místnost zanedlouho vypadala, že je plná kreseb a pláten. Kdepak, za pět let už bude dávno plná.

Vrátil se v březnu, měsíc poté, co odjel. Zavolal mi. Byla to hezká cesta. Itálie byla úžasná. V Itálii je vždycky krásně. Zvlášť ve Florencii.

„Setkal jsem se v Curychu s tvými rodiči. Jsou v pořádku a moc tě pozdravují. Zřejmě víš, že přijedou na Pesach. Přijdeš v neděli?“

„Přijdu.“

„Budeš se jednou muset do Florencie podívat, Ašere. Znáám tam lidi, ke kterým tě pošlu. To město je dar.“

V neděli jsem se k němu vypravil. Vypadal dobře a překypoval dobrou náladou. „Takový jsem vždycky, když se vrátím z Itálie. To je tím mramorem.“ Pracovali jsme spolu a zanedlouho to vypadalo, jako by vůbec nebyl pryč.

Rodiče se vrátili lodí poslední březnový den. Ubytovali se ve strýčkově domě v pokoji, kde jsem bydlel, než jsem se přestěhoval do podkroví. Otec vypadal dobře. Trochu přibral a už skoro nekulhal. Když jsem se na něho celé ty týdny díval, často jsem si říkal, jestli budu ve čtyřiceti také šedivý. Zdálo se ale, že opět nabral sílu, a bylo zřejmé, že matku skutečně potřeboval.

Moc jsme toho spolu nenamluvili. V mé přítomnosti byl nesvůj. Mezi námi se teď vypínala vysoká zeď nejistoty a zaujatosti.

Strýček se pokusil tu zeď narušit hned ten večer, kdy se rodiče vrátili. Zavedl otce do podkroví. Seděl jsem právě u stolu a četl jsem si.

Zůstali stát ve dveřích a prohlíželi si hromady kreseb a pláten.

„Budu mu muset koupit dům,“ řekl strýček. Mluvil v jidiš a žvýkal přitom doutník. „No jen se podívej, jak to podkroví dokáže zaplnit.“

Otci potemněl obličej. V očích se mu zračil hněv. „Ty ho v tom ještě podporuješ.“ Mluvil, jako bych tam nebyl.

„Dělám to, co je podle mého názoru správné.“

„A ještě mu dáváš peníze. Já se tě neprosil, abys mu dával peníze.“

„Copak chceš, aby tvůj syn kradl, Arje?“

Otec na něho pohlédl. Viděl jsem, jak pod šedivějícími vousy zatnul zuby.

„Poslyš, Arje, dej si od svého bratra říct. Proč se nechceš usmířit se svým synem?“ Otec na to nic neřekl.

„Je to dobrý chlapec. Nemůže si pomoci s tím, co dělá.“

„Jenom zvířata si nemůžou pomoci.“

„Arje –“

Otec se otočil a odešel ven.

Nastalo tíživé ticho. Strýček vzdychl a zavrtěl hlavou. „Tvůj otec je hrozně paličatý. Být takhle paličatý je slabost i síla.“

Někdy během prostředních dnů svátku Pesach jsme šli s matkou po ulici nedaleko našeho domu. Vypadala mladě a moc jí to slušelo. Oči měla ale smutné.

„Jákoab Kahn nám v Curychu pověděl, že jste spolu prožili hezké léto.“

„Ano.“

„Podařilo se mu rozčilit tatínka.“ Mlčel jsem. Kráčeli jsme pod stromy.

„S tatínkem se o tobě vůbec nedá mluvit. Je to úplně nemožné.“ Podívala se na mě a v očích se jí zaleskly slzy. „Je to hrozné ocitnout se mezi manželem a synem.“

Nevěděl jsem, co jí mám na to říct. Zanedlouho jsme došli k našemu domu. Zastavili jsme se a hleděli jsme do okna obývacího. Žaluzie byly vytažené. Ve skle se odrážely okolní domy a ulice.

„Uvažujeme o tom, že ten byt pustíme,“ řekla matka. „Nevíme, jak dlouho budeme v Evropě. Nemá význam, abychom ho dál drželi.“

Otočili jsme se a zamířili jsme zpátky ke strýčkovu domu.

„Pojed' s námi do Evropy, Ašere.“

„Nechci.“

„Stýská se nám po tobě. Mně se po tobě stýská. Ve Vídni jsou výborné umělecké školy.“

„Ne.“

„Ašere –“

„On mi to bude chtít vzít. Ne.“

Dívala se na mě.

„Ne,“ opakoval jsem. „Ne.“

„Dobrá, Ašere.“

„Jsem míň než zvíře. Jsem –“

„Ašere, prosím tě.“

„Nenechám si to vzít.“

„No tak dobře. Uklidni se. Dobře.“

Vzala mě za ruku. Její štíhlé prsty byly studené a silné. Kráčeli jsme spolu pod mladými jarními stromy.

Strýček je přemlouval, aby se bytu nevzdávali. Copak rebe řekl otci, že bude v Evropě působit věčně? Ne, nic takového rebe neřekl. V tom případě by si ten byt měli podržet. Je jim známo, jak těžké je dnes získat byt s regulovaným nájemným?

Vypluli do Evropy v třetím dubnovém týdnu a já se vrátil k Jákobu Kahnovi.

„Ano,“ přikývl Jákob Kahn, když jsem mu pověděl o návštěvě svých rodičů. „Obávám se, že jsem si tvého otce znepřátelil.“

„Proč mě nenávidíš? Já tomu nerozumím.“

„On si myslí, že mrháš svým životem. Je přesvědčen, že jsi ho zradil. Člověk, jako je tvůj otec, nese s nelibostí, když jeho syn maluje nahé ženy a ty další věci. Podle něho je to přinejlepším

lehkomyšlnost a přinejhorším znesvěcení. Ty a tvůj otec jste dva úplně odlišní lidé. S tím se nedá nic dělat, Ašere.“

„Rebe se nezlobí. Proč se nezlobí rebe?“

„Rebe je velice moudrý člověk. A kromě toho je úplně jiný než tvůj otec.“

„Já to nechápu.“

„Ani se o to nesnaž. Staň se velkým umělcem. Jenom tak ospravedlníš všechno, co děláš ostatním.“

Maloval jsem, studoval a přemýšlel o svých rodičích. Neustále mě pronásledovala slova Jákoba Kahna: „Jenom tak ospravedlníš všechno, co děláš ostatním.“ Nechápal jsem, co tím myslel. Měl jsem pocit, že se nemám za co omlouvat. Nikomu jsem úmyslně neublížil. Za co jsem se musel omlouvat? Nechtěl jsem malovat proto, abych něco ospravedlňoval; chtěl jsem malovat prostě proto, že jsem chtěl malovat. Chtěl jsem malovat stejně, jako můj otec chtěl cestovat a pracovat pro rebeho. Otec pracoval pro Tóru. Já jsem pracoval – pro co? Jak to jenom vysvětlit? Pro krásu? Ne.

Mnohé z mých obrazů nebyly krásné. Tak pro co? Pro pravdu, kterou jsem nedokázal vyjádřit slovy. Pro pravdu, kterou jsem dokázal vyjádřit jenom pomocí barvy, čáry, textury a tvaru.

A tak jsem maloval a studoval a znovu jsem začal vídat svého hrozivého mytického předka. Viděl jsem i jiné věci: prezervativ na provincetownské pláži, nahé ženy, které jsem kreslil a maloval, dívky čekající v postranních uličkách na Manhattanu, jisté knihy v knihkupectvích, časopisy na stáncích. Maloval jsem v záchvatu nezměrné a neklidné energie; a mé výtvořiny pomalu zaplňovaly podkroví. Jednoho červnového dne jsem postavil hotový, ještě mokřý obraz vedle podkrovního okna. Podíval jsem se ven, ale ulici nebylo přes husté nové listí vidět.

To léto jsem strávil s Jákobem a Táňou Kahnovými v Provincetownu. Bylo to klidné a krásné léto. Setkal jsem se s několika jeho přáteli z uměleckých kruhů. Povídali si často dlouho do noci. Já jsem seděl a poslouchal.

Byla to překrásná léta. Během těch dvou letních pobytů přepadla Jákoba Kahna jeho nemoc jenom jednou, a to ještě krátce.

Rodiče se vrátili do Ameriky na prázdniny po posledním létě v Provincetownu. Matka mě začala přemlouvat, abych přijel příští léto do Vídně. Já měl ale strach, aby se léto ve Vídni neprotáhlo na jeden nebo dva roky v Evropě. U tety, strýčka a houfu jejich

hlučných dětí se mi začalo líbit. Nechtěl jsem žít s mým otcem. Odmítl jsem.

Byly to smutné prázdniny. Teta se strýčkem na mě naléhali stejně jako matka, abych jel do Vídně. Otec se tvářil rezervovaně, jako by mu vůbec nezáleželo na tom, jestli pojedu nebo ne. Jákob Kahn jezdil po celé zemi a účastnil se kampaně za Johna Kennedyho. Hitler ho přiměl k zájmu o politiku, řekl mi, když byl Kennedy nominován. Chystal se zorganizovat skupinu umělců z celé země, kteří Kennedyho podporovali. „Na pětasedmdesátiletého člověka lidé spíš dají,“ řekl. „Budou si myslet, že jsem moudrý.“ Během volební kampaně jsem ho neviděl.

Jejich prosbám jsem podlehl. Rozhodl jsem se, že do Vídně pojedu.

„Udělals dobře,“ řekl Jákob Kahn, když jsem ho zase viděl po volbách. „Proč?“

„Jsou to tví rodiče. Měl bys být se svými rodiči.“

„Proč?“

Ostře na mě pohlédl. „Tobě se nechce jet?“

„Ne.“

„Tak proč jsi souhlasil?“

„Všichni do mě hučeli.“

„Hučeli do tebe už dřív, Ašere.“

„Škoda že jste u toho nebyl.“

„Nauč se stát na vlastních nohou, Ašere. I když se dožiju osmdesátky, nebudu tady věčně.“

„Já s tátou nechci žít.“

„Tak řekni, že sis to rozmyslel.“

„Ne.“

„Tak něco dělej. Ploužíš se mi tady jako tělo bez duše. Tos mohl zůstat ve svém podkroví. Tady se bezcílně nehlobá, ale přemýšlí a pracuje.“

„Budu hloubat při hodinách algebry. Hlobá se tam stejně dobře jako kdekoliv jinde. Možná budu hloubat i při fyzice.“

„Začínáš mít velice zvláštní smysl pro humor, Ašere.“

Jednou v prosinci mi řekl: „Myslím, že z Johna Kennedyho bude skvělý prezident. Líbí se mi, jakými lidmi se obklopuje.“

Mně ale politika nic neříkala a Kennedy ani jeho lidi mě moc nezajímali. Pokrčil jsem rameny a maloval jsem dál.

Jednou odpoledne stál za mnou a díval se, jak maluju. Dlouho nic neříkal. Nakonec se mě zeptal: „Co to děláš, Ašere?“

Vysvětlil jsem mu to. Pohlédl na mě. Potom se podíval na plátno.

„Ano,“ pronesl šeptem. „Rozumím.“

Odešel ke své práci. Zbytek odpoledne jsem ho ale občas zahlédl, jak mě pozoruje s nezvyklým, zaraženým výrazem na tváři.

Zimní týdny se vlekly, jako by byly z olova. Přál jsem si, aby vůbec neubývaly. Měl jsem hrůzu z nadcházejícího léta.

Na první den Pesachu byl ve vzduchu ještě cítit chlad. Všechny dny mezi svátky jsem strávil v galeriích a muzeích. Jednou mě Jákob Kahn doprovodil do Muzea moderního umění a já objevil na dvou z Picassových obrazů něco, čeho jsem si ještě nikdy nevšiml. Pověděl jsem o tom Jákobu Kahnovi. Hleděl na obrazy, nepatrně pokýval hlavou a opět na mě vrhl ten zaražený pohled.

Brzy odpoledne jednoho květnového dne jsem jel metrem do jednoho židovského muzea na Manhattanu. Byly tam koruny, ukazovátka na čtení a pláštíky na Tóru, krabičky na koření, iluminované rukopisy. Některé z nich byly pěkné kousky. Ale nebylo tam žádné umění. Bylo to samé chladné řemeslo. Měl jsem nejasný pocit, jako bych byl podveden.

Poslední červnové úterý mě strýček zavezl na letiště Idlewild, kde mě posadil do letadla do Vídně.

V letadle se mi udělalo špatně. Bylo mi špatně při mezipřistání v Londýně i během letu z Londýna do Vídně. Ve Vídni jsem ležel na neznámé posteli v neznámém pokoji a skrz tmavou mlhu jsem rozeznával matčin obličej. Někde na okraji mlhy jsem cítil otcův hněv. Slyšel jsem cizí hlasy hovořící jazyky, kterým jsem nerozuměl. Slyšel jsem jidiš, francouzštinu a něco, co znělo jako ruština. Otrava jídlem, prohlásil někdo. Virus, pravil druhý. Nervový šok, mínil další. Slyšel jsem otcův křik. Seděl jsem u otevřeného okna, odkud bylo vidět přes tmavou řeku na staré domy se štíty. Pršelo. Déšť padal dovnitř, až se na dřevěné podlaze dělaly louže. Viděl jsem Judela Krinského. Kde se vzal Judel Krinský ve Vídni? Dobrý den, rebe Judeli Krinský. Vídeň je město valčíků a kaváren. Judel Krinský šeptal. Vídeň nenávidí Židy. Pršelo na řeku a staré domy. V dešti jsem viděl písek a nekonečný oceán. Viděl jsem písečné převisy, bílé slunce, domy s šindelovými střechami. Někdo mě chytil za paži. Slyšel jsem

matku a otce. Vypukla hádka. Kroužila jedovatě kolem mě. Cítil jsem její zuřivost a nenávist. Nějaký muž s plnovousem mě ohleduplně zavedl do stříbrného ptáka a seděl vedle mě v oblacích.

Strýček mi přijel na letiště naproti a odvezl mě domů. Končil třetí červencový týden. Tři dny jsem ležel v posteli a potom jsem se začal potulovat po domě. Namaloval jsem obraz tmavé řeky v dešti.

V druhém srpnovém týdnu mě strýček posadil do autobusu do Provincetownu. Jákob Kahn na mě čekal na nádraží. Byl dohněda opálený a jeho vlasy a mroží knír na jasném slunci zářily.

„Vídeňské ovzduší ti nesvědčilo, Ašere,“ řekl vlídně. „Vítám tě.“

Jel jsem s ním domů. Malovali jsme, plavali a brodili se příbojem. Dívali jsme se na Hopperovo slunce na domech podél dun.

Táňa Kahnová mi ukázala sošku, kterou udělal v červenci. Nechal si ji odlít z bronzu u jednoho litce nedaleko Wellfleetu. Byl jsem to já v kratásech, tričku, sandálech a rybářské čapce. Pejzy mi strčil za uši.

„Scházal jsi mu,“ řekla mi Táňa.

Tajemník školy si mě zavolal do své kanceláře. „Půjdeš studovat na vysokou školu, Ašere Lve?“

„Ano.“

„Na kterou?“

„Na Brooklyn College.“

Upravil si brýle bez obrouček na hubeném nose a podíval se na mě.

„Tvoji rodiče o tom vědí?“

„Ano.“

„Souhlasí s tím?“

„Matka s tím souhlasí. Chce, abych šel studovat na vysokou.“

Na otce se nezeptal. Místo toho řekl: „Co chceš studovat?“

„Ještě nevím.“

„Ať budeš studovat cokoli, zapíšeš si také ruštinu.“

Pohlédl jsem na něho.

„Ruský jazyk.“

„Ne,“ řekl jsem.

„Rebe si výslovně přeje –“

„Ne.“

„Nebud' sprostý, Ašere Lve.“

„Ne,“ opakoval jsem. „Ne.“

Upřeně mě pozoroval skrze brýle bez obrouček. „Tak dobrá. Bud' zdrav, Ašere Lve.“

Na stromech na ulici visely suché listy. Zachvěl jsem se v listopadovém větru.

Pozval si mě k sobě rav Mendel Dorochoff. Jednou pozdě večer jsem vyšel po schodech budovy ústředí a zamířil chodbou do čekárny. V místnosti nebyl nikdo kromě hubeného a vousatého rava Dorochoffa, sedícího u stolu.

„Posad' se, Ašere Lve,“ vyzval mě. Posadil jsem se na židli, kterou mi nabízel. „Tvoji rodiče jsou v pořádku?“

„Matce se daří dobře.“

Podíval se na mě od stolu. Po chvilce řekl: „Ašere Lve, půjdeš studovat na vysokou školu?“

„Ano.“

„Budeš i pak chodit do ješivy?“

„Ano.“

„Ašere Lve, usoudili jsme, že by pomohlo, kdybys na vysoké škole studoval ruský jazyk.“

„Mě ruský jazyk nezajímá. Nevím, proč bych ho měl studovat.“

„Ašere Lve, nezapomeň, s kým hovoříš.“

„Nechte mě na pokoji.“

„Ašere –“

„Nechte mě. Jeden stačí. Dejte mi pokoj. Prosím vás.“

„Já hovořím za rebeho, Ašere Lve.“

Dlouho nic neříkal. Potom mě propustil náhlým pohybem ruky.

Na ulici ležel sníh. Vál nepříjemný vítr.

Chtěl mě vidět rebe. Vyšel jsem po schodech na roztřesených nohou a vstoupil jsem do čekárny. Rav Mendel Dorochoff mě zavedl do rebeho pracovny a zase se vrátil. Zavřel za sebou těžké dřevěné dveře.

Rebe seděl u stolu. Hleděl na mě přes celou místnost. Vypadal, jako by byl oděný světlem.

„Ašere Lve,“ slyšel jsem, jak říká potichu. „Pojd' sem. Pojd' ke mně.“

Přistoupil jsem blíž. Na tváři jsem cítil jeho pohled. „Vypadáš unaveně, můj Ašere. Posad' se vedle mne. Tady.“ Posadil jsem se

na židli po straně stolu. Zamyšleně mě pozoroval. „Jak se cítíš, Ašere?“

„Dobře, rebe.“

„Vyrostl jsi. I vousy ti narostly. Ale jsi hubený. Jsi moc hubený. Jákob Kahn mi říkal, že pracuješ velice pilně.“ Mlčel jsem. „Je dobrý učitel?“

„Ano.“

„Je to dobrý člověk. Nedodržuje příkázání. Ale je to dobrý člověk.“

Nic jsem na to neřekl.

„Tvoji rodiče jsou prý v pořádku.“

„Ano.“

„Dopisy od tvé matky – jsou často smutné.“ Mlčel jsem.

„Ašere, Ašere,“ zašeptal rebe. „Tenhle svět k tobě není vlídný.“

Seděl jsem bez hnutí. Pomalu zavrtěl hlavou.

„Všechno je v rukou nebes, kromě strachu z nebes, „, pravil. „Co ti mám říci, můj Ašere? Já nevím, co má pro nás Pán světa přichystáno. Určité věci jsou předem dané a je na člověku, aby přinesl do tohoto světa dobro. Pán světa nás nechává nahlédnout, jenom nahlédnout. Na nás je, abychom otevřeli oči dokořán.“

Mlčel jsem.

„Ašere Lve. Můj Ašere Lve. Jákob Kahn říkal, že máš obrovské nadání. Zanedlouho prý budeš připraven ukazovat se světu. Jeho slova jsou pro mne nahlédnutím, zábleskem. Říkám si, že z Ašera Lva bude velký umělec. Bude cestovat po celém světě, aby hledal myšlenky a lidi. Velcí umělci bývají doma na celém světě. Ty už jsi začal cestovat. A mě napadá, že v Evropě jsou slavná muzea. Velká muzea jsou i v Rusku. Znáš leningradskou Ermitáž a muzeum v Moskvě. Rusko je země plná umění a ty si budeš jednoho dne přát tam jet. Pro mne to je jen nahlédnutí, můj Ašere. Povím ti, co mi jednou řekl můj otec, ať odpočívá v pokoji. Semena se musí zasít všude. Jenom některá z nich však ponesou úrodu. Kdyby jich nebylo zaseto mnoho, těch několik málo by úrodu nepřineslo. Rozumíš mi, můj Ašere?“

Pomalu jsem přikývl.

„Ano,“ řekl. „Jsem si jist, že mi rozumíš. Přeji ti dlouhý a zdravý život, synu můj. Dávám ti požehnání, abys dosáhl velikosti ve světě umění a ve světě tvého lidu.“

Šel jsem zpátky do strýčkova domu ledem a sněhem lednových ulic.

To jaro jsem letěl s Jákobem Kahnem do Chicaga na Brancusiho výstavu v Uměleckém institutu. V létě jsem jel s Jákobem a Táňou Rahnovými do Provincetownu, kde jsem žil ve svém světě vody a písku. Na podzim jsem začal chodit na vysokou školu. Zapsal jsem si ruštinu.

Maloval jsem. Chodil jsem na vysokou a studoval ruštinu. V ješivě jsem studoval Gemaru a chasidismus. Jezdil jsem do galerií na Manhattanu a byl svědkem počátků výsměšného umění, které se mi nelíbilo. Jákob Kahn ho označoval za nihilismus. Hnusilo se mu. Považoval je za svévolné ničení estetických hodnot. Za to může Duchamp, prohlásil trpce. Začal jsem chápat, co to znamená být revolucionářem v umění a po letech se naopak stát terčem nové revoluce. „Někdy si myslím, že není moudré dožít se příliš vysokého věku,“ řekl mi jednoho větrného odpoledne, když jsme šli po Madison Avenue. „Ale pokud vím, v téhle záležitosti nemáme na vybranou.“

Zavedl mě do galerie Anny Schaefferové. Seděla u stolu, a když nás spatřila, mile se usmála.

„Můj mladý génius a nemožný dědek,“ řekla na uvítanou a podala mi ruku. Jákob Kahn ji políbil na tvář. Na stěnách visely obrazy. Tvary a tlumené barvy mě zaujaly.

„Je to vynikající malíř,“ sdělila mi Anna Schaefferová. „Z Vídně. Hrozně rád maluje židle. Taky jeden z mých nemožných dědků. Běž si je prohlédnout.“

Chodil jsem po galerii. Anna Schaefferová a Jákob Kahn si potichu povídali. Vrátil jsem se k nim.

„Je vážně dobrý,“ řekl jsem.

„To je,“ přikývla Anna Schaefferová. „A dobře se prodává.“

„Znal jsem ho v Paříži,“ řekl Jákob Kahn. „Taky se tam dobře prodával.“

„Tady budou na jaře viset tvé obrazy,“ oznámila mi Anna Schaefferová a ukázala na stěny.

Zíral jsem na ni a cítil jsem, jak ve mně hrklo.

„Byla bych to udělala už letos,“ řekla. „Ale tenhle mužský mi to nedovolil.“

„Letos je to ještě pořád chlapec,“ řekl Jákob Kahn. „Chlapec by neměl spěchat, aby odhalil svou duši.“

„Myslím, že budeš nejmladším umělcem, kterému se poštěstí mít samostatnou výstavu v galerii na Madison Avenue,“ řekla Anna Schaefferová. „Budu tě uvádět jako ‚Ašera Lva,“

Brooklynského génia'.“ Potichu se zasmála. „Podívej, jak se tváří, Jákohe.“

„Já se dívám. Ten výraz bych chtěl vtisknout soše. Ale náhodou u sebe nemám kvádr mramoru.“

Bylo větrno, když jsme pak šli spolu po ulici.

„Tak co? Máš radost?“ zeptal se mě Jakob Kahn.

Přikývl jsem. Nevěděl jsem, co na to říci.

„Raduj se,“ řekl. „Bud' šťastný. Tohle jsou dobrá léta. Bud' šťastný, Ašere Lve. Časem pochopíš, jak dobrá tahle léta opravdu byla.“

Strýček a teta měli radost, když jsem jim novinu pověděl. Judel Krinsky měl radost. „Ty barvy, s kterými maluješ, jsi koupil tady, vid'? Mám z tebe radost, Ašere Lve.“

Napsal jsem matce. Odepsala mi, že má velikou radost. Ano, tatínkovi o tom pověděla. Zřejmě se oba vrátí z Evropy někdy v létě, psala. Brzy bude se svou prací hotov. Mohl bych o tom říci tetě a strýčkovi a poprosit je, jestli by to nevyfídili nájemníkům v našem bytě?

Ten rok jsem prožil v horečnatém očekávání. Zima byla nebývale mírná. Jakob Kahn přišel jednou ke mně a z pláten naskládaných u stěn vybral obrazy na výstavu.

„Tvému strýčkovi potrvá přinejmenším pět let, než seškrábe barvu z podlahy a ze stěn,“ řekl. „Naučil ses ode mne všechny mé nešvary.“ Podíval se na mě. „Ano, tyhle dva akty vystavíme, Ašere. Jsou důležité pro tvůj vývoj. To není žádná hra. Bud' se uveď v pravdě, nebo se neuveď vůbec.“

Jednou odpoledne, když jsem byl ve škole, přijel nákladník a vybrané obrazy odvezl.

Týdny mýjely. Jednoho dubnového odpoledne jsem šel do galerie Anny Schaefferové a díval se, jak instalují mé obrazy. Nelíbilo se mi, jak jsou některé z nich pověšené.

„Malíři by měli obrazy malovat, a ne je věšet,“ řekla Anna Schaefferová. „Tvoji kolegové zničili rám a zanedlouho zničí i zed'. Běž pryč, Ašere Lve. Běž domů a maluj. Já věšela obrazy dřív, než jsi byl na světě.“

Procházel jsem se po Manhattanu. Řekla ,tvoji kolegové'. Chodil jsem po ulicích a vychutnával jsem zlaté slunce, zaplavující město.

Dodnes nevím, co všechno příprava výstavy obnášela. Anna Schaefferová rozeslala oznámení, osobně se spojila s několika

svými sběrateli a připravila katalog. Týden před zahájením výstavy jsem se dověděl, že přišla dost drahá.

„Kdo to zaplatí?“ zeptal jsem se Jáko Kahna. „Ty.“

Zíral jsem na něho.

„Vezme na to peníze z prodeje. Má tě moc ráda. Je to obchodnice.“

„A bere si procenta z každého prodaného obrazu?“

„Třicet procent. No nedívej se tak na mě. Co má asi tak na mysli, když říká, že z tvého díla zbohatne? Zbohatla na mém. Ale máme štěstí. Některé galerie berou čtyřicet i padesát procent.“

„Co když se nebudu prodávat?“

Neprodělala, ale ani neměla zisk. Vernisáž byla docela úspěšná. Přišli někteří z jejích sběratelů. Objevili se tam někteří moji spolužáci. Přišlo i pár kritiků. Přišel Judel Krinsky. Přišel rav Mendel Dorochoff, podíval se a zase odešel. Byl tam strýček s tetou. Každou chvíli tam vešel někdo zvenku. Byl teplý den začátkem května a ulice byly plné lidí. Podávalo se tam pití a jídlo, které nebylo košer. Obchoduje s uměním a ne s košer jídlem, řekla Anna Schaefferová. Tohle nebyla oslava bar micva, ale umělecká výstava. Nic jsem tam nejedl.

Nejsilnější vzpomínkou, kterou si z té výstavy pamatuji a kterou ještě umocnily další dvě výstavy, které mi uspořádala před mým odjezdem do Evropy, je vzpomínka na to, jak stojím v galerii a vidím tváře mého světa na zdech – obrazy známých a mé ulice, obrazy mé matky a mě na procházce, obrazy Judela Krinského a paní Rackoverové, obrazy postarších dam na lavičkách – celý můj život byl shrnutý na stěnách galerie. A pak, když výstava skončila, a já viděl některá prázdná místa: Judel Krinský byl pryč; paní Rackoverová byla pryč; matka a já jsme byli pryč; některé z dam na lavičkách byly pryč.

„Nejsme bohatí,“ oznámila mi Anna Schaefferová, když byla se vším hotová a stěny byly holé. „Ale nejsme ani chudí. Kritici byli laskaví.“

Kritici, kteří o mně psali, upozorňovali na mé výjimečné mládí a jejich kritiky byly příznivé až na jednoho, který tvrdil, že jsem podvodník. Mé obrazy byly podle něho banální, sentimentální a „měly až nebezpečně mnoho společného s picassovskými tvary“. Jáko Kahnovi se ta věta líbila. Ještě týdně potom ji často citoval. „Anno, vědělas, že obrazy našeho génia mají až nebezpečně mnoho společného s picassovskými tvary?“ Anně Schaefferové to k smíchu nebylo.

Napsal jsem o výstavě matce. Odepsala mi, že má obrovskou radost. V létě se nevrátí, psala. Tatínek má ještě spoustu práce. Poprosila mě, jestli bych nezavolal našim nájemníkům a nevyřídil jim, že se ještě nebudou muset stěhovat. Léto jsem strávil v Provincetownu s Jákobem a Táňou Kahnovými.

Jákob Kahn byl právě v Paříži na retrospektivní výstavě jednoho starého přítele, jehož znal z Berlína, když byl spáchán atentát na Kennedyho. Vrátil se do Ameriky pár dní po pohřbu, zamkl se v ateliéru a maloval. Viděl jsem obraz, když byl hotový. Vyzařovala z něj jeho bolest.

V těch dnech smutku mi jednou řekl: „Čeká nás další období temného středověku. Pamatuji se na Německo. Kam mám ale utéct teď? Myslím, že se mi ani nechce dožít osmdesáti let.“ Táňa Kahnová mi později zavolala, že prý mu není dobře. Ano, už to na něho zase přišlo. Ne, nemá tušení, jak dlouho to potrvá.

Trvalo to bezmála týden. Když jsem ho viděl znovu, nemluvil o tom.

Druhou výstavu jsem měl na jaře. Kritiky byly pochvalné až na našeho přítele picassovských tvarů, který měl tentokrát další připomínky.

„Ještě jsme nezbohatli,“ oznámila mi Anna Schaefferová. „Ale začíná to vypadat nadějně.“

„Ty jsi nenasytná baba,“ řekl Jákob Kahn.

„Nenasytná bohatá baba,“ doplnila ho Anna Schaefferová.

V červenci jsem odjel s Jákobem a Táňou Kahnovými do Provincetownu. Rodiče se vrátili z Evropy v polovině srpna. Otec byl se svou prací hotov. Dostal kancelář vedle rava Mendela Dorochoffa v prvním patře budovy ladovského ústředí.

Rodiče se nastěhovali zpátky do našeho bytu, a když jsem přijel z Provincetownu, vrátil jsem se do svého starého pokoje. Nemohl jsem tam malovat. Byl příliš malý. Konala se krátká rodinná porada s tetou a strýčkem a mými rodiči. Otcův návrh všechno vyřešil. Bydlel jsem s rodiči a maloval u strýčka.

12 *Kapitola dvanáctá*

Žili beze mě řadu let. Ted' spolu hovořili jazykem společné zkušenosti, v níž jsem neexistoval. Občas přešli do jakéhosi těsnopisu důvěrných znamení a narážek, jimiž se dorozumívají lidé, kteří spolu strávili dlouhou dobu. Pousmáli se nad vlakovým spojením mezi Vídní a Curychem, žasli nad tím, jak je Švýcarsko čisté, ohrnovali nos nad dopravou v Paříži. Ozýval se tichý smích nad příhodami s kamny na uhlí, tekoucími střechami a okny, drnčícími pod náporu větru. „Jak víš o tom oknu?“ zeptala se jednou matka otce užasle. „Tys u něho na mě nečekal. To já tam stála a čekala na tebe.“

„Já o tom oknu vím, Rivko,“ odpověděl jí otec. „Domovník říkal, že drnčí už od časů Napoleonových. Prý to bylo proti francouzské okno.“ Načež se rozesmáli.

Bylo zvláštní slyšet, jak se smějí odvěkému matčinu zvyku čekat u oken. Vyzařovala z nich uvolněnost, důvěra a společně sdílené důvěrnosti. Měl jsem často pocit, že jsou spolu stejně jako v době, kdy jsem ještě nebyl na světě.

Otci bylo tehdy asi pětadvacet. Jeho šedivé vlasy, jasné tmavé oči a rozložitá ramena v sobě skrývaly energii a důstojnost. Už nebylo ani znát, že kulhá. Z jeho chůze vyzařoval úspěch, jehož v Evropě dosáhl. Když jsem pozoroval lidi, kteří za ním v synagoze chodili, a způsob, jak s ním hovořili, bylo mi jasné, že o jeho úspěchu ví celá naše komunita.

Matka už nebyla tak pohublá. Nikdy by mě nenapadlo, že se dokáže spravit. Měla plnější postavu, a přestože v obličeji byla pohublá pořád a lící kosti měla stále vystouplé, na jejích prstech bylo znát, že už zdaleka nejsou samá kost a kůže jako kdysi. Její oči zářily; byla celá jakoby prosvětlená; léta strávená s otcem ji navrátila do světa mládí, naděje a naplněných snů. Občas si s otcem vyměnili slova s důvěrnými významy a pohledy milostné touhy.

Otcův vztah k mé práci prodělal nenápadnou změnu. Žil teď ve výšinách úspěchu, který mu dodával sílu ignorovat mé umění a nepovažovat je za hrozbu. Pozoroval mě jakoby z povzdálí. Cítil ke mně odpor, ale už ne zdaleka tak zuřivý jako kdysi.

Pár týdnů poté, co jsme se nastěhovali zpátky do našeho bytu, přišel jednou večer do mého pokoje a řekl: „Ašere, maminka mi

ukazovala některé z článků, které o tobě vyšly. Jsou ty časopisy o umění důležité?“

„Když je člověk umělec, tak ano.“

„Co znamená výraz ‚picassovské tvary‘?“

„To jsou tvary, které ve svém umění používá Picasso.“

„Nelíbilo se mi, co ten člověk napsal.“

„Mně taky ne, tati.“

„Bylo to zvláštní, když jsem četl, jak napadá tvé jméno s takovou krutostí. Rozzlobilo tě to?“

„Ano.“

„Byl vážně nelítostný.“

„Máme různé názory na umění.“

„Gójové berou umění velice vážně, Ašere.“

„Židé taky.“

Okamžik jsme na sebe hleděli. Potom řekl: „Jsem rád, že se kritikům líbí, co děláš, Ašere. Mám radost, žes nám neudělal ostudu.“

Druhý den ráno na procházce se mě matka zeptala: „Kdy budeš mít další výstavu, Ašere?“

„Od ledna za rok.“

„Budou tam obrazy nahých žen?“

„Ano.“ Mlčela.

„Proč se ptáš, mami?“

„Tatínek se tam chce jít podívat. Ale jestli tam budou akty, tak nepůjde.“

Šli jsme každý na své metro. Ona jela na Newyorskou univerzitu, kde učila na katedře rusistiky, a já na Brooklyn College. Studoval jsem sociologii a ruštinu. Rozhodl jsem se, že si sociologii zvolím jako hlavní obor. Byl to neškodný předmět a netloukl se s mým malováním.

Když jsem si večer četl v jednom francouzském uměleckém časopisu o nedávné Picassově výstavě v Paříži, přišla za mnou matka do pokoje. „Můžu na chvíli, Ašere?“

Odložil jsem časopis.

„Ašere, tatínek mě požádal, abych si s tebou promluvila.“ Vypadala, že je nervózní. „Znáš rodinu Zalkowitzů?“

„Ne.“

„Bydlí na President Street nedaleko strýčka Jicchaka. Reb Zalkowitz má na Manhattanu diamantovou burzu.“ Nic jsem neřikal. Byla velice neklidná. „Mají dceru,“ řekla.

Zíral jsem na ni. Najednou jsem se rozesmál na celé kolo.

„Ašere, prosím tě.“ Tvářila se dotčeně. Na tvářích jí vyskočily růžové flíčky. Otočila se a odešla.

Přestal jsem se smát. Zanedlouho jsem zjistil, že se třesu hrůzou.

Druhý den ráno mi otec řekl u snídani: „Reb Zalkowitz je vážený a šlechetný člověk.“

„O tom nepochybuju.“

„Není už na čase, Ašere?“ zeptal se vlídně. „Ne,“ odpověděl jsem. „Ne.“

Na okamžik se odmlčel. Potom řekl: „Vypij si ten džus, Ašere. Vyprchají z něho vitamíny.“

Jednou večer v prosinci jsem seděl s matkou v obýváku. Otec byl na schůzi u rebeho. Venku pršelo. Bylo slyšet, jak déšť těžce bubnuje na okno. Matka seděla u stolu u okna nad hromádkou studentských prací. Četla teď s brýlemi.

Viděl jsem, jak vzhlédla a dívala se oknem ven. Žaluzie byly stažené, ale jednotlivé lamely byly pootevřené. Viděli jsme jimi třpyt světla na mokré ulici.

„Když v Paříži pršelo, bylo to nejhorší období v roce,“ zamumlala. Pohlédla na mě a usmála se. „Čekala jsem na tatínka u okna snad v polovině měst, co jich na světě je. Už jsem si na to zvykla. Co to čteš?“

Pověděl jsem jí to. Podívala se znovu z okna.

„To byl velký malíř,“ zašeptala. „Stalin ho taky zabil. A nebyl to Žid.“ Otočila se ke mně. „Odkud máš tu knihu?“

„Půjčil mi ji jeden profesor.“

Přikývla. „Když jsi byl ještě malý, tatínek si dělal starosti, že jsi zaostalý, protože ti nešlo čtení a psaní tak rychle jako ostatním. Říkávala jsem mu, že se budeš učit jenom to, co tě zajímá. O čem je ta druhá kniha?“

„O ruských konstruktivistech. O ruských umělcích.“

„Ašere?“

„Ano, mami?“

„Já tě nechci rušit při práci, ale tatínek chtěl, abych si s tebou promluvila.“

Díval jsem se na ni a čekal jsem.

„Je mi trapně, že se tě na to musím ptát znovu, Ašere.“

Čekal jsem dál.

„Budeš mít na své příští výstavě akty?“

„Já nevím, mami. To je ještě dlouhá doba.“

Odmlčela se. Potom řekla: „Chtěla bych, abyste byli s tatínkem přáteli, Ašere. Prosím tě. Znamenalo by to pro mě hrozně moc.“

Druhý den večer za mnou přišel otec. „Ptal jsem se rebeho, proč trvá na tom, abys studoval francouzštinu a ruštinu. Myslí si, že by ti to mohlo pomoci.“

„Taky mi to pomohlo.“

„Vážně? A jak?“

„Plno knih o umění je ve francouzštině nebo ruštině.“ Ztuhl v obličeji.

Druhý den ráno u snídaně mi řekl: „Chystáš se v létě někam jet?“

„Ještě jsem o tom nepřemýšlel.“

„Říkali jsme si s maminkou, že bys s námi mohl strávit jeden dva týdny v Berkshirech.“

„Asi budu celé léto malovat. V lednu mám tu výstavu.“

„Výstavu,“ opakoval šepem a podrbal se na tváři. „Výstavu.“

„Arje,“ řekla matka laskavě. „Prosím tě.“

Jednou večer se mě během dlouhého rozhovoru zeptal: „Dívá se malíř na obraz stejně jako spisovatel na knihu?“

„Někteří malíři. To jsou doslova a do písmene literáti. Myslím, že to je špatné malování.“

„Jak maluješ ty, Ašere?“

„Já maluju svoje pocity. Maluju svět, jak ho vidím a cítím. Vyjadřuju své pocity pomocí tvarů, barev a čar. Ale maluju obraz, ne příběh.“

„Ty maluješ své pocity?“

„Ano.“

„Pocity bývají nebezpečné, Ašere. Někdy přicházejí ze sitra achry.“

Díval jsem se na něho.

„Někdy by měl člověk své pocity skrývat, a ne je vyjadřovat.“

„Někteří lidé pocity skrývat nedokážou, tati.“

„Kteří?“

„Někteří.“

„Takoví lidé mohou být nebezpeční, Ašere.“

„Já vím.“

„Já se tě snažím pochopit, Ašere. Ale je to moc těžké.“

Zeptal jsem se Jákoba Kahna: „Co si myslíte o člověku, který vystudoval politickou vědu, procestoval půlku světa, čtyři roky žil v Evropě a vůbec nerozumí výtvarnému umění?“

„Ašere, existují profesori umění, kteří se v něm vůbec nevyznají.“

„Já mluvím o svém otci.“

„Já vím, o kom mluvíš. Proč by měl tvůj otec rozumět obrazům? Jak chceš, aby rozuměl obrazům člověk, který chodil do ješivy? V ješivě si užene tak akorát estetickou slepotu.“

„Já taky chodil do ješivy.“

„Jenomže ty sis vzal z ješivy jenom to, co ti nepřekáželo v umění. Ty jsi podivín. Tobě estetická slepota nehrozí. Nejdřív by tě museli zabít.“

„Otec má vysokoškolské vzdělání a titul magistra politických věd.“

„No a? Titul mistra politických věd. A co má být? Ašere, já tvého otce znám. Mluvil jsem s ním o umění. Jemu se bude líbit pěkný obrázek v kalendáři s Abrahamem, anděly nebo Rebekou U studny. Ale nechtěl by, aby takové obrázky dělal jeho vlastní syn celý život. A určitě nechce, aby jeho syn maloval takové obrazy, jaké maluje. Znáám osobně dva profesory historie, jednoho profesora Talmudu, jednoho matematika, dva biblisty, politika a presidenta velké obchodní společnosti, kteří trpí estetickou slepotou a uvažují stejně jako tvůj otec. Proč tě otec tak překvapuje? Prosím tě. Už se mi o něm nechce mluvit. Své problémy s otcem mi laskavě netahej do ateliéru. Zamořují tady vzduch. Tys mi předtím vysvětloval, cos to tady namaloval. Pověz mi o tvém pojetí jednoty a tvaru.“

O zimních prázdninách jsme s Jákobem Kahnem letěli do Chicaga na výstavu Matisse. Když jsem se večer vrátil, přišel za mnou otec. „Neřekl mi, že poletíš do Chicaga.“

„Myslel jsem, že na tom nezáleží.“

„Ty sis myslel, že na tom nezáleží? Na výletu do Chicaga?“

„Já už nejsem žádné dítě, tati.“

„To nemá co dělat s tím, jestli jsi ještě dítě nebo ne. Mohl jsem potřebovat, abys doručil nějaký vzkaz.“ Pohlédl jsem na něho.

„V Chicagu žijí ladovští Židé. Mohls ode mne něco předat.“ Nechápal jsem, co tím myslí.

„Ašere, stálo to za to, letět do Chicaga kvůli nějakým obrazům?“

„Matisse je jeden z největších malířů našeho století, tati.“

„Letenka do Chicaga není levná záležitost.“

„Já mám peníze, tati.“

„Já vím, že máš peníze, Ašere.“

„Utrácím je za to, co je pro mě důležité.“

„Snad ti to nic neudělá, když na svých cestách uděláš něco, co je důležité pro nás. Až příště někam pojedíš, dej mi, prosím tě, vědět.“

O týden později jsem mu pověděl, že se chystám na Giacomettiho výstavu do Minneapolisu. O Giacomettim v životě neslyšel. Dal mi obálku s dopisem od rebeho. Letadlo přistálo ve sněhové bouři. Když jsem vyšel z chodby pro cestující, znenadání ke mně přistoupil nějaký muž. Měl na sobě tmavěhnědý zimník a tmavěhnědý klobouk. Mohlo mu být necelých třicet let. Měl černý plnovous a hovořil čistou angličtinou.

„Promiň, ty jsi Ašer Lev?“

„Ano.“

Představil se mi a já mu předal obálku. Strčil si ji do náprsní kapsy. „Svezl bych tě, ale nejedu bohužel do města.“ Rychle odešel.

„Byly nějaké potíže?“ zeptal se mne otec, když jsem se vrátil.
„Ne.“

„Dal ti pro mě nějaký vzkaz?“

„Ne.“

„Říkal něco?“

„Ne. Co to bylo za dopis, tati?“

„Vzkaz od rebeho.“

„Jaký vzkaz?“

„Muž, s kterým ses setkal, je ředitel naší ješivy v Minneapolisu. Má nemocnou ženu. Rebe jí poslal požehnání. Potrpí si na to, abychom takové věci doručovali osobně.“

O jarních prázdninách jsme letěli s Jákobem Kahnem na Braquovu výstavu do Bostonu. Na letišti na nás čekal vysoký hubený muž s tmavým plnovousem, v tmavém obleku a klobouku.

„Ašer Lev?“ Hovořil s novoanglickým přízvukem.

Řekl mi, jak se jmenuje. Předal jsem mu obálku a on odešel.

Jákob Kahn se usmál a zavrtěl hlavou. „To jsem zvědav, jak dlouho to bude pokračovat, Ašere.“

„Rebe věří v osobní styk.“

„To patří k jeho velikosti. Máme moudrého rebeho.“

„Jak to že pro něho nedoručujete vzkazy vy?“

„Já jim nikdy neříkal, kam jedu. Myslíš, že nemám nic jiného na práci, než dělat rebemu soukromého kurýra? Pojdme se

podívat na toho Braqua. Možná jsem některé z těch obrazů viděl, když vznikaly.“

Začátkem května se mě matka zeptala: „Kde budeš v létě, Ašere?“

„V Provincetownu.“

„My pojedeme s tatínkem do Berkshir.“ Mlčel jsem.

„Mohl bys s námi v létě nějaký čas být?“

„Já potřebuju všechnen čas na malování, mami.“

„Dva týdny, Ašere.“

„Nechá mě táta malovat?“

„Nevím.“

„Potřebuju každou minutu, mami.“

„Tatínek se tě snaží ze všech sil pochopit. Bylo by dobré, kdybychom mohli být v létě spolu.“ Nic jsem na to neřekl.

„Ašere, Ašere,“ povzdychla si. „Ani nevíš, jaké to je stát mezi tebou a tatínkem.“

Léto jsem strávil s Jákobem a Táňou Kahnovými v Provincetownu a vrátil jsem se s obrazy, opálený a bez pejzů. Otec mi na pejzy nic neřekl. Měl jsem dokonce dojem, jako by se mu ulevilo. On sám nosil pejzy, protože je nosil jeho otec. Se mnou žádné problémy ohledně pejzů neměl. Zřejmě ho uklidnilo, že pejzy jsou nejzazší hranice, kam až půjdu, protože jsem si nechal vousy a rituální třásně pod košilí.

„Je mi trapné, že se tě zase ptám, Ašere,“ řekla mi matka jednou ráno cestou na metro.

„Já ještě nevím, mami.“

„Proč tam musejí být akty? Vždyť máš tolik jiných pěkných obrazů.“

„Jako pro malíře jsou pro mě důležité.“

„Dokážu pochopit, proč malují akty ostatní, ale proč je musíš malovat ty? A ještě je vystavovat?“

„Já je maluju a vystavuju ze stejného důvodu jako ostatní.“

„Tatínka se to dotkne, Ašere. Nepřijde tam.“ Mlčel jsem.

„Přála bych si, abys je tam nedával, Ašere.“

„Asi budu muset, mami.“

„Ale proč?“

„Jsem malíř, mami.“

„Nechápu to,“ řekla. „Je mi jasné jenom to, že ublížíš tatínkovi.“

Jednou večer mi Anna Schaefferová a Jákob Kahn přišli pomoci vybrat obrazy. Vybrali téměř všechny, co jsem měl v ateliéru. S akty jsem váhal.

„Copak je?“ zeptal se Jákob Kahn.

„Nic.“

„Náš umělec se začal stydět, Anno.“

„Náš umělec si něco takového nemůže dovolit, Jákobe. Náš umělec zaujímá v uměleckém světě důležité místo. Náš umělec je nezanedbatelná investice. Náš umělec bude mít velikánskou výstavu. Existují dvakrát tak staří umělci, kteří by si za takovou výstavu usekli malující ruku. Na ostych našeho umělce nebudeme brát ohled a akty vezmeme. Je ti doufám jasné, že je bereme jenom proto, abychom tě vykořisťovali, Ašere. Jenom náhodou jsou to také skvělé obrazy.“

Nechal jsem je vzít i akty.

Výstava byla v lednu. Trvala tři týdny. Moji rodiče nepřišli. Když skončila, hleděl jsem na stěny a chvíl jsem se novou hrůzou.

„Bože můj, oni pohlcují můj svět rychleji, než ho stačím namalovat. Vzali dokonce i mé rybáře.“

Jákob Kahn nic neříkal. „Co budu dělat?“

„Jákobe, promluv si s ním,“ řekla Anna Schaefferová věcně.

„Co budu dělat?“ V životě jsem necítil takovou prázdnotu, dříve a hrůzu. „Já se nechci opakovat.“

Jákob Kahn mě odvedl ven. Šli jsme po Madison Avenue. Bylo chladno a větrno. Na ulicích ležel starý sníh.

„Tvoji rodiče nepřišli,“ řekl Jákob Kahn.

„Ne.“

„Tak proto ses tak ošíval s těmi akty.“

„Ano.“

„Ašere, byls až příliš dobrý student.“ Na okamžik se odmlčel. Vítr mu načechrával bílou kšticí, pohrával si s jeho knírem, opíral se mu do baretu a zvednutého límce u kabátu. „Ale udělals dobře, když jsi nechal Annu vzít ty akty. Jsou to pěkné obrazy. Dokonce i našemu příteli picassovských tvarů se líbily.“

Mlčky jsem na něho pohlédl.

„Náš přítel picassovských tvarů si myslí, že jsi překonal svého učitele. Kritikové jsou nevypočitatelní.“

Na to jsem nic neřekl. Ledový vítr mě píchal do očí..

„Má to své nevýhody, když se člověk dožije osmdesáti,“ řekl Jákob Kahn. Hovořil k větru a na mě se nedíval. „Ale přeci jen je

lepší, když se člověk osmdesáti dožije. Myslím, že to zkusím s devadesátkou. Ten starý Španěl tady bude nejmíň do devadesáti, tak proč by nemohl i starý Žid? Ale i když se mi to podaří, stejně budu asi zklamaný.“ Odmlčel se. Šli jsme po zimní ulici. Najednou se zastavil a otočil se ke mně. „Budeš si muset najít jiné světy, Ašere. Jednou jsem ti povídal o šťastných letech. Takové roky už nikdy nepřijdou. Teď tomu rozumíš, vždycky si budeš muset hledat jiné světy, jinak jako umělec zemřeš. Jede ti metro.“ Podal mi ruku. „Sbohem, Ašere.“ Otočil se a odešel.

Druhý den jsem zavolał Táňě Kahnové. Jákob Kahn je nemocný, řekla. Ne, nevěděla, jak dlouho to bude trvat tentokrát. O několik dní později jsem zavolał znovu. Ještě mu není dobře, řekla.

Následující den mi Anna Schaefferová řekla po telefonu, že Jákob Kahn chce mít na podzim výstavu obrazů a soch. Maluje prý v ateliéru jako smyslů zbavený.

„Učitel žárlí na svého žáka,“ řekla mi do telefonu. „Umělcům prospívá, když žárlí. A zvláště dobře to dělá Anně Schaefferové.“

Ten pátek večer jsem seděl s rodiči v jídelně u večeře. Čekali jsme na další chod a právě jsme dozpívali jednu z šábesových zmirot. Otec měl zavřené oči. Nastalo dlouhé ticho. „Budeš mít brzy další výstavu, Ašere?“ zeptala se mě matka potichu.

„V dohledné době ne. Nejdřív tak za dva roky.“

„Ale to je hrozně dlouhá doba.“

„To není dlouhá doba, mami. Nemůžu chrlit obrazy jako na běžícím pásu. Musím si rozmyslet, co budu dělat dál.“ Otec otevřel oči. „Malovat další nahé ženské,“ řekl. „Arje,“ řekla matka. „Prosím tě.“

Do obličeje se mi nahrnula krev. Otec si pomalu tahal za plnovous.

„Ašere, umíš si představit, jaké to je, když se mě ptají lidi, s kterými pracuju už celá léta, proč můj syn maluje nahé ženy?“ Mluvil potichu a s bolestí v hlase.

„To nejsou nahé ženy, tati. To jsou akty.“

V očích měl zádumčivý výraz. Podrbal se na tváři. „Máme šábes,“ prohlásil. „U šábesového stolu bychom o takových věcech mluvit neměli.“

„Přinesu zákusek,“ řekla matka.

„Mezi nahými ženami a akty je rozdíl, tati.“

Otec se na mě upřeně zadíval. Pak se otočil k matce. „Rivko, vědělas, že je rozdíl mezi nahými ženami a akty?“ Matce

zrůžověly tváře. Neodpověděla. Otec se otočil ke mně. „Ašere, jsem celkem inteligentní člověk. Můžeš mi vysvětlit, jaký je rozdíl mezi nahou ženou a aktem?“

„Nahá žena je svlečená žena. Akt je vlastní pohled malíře na nahé tělo.“

„Je takový vlastní pohled v tvém umění důležitý?“

„To je právě umění, tati. Vlastní pohled vyjádřený estetickými formami.“

Přimhouřil své tmavé oči. Matka pohlédla nejdřív na něho a pak na mě.

„Ano,“ řekl. „To chápu. Ale proč musíš mít vlastní pohled na nahé ženy, Ašere? Viděl jsem tvé obrazy. Nerozumím tvému stylu, ale přinejmenším mě neurážely. Proč musíš malovat věci, které jsou urážlivé, a ještě je vystavovat na veřejnosti?“

„Ale pro lidi, kteří rozumějí umění, nejsou urážlivé.“

„Jsou urážlivé pro lidi, jako jsem já, Ašere. Ptám se tě, proč tak musíš malovat.“

„Protože jsem malíř.“

„Ašere, podívej se na mě. Já nejsem hlupák. Hovořím se senátory a guvernéry. Sedím u stolu a pomáhám rebemu řídit téměř polovinu ladovského aparátu na světě. Mám titul bakaláře a magistra politických věd. Vysvětlí mi to tak, abych to pochopil. Proč musíš malovat a vystavovat akty?“

„Protože jsem součástí tradice, tati. V téhle tradici je hrozně důležité zvládnout uměleckou formu aktu. Každý významný malíř, který kdy žil, kreslil nebo maloval akt.“

„Umění je tradice.“

„Ano.“

„Tomu bych rozuměl. Ale proč je akt pro tuhle tradici tak důležitý?“

„Protože k ní vždycky patřil.“

„Kdo s tím začal?“

„Řekové.“

„Aha,“ pokýval hlavou. „Řekové. Naši staří přátelé. V pořádku, Ašere. Už začínám chápat, proč maluješ akty. Ale proč je vystavuješ?“

„Já nechci sedět doma a malovat sám pro sebe. Chci se s ostatními podělit o to, co jsem udělal. A chci, aby kritikové věděli, že to dokážu.“

„I když to někoho urazí?“

„Všechno někoho urazí.“

„I když to urazí tvého otce?“
Neodpověděl jsem.

„Existuje něco takového, jako je úcta k otci. To je také tradice.“

„Já si tě vážím, tati. Ale nemůžu ctít tvoji estetickou slepotu.“

„Estetickou slepotu? Slyšíš to, Rivko? Estetická slepota.“
Matka pomalu otočila hlavu ke mně a znovu se vrátila k otci. „To je zajímavé. Estetická slepota. A co takhle morální slepota, Ašere?“

„Já nikomu neubližuju, tati.“

„Jednou někomu ublížíš, Ašere. Zavede tě to na Druhou stranu.“

„Ne.“

„Kdybys měl na vybranou mezi estetickou slepotou a morální slepotou, co by sis vybral, Ašere?“ Neodpověděl jsem.

„Já tě varuji, Ašere. S tímhle přístupem jednou někomu ublížíš. A pak budeš konat dílo sítra achry.“

Ty mi ubližuješ svým přístupem, pomyslel jsem si. Nic jsem ale neřekl.

„Přinesu zákusek,“ zašeptala matka.

„Ještě ne, Rivko. Nejdřív si zazpíváme ještě nějaké zmirot. O aktech a Řecích se na šábes nemluví. Zazpíváme si zmirot, abychom si připomněli, že máme šábes.“

O několik dní později mi řekl: „Četl jsem kritiky na tvou poslední výstavu. Jsem hrdý na to, že umím anglicky. Ale nerozumím, o čem ti kritici píšou.“

„To je odborný jazyk, tati. Politická věda nemá svůj jazyk?“

Poprosil mě, abych mu vysvětlil nějaké další pojmy. Hovořili jsme dlouho o dvojrozměrnosti plátna, o klamu, hloubce, prostorové struktuře, bodech, plochách, čarách, ustupujících a vystupujících tvarech, přehlednosti povrchu, o rozdělení barev, jejich hodnotách, kontrastech, o zvýraznění a matici. Začal se ztrácet někde u rovinné struktury a u kontroly povrchu už to bylo beznadějně. Pozorně naslouchal všemu, co jsem řekl. Má slova si však nedokázal rozumově ani pocitově s ničím spojit. Nedokázal mi ani položit inteligentní otázku. Můj svět estetiky byl pro něho stejně nepochopitelný jako jeho neukojitelná touha cestovat pro mě.

Celé dny jsme hovořili o těchto pojmech a pomalu jsme začali chápat, jak marná byla naše snaha. O malování se mnou přestal

mluvit. V následujících týdnech začal reagovat na mou přítomnost v bytě zádušným mlčením.

„Je Jákob Kahn v pořádku?“ zeptala se mě matka jednoho dubnového dne.

„Je, pokud vím.“

„Vůbec k němu nechodíš.“

„Ne.“

„Uvidíte se brzy?“

„Nevím.“

Pohlédla na mě. Měl jsem dojem, že vzdychla.

Ten týden jsem byl jednou večer v obýváku, když se v ložnici ozval otcův hlas. „Já jsem se snažil, Rivko. Nejde to. Co ode mě chceš?“

Hleděl jsem z okna na ulici. Na stromech vyrážely nové lístky. Ulice mi ale připadala studenější a temnější než kdykoliv předtím. Otočil jsem se od okna a ponuré ulice pod ním.

Florencie je dar, řekl mi kdysi Jákob Kahn.

V prvním květnovém týdnu otec odletěl s posláním od rebeho do Chicaga. Byla to jeho první delší cesta od té doby, co se s matkou vrátili z Evropy. O deset dní později letěl do Denveru.

Matka stála u okna v obýváku a dívala se ven. „Víš, já myslela, že jsem na to zvyklá. U kolika oken už jsem čekala? Vůbec jsem si na to nezvykla.“

„Mami?“

„Ano, Ašere?“

„Chtěl bych jet v létě do Evropy. Až budu mít po promoci.“ Pomalu se ke mně otočila od okna. Byla bledá a oči měla temné.

„Do Evropy?“ zeptala se potichu.

„Myslím, že bych to právě teď potřeboval.“

Otočila se zpátky k oknu a dlouho nic neříkala. Potom zašeptala: „To je zvláštní, Ašere. Člověk může něco dělat půl života a stejně si na to nezvykne. Myslela jsem, že jsem si na to zvykla. Ale to jsem si jen něco nalhávala.“

Když se otec vrátil v noci z Denveru, popovídal jsem si s ním.

„To je skvělý nápad.“ Vypadal, že má radost. „Kam chceš jet?“

„Do Florencie.“

„Můžeme ti dát adresy lidí, které bys mohl navštívit. To je vážně dobrý nápad. Co říkáš, Rivko?“

„Ano.“
„Říkal jsem si, že bych se podíval i do Říma a do Paříže.“
„V Římě i Paříži máme taky známé. Pamatuješ si na Levisa z Říma, Rivko?“
„Ano.“
„Pamatuješ, jak nás vzali na ten kopec a jak nám chtěl ten chlapík prodat sochy, protože si myslel, že jsem řecký katolík?“
„Pamatuju.“
„Napišu ti seznam všech míst, kde se budeš moci bez obav na jíst. A jména lidí, kterým můžeš zavolat. Evropu znám docela dobře. Nemám pravdu, Rivko?“
„Máš, Arje.“
Florence je dar, řekl mi kdysi Jákob Kahn.

13 *Kapitola třináctá*

Vzpomínám si na řeku a stíny mostů na tmavé hladině. Řeka byla tmavá i na slunci kromě hlubokých břehů, kde měl odraz kamenných stěn a domů barvu letního písku a lehce se vlnil v líném proudu. Necelý rok nato se řeka vzedmula, zaplavila město a zničila věci, které mi byly tolik drahé, že jsem v Paříži proplakal celé noci až do tichých jiter. To léto však na její chladnou, temnou, klidnou hladinu žhnulo žhavé florentské slunce, a já ji každé ráno překročil, abych vstoupil do starého města, a večer se zase vracel zpátky.

Měl jsem pokoj ve druhém patře třípatrového hotelu, stojícího na jižním břehu řeky. V pokoji byla postel, židle, stůl a patřila k němu i koupelna. Z okna bylo vidět přes řeku a město na vesničky na kopcích a hory v pozadí. Časně ráno, když bylo město po noci ještě chladné, jsem vždycky vyšel z hotelu a zamířil úzkými uličkami k domu stařeny, jejíž jméno mi dal otec. V pokoji, zaplněném nábytkem pocházejícím z doby dávno před mým narozením, jsem snědl snídani, kterou mi připravila. Bylo jí přes sedmdesát, byla vdova a pocházela z jisté livornské rodiny, existující už pět set let. Za války ji ukrývali v kopcích Florentinové a Sieňané. Jejího manžela zabili na ústupu Němci. Žila sama se svým nábytkem a vzpomínkami a italským překladem Knihy žalmů, kterou pořád četla. Chodil jsem k ní na snídani a na večeři. Oběd sestával z ledového čaje nebo kelímku koly, kterou jsem si koupil ve městě.

Po snídani jsem přešel kamenný most do starého města a procházel se úzkými stinnými uličkami, plnými turistů a automobilů a lemovanými obchůdky. Celý červenec jsem se procházel ulicemi. Z Berlitzovy mluvnice jsem se učil italštinu pro turisty. Procházel jsem se renesančními ulicemi a náměstími, pod nohama jsem cítil kamenná schodiště a cimbuří palazza vecchia a Bargella, tvář mi ovanul chladný, vlhký a lehce zatuchlý vzduch v chrámech Santa Croce a Santa Trinita, prohlížel jsem si fresku *Posledního soudu* na Duomu a v oltářním prostoru pod obrovskou kupolí, kde jednoho z rodu Medici zranili a druhého zabili. Procházel jsem se a vychutnával hru slunce a stínu na ulicích, přítmi chrámů, bohatství galerií a doznívající krutost paláců a náměstí, a po celou tu dobu jsem objevoval krásu a

krveprolití tohoto města. Poznal jsem ghibelliny a guelfy, Palazzo Pitti, Strozziho, Pazzi a Medici, Savonarolu, Danta a Machiavelliho, Giotto a da Vinciho a Raffaela a Michelangela. Florencie byla dar.

Navečer jsem se pak vracel přes řeku přes zastřešený ponte vecchio a nahlížel do dílen zlatníků a stříbrotepců, pozoroval tváře obchodníků a kupujících a cítil chladný vzduch pod střechou mostu. Úzkými uličkami jsem došel k stařeně, navečeřel jsem se a vrátil se do svého pokoje v druhém patře hotelu. Z okna jsem pak pozoroval, jak se na město pomalu snáší soumrak; pozoroval jsem zlatý pruh slunce nad kopci, které měnily barvy a halily se do jemného oparu; pozoroval jsem, jak tmavne obloha a do pozvolného příchodu noci se rozsvěcují světla. Tak nádherné chvíle, jaké jsem u okna strávil, jsem už nikdy nezažil – chvíle, které v renesančním městě prožil muž narozený v Brooklynu, muž s rudými vousy, obřadními třásněmi a rybářskou čapkou.

V těch týdnech jsem se chodil na Piazza del Duomo dívat na Michelangelovu *Pietu*, Vasariho fresku a Ghibertiho východní dveře baptisteria. Všude jsem s sebou nosil blok a tužky, ale pokud si vzpomínám, když jsem viděl *Pietu* v dómu poprvé, nezmohl jsem se na jedinou čáru. To bylo pátého července. Hleděl jsem na její románské a gotické tvary, zkroucené paže a skloněnou hlavu, na kruh, který tvořil Ježíš a dvě Marie, na Nikodémovu vertikálu – díval jsem se na geometrii kamene a cítil jsem, jak z něho vyzařuje zvláštní utrpení a zármutek. Byl jsem zbožný Žid, ale přesto mne ten kamenný blok zasáhl uvnitř jako výkřik, jako křik racků nad ranním příbojem, jako – jako táhlé zvuky šófaru, na který troubil rebe. Nechci se rouhat. Můj pohled na svět vychází ze života, který jsem prožil. Nevím, jak reagují na *Pietu* horliví křesťané. Já jsem si ji dokázal spojit jenom s tím, co jsem za svůj život poznal. Prohlížel jsem si ji. Pomalu jsem kolem ní chodil. Už si nevzpomínám, jak dlouho jsem tam byl poprvé. Když jsem opět vyšel na rozzářené náměstí plné lidí, s překvapením jsem zjistil, že mám vlhké oči.

Vrátil jsem se druhý den a studoval jsem ji znovu. Pak jsem ji začal kreslit. Nakreslil jsem její kosočtvercový obrys. Nakreslil jsem každou ze čtyř postav zvlášť. Nakreslil jsem zvlášť hlavy.

Nakreslil jsem zakroucenou paži. Za mými zády stáli lidé a dívali se. Trvalo dlouho, než jsem přestal kreslit a prošel chladným interiérem katedrály na sluncem rozpálené náměstí.

Na náměstí byla mezi katedrálou a baptisteriem refýž, ostrůvek obklopený autobusy a automobily. Stával tam často muž, který krmil holuby z náměstí. Byl to stařec s vráscitou tváří a propadlými dásněmi. Měl na sobě potřhané pytlíkové kalhoty a košili s dlouhými rukávy. Stával na ostrůvku s rozpaženými rukama a dlaněmi otočenými nahoru. V nich měl ptačí zob a holubi se na něj slétali jako na telefonní sloup nebo strom, sedali mu na paže a na ramena a čekali, až se dostanou na řadu. Stařec stál bez hnutí, usmíval se bezzubými ústy a turisté si ho fotografovali a házeli mince do krabičky, ležící u jeho nohou.

Toho dne jsem vyšel z dómu, kde jsem celé hodiny kreslil *Pietu*, a spatřil jsem onoho starce s holuby na rukou. Chvilí jsem ho pozoroval, potom jsem otevřel blok a začal ho kreslit. Trochu mi připomínal jednoho rybáře z Provincetownu. Cítil jsem, jak se lidé dívají. Kreslil jsem rychle. „Hele, jak mu to jde,“ slyšel jsem čísi hlas. Když jsem byl hotov, zavřel jsem blok a odešel.

Do dómu jsem se vrátil i další den, ale stařec tam nebyl. Vstoupil jsem do katedrály a celé dopoledne jsem kreslil *Pietu*. Když jsem vyšel ven, náměstí bylo rozpálené sluncem a stařec tam opět stál s pažemi obsypanými holuby. Chvilí jsem ho pozoroval, potom jsem si koupil ledový čaj a procházel jsem se ulicemi.

Šel jsem do Akademie. Bylo to daleko a já se cestou zastavoval a kreslil lidi a ulice. V Akademii jsem prošel dlouhou chodbou lemovanou tapiseriemi až k *Davidovi*. Hleděl jsem na něho a po chvíli jsem poodstoupil a opřel se o zeď.

Nekreslil jsem ho. Opíral jsem se o zeď a díval jsem se na něho, potom jsem si ho šel prohlédnout zblízka a pomalu jsem chodil dokola. Zářil na slunci, které dovnitř svítilo kupolí, bílý mramorový obr vévodící prostoru kolem sebe, jako by jej vyplňoval celý. Díval jsem se, ale nekreslil, a nakonec jsem odešel ven a na ulici.

Kráčel jsem rychle. Přišel jsem do úzké uličky, kde jsem si chvilku odpočinul ve stínu kamenných domů. Ulička byla plná lidí. Byl jsem unavený. Šel jsem ještě chvíli a nakonec jsem si vzal do hotelu taxíka. Lehnul jsem si oblečený na postel a usnul jsem. Když jsem se asi za hodinu probudil, bylo mi horko a trochu se mi točila hlava. Opláchl jsem si obličej studenou vodou a šel zase ven. Přešel jsem ponte vecchio a procházel se po městě. Když jsem míjel Palazzo degli Uffizi, všiml jsem si, že zavřeli ve čtyři. Ted' se blížila šestá. Zamířil jsem rychle přes most k domu staré

paní. Podala mi večeři, posadila se na starou koženou židli a četla si v Knize žalmů. Chvilí jsem ji pozoroval a pak jsem si ji rychle nakreslil. Neviděla mě.

Následující den jsem ji nakreslil znovu. Tentokrát jsem ji nakreslil mladší, jak sedí s Knihou žalmů na klíně. Podíval jsem se na kresbu zblízka a zjistil, že mi trochu připomíná matku. Upřeně jsem na kresbu hleděl, pak jsem ji vytrhl z bloku a zahodil.

Další den ráno jsem šel znovu do Akademie a přes hodinu jsem kreslil *Davida*. Nakreslil jsem hlavu s očima, v nichž se zračilo rozhodnutí vstoupit do arény moci; nakreslil jsem mohutné žilnaté ruce, které se chystaly zabít; nakreslil jsem prak, přehozený přes rameno a připravený způsobit smrt. Ten drobný muž se zlomeným nosem se touhle sochou vzbouřil proti své tradici a učiteli. Ostatní Davidové, které jsem viděl, byli mnohem menší a představovali Davida po boji. Tenhle *David* byl obr a číselo z něj rozhodnutí bojovat. Ten malý Ital způsobil prostorový a časový posun, který změnil vývoj umění.

Davida jsem kreslil v Akademii skoro celé dopoledne. Potom jsem šel do dómu. Muž s holuby stál na náměstí. Nakreslil jsem skloněnou hlavu *Piety*. Odpoledne jsem strávil v Uffizi.

Tu noc se ke mně po dlouhé odmlce vrátil můj mytický předek. Nadělal ale mnohem míň hluku než kdykoli předtím a ani mě neprobudil.

Jednou večer poslední týden v červenci jsem přišel ke stařeně a zjistil, že tam na mě čeká nějaký muž. Měl na sobě tmavé kalhoty, bílou košili s krátkými rukávy rozepnutou u krku a tmavý klobouk. Byl vysoký a hubený, měl tmavý plnovous a mohlo mu být něco přes třicet.

„Ašer Lev?“

„Ano.“

„Tvůj otec mi řekl, kde tě najdu.“ Mluvil v jidiš a měl hluboký nosový hlas. „Já jsem Dov Liebermann.“

„Bud' zdrav, Dove Liebermanne.“ Potřásli jsme si rukama. Měl vlhkou dlaň.

„Odjíždíš pozítří do Říma?“ zeptal se.

„Ano.“

„Vlakem?“

„Ano.“

„Kterým?“

Pověděl jsem mu to.

„Chtěl bych tě požádat o laskavost.“ Vytáhl malou bílou obálku. „Někdo na tebe bude čekat na nádraží.“

„Co to je?“

„Dopis.“

„V Itálii nemají poštu?“

Usmál se. „Občas na ni není spolehnutí.“

Vzal jsem si obálku. Poděkoval mi.

„Ty jsi ladovský?“

„Ano.“

„Je jich ve Florencii víc?“

„Ještě ne. Já jsem přijel z Říma teprve před dvěma dny.“

„A odkud jsi?“

„Z Leningradu.“

Potřásli jsme si rukama a on odešel.

Druhý den jsem strávil dopoledne v dómu s *Pietou*. Po poledni jsem jel taxíkem do synagogy; vypadala, jako by městu jenom přidávala na kráse. Zbytek odpoledne jsem strávil v Uffizi, potom jsem šel na večeri a zpátky do hotelu.

Tu noc jsem seděl u okna, díval jsem se na světla města a zjistil jsem, že neustále myslím na *Pietu* a *Davida*. Druhý den jsem v rychlíku do Říma nakreslil z paměti *Pietu*. Uvědomil jsem si, že žena podpírající zkroucenou ruku ukřižovaného Krista nepatrně připomíná moji matku. Celý vyděšený jsem si kresbu prohlížel a nakonec jsem ji zničil.

Na nádraží v Římě na mě čekal nějaký vousatý muž v tmavém obleku. Byl malý a vypadal asi na čtyřicet.

„Ašer Lev?“

„Ano.“

„Šalom alejchem.“

Potřásli jsme si rukama. Představil se mi. Podal jsem mu obálku.

„Budeš tady dlouho?“ Mluvil v jidiš.

„Týden.“

„Stav se, když budeš mít čas.“ Dal mi své jméno a telefonní číslo. „Ukážu ti ješivu, kterou založil tvůj otec. Máš kde jíst?“

„Ano.“

„Zavolej, jestli ti to vyjde. Sbohem.“

Ztratil se mezi lidmi v obrovské nádražní hale.

Týden jsem chodil po Římě. Turisté jako by zaplavili celé město. Viděl jsem Titův oblouk a Koloseum, kamenné zříceniny Fóra a památky v novém městě. Viděl jsem barokně vznešený

chrám Svatého Petra, vypínající se do výše. Co to Jákob Kahn jednou řekl o baroku? Nemohl jsem si vzpomenout. V Sixtinské kapli se mačkal a hlučel mnohojazyčný dav. Já jsem se ale díval po stropě a po stěnách a hluk jsem brzy nevnímal. Na *Posledním soudu* tam bylo peklo, které jsem kdysi ze msty nakreslil. Jak dávno to bylo? Nemohl jsem si vzpomenout.

Zavolal jsem mu poslední den mého pobytu v Římě. Přijel pro mě do hotelu ve starém fiatu a dlouho mě vozil úzkými uličkami a starými čtvrtěmi.

„Jak je ta ješiva stará?“ zeptal jsem se ho.

„Pět let.“

„Kolik studentů máte?“

„Sto osmdesát.“

„A kolik jste jich měli před pěti lety?“

„Sedmnáct.“

V postranní uličce plné lidí kdesi v centru města mi ukázal třípatrovou budovu s fasádou natřenou na běžovo. Uvnitř byly učebny, kanceláře, malý společenský sál a synagoga.

„Před šesti lety to byl hotel.“

„Kdo na něj sehnal peníze?“

„Tvůj otec. Když jsem přišel, pomohl jsem mu.“

„Vy ale nejste z Říma.“

„Ne.“

„Odkud tedy?“

„Z Kijeva.“

„Chcete něco vzít do Paříže? Zítra tam letím.“

„Momentálně ne. Děkuju.“ Stáli jsme na ulici plné lidí a prohlíželi si budovu ješivy. „Všechno to udělal tvůj otec,“ řekl muž. „Je to obdivuhodný člověk.“

Druhý den ráno jsem letěl do Paříže. Během letu jsem znovu nakreslil *Pietu*, ale vynechal jsem postavu muže za mrtvým Ježíšem. Nechápal jsem, proč jsem měl potřebu ji vynechat. Hleděl jsem zaraženě na kresbu. Její struktura se mi nelíbila. Roztrhal jsem ji. Byl jsem podivně unavený. Z letiště jsem jel do hotelu taxíkem, zapsal jsem se a šel si lehnout.

Probudil jsem se v noci v tmavém pokoji a měl jsem pocit, jako bych byl ochrnutý hrůzou. Byl jsem celý propocený. Natáhl jsem se po vypínači. Ostré světlo lampičky mě zbolelo do očí. Posadil jsem se na kraj postele a zjistil jsem, že mám na sobě šaty. Převlékl jsem se do pyžama, umyl jsem se a šel jsem si zase lehnout. Okamžitě jsem usnul.

Potom přišel. Prodíral se mezi vysokými stromy a hněv jako by násobil jeho mohutný zjev. Viděl jsem, jak odhazuje stranou obrovské stromy a blíží se ke mně. Měl tmavé vousy, temný obličej a byl celý rozlícený. Cítil jsem, jak ve spánku křičím. Probudil jsem se a zíral do tmy a nekonečný okamžik hrůzy jsem měl zato, že jsem oslepl. Potom jsem uviděl slabé proužky světla podél závěsu na okně, vstal jsem z postele a šel jsem na záchod. Nemohl jsem spát. Roztáhl jsem závěs a díval se z okna. Venku byla lehká mlha a šedivé ranní světlo a v dálce se vypínaly jako přízraky špičaté věže. Stál jsem u okna a pozoroval, jak se svítání roztahuje po obloze a pařížských ulicích.

Spal jsem skoro půl dne a celou noc. Přesto jsem byl stále unavený. Oblékl jsem se, pomodlil ranní modlitbu a vyšel z hotelu. Postranní uličkou jsem došel na boulevard des Italiens a pomalu jsem zamířil k restauraci, kterou mi doporučil otec. Při snídani jsem na ubrus nakreslil obrysy *Piety* z dómu bez vztyčené postavy. Ze dvou postav po stranách jsem udělal vousaté muže v šatech, jaké na sobě měly Marie. Zahleděl jsem se na kresbu. Hrůza mě opustila. Už mi docházely síly. Musel bych se jí nechat vést nebo se propadat stále hlouběji do vyčerpávající temnoty. A téhle temnoty jsem se děsil mnohem víc než čehokoliv, co bych mohl provést s plátnem a barvami. Dojedl jsem. Nechal jsem kresbu na ubruse a vyšel na ulici. Bylo ještě příjemné chladno. Ulice byly touhle dobou plné lidí a automobilů. Vrátil jsem se do hotelu.

Měl jsem tam vzkaz se jménem a telefonním číslem. Zavolał jsem si ze svého pokoje, potom jsem odešel z hotelu a zamířil po avenue de l'Opéra k Louvrů.

V pět odpoledne jsem stál u stánku s knihami nedaleko pont des Artes a sledoval hustou šňůru aut na quai du Louvre. Bylo horko a obloha byla bleděmodrá a zamlžená. Po Seině pluly lodky. Napravo se mlhavě tyčily k nebi věžičky Notre Dame.

Z proudu automobilů vyjel malý peugeot a zastavil u chodníku. Zaskřípěly brzdy a rozezněly se klaksony. Muž ve voze mi zběsile kynul. Všiml jsem si, že k němu míří četník. Nastoupil jsem dovnitř. Vůz se rychle rozjel a zařadil se do proudu. Četník stál u silnice a ukazoval si prstem na hlavu.

„Salom alejchem,“ řekl muž. „Avraham Cutler.“ Byl ředitelem ješivy, kterou otec v Paříži založil.

„Alejchem šalom. Jmenuji se Ašer Lev.“

„Vítám tě v Paříži, Ašere Lve.“ Mluvil v jidiš. „Máš pro mě něco od otce?“

Podal jsem mu obálku. Bylo mu přes čtyřicet, měl nevysokou, statnou postavu a na sobě tmavý oblek, bílou košili a tmavý klobouk. Měl bleděmodré oči a tmavý plnovous. Obálku si strčil do kapsy.

„Jak se daří otci?“ zeptal se.

„Dobře, děkuji za optání.“

„Znáš mého otce?“

„Ovšem. Je to mašgiach.“

„Neviděl jsem ho přes rok. Jak vypadá?“

„Dobře.“

„Jedeme do ješivy. Do večere nám zbývá asi hodina. Chtěl by ses předtím ještě někam podívat?“

„Je Montmartre daleko odsud?“

„Kde je Montmartre?“ Vysvětlil jsem mu, kde leží.

„To není daleko. Máme dost času. Co je tam zajímavého?“

„Picassův starý ateliér.“

„Aha,“ pokýval hlavou. „Chápu.“

Projížděli jsme širokými třídami lemovanými stromořadím, úzkými uličkami a rozlehlým hřbitovem.

„Montmartre,“ oznámil. Podíval se na mě a usmál se.

„Ladovský Žid se vydal na pouť do Bateau Lavoir. Zajímavé.“

Ztratil se a museli jsme se zeptat na cestu. Mluvil plynně francouzsky. Jeli jsme křivolakými uličkami a potom do prudkého kopce. Nahoře zastavil u chodníku a vypnul motor.

„Támhle,“ řekl a ukázal prstem. „Pláce Émile-Goudeau.“

Přešel jsem na dlážděné náměstíčko a hleděl na zchátralý dům. Na téhle straně kopce byl přízemní, sešlý, s oprýskaným bílým nátěrem. Měl popraskané tmavězelené dveře a okna s šedými rámy. Na jedné straně stál dvoupatrový hotel. Na druhé kamenný dům, zčásti zakrytý vysokým stromem a dřevěným plotem. Uprostřed náměstíčka stála tmavá kovová kašna se čtyřmi ženskými postavami. Kolem se líně potulovali holubi a toulaví psi. Stál jsem na náměstí a opačným koncem tužky jsem kreslil do prachu u lavičky matčin profil. Netušil jsem, proč jsem měl potřebu to udělat. Vrátil jsem se do auta a zase jsme odjeli. O několik let později dům do základů vyhořel. Zůstala z něj jenom zeď, kterou jsem viděl. Ten den jsem měl ale dojem, že dům bude stát přinejmenším do té doby, pokud bude naživu onen drobný Španěl, který uvnitř kdysi maloval.

„Maluješ další obrazy?“ zeptal se Avraham Cutler.
 „Uvažuji o tom.“
 „Co na tvé malování říká rebe?“
 „Nikdy jsem se ho na to neptal.“
 Podíval se na mě a významně se pousmál. „Náš rebe je moudrý muž.“
 Přijeli jsme před smetanově natřenou třípatrovou budovu na široké třídě lemované stromy. Zaparkoval a oba jsme vešli dovnitř. Prohlédl jsem si učebny, kanceláře, jídelnu, společenský sál a malou tělocvičnu.
 „Společenský sál slouží jako synagoga,“ informoval mě.
 „Kolik máte studentů?“
 „Sto sedmdesát dva. Všem je přes šestnáct let. Stravují se tu a bydlí tady. Před šesti lety tu nebylo nic. Tohle býval činžovní dům. Můžeš tu s námi jít, když budeš chtít. Kdybys potřeboval, máme volný pokoj.“
 „Mám kde bydlet.“
 „Tvůj otec říkal, že strávíš v Paříži tři týdny.“
 „Ještě nevím.“
 Podíval se na mě.
 „Možná zůstanu déle,“ řekl jsem.
 „V tom případě tady budeš kdykoli vítán.“
 Ten večer jsem se s nimi najedl. V jídelně bylo plno a hlučno. Ješiva byla v provozu po celý rok, léto nevyjímaje. Pořád dokola mě představovali jako Ašera Lva, syna reba Arje Lva. Otce znali všichni.
 Po večeři mě odvezl do hotelu. „Chodíš do muzeí?“
 „Ano.“
 „Je to nádherné město. Kde ses naučil tak dobře francouzsky?“
 Když jsem mu odpověděl, zasvěceně se usmál. „Ano,“ přikývl. „Náš rebe je velice moudrý muž.“
 Zavolal mi druhý den ráno. Nějaký ladovský Žid cestuje z Izraele za rebem a ve středu večer bude mít v ješivě přednášku. Chtěl bych přijít? Chtěl.
 Přednášející byl vysoký hubený muž se světlým plnovousem a jemnými rukama. Po přednášce jsem se mu představil.
 „Á, už vím,“ zamumlal. „Malíš.“
 „Vy znáte mého otce?“
 „Kdo by neznal reba Arje Lva?“
 Podal jsem mu bílou obálku. „Mohl byste mu předat tohle?“

„Ovšem.“ Strčil si obálku do kapsy. „Ještě maluješ?“

„Ano.“

Příští týden mi někdo nechal u Avrahama Cutlera dopis. Jel jsem si ho do ješivy vyzvednou taxíkem. Byl od rodičů. Necháпали, proč chci zůstat v Evropě, ale oba respektovali má přání. Nebyl jsem žádné dítě. Otec mi poslal požehnání.

O několik dní později mi přišel do hotelu dopis od matky. Stýskalo se jí po mně. Byla by raději, kdybych nemusel zůstat v Evropě. Přála mi vše, co jsem si přál já sám, a mimo jiné psala, že otec opět pravidelně cestuje pro rebeho.

Pronajal jsem si třípokojevý byt dva bloky od ješivy a v jedné z místností jsem si zařídil ateliér. V nedaleké ulici jsem objevil potřeby pro výtvarníky. Požádal jsem Avrahama Cutlera, aby mi pomohl odvézt do bytu plátna, barvy a stojan.

„Hodláš se tady usadit na deset let?“ zeptal se mě udýchaným hlasem, když stoupal s nákladem napínacích rámců po úzkém dřevěném schodišti.

„Na jeden nebo dva roky.“

„V tom případě bys měl zavítat do některé z našich rodin. Není dobré být pořád sám.“

Byt byl v nejvyšším patře čtyřpatrového domu bez výtahu, odkud byly vidět střechy a komíny okolních budov. Okna byla veliká, sahající téměř od podlahy až ke stropu. Visely na nich záclony a závěsy.

Ještě v srpnu toho roku jsem začal malovat nový obraz – starce s holuby na Piazza del Duomo. Napsal jsem Anně Schaefferové, abych ji ujistil, že jsem naživu, daří se mi dobře a pracuji v Paříži. Odpověď přišla obratem. Teď je ze mne opravdový malíř, psala. Ašer Lev v Paříži. To mělo hezký zvuk. Ašer Lev v Paříži. Měl bych se vyhýbat kavárnám a nočnímu životu a malovat obrazy, z nichž bychom oba zbohatli. Měl bych se držet stranou umělců z pařížské Nové školy; byli to samí ustrašení otravové. Měl bych malovat a malovat a snažit se, aby byla šťastná a bohatá. O Jákobu Kahnovi se ani slovem nezmínila.

O čtyři týdny později, když Paříž poprvé ucítila podzimní chlad, jsem od ní dostal balíček. Otevřel jsem ho a uvnitř jsem našel nový tmavomodrý baret. Na přiloženém listku stálo: „Nemožnému mladému muži nemožná stará baba. Líbá Anna.“

Zavřel jsem baret do zásuvky a dál jsem nosil svou rybářskou čapku.

Vzpomínám si na zimní déšť, který omýval střechy domů a tvořil skvrny na bezových fasádách. Dům stál na konci prudce se svažující dlážděné uličky a z oken bytu byly vidět proudy vody u kamenných obrubníků, stáčejších se k hlavní třídě dole. V dešti bylo chladno, ale já v něm nemusel chodit moc často. Bydlel a maloval jsem v bytě; jíst jsem chodil do jídelny v ješivě, modlit do synagogy, kam jsem občas zašel na přednášku o chasidismu. Když byl venku jasný a klidný zimní den, cítil jsem, že musím pryč z bytu. Procházel jsem se pod kaštiny na hlavních třídách nebo jsem jel metrem do Louvrů nebo do Míčovny nedaleko náměstí Svornosti. Nedržel jsem se stranou umělců pařížské Nové školy, jak jsou někdy nazýváni; a nepřipadlo mi, že by byli otravní.

Plátna jsem si napnul sám. Stála opřená o zeď v místnosti, z níž jsem si udělal ateliér. Časně ráno jsem se vždycky pomodlil a zašel se nasnídat do ješivy. Potom jsem se vrátil zpátky po hlavní třídě a strmou uličkou. Ulice byly v té době plné školáků, mužů odjíždějících v malých vozech a obchodníků otvírajících své obchody. Vyšel jsem po úzkém schodišti do svého bytu, vstoupil do ateliéru a hleděl na bělostná plátna u zdi.

Týdny mijely a pomalu se měnily v měsíce. Pršelo. Obloha teď byla většinou tmavá. Úzkou uličkou chodilo jenom málo lidí. Plátna zůstala prázdná.

Daleko od mého světa, v bytě, k němuž mě vůbec nic nepoutalo, jsem začal objevovat vlastní vzpomínky, dlouho zaváté bolestí a časem, které pomalu vynesl na povrch pohled na čekající bílá plátna a zimní opuštěnost téhle pařížské uličky. Nadešel čas. Kdysi jsem maloval svou viditelnou ulici, dokud nezbylo nic, co by na plátně chybělo. Teď jsem musel namalovat ulici, která vidět nebyla.

Vzpomněl jsem si na svého mytického předka. Nikdy mi nedělalo potíže představit si ho. Jenomže tentokrát jsem si vybavoval příběhy, vyprávěné užaslému dítěti, o Židovi, který přinesl bohatství jednomu ruskému šlechtici jako správce jeho majetku. Šlechtic byl despotický gój, zvrhlík, jehož zhýralost rostla zároveň s jeho bohatstvím. Onen Žid, můj mytický předek, mu přinesl ještě větší bohatství. Šlechtic během nekonečných záchvatů opilecké nepřítelnosti vraždil poddané. Jednou od pohozené louče vzplanuly domy a celá vesnice lehla popelem. Takoví jsou gójové, šeptali dítěti. Něco takového by Židé nikdy

neudělali. Ale ten Žid mu přinesl bohatství, špitlo dítě udiveně. Nemůže za to taky trochu? Tu otázku nikdy nevyslovilo nahlas. Muž, který byl kdysi oním dítětem, si otázku položil znovu a říkal si, jestli dobrodení a cesty mytického předka nevzešly ze vzpomínky na křik a hořící těla. Na světě musela být nastolena rovnováha: z ďáblského muselo vzejít smysluplné. Modeloval tehle sny pronásledovaný Žid zbytek svého života sochu z děsuplných nocí?

To jsem nevěděl. Ale tušil jsem, že to tak bylo.

Začal jsem malovat svého mytického předka. Maloval jsem ho teď pořád dokola, zámožného, na cestách, uprostřed plamenů a smrti a snů, vyčerpaného Žida, cestujícího, aby nastolil na světě rovnováhu.

Vzpomněl jsem si na svého dědečka, učence, poustevníka, který přebýval ve studovnách synagog a akademií. Co jej přimělo k tomu, aby se z poustevníka a učence stal vyslancem rebeho otce? Vyvolalo snad vzpomínku na cesty jeho předka setkání s oním cestujícím ladovským Židem? Uvažoval jsem, jak mohl cestující předek tak najednou proměnit poustevníka v cestujícího chasida. Přecházelo snad z generace na generaci něco neviditelného, co se v každém jedinci probudilo v ten pravý okamžik?

To jsem nevěděl. Tušil jsem ale, že to tak bylo.

Maloval jsem svého dědečka. Maloval jsem ho pořád dokola, usazeného v zaprášených místnostech s posvátnými knihami, cestujícího po nekonečných ruských stepích, mrtvého na tmavé ulici se sekýrou v hlavě. Jeho cesta zůstala nedokončená.

Za oknem padal sníh. Ledový vítr se proháněl ulicemi a shazoval poslední suché listy ze stromů.

Vzpomněl jsem si na otce v době, kdy byla matka nemocná. Její nemoc ho tížila stejně jako jeho vlastní neschopnost cestovat pro rebeho. Nikdy jsem to utrpení nedokázal pochopit. Ted' mě napadlo, jestli pro něj cestování neznamenal víc než jen způsob, jak přivést Boha na svět. Bylo snad jeho cestování nevědomým pokáním? V mlhavé minulosti vyhořela jakási vesnice a zahynuli lidé. Gemara nám říká, že člověk, který zabije jiného člověka, nezabije jenom jednoho jedince, ale i všechny děti a děti dětí, které by onen jedinec mohl přivést na svět. Tradice vznikají silou prvotního podnětu, který přenese činy a myšlenky přes celá staletí. Byla snad smrt těch ubožáků, kteří uhořeli, takovým podnětem? Mělo pokání mého prapředka zasáhnout všechny

generace našeho rodu? Přenesl nevědomky potřebu takového činu na své děti; přenesly ji i ony na své potomky?

To jsem nevěděl. Tušil jsem ale, že to tak bylo.

Vzpomněl jsem si na matku a nekonečné tiché hovory, které vedli s otcem, když jsem byl ještě malý. Bezpochyby vytušila, jak hluboký byl jeho vztah k cestování. I ona mi vyprávěla o mém mytickém předkovi. Je možné, že nějak mlhavě chápala skutečnou podstatu cestování mého předka? Pokud ano, spojila nedokončenou práci svého bratra s prvními cestami mého otce, a aniž si byla plně vědoma svého jednání, navázala tak na pokání? Přerušil jsem snad já jakési věčné pokání tím, že jsem cítil potřebu dát smysl papíru a plátnu, a ne lidem a událostem?

To jsem nevěděl.

Myslel jsem na matku a začal cítit něco z jejích let mučivé úzkosti. Ocitla se mezi dvěma různými způsoby, jak dát životu smysl, a zároveň byla plná obav a vzpomínek. Střídavě ji to táhlo ke mně a k mému otci, aby každému z nás pomohla jeho životní smysl udržet, a nehladě na svá muka se nám rozdávala celou svou drobnou bytostí. Maluj hezké obrázky, Ašere, říkala mi. Udělej něco pro to, aby byl svět hezký. Ukaž mi nějaké pěkné kresby, Ašere. Proč jsi přestal kreslit? Během těch mrtvých let udržovala můj talent při životě; sama se udržovala naživu tím, že považovala za svoji povinnost pokračovat v práci svého bratra, a mého otce udržela naživu, když mu umožnila opět začít s cestováním. Měla pochopení pro oba tolik odlišné světy. Udržovala při životě nejen je, ale i sebe samu. Já jsem tak obrovské vzepětí vůle vnímal jenom matně. Vycítil jsem ale její muka teď, když čekala u okna v obýváku na svého manžela a syna. Na co myslela, když stála u okna? Na telefonát, kdy otci sdělili, že její bratr zemřel? Bude celý zbytek svého života v obavách čekat na mě, na otce, na oba – jako kdysi čekávala na můj návrat z muzea a na otcův návrat z cesty, když venku právě zuřila sněhová bouře? Už jsem její úzkost dokázal pochopit; viděl jsem ji před sebou, jak čeká a děsí se okamžiku, kdy jí přinesou mrtvého, kterého milovala. Cítil jsem její úzkost.

Potom jsem zjistil, že už nemohu malovat. Procházel jsem se zimními ulicemi a cítil chlad města. Padal sníh i déšť a město vypadalo pod temnou oblohou pochmurně a omšele. Procházel jsem muzea a galerie. Toulal jsem se křivolakými uličkami Montmartru a nahlížel zamlženými okny do obchodů a restaurací. Po nekonečných schodech jsem vystoupil do katedrály Sacré-

Coeur a bloumal jejím strašidelným přítmím. Vzpomínám si, mezi mými procházkami a touláním jsem si pravidelně psal s rodiči a s Annou Schaefferovou. Otec upadl a zlomil si nohu, ale už byl v pořádku. Výstava Jákoba Kahna měla velice příznivý ohlas. Strýček byl v pořádku. Judel Krinský také. Bylo to všechno dost mlhavé. Dokonce i mé procházky a toulání jako by se ztrácely v mlze. Nemohl jsem malovat.

Děšť ustal. Vyjasnilo se a začalo se oteplovat. V jedné kavárně nedaleko katedrály Sacré-Coeur jsem se jednou u sklenice teplé koly přistihl, jak kreslím obrysy *Piety* z dómu na červený ubrus. Zíral jsem na kresbu, zaplatil jsem a vrátil se zpátky do bytu.

Posadil jsem se ke stolu a nakreslil *Pietu* znovu. Obličej postavy jsem nechal prázdný. Potřetí jsem z obou Marií udělal vousaté muže a z ústřední postavy jednu z Marií. Potom jsem nakreslil samotnou ústřední postavu Ježíše se skloněnou hlavou a zkroucenou rukou. Samotného a bez pomoci. Vyšel jsem z bytu a sešel po úzkých schodech na ulici. Cestou pod stromořadím lemujícím širokou třídu jsem ke svému překvapení zjistil, že stromy jsou obsypány zelenými pupeny. Že by už zima skončila? Přišlo jaro?

Vrátil jsem se do bytu, posadil se ke stolu a přemýšlel o Davidovi a jeho posunu v prostoru a času. Prohlédl jsem si obraz starce s holuby, opřený o zeď. A právě tehdy to přišlo, i když mám pocit, že se to blížilo už dlouho, jenomže já to v sobě dusil v naději, že to potlačím. Něco takového se ale potlačit nedá. Naopak, spíš to zadusí vás. Věděl jsem, že jiná cesta neexistuje. Nikdo netvrdí, že člověk musí malovat trápení a utrpení. Pokud však cítí vnitřní potřebu, nemá na vybranou.

Studie k obrazu na sebe nenechaly dlouho čekat. Zanedlouho jsem je odložil. Byl Pesach, čas odpočinku.

Jednoho teplého jarního dne, kdy do ateliéru svítilo slunce vysokým oknem a kaštiny na ulici už byly obsypané listím, jsem začal malovat. Naskicoval jsem si obraz uhlem na veliké plátno. Nakreslil jsem dlouhou vertikálu dřevěného rámu uprostřed okna v obývací místnosti v našem brooklynském bytě a šikmou horizontálu spodní části žaluzie, jak se obvykle zasekla kousek pod horním rámem. Za oběma rameny jsem nakreslil matku s pravou rukou opřenou o pravé křídlo okna nahoře, levou o rám nad sebou a s očima prosvítajícíma hned za svislým ramenem. Nakreslil jsem domy v naší ulici, šikmé žaluzie a svislé a vodorovné linie

blízkých a vzdálených telefonních sloupů. Potom jsem nechal obraz být. Vrátil jsem se druhý den a trochu přepracoval symetrii jeho tvarů. Pak jsem začal malovat – okrem a šedí, temně kouřovým alizarinem, odstíny pruské a kobaltové modři. Dlouho jsem pracoval na matčiných očích a obličejí. Použil jsem sikativ a obraz byl zanedlouho suchý. Sundal jsem plátno ze stojanu a opřel ho o zeď. Měl jsem nejasný pocit, jako bych byl nečistý, jako kdybych zradil přítele.

Následující den jsem pověsil na stojan nové plátno. Bylo malé a já měl za to, že ho zaplním rychle. Zjistil jsem však, že nemohu malovat. Stál jsem a hleděl na plátno neschopen pohybu. Odložil jsem uhel a zkusil jsem kreslit na papír. Ani to nešlo. Vyšel jsem z domu a zamířil dlážděnou uličkou na hlavní třídu. Pod stromy se procházely dívky v letních šatech. Vrátil jsem se do bytu a díval se na prázdné plátno. Byl jsem celý propocený. Sundal jsem plátno ze stojanu a vrátil tam velké plátno s matkou. Dlouho jsem se na plátno díval a věděl jsem, že není hotové. Byl to dobrý obraz, ale nebyl úplný. Telefonní sloupy jenom vzdáleně připomínaly strašnou skutečnost ukřižování. Obraz nevyjadřoval přesně to, co jsem chtěl vyjádřit; nebyla v něm taková úzkost a utrpení, jakou jsem tam chtěl mít. Jakýsi varovný hlas říkal neslyšně cosi o podvodu.

Vytvořil jsem něco neúplného. Cítil jsem, jak moc tomu něco chybí. „Dokážeš pochopit, jaké to je, když je něco neúplné?“ zeptala se mě jednou matka. Pochopil jsem to.

Otočil jsem se k obrazu zády a šel jsem do ješivy. Navečeřel jsem se a pomodlil večerní modlitbu. Vrátil jsem se do bytu. Na dlážděné ulici pod mým oknem si hrály děti. Hleděl jsem na obraz a hrůzou mě až mrazilo. Pak jsem si lehnul do postele a potmě jsem poslouchal zvuky, přicházející otevřeným oknem z ulice: hádku, vzdálený kašel, projíždějící auto, dětský křik – to všechno přes závoj mého pocitu mrazivé hrůzy. Skoro jsem nespál. Když jsem se ráno probudil, pomodlil jsem se a bylo mi jasné, co musím udělat.

Ovšem, nemusel jsem se do toho pouštět. Kdo to měl vědět? Záleželo snad někomu na tom, že mi nějaký obraz připadal neúplný? Koho zajímal můj němý křik podvodníka? Jenom Jakob Kahn a jeden dva další lidé by jeho neúplnost poznali. Ani oni by však nikdy nepoznali, jak neúplný opravdu byl, byť by to byl dobrý obraz. Věděl bych to jenom já.

Kdybych ho nechal neúplný, stala by se ze mě děvka. Bylo by pak jednodušší nechat neúplnou budoucí práci. Bylo by pak mnohem těžší čerpat z onoho bolestného vzepětí úsilí, které v tvůrčí práci odlišuje poctivost a podvod. Nechtěl jsem se stát děvkou své vlastní existenci. Chápete to? Nechtěl jsem se kvůli vlastní existenci prostituovat.

Napnul jsem plátno stejných rozměrů, jako měl obraz na stojanu. Obraz jsem opřel o zeď a místo něj jsem pověsil prázdné plátno. Uhlem jsem nakreslil rám okna v obýváku našeho brooklynského bytu. Nakreslil jsem dřevěné rameno, rozdělující okno a šikmou spodní část žaluzie několik centimetrů pod horním okrajem obrazu. Před oknem – tentokrát ne vzadu, ale před ním – jsem nakreslil matku v županu s rukama rozpaženými rovnoběžně s žaluzií, se zápěstími přivázanými provázky od žaluzie, nohama přivázanými za kotníky k svislému rámu uprostřed dalším provázkem od žaluzie. Tělo měla prohnuté a hlavu pootočenou. Napravo od ní stál otec v klobouku a plášti a s kufříkem v ruce. Sebe jsem nakreslil nalevo od ní. Oblečení jsem měl umazané od barev, na hlavě rybářskou čapku a v rukou paletu a dlouhý štětec připomínající kopí. Přehnal jsem velikost palety i otcova kufříku. Dívali jsme se na matku a zároveň na sebe. Matčinu hlavu jsem rovnoměrně rozdělil na části, z nichž jedna hleděla na mě, druhá na otce a třetí vzhůru. Utrpení a mučivou úzkost, které jsem v ní cítil, jsem vložil do jejích úst, do křivky jejího krku, do prohnutého těla, do drobných zatáčených pěstí a štíhlých nohou, směřujících přímo dolů. Nanesl jsem na uhel fixativ a začal jsem malovat barvami stejných odstínů jako poprvé – okrem, šedí, alizarinem a pařížskou a kobaltovou modří. Do svých vlasů a vousů jsem přidal trochu sieny pálené a kadmiové červení. Maloval jsem rychle, v podivuhodně chladnokrevném návalu energie. Za všechnu bolest, kterou jsi musela vytrpět, mami. Za všechno utrpení, které sis prožila a ještě prožiješ. Za všechnu bolest, kterou ti způsobí tenhle obraz. Za to nevyslovitelné tajemství, které přivádí na svět dobré otce a syny a nechá matku, ať přihlíží, jak se pokoušejí jeden druhého zardousit. Za Pána světa, jehož světu plnému utrpení nerozumím. Za děsivé sny, za noci čekání, za vzpomínky na mrtvé, za lásku, kterou k tobě cítím, za všechno, na co si vzpomínám, a za všechno, co bych si měl pamatovat, ale co jsem zapomněl, za všechno, co jsem svým obrazem způsobil, když jsem jako zbožný Žid namaloval ukřižování, protože v mé náboženské tradici neexistovala žádná

estetická forma, do níž bych mohl vložit obraz nejvyšší úzkosti a utrpení.

Nevzpomínám si, jak dlouho jsem ten obraz maloval. Jednoho dne, kdy letní deštík zchladil ulice a stékal v proudech po mém okně, byl konečně hotový. Díval jsem se na něj a věděl jsem, že je to dobrý obraz. Nechal jsem ho na stojanu a šel jsem se v dešti najíst a pomodlit do ješivy. Potom jsem se procházel ulicemi a cítil déšť na obličejí a vzpomínal jsem, jak jsem kdysi pozoroval déšť v jiné ulici okny, která vypadala najednou tak vzdálená, že jsem je chtěl znovu vidět.

O několik dní později jsem neměl daleko k tomu, abych obrazy zničil. Namaloval jsem je; to stačilo. Není nutné, aby existovaly dál. Zničit jsem je ale nedokázal. Začal jsem malovat jako nepřítel. Celé léto jsem maloval zasuté vzpomínky z naší ulice. Někdy v tu dobu mě Avraham Cutler představil jedné rodině. Setkal jsem se s dívkou s krátce zastřiženými tmavými vlasy a hnědýma očima. Později přišla další setkání. Někdo kdysi řekl, že jsou věci, o nichž bychom měli psát hodně nebo vůbec. O těchto setkáních nebudu raději psát vůbec.

Jednoho podzimního dne se u mě během svého evropského lovu talentů stavila Anna Schaefferová. Zestárla. Byla elegantní a zámožná.

Dlouho hleděla na oba velké obrazy.

„To jsou ukřižování,“ pronesla velice potichu.

„Mlčel jsem.“

„Ašere Lve,“ zamumlala. „Ašere Lve.“ Zdálo se, jako by to bylo vše, co byla schopná pronést. Zírala na obrazy. Po dlouhé době se otočila ke mně a řekla: „Oba ty obrazy jsou výborné.“ Potom dodala: „Tehle je pravdivější,“ a ukázala na druhé plátno.

Nic jsem na to neřekl.

Znovu se zahleděla na obrazy. „Co budeš dělat teď?“ zeptala se nakonec. „Nevím.“

„Vrátíš se do Ameriky na výstavu?“

„Ano.“

Chvilí jsme oba mlčky hleděli na obrazy. „Jak se daří Jákobu Kahnovi?“ zeptal jsem se. „Pracuje na tom, aby se dožil devadesátky.“ Po chvíli řekla: „Kde máš ten baret, co jsem ti poslala?“

„V šuplíku.“

„Měl bys ho nosit.“

„Nechci.“

„No dobrá,“ řekla vlídně. „Teď běž, prosím tě, na hodně dlouhou procházku.“

Potřásli jsme si rukama. Celé hodiny jsem chodil úzkými uličkami a širokými třídami. Když jsem se vrátil, obrazy byly pryč. Podíval jsem se z okna pokoje, kde jsem měl ateliér, a rozplakal jsem se.

Za několik týdnů mi napsala, že obrazy dorazily v pořádku. Výstavu naplánovala na únor. Neměl bych nic proti tomu, kdyby nazvala dva velké obrazy Brooklynské ukřižování I a Brooklynské ukřižování II? Potřebovala názvy kvůli katalogu. Odepsal jsem, že mi názvy připadají vhodné.

Týdny mýjely. Listy opadaly ze stromů. Město se ochladilo a potemnělo. Chodil jsem po ulicích. Vrátil jsem se do Bateau Lavoir. Chodil jsem do muzeí a galerií. Dlouhé hodiny jsem trávil s dívkou a její rodinou. Děsil jsem se nadcházející hrůzy.

Poslední lednový týden jsem odletěl do New Yorku. Letadlo přistálo ve sněhové bouři pět dní před vernisáží mé výstavy.

14 Kapitola čtrnáctá

O přiletu domů jsem rodičům nedal vědět nic konkrétního. Nechtěl jsem, aby si matka dělala starosti nebo mi chodila naproti na letiště. Domů jsem si vzal taxíka. Když jsem stál ve sněhu na ulici, podíval jsem se na okno našeho obývacího pokoje. Bylo tmavé.

Výtahem jsem vyjel do druhého patra a vešel do bytu. Prošel jsem všechny místnosti a rozsvěcoval světla – na chodbě, v obývacího pokoje, v kuchyni, v ložnici rodičů, v mém pokoji. Na postelích byly přehozy. Lednička potichu vrčela. V bytě bylo čisto a uklizeno. Jemně rezonoval svým vlastním tichem.

Odnesl jsem si tašku do pokoje. Vrátil jsem se na chodbu a otevřel skříň. Když otec nebyl na cestách, jeho černá kožená taška obvykle ležela ve vrchní přihrádce. Tentokrát tam nebyla. Pověsil jsem si kabát a rybářskou čapku položil na polici. Na tyči visela prázdná dřevěná ramínka. Potichu zaklapala, když jsem po nich přešel rukou.

Šel jsem zpátky do svého pokoje a zůstal stát ve dveřích. Najednou jako by se zmenšil. Krcálek, říkal mu strýček Jicchak. Přetřená židle, stůl a prádelník vypadaly jako hračky. Vybalil jsem a svlékl jsem se. Uvažoval jsem, kde je matka. Na schůzi u rebeho? U přátel? Přešel jsem k oknu a hleděl na padající sněh. Hustě se snášel na tmavé domy. Popelnice dole na dvorku měly bílé čepice. Stál jsem u okna a dlouho pozoroval sněh. Nakonec jsem se otočil a pomalu jsem se rozhlížel po pokoji – malá židle, stolek, prádelník; dřevěná postel s hnědozeleným vlněným přehozem; vínově červené linoleum na podlaze. Během mé půldruhaleté nepřítomnosti se v pokoji malovalo. Dírky po napínáčcích, které kdysi držely reprodukce, byly zahlazené. Stěny byly hladké, bílé a prázdné. Leskly se na světle, které se linulo ze stejného stropního stínítka z matného skla, jaké tam viselo odjakživa. Opravdu jsem v tomhle pokojíku prožil tolik let?

Podíval jsem se na hodinky. Bylo skoro půl dvanácté. Vzpomněl jsem si, že jsem nechal rozsvíceno v ložnici u rodičů. Prošel jsem chodbou kolem kuchyně a vstoupil dovnitř. U stěny napravo stála velká dvojitá postel s bleděmodrým vlněným přehozem. Otcův psací stůl z tmavého dřeva stál nalevo. Byl plný papírů, knih a starých čísel časopisů *Time* a *Newsweek*. Na bílých stěnách viselo několik zarámovaných výšivek s květinami a ptáky.

Na matčině prádelníku stály fotografie rodiny její sestry Ley. Otec na prádelníku žádné neměl. Tmavý květovaný koberec byl nedávno vyčištěný; ještě z něho byla slabě cítit štiplavá vůně. Vdechoval jsem ji do sebe. Podíval jsem se na postel a vzpomněl jsem si na vůni matčiny nemoci. Viděl jsem ji před sebou, jak leží pod zelenou přikrývkou, celá pohublá, jako by ani nežila. Tady máš ptáky a květiny, mami. Chtěl jsem, aby byl svět krásný, mami. Uzdravím tě. Kdysi jsem si myslel, že obrázek v sobě skrývá moc, že čáry a tvary nakreslil prostřednictvím mé ruky Pán světa, že díky obrázku může být svět lepší, hezčí, udělat matce radost, uzdravit ji. Ještě ti není dobře, mami? Nakreslím ti další ptáky a květiny. Byl jsem přesvědčen o tom, že mi tu schopnost posílá Pán světa v noci po andělech, kteří nade mnou bděli ve spánku. Michael ať dlí po mé pravici; Gabriel po levici; přede mnou Uriel; za mnou Rafael. Podíval jsem se na postel a měl jsem dojem, jako bych tam viděl otce, ležícího, se zrzavým plnovousem vyčnívajícím přes okraj zelené přikrývky. Zhasnul jsem a šel jsem do kuchyně. Zadíval jsem se na stůl. Zdálo se mi, že na něm leží knihy, ale byl prázdný. V ledničce nebylo žádné mléko. Zhasnul jsem a prošel chodbou do obývacího pokoje.

U stěny vedle okna stál matčin psací stůl. Opodál stály knihovny. Žaluzie na oknech byly stažené. U okna stála matka s pohledem upřeným na ulici. Stála na okně s pažemi přivázanými k povytažené žaluzii a nohama k dřevěnému sloupku, rozdělujícímu okno na dva vysoké obdélníky. Stál tam otec; stál –

Zhasnul jsem a vrátil jsem se chodbou do svého pokoje. Posadil jsem se na postel. Uvnitř jsem se chvěl zimou a v hlavě mi pulsovala krev. Podíval jsem se na hodinky. Blížila se půlnoc. Po chvíli jsem se zvedl a šel k telefonu na chodbě. Vyhledal jsem si jisté číslo a vytočil ho. Telefon vyzváněl dlouho, než ho někdo zvedl.

„Ano? Prosím?“ Hlas měl ospalý a podrážděný.

„To je rav Dorochoff?“

„Ano. Kdo je tam?“ Mluvil v jidiš.

„Ašer Lev.“

Nastalo ticho.

„Rave Dorochoffe?“

„Překvapil jsi mne, Ašere Lve,“ pravil už docela probuzeným hlasem. „Odkud voláš?“

„Z bytu.“

„Ty jsi doma?“

„Ano. Omlouvám se, že vás ruším tak pozdě. Nevíte, kde jsou moji rodiče?“

„Ach, ano,“ řekl. „Neřekli mi, že se vrátíš dnes.“

„Oni to nevěděli.“

„Jsou na Chicagské univerzitě.“

Mlčel jsem.

„Ašere?“

„Ano.“

„Je tam jakási konference o problémech s náboženstvím na školách. Tvoji rodiče se jí účastní. Mají se vrátit zítra.“

„Děkuju,“ řekl jsem.

„Vítám tě doma, Ašere Lve.“ Řekl to laskavě. „Rebe bude potěšen, až zjistí, že ses vrátil.“

Zavěsil jsem a rozhlížel jsem se po bílých stěnách na chodbě. Pak jsem se vrátil do svého pokoje a převlékl jsem se do pyžama. Podíval jsem se na stěnu u polštáře, kde jsem kdysi nevědomky nakreslil svého mytického předka. Kresba byla přemalovaná. Zmizela. Zhasnul jsem a lehnul jsem si. Postel mi byla malá a nepohodlná. Dej, ať ulehnu v pokoji a opět se v pokoji probudím. Ať mě netíží myšlenky, zlé sny ani zlé představy. Ať je můj odpočinek před Tebou dokonalý.

Spal jsem špatně. Jednou jsem se v noci probudil a měl jsem dojem, jako bych slyšel matku zpívat nezvykle tichým hlasem nějakou jidiš melodii.

Druhý den jsem odešel z bytu brzy. Bylo šedivé a chladné ráno. Světla na ulicích ještě svítila. Sníh už nepadal. Hlavní ulice byla místy úplně zavátá. Šel jsem opatrně cestičkami, které prošli lidé přede mnou. Ulice vypadala jako tichá, přízračná, ponurá krajina zapadaných automobilů, tmavých domů a unavených sromů obtěžkaných sněhem.

Šel jsem do synagogy na ranní bohoslužbu. Když skončila, několik mužů mě přišlo vřele přivítat. Vítej, Ašere Lve. Vítej doma. Jak jsem se měl? Kde jsem byl? Jaké to bylo v Evropě? Jsi nějaký pohublý. Nezhubnul jsi? Vítej, Ašere Lve. Bud' zdrav.

Zaslechl jsem, jak někdo volá mé jméno. Když jsem se otočil, spatřil jsem mašgiacha, rava Josefa Cutlera. Byl trochu shrbený a dlouhý tmavý plnovous mu začal šedivět. Potřásl mi rukou. Byla bílá a suchá. Vítám tě, chlapče. Odkášlal si. Mluvil chraplavým hlasem. Jak se mi daří? Kdy jsem se vrátil? Celou dobu mi třásl rukou. Měl zřejmě velkou radost, že mě vidí.

Podal jsem mu zalepenou bílou obálku od jeho syna Avrahama z Paříže.

„Jak se daří mému synovi?“ zeptal se nedočkavě. Znovu se rozkašlal. „Jsem dost nasydlý,“ dodal. „Dobře.“

„Dlouho jsem ho neviděl. Doufáme, že přijede do Ameriky, aby s námi a s rebem oslavil Pesach. Pomohl ti?“

Vzpomněl jsem si, jak mi Avraham Cutler pomáhal s malířskými potřebami do čtvrtého patra. „Ano.“

„To jsem rád.“

Některé z nich jsem použil k ukřižování, napadlo mě.

„Zdržíš se tady?“ zeptal se mašgiach.

„Ano.“

Rozkašlal se. Chvilí popadal dech a potom řekl: „Mohl bys zaskočit ke mně do kanceláře na kus řeči. Chtěl bych vědět, jak na tom můj Avraham je.“

Zahalil se do dlouhého tmavého kabátu a s rameny mírně shrbenými odešel ven. Díval jsem se, jak vychází ze dveří synagogy. Tak rychle zestárnul.

Obul jsem si galoše, oblékl kabát, nasadil rybářskou čapku a odešel ze synagogy. Cestou jsem koupil v hokynářství mléko, rohlíky a vejce. Hlavní ulici právě protahovaly sněhové pluhy. Vrátil jsem se do bytu a nasnídal jsem se. Potom jsem po sobě umyl a utřel nádoby a uklidil ho. Šel jsem do obýváku a díval jsem se z okna na ulici. Pomalu se začínala probouzet a setřásat ze sebe příkrov sněhu.

Zazvonil telefon. Zamířil jsem rychle na chodbu a zvedl sluchátko.

„Pan Ašer Lev?“ zeptala se spojovatelka. „Máte meziměstský hovor.“

„Ano, tady Ašer Lev.“

„Okamžik. Můžete mluvit.“

„Ašere?“ To byla matka. Hlas se jí trochu chvěl. „Mami?“ Cítil jsem, jak mi buší srdce.

„Už jsi doma, Ašere. Mysleli jsem, že se vrátíš ve čtvrtek. Ráno nám volal rav Dorochoff. Jak se máš, Ašere?“

„Dobře, mami.“

„Proč jsi nám nedal vědět, kdy se vrátíš? Jsi v pořádku? Snídal jsi?“

„Snídal, mami.“

„Jsem ráda, že tě zase slyším, Ašere. Počkej. Chce s tebou mluvit tatínek.“

Chvilí bylo ticho.

„Ašere?“ Hlas měl hluboký a silný. „Ano, tati.“

„Vítám tě doma, Ašere. Omlouvám se za ten zmatek. Z tvého dopisu jsme měli dojem, že se vrátíš těsně před výstavou. Promiň, Ašere. Jsi v pořádku?“

„Jsem, tati.“

„Letíme zpátky odpoledne. Už přestalo v New Yorku sněžit?“

„Ano.“

„Dá-li Bůh, uvidíme se tedy večer. Jsem rád, že tě slyším, Ašere. Na shledanou.“

„Na shledanou, tati.“

„Na shledanou, Ašere,“ řekla matka do sluchátka. „Ahoj, mami.“

Zavěsil jsem. Hleděl jsem na telefon. Stál jsem tam a nemohl jsem z něj spustit oči. Pak jsem se roztřásl. Opřel jsem se o stěnu, ale nemohl jsem se zklidnit. Vzal jsem si galoše, kabát a čapku a vyšel jsem na chladnou, zasněženou ulici.

Bylo něco po deváté hodině. Hlavní ulicí se pomalu táhnul had automobilů ranní špičky. Vál ledový vítr, ženoucí prašný sníh proti domům a automobilům. Cítil jsem sníh na tvářích a v očích. Šel jsem a myslel na rodiče. Vítr mi profukoval kabát. Vousy jsem měl samý sníh. Kde to jsem? Co je tohle za nároží? Došel jsem na roh domu, který jsem poznal i přes hromady sněhu, za nimiž vypadal docela jinak. Tabuli se jménem ulice zakrýval sníh. Vydal jsem se tím směrem. Osamělé postavy chodily úzkou cestičkou ve vysokých závějích. Spatřil jsem nějakého muže s lopatou. Na sobě měl tmavý kabát, galoše a čepici s klapkami na uši. Nabral sníh, sehnul se, zvedl lopatu, odhodil sníh na silnici a znovu nabral. Došel jsem až k němu. Neviděl mě. Veliké oči měl vlhké zimou a námahou. Zahnutý nos měl celý červený. Šedivé vousy měl spleené zmrzlým sněhem.

„Šalom alejchem, rebe Judeli Krinský,“ řekl jsem.

Zastavil se, pootočil se a pohlédl na mě. Chvilí stál bez hnutí a upřeně mě pozoroval. Potom otevřel ústa, zamrkal a lopata mu vypadla do sněhu.

„Ašere Lve,“ pronesl chraptivým hlasem. „Ašere Lve.“ Potřásl mi rukou. Objal mě. Na tváři jsem ucítil jeho vlhký, studený obličej a zmrzlé vousy.

„Vítám tě, Ašere Lve. Vítám tě doma. Tak dlouho jsi byl pryč. Jak dlouho vůbec? Pojd' do krámu, je tam teplo. Mám

radost, že tě zase vidím. Pojd' dovnitř. To je mi ale překvapení. Zima, že by psa nevyhnal, a koho nevidím než Ašera Lva.“

Obchod se nezměnil. Bylo tam teplo a voněl tam čistý papír a nové tužky. Kovová police s olejovými barvami stála pořád u dveří. Pomalu jsem se rozhlédl kolem. Bylo to, jako bych se vrátil do vyhřáté suché jeskyně.

Uvařil kávu a povídali jsme si. Měl dceru. Ano, Pán světa byl k němu laskavý. A zanedlouho se jim mělo narodit druhé dítě. Tentokrát možná chlapec. Vypadal strhaněji, než jsem si ho pamatoval. Chraptěl a unaveně mrkal. Opravdu všichni tak rychle stárneme? Je tak málo času.

Potom jsme vyšli ven, já si od něho vzal lopatu a odházal jsem sníh z chodníku před obchodem. Poděkoval mi.

„Kosti stárnou,“ řekl s obličejem otočeným proti větru. „Divím se, že po těch letech na Sibiři ještě vůbec nějaké mám. Dneska je to tady trochu jako na Sibiři. Jsem rád, že jsem tě viděl, Ašere Lve. Celý den je hned veselejší.“

Vrátil se dovnitř. Cestou k hlavní ulici jsem šel kolem velké výlohy. Nahlédl jsem dovnitř a zjistil, že hledím na strýčka, stojícího za pultem s pohledem upřeným přímo na mě. Na jeho kulatém masitém obličejí se objevil výraz nesmírného překvapení. Vrhł se kolem pultu ke dveřím.

Přibral. Na sobě měl tmavý oblek, bílou košili a tmavou vázanku. Šedivé vlasy mu pokrývala malá tmavá jarmulka. Byl slabě cítit doutníky. Objal mě a bez ustání opakoval, jak je rád, že jsem se vrátil. V obchodě byli ještě dva prodavači. Pozorovali nás a mile se usmívali. Jakto, že se rodiče ještě nevrátili z Chicaga, řekl strýček. Taková ostuda! Kde jsem jedl? Namaloval jsem nějaké nové obrazy? Měl by se jít na výstavu podívat? Kdy má být vernisáž? V neděli? Budou tam obrazy nahých žen? Půjde, jenom pokud tam nebudou obrazy nahých žen. Žádné nahé ženy tam nebudou, uklidnil jsem ho. Co jsem mu měl říci? Aby tam nechodil? Chtěl by vědět proč. Protože uvidíš ukřižování, strýčku Jicchaku. Uvidíš podivná ukřižování od ladovského chasida, který se modlí třikrát denně, věří v Ribono šel olam a miluje své rodiče a rebeho. Tentokrát tam nahé ženy nebudou, řekl jsem.

Domů jsem se vrátil před půl jedenáctou. Zavolal jsem do galerie a požádalo Annu Schaefferovou. Vzápětí jsem uslyšel její hlas.

„Zdravím tě, Ašere Lve,“ řekla. „Jak se daří mému brooklynskému géniu?“

„Jde to.“
 „Jde to? Jenom?“
 „Dneska mi docela stačí, když to jde.“
 „Kde jsi?“
 „V Brooklynu.“
 „Přijed' do galerie.“
 „Dneska?“
 „Ano. Jsme teď obchodní partneři.“
 „Obrazy už visí?“
 „Začneme s tím zítra.“
 „Myslel jsem na ta ukřižování.“
 „Ano? Copak?“
 „Ale – jen jsem na ně myslel.“
 „Ukřižování už mají kupce, Ašere Lve.“
 „Kupce?“ Cítil jsem, jak mě zamrazilo.
 „Ano.“
 „Kdo je to?“
 Když mi řekla jméno, opřel jsem se ztěžka o stěnu.
 „Skoro všechny obrazy už jsou prodané, Ašere. Byl tu za mnou můj průmyslník z Brazílie. V neděli odpoledne přiletí majitel nočního klubu z Mnichova. V sobotu nás čeká nádherná vernisáž. Na obrazech už bude hodně červených cedulek.“
 Nic jsem na to neřekl.
 „Haló,“ řekla. „Jsi tam ještě?“
 „Jsem.“
 „Nemáš, co bys řekl?“
 „Přijedu odpoledne, jestli bude jezdit metro.“
 „Výborně,“ řekla spokojeně.
 „Pořád ještě používáte v propagaci ten váš výraz.brooklynský génius', Anno?“
 „Tentokrát to bude naposled.“
 „Nikdy se mi to nelíbilo.“
 „Úplně naposled,“ řekla. „Jak se daří Jakobu Kahnovi?“
 „Operovali mu žaludek. Ale už se uzdravuje. Ještě jsou dny, kdy pochybuje, jestli se dožije té devadesátky. Přijď kolem třetí, Ašere. Ano? Popovídáme si.“
 Zavěsil jsem a šel jsem si do svého pokoje lehnout. Byl jsem unavený. Ležel jsem bez hnutí a přemýšlel, co mě čeká. Následující dny mi připadaly jako zlověstný temný tunel. Chtělo se mi vstát z postele a nakreslit něco u stolu. Byl jsem ale unavený a nemohl jsem se zvednout. Zůstal jsem ležet s očima

zavřenýma a myslel na temný tunel příštích dnů. Potom jsem si vzpomněl na Jákoba Kahna a znovu mě napadlo: Jsme všichni tak brzy staří a nemocní? Pak tedy nezbývá skoro žádný čas. Najednou na mě padla obrovská únava a za chvíli jsem usnul.

Tehdy za mnou přišel můj mytický předek. Proplétal se mezi vysokými vlhkými stromy, lesem jeho ruského pána, starý, shrbený zármutkem, v roztřesené ruce hůlku podpírající jeho chřadnoucí tělo. Měl bílý rozcuchaný plnovous a z tmavých prázdných důlků na hlavě na mě hleděly popelavě šedé oči. Otevřel ústa, aby promluvil. Měl okoralé rty a černé zuby. Slyšíš tu bolest ve větru? To je nárek zmařených životů. Kdo se opovažuje přidat k tomu nářku další? Kdo se opovažuje ubírat světu světlo? Ašere, můj drahý Ašere, co kdybychom se teď prošli staletími? Smutně se usmál, pokynul mi a zmizel mezi stromy.

Když jsem se probudil, třásl jsem se, bylo mi horko, až jsem byl celý propocený, a točila se mi hlava. Ležel jsem bez hnutí na posteli. Znovu jsem se probudil krátce před druhou. Dal jsem si kávu a šel jsem ven. Rozpálený obličej mi ovanul ledový vzduch. Jel jsem metrem na Manhattan.

Vzpomínám si, že ve vagonu byla zima a vlhko, samá špína a voda. Lidé hleděli zachmuřeně na zčernalé podlahy, jako by ten příval sněhu znamenal jejich porážku. Vzpomínám si na jednoho slepého muže, který hrál na harmoniku a pomalu procházel vagonem. Prohlížel jsem si svůj odraz v okně. Pojd', budeme cestovat staletími, řekly mé oči. Člověk se učí chodit desetiletími. Vzpomínám si na mince, cinkající v plecháčku slepce. Dal jsem mu jednu. Děkuju, pane. Bůh vám požehnej, pane. Podíval jsem se na sebe do okna. Zrzavé vlasy a vousy, tmavé oči, rybářská čapka. Budeme cestovat staletími. Chceš hůlku, Ašere Lve?

Vystoupil jsem a vyšel po schodech na ulici. Byla zima, mokro a šedivo. Mezi vysokými budovami vál ostrý vítr. Šel jsem po Madison Avenue a cestou nahlížel do galerií. Pop art. Zombie art. Křiklavé. Chladné. Neumění. Duchampova *Fontána* přetékájící do světa. Vstoupil jsem dovnitř a vyjel výtahem do třetího patra. Tam na mě čekala Anna Schaefferová v tmavomodrých vlněných šatech, s náhrdelníkem z bílých korálků, náušnicemi, s napudrovaným obličejem, starým a elegantním.

„Vítám tě, Ašere. Dej mi kabát. Jsi nějaký pobledlý. Dneska není dobré jezdit metrem. Mohu ti nabídnout kávu? Johne, kávu v kelímku, bez mléka a cukru. Balíme Raderovy kousky. Měl

pěknou výstavu. Pojd' dozadu, tam není takový zmatek. Popovídáme si.“

Galerie byla plná beden, do nichž se opatrně ukládaly sochy. Některé z mých obrazů už stály opřené o zeď. Ukřižování jsem nikde neviděl.

Posadili jsme se v malé místnosti s hlubokými dřevěnými policemi, plnými obrazů, a povídali si o tom, na kolik výstava přijde, za kolik které plátno nabízí, které obrazy už byly prodány, o pravděpodobných kupcích, nových sběratelích, federálních daních, městských daních, daních z toho a onoho. Budu potřebovat daňového poradce. O někom by věděla. Vůbec neposlouchám, řekla. Měl bych. Není mi něco?

„Kde jsou ta ukřižování?“ zeptal jsem se.

Ukázala na dřevěnou bednu.

„Kde budou viset?“

Na stěně před východem k výtahu. Poslední obraz. Vyvrcholení.

„Mám strach, Anno.“

„Já vím, že máš strach. Já si tvůj strach ale nemohu dovolit, Ašere. Teď zrovna se o tobě nejvíc mluví.“

„Ty obrazy pobouří hodně lidí.“

„Vážně? No a? *Olympia* pobouřila lidi. *Le Déjeuner sur l'Herbe* vyvolalo pobouření. Impresionisté, Cézanne, Picasso. Co po mně chceš, Ašere?“

„Já mám ty lidi rád.“

„Ašere Lve, měl by ses raději věnovat daním a zapomenout, jestli někoho pobouříš nebo ne. Tuhle svou židovskou přecitlivělost si nech, až se vrátíš do Brooklyn.“

Povídali jsme si skoro hodinu. Snažil jsem se poslouchat, když mi vysvětlovala různé věci, ale moc mi to nešlo. Na stěně před východem k výtahu. Viděl jsem matku a otce, jak se k té stěně přibližují.

Když jsme domluvili, postavil jsem se.

„Je Jákob Kahn doma?“

„Je.“

„Smí k němu návštěvy?“

„Ano.“

„Víš, že jsem se vrátil?“

„Víš. Viděl diapozitiv.“ Čekal jsem.

Usmála se. „Říkal, že jsi velký malíř. Ta ukřižování jsou prý mistrovská díla. To druhé je prý lepší než první. Půjdeš k němu?“

„Půjdu.“

„Uvidíš, že se změnil. Doprovodím tě k výtahu. Ano, uvidíš, že se změnil. Ne, nechci, abys tu byl, až budeme obrazy instalovat. Ano, v sobotu budeme dělat do noci. Klidně rodiče přived'. Ne, na vernisáži žádné košer jídlo nebude. Ještě něco? Bud' zdrav, Ašere Lve. Dej si na tom sněhu pozor. V Brooklynu není právě nadbytek malířských génů.“

Domů jsem jel studeným přeplněným metrem. Cesta mi připadala nekonečná, a když jsem vystoupil ze stanice, venku byla tma. Šel jsem pod stromy, jejichž kmeny a větve byly obalené vrstvou zmrzlého sněhu, třpytícího se chladně ve světle pouličních lamp. Vál ostrý vítr. Když jsem přicházel k našemu domu, vzhledl jsem vzhůru a spatřil jsem matku, zarámovanou v okně obývacího pokoje. Dívala se na mě. Zamával jsem jí. Zamávala taky a odešla od okna. Vyjel jsem výtahem nahoru. Čekala na mě u dveří.

Objala mě a s pláčem mě k sobě pevně přitiskla. Byla tak drobná a křehká. Na tváři jsem ucítil její tenké rty. V očích měla slzy. Neubránila se pláči. Jak se mám? Proč jsem tak bledý? Ach, jakou má radost, že mě vidí. Stýskalo se jim po mně. Uvažovali o tom, že by v létě jeli do Evropy, aby mě viděli. „Ukaž, ať se na tebe podívám, Ašere. Ukaž se mi, chlapče. Proč máš tak zarudlé oči? Pojd' dovnitř. Tatínek přijde brzy. Sel podat rebemu zprávu o cestě do Chicaga.“ Už jsem slyšel, co se děje na vysokých školách po celé zemi? Všude vládne chaos. Nihilismus. Je to generace Potopy. A tolik mladých Židů se toho účastní. Jejich rodiče je neučili Tóru. Ted' mají hlavy plné myšlenek ze sitra achra. „Proč jsi tak bledý, Ašere? Je to tím sněhem? Nejsi zvyklý na tolik sněhu, vid'?“

Nejsem.

„Proč jsi nám nedal vědět, kdy se vrátíš? Nechtěl jsi nám přidělovat starosti?“ Ne.

„Nechceš něco teplého k pití? Kávu?“ Ano.

„Namaloval jsi v Paříži hodně dobrých obrazů?“ Namaloval.

„Paříž je krásná, vid'?“ Je.

„Tatínek tam založil nádhernou ješivu.“ Já vím.

„Budou na tvé výstavě obrazy nahých žen, Ašere?“ Nebudou.

„Takže tatínek může přijít.“ Mlčel jsem. „Ašere?“ „Nic jsem neřekl. „Může tatínek přijít?“

Ano, přikývl jsem. Táta může přijít. Samozřejmě, že může přijít. Žádné akty tam nebudou. Jen ať přijde.

Vrhla na mě udivený pohled. „Vypij si tu kávu, Ašere. Máš tak studené ruce. Mám o tebe strach, když vidím, jak jsi bledý a jak studené máš ruce.“ Seděla vedle mě u kuchyňského stolu s jemnými rukama sepnutými vedle konvice kávy, kterou připravila. Dívala se, jak piju. Bez ustání mluvila – o mně, o novém otcově práci s vysokoškoláky, o jejím učení. Její tichý hlas jsem skoro nevnímal. Viděl jsem před sebou stěnu v galerii před východem k výtahu. Viděl jsem matku a otce, jak se ke stěně přibližují. Viděl jsem svého mytického předka. Pojď se mnou, můj milý Ašere. Projdeme se spolu staletími, každý za své činy, které porušily rovnováhu ve světě.

Slyšel jsem, jak se otevřely a zavřely dveře do bytu. Pak jsem uslyšel otcův hluboký hlas. „Rivko? Ašer je doma?“ Najednou stál ve dveřích do kuchyně v tmavém kabátě a v klobouku s úzkým okrajem, posunutým do týla. Postavil jsem se. Objal mě svými mohutnými pažemi a na tváři jsem ucítil jeho studené vousy. Na kabátu mu ulpěla čistá chladná vůně zvenku. „Ašere,“ zašeptal. „Jsem tak rád, že tě zase vidím. Ukaž, ať se na tebe podívám. Ty jsi ale bledý. No není bledý, Rivko?“ Potom svlékl kabát a klobouk a nasadil si tmavou sametovou jarmulku. Všichni tři jsme se pak posadili, pili jsme kávu a povídali si. Oni vyprávěli o své práci pro ruské Židy, pro Židy na vysokých školách a pro ladovské komunity v různých zemích. Já jim povídal o Florencii, Římu a Paříži. Mají tam krásné ješivy, vidíš? zeptal se otec. Mají, odpověděl jsem. Vznikly z ničeho, řekl. Ano, přikývl jsem. Když si vzpomenu na ty dlouhé roky, kdy jsem byl sám v Evropě. Myslel jsem, že to nevydržím. Ukaž se mi ještě jednou, Ašere. V *Timesech* psali o té tvé výstavě. Prý bude velká. Ty můj malý Ašere. Velká výstava. Je to těžké, když tvůj otec nenávidí něco, čeho si ostatní tolik cení. Tvůj otec se možná mýlil. Je docela možné, že tvé nadání nepochází ze sitra achra. Proč jsi tak bledý? Není ti něco? Na téhle výstavě nebudou žádné akty. Mluvil jsem po telefonu se strýčkem Jicchakem. Prý jsi mu řekl, že tam žádné akty nebudou. V tom případě tam s maminkou přijdeme. Ne, v sobotu večer máme důležitou schůzku s rebem. Přijdeme v neděli. Podíváme se, jaké zástupy lidí si přijdou prohlédnout obrazy našeho syna.

Seděli jsme a povídali si dlouho do noci. Občas jsem si všiml, jak se na mě matka záhadně dívá. Nevzpomínám si, v kolik jsme šli spát. Nemohl jsem usnout. Díval jsem se do tmy. Ribono šel

olam, co mám dělat? Pojed' se mnou, ozvalo se z pralesa. Musíme na světě nastolit rovnováhu.

Druhý den otec odešel do práce časně ráno. Matka mi připravila snídani. Vypadala, že mi chce něco říci, ale je jí to trapné. „Tatínek mě poprosil, abych si s tebou promluvila,“ řekla nakonec.

Podíval jsem se na ní.

„Známe rodinu té dívky, Ašere.“

Nic jsem na to neřekl.

„Poznali jsme je v Paříži. Je to slušná rodina, Ašere. Tatínek mě poprosil, abych ti vyřídila, že by dal své požehnání.“

„Tak dobře, mami.“

Tváře jí zrudověly. „Mluvila jsem o tom, protože mě o to tatínek požádal, Ašere.“

„Dobrá.“

„Dáš si ještě kávu?“

„Už ne, děkuju.“

„Jsi v pořádku? Proč jsi tak bledý?“

„Jsem unavený.“

„Děje se něco?“

„Ne. Nic se neděje.“

„S výstavou? Nebo s něčím jiným?“

„S ničím, mami.“

Podívala se na mě neklidnýma očima. Po chvíli řekla: „Doprovodíš mě na metro, Ašere? Dneska ráno učím.“

Vyšli jsme na zasněženou ulici. Byl jasný, chladný den. Odjela metrem do školy a já na křižovatku Devadesáté šesté ulice a Broadwaye, odkud jsem zamířil pěšky k Riverside Drive. Vstoupil jsem do bílého domu s mramorovou vstupní halou a vyjel výtahem do pátého patra. Otevřela mi Táňa Rahnová. Krátké vlasy měla neupravené a oči se jí málem zavíraly únavou. Byla bledá a kůži na obličeji měla napnutou. V ruce držela nějakou ruskou knihu. Uvnitř to bylo silně cítit léky. Na podstavci u dveří stála jeho soška, znázorňující nás dva, jak tančíme s Tórou. Táňa Rahnová mě zavedla do ložnice a odešla ven.

Jákob Kahn ležel na velkém dvoulůžku pod červenou příkrývkou. Měl zavřené oči a propadlé tváře. Kůži na obličeji a na rukou měl nezdravě bledou. Jeho hustá hříva svítila na bílém polštáři. Díval jsem se na něho a říkal jsem si, že se k němu nedokážu přiblížit. Tady máš ptáky a květiny, mami. Uzdravím tě.

Přistoupil jsem k posteli. Pohnul se a otevřel oči. Pousmál se. Pod knírem se mu pohnuly rty.

„Ašer Lev,“ řekl unaveným hlasem. „Ašer Lev. To se mi určitě jenom zdá.“

„Nezdá,“ řekl jsem.

„Je to skutečně Ašer Lev?“

„Je.“

„Pořád jenom sním. Poslední dobou nic jiného nedělám.“ Podal mi ruku. Měl suché a křehké prsty. „Jak se daří, Ašere?“

„Dobře. A co vy?“

„To, co ze mě zbývá, je prý ve výborném stavu.“ Unaveně se usmál. „Nikomu nevěřím. Ale neříkej Táně, že jsem ti to povídal.“

„Vy tady budete nejmíň do sta,“ řekl jsem.

„Myslíš? Já mám dojem, že by to ani nestálo za to. Na světě není nijak hezky.“

Ne, pomyslel jsem si. To tedy ne.

„Ašere.“

„Ano?“

„Ta tvá ukřižování jsou vynikající obrazy.“

„Děkuju.“

„Druhý doplňuje ten první. Bez druhého by nebyl první hotový.“

Mlčel jsem.

„Jsou to vrcholy. Teď budeš muset začít s něčím novým. Nechceš se přece opakovat.“

„Ne.“

„Vytvořil jsem *Davida*. Jsem na to hrdý.“ Nic jsem na to neřekl.

Otočil hlavu a díval se z okna na slunce a oblohu. „Vytvořil jsem nového *Davida*,“ zašeptal, „živého *Davida*.“ Podíval se na mě. „Líbilo se ti ve Florencii?“

„Moc.“

„Je to dar?“

„Je.“

„Dar,“ opakoval. „Talent.“ Znovu se podíval na slunce a oblohu, zarámované v okně. „Kdysi jsem si myslel, že je to požehnání.“ Na okamžik se odmlčel. „Buď velkým malířem, Ašere.“ Stále hleděl z okna. „To bude jediné ospravedlnění za všechnu bolest, kterou tvé umění způsobí. Už jsem unavený. Asi se trochu prospím a budu se zase věnovat snům. Přeji ti hodně

štěstí, Ašere.“ Zavřel oči a odmlčel se. Mroží knír se mu pod pomalým dechem jemně zachvíval.

„Co říkají doktoři?“ zeptal jsem se Táni Kahnové.

„Dávají mu velkou naději.“

„Může kreslit nebo malovat?“

„Ne. Možná za pár týdnů.“

„Tak na shledanou,“ rozloučil jsem se. „Doufám, že se brzy uzdraví.“

„Děkuji. Měj se hezky, Ašere. Ať ti výstava dopadne dobře.“ Sjel jsem výtahem do přízemí, vyšel na zimní slunce a jel jsem metrem domů.

Vzpomínám si na páteční večeri. „Zpívej se mnou zmirot, Ašere,“ vybízel mě otec bez ustání. „Jsem rád, že jsi zase doma.“ Zpívali jsme všichni tři. Jednou během jídla zaklonil hlavu, zavřel oči a začal zpívat melodii svého otce na Jo ribon olam – tentokrát ne tklivě, ale s tichou radostí. Jeho syn byl doma; žena byla zdravá a seděla po jeho boku; jeho práce v Evropě byla záračným tvořením z ničeho; čeká ho práce s židovskými studenty na rozbouřených vysokých školách. Na schůzi v sobotu večer hovořili o otevření ladovských studijních center na několika největších univerzitách v zemi. Otec opět pracoval, tvořil a cestoval. Zpíval, oči mu zářily a my jsme s matkou zpívali s ním.

Nevěděl jsem, co mám dělat. Nemohl jsem spát. Na šábes ráno v synagoze jsem se modlil, aby se stalázrak, aby mě něco napadlo, aby se stalo cokoliv, co by mi pomohlo. Rebe se připojil k bohoslužbě při Borchu. S tváří zahalenou v modlitebním šálu se posadil na židli u schránky na Tóru. Pomozte mi, rebe. Prosím vás. Pomozte mi. Tak dobře. Ano, povím to otci. Sedneme si a já mu všechno povím. Dnes odpoledne. Poslouchej mě, tati. Cítil jsem, jak se maminka trápí. Chtěl jsem namalovat její trápení. Chtěl jsem, aby to byl obraz, velký obraz, protože malování je pro mě tím, čím je pro tebe cestování. Já mám olejové barvy, štětce a plátno, ty zase události, dokumenty a lidi. V židovské tradici neexistuje nic, co by mi posloužilo jako estetická forma. Musel jsem si ji vypůjčit v – musel jsem použít – Chápeš to, tati? Proč se tak na mě díváš? To není sitra achra, tati. To je tvůj syn. Jinak to nešlo, žádná jiná estetická forma – Neposlouchal mě. Slyšel jenom slovo „ukřižování“. Před očima se mu hrozivě tyčil kříž. Viděl potoky židovské krve. Nechtěl – rebe, pomozte mi. „Zpívej se mnou zmirot, Ašere,“ opakoval otec neustále během oběda. „Rivko, Ašere, zpívejme zmirot našemu Ribono šel olam.“

Po obědě jsem s ním šel znovu do synagogy. Seděli jsme u jeho stolu nedaleko schránky na Tóru a naslouchali rebebo řeči. Později, když šábes skončil, jsme šli zpátky domů pod stromy na hlavní ulici. Setmělo se a byla zima. Ze sněhu, který napadl začátkem týdne, zbyly ledové škraloupky. Otec šel opatrně a slabě kulhal.

„Ašere,“ uslyšel jsem jeho hlas.

„Ano, tati?“

„Jsi dneska nějaký zamlklý. Bojíš se, jak to dopadne zítra?“

„Ano.“

„Je to důležitý den.“

„To je.“

„Kamkoliv jedu, všude se najde někdo, kdo tě zná. ,Vy jste otec malíře Ašera Lva? , ptají se mě lidi. Je to zvláštní pocit. Malíř Ašer Lev.“

mlčel jsem. Vál ledový vítr. „Jaké to je, být slavný?“ zeptal se. „Já nejsem slavný, tati.“

„Pořád si na to nemohu zvyknout, když slyším, že se o mém synovi mluví jako o malíři Ašeru Lvovi. Když jsem byl malý, malíř byl člověk, co nám vymaloval v domě. Lidé se mě ptají, co vůbec jsi, a já jim nedokážu říct, že jsi malíř. Říkám, že jsi známý umělec. Mohu se tě zeptat, kolik lidé platí za tvé obrazy?“

„Malé se prodávají asi za tři tisíce dolarů.“

„Tři tisíce dolarů?“ Nevěřil svým uším. „Tolik peněz za obraz?“

Neodpověděl jsem. Opatrně jsme přecházeli zledovatělý sních. „Tři tisíce dolarů,“ opakoval potichu. „Kdo dává za obrazy tolik peněz?“

„Platí ještě víc, tati.“

„Kdo?“

„Sběratelé. Lidé, kteří kupují obrazy, protože se jim líbí, nebo do nich chtějí investovat.“

„Investovat?“

„Cena obrazů roste, když si malíř získá dobrou pověst.“

„Tvé ceny vzrostly?“

„Ano.“

„Kdo jsou ti investoři?“

„Většinou bohatí lidé.“

„Ty maluješ pro bohaté?“

„Bohatí si můžou dovolit koupit hodně obrazů, tati. A ještě muzea.“

„Už jsi prodal nějaký obraz do muzea, Ašere?“
„Ano.“
Zastavil se a zadíval se na mě. „S tím ses mi nesvěřil.“
„Koupili ho tehle týden.“
„Jaké muzeum?“ řekl jsem mu, o jaké muzeum šlo. Otevřel pusku. „Na Manhattanu? Tady?“
„Ano.“
„Jaké obrazy?“
„No – obrazy.“
„Uvidíme je zítra?“
„Ano.“
„Muzeum,“ pronesl šeptem a pokračoval v chůzi. „Můj syn v muzeu.“ Vypadal, jako by tomu nemohl uvěřit. Tmavé oči se mu leskly pýchou skoro proti jeho vůli.
Matka užasle naslouchla, když jí o tom pověděl. „Jaké obrazy to jsou, Ašere?“ zeptala se.
„Obrazy.“
„Co na nich je, Ašere?“
„Uvidíme je zítra, Rivko,“ řekl otec. „Pojď, ať nezmeškáme schůzi.“
Matka na mě pohlédla s tím podivným ustaraným výrazem v očích.
Odešli na schůzi s rebem. Zavolał jsem do galerie a sdělil Anně Schaefferové, že večer s rodiči nepřijdu. Ano, zítra. Samozřejmě, budu tam včas, abych se setkal s jejím zástupcem pro západní pobřeží. Může být klidná, k jejímu majiteli nočního klubu z Mnichovů se budu chovat slušně. Dobrou noc. Dobrou noc. Zavěsil jsem. Chodil jsem bezcílně po bytě a třásl jsem se hrůzou. Měl jsem je zničit. Kdo je potřebuje? K čemu budou dobré? Namaloval jsem je; to snad nestačilo? Ne, nestačilo. Musely být vystaveny na veřejnosti. Komunikuješ na veřejnosti; všechno ostatní je dětinské a zbabělé. Nemohl jsem spát. Dlouhé hodiny jsem ležel potmě vzhůru. Slyšel jsem rodiče, když se vrátili. Byly skoro dvě hodiny po půlnoci. Seděli v kuchyni, pili kávu a potichu si povídali. Mám dojem, že jsem zaslechl slovo „muzeum“. Pak odešli do své ložnice. Zůstal jsem vzhůru. Okrajem okna dopadalo dovnitř slabé šedivé světlo. To už je ráno? Už je neděle? Kam se poděla noc? Já nechci, aby skončila. Na okno svítilo slunce. Uvnitř jsem měl smrtelnou temnotu.

Oblékl jsem se, pomodlil a šel do kuchyně. Matka stála u sporáku. Otec připravoval u pracovní desky pomerančový džus.

Tmavou sametovou jarmulku měl posunutou dopředu. Podíval se na mě a usmál se. Právě jsem ti připravil džus, řekl a podal mi sklenici. Posadil jsem se ke stolu. V hlavě jsem měl jako vymetené. Mé zorné pole zahalovala šedivá. Vypij si ten džus, Ašere, slyšel jsem otcův hlas. Všechny vitamíny z něho vyprchají. Vzhlédl jsem a spatřil matku, jak mě pozoruje. Nosila snídani na stůl. Byla bledá. Věděla, že v galerii něco je. Děsil jsem se okamžiku, až je uvidí. To je ukřižování, mami. Z našeho okna v obýváku jsem udělal kříž a na něj jsem namaloval tebe, abych vyjádřil, jak mi bylo z tvého čekání, obav, úzkosti. Chápeš to, mami? Ale proč jsi nenakreslil žádné hezké ptáčky, Ašere? A květiny, Ašere, proč jsi nenakreslil květiny?

Otec odešel do obýváku a posadil se na pohovku s nedělními *Timesy* a staršími čísly časopisů *Time* a *Newsweek*. Matka přišla do pokoje za chvilku, prolistovala *Timesy* a pak se posadila k psacímu stolu u okna. Já seděl v křesle a pozoroval je. Žaluzie byly vytažené. Sluneční paprsky, dopadající oknem dovnitř, ozařovaly mihotavě rodiče, nábytek, koberec a stěny jakoby teplým zlatavým světlem z Rembrandtových obrazů. Seděl jsem tak dlouho, mlčky, a pozoroval jsem je. Pak jsem se potichu zvedl a odešel do svého pokoje. V galerii jsem měl být v jednu. Vernisáž začínala ve tři. Rychle jsem se oblékl. Ruce a nohy mi ztěžkly, jako by byly z olova.

Rodiče mě objali. Přijdou mezi třetí a čtvrtou, řekl otec. Hodně štěstí, hodně štěstí, opakovala matka potichu. Bude to úspěch, Ašere. Nepodívala se mi do očí.

Vyšel jsem z domu. Byla zima a vál ledový vítr. Do galerie jsem jel taxíkem. Výtah mě vyvezl do třetího patra. Vystoupil jsem a zamířil k zadnímu vchodu do galerie. Najednou jsem se zastavil a zjistil jsem, že se nemohu pohnout.

Ty obrazy jsem neviděl od podzimu. Na stěnách byly citlivě rozvěšené tvary a formy neviditelného světa mé ulice – můj mytický předek, dědeček, bloudící, na cestách – jeden obraz vedle druhého tak, aby se výsledný dojem zvolna zesiloval a pocit z barvy, linie, povrchu a tvaru narůstal a prohluboval se. Sám jsem netušil, jakou v sobě skrývají sílu. Pomalu jsem procházel podél stěn a prohlížel si popisky – Vesnice v plamenech, Mladý muž na cestách I, Mladý muž na cestách II, Stařec na cestách, Učenec-světce, Učenec na cestách I, Učenec na cestách II, Smrt na vesnici a další; bylo jich tam celkem asi šedesát. Prohlížel jsem si popisky a obrazy a měl jsem dojem, jako by je namaloval někdo jiný.

Došel jsem na konec krátké stěny, zahrnul jsem za roh a zatajil jsem dech. Pověsila obě ukřižování přímo proti místu, kde jsem stál, před východem k výtahu. Dominovaly celé stěně. Zíral jsem na ně a měl jsem pocit, že se na mě přes celou galerii vrhají a dusí mě. Netušil jsem, že jsou tak působivé. Měl jsem je namalovat tlumenější. Neměly zůstat tak obnažené a syrové. Byl jsem celý zpocený. Cítil jsem, jak mě obě plátna neprodyšně zahalují, po těle mi vyrážely krůpěje potu a viděl jsem matku, přivázanou k svislým a vodorovným liniím obrazu, a otce s matkou, jak na obraz hledí. Pak jsem se hrůzou z takového tvůrčího aktu odvrátil. Pane světa, já nechťel získat Tvou moc, Tvou schopnost tvořit z ničeho. Chtěl jsem jenom namalovat pár dobrých obrazů. Odpust mi, Pane světa. Otočil jsem se k obrazům zády a zavřel jsem oči. Už jsem nevydržel dívat se na dílo vlastní rukou a vědět, jakou bolest zanedlouho způsobí lidem, které mám rád.

Uslyšel jsem za sebou tichý hlas, a když jsem se otočil, spatřil jsem Annu Schaefferovou. Měla na sobě bleděmodré saténové šaty a šperky. V stříbrných vlasech měla diamantovou tiáru. Slušelo jí to.

„Co na to říkáš?“ zeptala se. „Není to nádherná výstava?“

Pověděl jsem jí, že se mi líbí, jak jsou obrazy pověšené. Nemá ale pocit, že ta ukřižování jsou příliš syrová? Nepřehnal jsem hru barvy a textury? Třeba má někde vzadu olejové barvy, ještě byl čas.

„Ašere Lve,“ pronesla potichu. „Ašere Lve. Pojd', musíš se s někým seznámit. Dějí se zajímavé věci.“

Šli jsme do zadní místnosti. Představila mě svému obchodnímu zástupci pro západní pobřeží, statnému muži ve středních letech s vřelým úsměvem a dvojitou bradou. Herbertovi se podařilo vzbudit zájem o tvé obrazy u dvou sběratelů ze západního pobřeží, řekla. Přeplácejí jeden druhého. Uvědomuji si, co to znamená? ptala se mě vítězně. Herberte, pověz mu, co to znamená. Vysvětlil mi, co to znamená. Neposlouchal jsem. Bylo mi zima. Někdo mi přinesl kávu v papírovém kelímku. Ano, ty malé se možná vyšplhají až na pěticiferné částky, říkal někdo. Buďte zdrav, můj milý Schillere, vítám vás, jak se máte? Ano, to je pan Lev. Pan Schiller z Mnichova. Ano, ano. Překrásné. Ovšem. Pohovoříme si později. Ale mají o ně zájem nějakí lidé ze západního pobřeží. Ano, jistě, chápeme. Vy jste byl první. Mé slovo platí, milý Schillere. Beze všeho se tady rozhlédněte. Ano. A ochutnejte ten švédský sendvič. Je vynikající. Dáš si ještě kávu,

Ašere? Jsi moc hodný chlapec. Ne, ještě nejsou tři. Museli jsme je začít pouštět dovnitř. Je jich plná vstupní hala v přízemí. Měl by ses zvednout a jít mezi návštěvníky, Ašere. Ano, už jsou tady. Celá zářila. Byla elegantní, vznešená a v povznesené náladě. Takových lidí. A, tady máme našeho přítele z *Timesů*. Dobrý den. Jsem tak ráda, že vás vidím. V galerii nebylo pomalu k hnutí. Přes lidi nebylo skoro vidět na obrazy. U baru bylo velice rušno. Kvartet hrál tichou vídeňskou hudbu. Vídeň je město valčíků, Ašere Lve. Ale je to také město, které nenávidí Židy. Kdo mi to říkal? Judel Krinsky. Rodiče jsem nikde neviděl. Byly tam samé elegantní šaty, šperky a důstojně vyhlížející muži v tmavých oblecích. Anna Schaefferová vybírala své lidi na vernisáže pečlivě a vždycky jich pozvala víc, než kolik očekávala. Tentokrát zřejmě přišli všichni. Dveře výtahu se otevřely a na chodbu se vyhnuli další lidé. Vypadalo to jako v divadle. Můj mytický předek, dědeček, matka na kříži – a vídeňská hudba, rušný bar, rychle se vyprazdňující švédský stůl, tlumený hovor, výkřiky překvapení a uznání před obrazy, obdivné pohledy na ukřižování. Ty barvy, podívej, jak pracoval s barvami. A není on ortodoxní žid? Jeden z těch – jak se jim říká – chasidů? Jak mohl něco takového namalovat? Kdo je ta žena? Kristepane, vidíš ten její výraz? On je ale vážně dobrý.

Ehm, pane Lve, je mi ctí a potěšením. Nádherné obrazy. Skvělá výstava, Lve. Prostě skvělá. Rodiče jsem nikde neviděl. Dveře výtahu se znovu otevřely. Tentokrát jsem je spatřil v hloučku lidí, kteří se nahrnuli do galerie; otec v tmavém kabátě a obleku a s tmavým kloboukem posunutým do týla; matka v tmavohnědém kabátě lemovaném kožešinou a v malém tmavohnědém klobouku. Lidé kolem nich kroužili. Rozhlíželi se a byli zmatení. Protlačil jsem se k nim davem. Skvělá výstava, Lve. Paráda. Ta ukřižování se ti vážně povedla. Prvotřídní. Tati. Mami. Tady jsem. Postavil jsem se mezi ně a vzal jsem je za paže. Tady je ale lidí, Ašere, řekl otec. Všichni si přišli prohlédnout tvé obrazy? Matka vypadala, že ze sebe nedokáže vypravit jediné slovo. Byla bledá a oči měla potemnělé. Všiml jsem si, že se snaží podívat na obrazy, obklopené hloučky lidí. Přistoupila k nám Anna Schaefferová. Dobrý den. Těší mě, že mám tu čest poznat rodiče Ašera Lva. Ano, ti lidé si přišli prohlédnout dílo vašeho syna. Je to skutečně velký malíř. Slyšela jsem, že hodně cestujete, pane Lev. V mém oboru člověk taky dost cestuje. Promiňte, zdá

se, že musím na něco dohlédnout. Moc mě těšilo. Vlídne se usmála a odešla.

Začali jsme si pomalu prohlížet obrazy na stěnách. Dav za námi se přeléval a kroužil. To jsou mé vzpomínky, tati. Ale ne, já netvrdím, že ty obrazy vyjadřují pravdu; vyjadřují to, co jsem cítil, když jsem byl v Paříži. Neříkají pravdu, tati; ale ani nelžou. Vzpomínáš, jak jsi mi vyprávěl o té hořící vesnici a o lidech, kteří zahynuli? O tom, jak od té doby cestoval? O tvém otci, jak začal najednou cestovat? Pamatuješ –? V galerii bylo podivně hlučno. Zaslechl jsem šepot. Hluk zesiloval a utichal jako příliv. Rozhlédl jsem se kolem. Lidé hleděli na mé rodiče. Podíval jsem se na matku. Začala vnímat hluk a pohyb kolem nás. Pomalu se otočila. Ukřižování visela na protější stěně, ale přes dav lidí je neviděla. Potom se otočil otec. Byl vyšší než většina lidí před obrazy. Díval se přímo přes jejich hlavy. Z obrazů byly vidět horní části. Otec hleděl přes hlavy lidí přímo na matčinu tvář na ukřižování. Jeho tmavé oči se přivřely. Vypadal zaraženě. Začal si razit cestu davem a nás nechal vzadu. Matčina ruka byla studená a vlhká. Šepot zesílil. Lidé se rozestoupili. Otec se zastavil před obrazy. Přišli jsme s matkou až k němu. Matka stála mezi námi. Nemohla z obrazů odtrhnout oči. Lidé hleděli střídavě na nás a na obrazy.

Stále více lidí mluvilo šeptem. Pak se kolem nás rozhostilo ticho. Lidé ve vzdálených koutech galerie ticho zaregistrovali a pomalu zamířili k nám. Hleděli jsme na naše vlastní tváře na druhém obrazu. Měl jsem ruku na matčině paži. Cítil jsem, jak se chvěje. S nechápavým výrazem v očích a ústy otevřenými zírala a chvěla se a bylo vidět, že neví, co má udělat nebo říci. Cítil jsem, jak se k nám lidé začínají tlačit. „Hele,“ zašeptal někdo nahlas. „To jsou oni.“ Dav zašuměl a ztichl. Do nastalého ticha se linula tlumená hudba kvarteta. Nastal dlouhý, strnulý okamžik čekání. Potom otec přistoupil k obrazům. Sklonil se a přečetl si jejich názvy. Ramena mu ztuhla. Všiml si červených štítků a jména muzea, které obrazy zakoupilo. Pomalu se narovnal. Otočil se a pohlédl na mě. Jeho tvář vyjadřovala posvátnou hrůzu, vztek, úžas a žal zároveň. Ten výraz jsem znal. Když byla matka nemocná, nakreslil jsem ji jednou, jak sedí na sluníčku v obývací, a on mě pozoroval od dveří, sledoval, jak se snažím cigaretovým popelem oživit obrysy jejího těla a tváře. Tehdy se tvářil stejně. Kdo jsi? ptal se tím výrazem. Jsi skutečně můj syn? Tehdy se mnou nemluvil. Nepromluvil ke mně ani teď. Vzal matku za paži a vedl ji mezi lidmi. Kráčel pomalu a důstojně. Hleděl přímo před sebe

skrze dav a šel záměrně pomalu. Šel jsem za nimi. Někde mezi lidmi jsem zahlédl Annu Schaefferovou. Otec přivolal výtah. Matka na mě neustále užasle hleděla, jako by nemohla uvěřit tomu, co právě viděla. Otec se díval na dveře výtahu. Zanedlouho se otevřely. Ustoupili jsme stranou, abychom nechali do galerie projít hlouček lidí. Dolů jsme jeli sami. Otec se na mě ani nepodíval. Řidič výtahu, postarší muž v karmínové uniformě a čepici, si nás se zájmem prohlížel. Protlačili jsme se zástupem lidí v hale a vyšli jsme na ulici. Byla zima. Slunce rozsvěcovalo střechy domů a šikmo dopadalo na křižovatky. „Tati –“

Neposlouchal. Stál na kraji chodníku a mával na taxíky. „Mami –“

„Existují jisté meze, Ašere.“ Hlas se jí třásl a v očích měla slzy. „Všechno má své meze. Já nevím, co bych ti řekla. Teď s tebou mluvit nechci.“

U chodníku zastavil taxík. Otec otevřel dveře. Matka nastoupila dovnitř. Posadil se vedle ní a zavřel mi dveře před nosem. Ani jednou se na mě nepodíval. Taxík odjel. Stál jsem na obrubníku a díval se, jak se taxík řadí do kolony vozů. Třásl jsem se ve větru. Stál jsem tam dlouho; pak jsem se vrátil do galerie.

Vzpomínám si, že jsem byl čím dál víc unavenější a myslel jsem, že neustálý hluk a poklony už nevydržím. Nakonec bylo po všem. Číšníci se neslyšně pohybovali po galerii a sbírali talíře a sklenice. Barman zavíral. Kvartet balil své nástroje.

Anna Schaefferová stála vedle mě. „Blahopřeji,“ řekla. „Dnes máš veliký den, Ašere.“

Nic jsem na to neřekl.

„Učedník se stal mistrem,“ zašeptala. Potom dodala: „Přijď zítra. Musíme si o něčem promluvit.“

Potřásl jsem si rukama. O rodičích se ani slovem nezmínila.

Když jsem ten večer přišel domů, byt byl prázdný. Spal jsem neklidně a měl jsem dojem, že jsem zaslechl rodiče, když se vrátili, ale jistý jsem si nebyl. Ráno jsem vstal pozdě a doma už nebyli. Šel jsem do galerie. Bylo tam asi jenom deset lidí. Vypadala trochu jako prázdná stodola. Obrazy visely na stěnách jako karikatury mistrů, které bych nemohl následovat. Na ukřižování jsem se nepodíval.

Domů jsem se vrátil po setmění. Byt byl opět prázdný. Matka mi nechala vzkaz. Byli na večeři u strýčka Jicchaka. V lednici jsem měl jídlo. Najedl jsem se a šel jsem si lehnout. Za několik

hodin jsem slyšel, jak přišli a zamířili rovnou do ložnice. Když jsem se ráno probudil, už byli pryč.

Toho dne vyšla v *New York Times* recenze výstavy s reprodukcemi obou ukřižování. Byla to pochvalná recenze. Stál jsem u novinového stánku na hlavní ulici, díval jsem se na svůj výtisk *Timesů* a viděl otce, jak si čte u stolu své. Viděl jsem, jak narazil na recenzi. Viděl jsem, jak se dívá na sebe a na matku na druhé reprodukci. Šel jsem po ulici. Měl jsem pocit, jako by se na mě všichni dívali. Vstoupil jsem do budovy ladovského ústředí a zamířil po schodech nahoru do otcovy kanceláře. Seděl u stolu a telefonoval. Mluvil v jidiš o nějaké cestě do San Franciska. Před ním ležely otevřené *Timesy*. Vzhlédl ke mně od stolu. Jeho oči byly pronikavé, čisté a tmavé. Sevřel rty, ale mluvit nepřestal. Otočil se na židli zády ke mně, aniž přestal mluvit do telefonu. Stál jsem tam dlouho a hleděl jsem na jeho tmavou sametovou jarmulku a široká ramena. Pak jsem sešel se schodů a vyšel ven.

Už si nevzpomínám, co jsem dělal zbytek toho dne. I vzpomínky na šábess mám mlhavé, až na to, že jsme všichni tři jedli doma. Žádné hádky nebyly. Téměř jsme nemluvili. Jednou jsem se pokusil promluvit s otcem o obrazech. Pohrozil, že se zvedne a odejde od stolu. „Arje,“ zašeptala matka. „Prosím tě.“ V očích měla potemnělý, utrápený výraz.

Následující týden psaly o výstavě *Time* a *Newsweek*, které kromě reprodukcí ukřižování přinesly fotografie mých rodičů i mě samotného. Dodnes netuším, kde sehnali fotografii rodičů. Byl v neděli na vernisáži fotograf? zeptal jsem se později Anny Schaefferové. Pokrčila rameny. Články psaly o malíři Ašeru Lvovi, ladovském chasidovi, který ukřižoval vlastní rodinu. Významných katolíků se ptali na jejich reakce, když zjistili, že ortodoxní žid používá ve svých obrazech ukřižování. Někteří z nich odpověděli dost podrážděně. Články měly místy nechutný podtext – objevily se v nich freudovské výklady ohledně mého vztahu k rodičům. Věcné soudy o obrazech však byly dobré a velice pochvalné.

Viděl jsem otce, když ty články četl. Bloumal jsem po bytě, potom jsem jel metrem na Manhattan a vystoupil po vysokém schodišti do vzhodné budovy nedaleko Washingtonova náměstí, kde matka učila ruštinu. Zeptal jsem se, kde učí, a když jsem došel k učebně, podíval jsem se dovnitř malým okýnkem ve dveřích. Seděla u stolu a přednášela. Potichu jsem vstoupil a šel jsem se posadit do zadní řady. Všiml jsem si, jak mě pozoruje. Na

okamžik se odmlčela, ale vzápětí pokračovala. Ve třídě bylo asi dvacet studentů. Matka hovořila o ruské zahraniční politice za první světové války. Přednášela tichým hlasem. Bylo slyšet, jak pera a tužky jezdí po papíře. Podívala se na mě jedna studentka, odvrátila se a znovu na mě s vykulenýma očima pohlédla. Naklonila se k mladému muži vedle ní a něco mu pošeptala. „Ašer Lev,“ slyšel jsem. „Ašer Lev.“ Učebnou to zašumělo. Všichni se ke mně otáčeli. Matka přestala přednášet a dívala se na mě přes celou místnost. Cítil jsem, jak mi hoří tváře. Zvedl jsem se, odešel ven a jel zase metrem domů.

Na šábess se po mně lidi v synagoze otáčeli. Rebe přišel během bohoslužby a posadil se na židli u schránky na Tóru. Pod modlitebním šálem jsem viděl jeho oči. Prohlížely si lidi v synagoze. Pak se zadíval na mě. Seděl u schránky a nekonečně dlouho na mě hleděl přes celou synagogu. Ostatní viděli, že se na mě dívá. Po bohoslužbě mi mašgiach neodpověděl na pozdrav. Prošel kolem mě s bolestí v očích, Judel Krinský něco zamumlal a rozpačitě mě pozoroval. Strýček Jicchak prošel rozzlobeně kolem mě. Jedl jsem s rodiči v tíživém tichu. Snažil jsem se mluvit o obrazech. „Já odejdu pryč,“ prohlásil otec. „Varuji tě. Nechtěj mi zničit šábess.“

„Ašere, prosím tě,“ řekla matka. „Ted’ ne.“ O obrazech jsme nemluvili.

Druhý den otiskly nedělní *Timesy* další recenzi výstavy. Tentokrát šlo o obšírný a vážně míněný výpad proti celému mému malířskému stylu, proti poctivosti mých úmyslů a ze všeho nejvíc proti ukřižování. Autorem tohoto dlouhého, promyšleného a důmyslného článku byl tentýž člověk, který mi kdysi vyčetl zálibu v picassovských tvarech a posléze změnil svůj názor. Tentokrát mě obvinil ze zpátečnického koketování se stereotypy popisného malování. Opět tam byly reprodukce obou ukřižování.

Během dopoledne mi zavolala Anna Schaefferová. Byla to zlomyslná, nactiutrhačná recenze, řekla. Volalo jí přinejmenším pět malířů, že se chystají psát do *Timesů* na mou obranu. Musím být statečný, řekla. Supové se slétají. Musím se nad ně umět povznést.

To odpoledne za mnou přišla matka. Zůstala stát ve dveřích do mého pokoje. Stál jsem právě u okna a díval se na špinavý sníh na dvorku.

Už jsem četl tu recenzi v *Timesech*? zeptala se potichu. „Ano.“

Tatínek chtěl vědět, jestli jsem v pořádku, řekla. „Jsem.“

Může pro mě něco udělat? „Může.“

Co pro mě může udělat? Poslouchat, řekl jsem.

Zaváhala. Potom vešla dál a posadila se na postel.

Pokusil jsem se jí všechno vysvětlit. Někde uprostřed mi začalo být jasné, že se mi to nepodaří. Dokázala by přijmout, co jsem potřeboval říci, ale nepochopila by to. Udělat něco takového pro ni bylo naprosto nepředstavitelné. Ani by se neodvážila vysvětlit to otci. Nebylo co vysvětlovat. Ukřižování mělo svým způsobem na svědomí vraždu jeho vlastního otce, k níž došlo na Velikonoce před desítkami let. Co mu vůbec měla vysvětlovat?

Odešla z pokoje. Několik minut na to jsem měl telefon. Volal rav Dorochoff. Chtěl se mnou mluvit rebe. Hned. Ano, hned teď. V jeho pracovně. Vyšel jsem z bytu na ulici, zalitou chladným odpoledním sluncem.

Vzpomínám si, jak mě rozhněvaný rav Dorochoff uvedl stroze do rebeho pracovny. Vybavuji si rebeho dlouhý, spalující pohled a ticho, vyplňující prostor mezi námi. Četl všechno, co vyšlo v novinách a časopisech. Všechno pochopil. Seděl za stolem a hleděl na mě svýma tmavýma smutnýma očima. Okraj obyčejného klobouku mu vrhal stín na čelo.

„Rozumím tomu,“ opakoval stále dokola. „Jákoab Kahn mi to jednou vysvětloval v souvislosti se sochařstvím. Víam, o co jde.“ Potom řekl: „Nesouhlasím s lidmi, kteří jsou přesvědčeni, že malování a sochařství jsou dílem sitra achra. Věřím, že takové dary pocházejí od Pána světa. Musí se však s nimi nakládat moudře, Ašere. To, co jsi udělal, napáchalo mnoho zlého. Lidé jsou rozhněvaní. Ptají se mne a já nejsem schopen jim srozumitelně odpovědět. S těmi nahými ženami to bylo velice těžké, Ašere. Ale tohle je nemožné.“ Nadlouho se odmlčel. Ze stínu pod okrajem klobouku mě pozorovaly jeho tmavé oči. Nakonec řekl: „Musím tě požádat, abys už tady nebydlel, Ašere. Odejdi.“

Zamrazilo mě.

„Tady jsi příliš blízko lidí, které máš rád. Ubližuješ jim a vyvoláváš jejich hněv. Jsou to dobří lidé. Nerozumějí ti. Bude lepší, když tady nezůstaneš.“

mlčel jsem.

„Ašere.“

Pohlédl jsem na něho.

„Běž studovat na ješivu v Paříži. Nevyrůstal jsi tam. V Paříži se na tebe nebudou lidé hněvat. V Paříži Ašera Lva nikdo nezná.“
Mlčel jsem.

„Ašere Lve,“ řekl rebe potichu. „Překročil jsi mez. Nemohu ti pomoci. Zůstal jsi sám. Mohu ti požehnat.“

Vyšel jsem z rebeho pracovny, prošel pod rozhněvaným pohledem rava Dorochoffa a zamířil ven z budovy. Dlouhé hodiny jsem se pak procházel pod holými stromy ulicemi, které kdysi tvořily můj svět, ale najednou byly chladné a vzdálené. Jednou jsem se zastavil u hromádky sněhu a prstem jsem do ní jedním tahem nakreslil svůj profil. Ašer Lev na sněhu na chladné brooklynské ulici. Chasid Ašer Lev. Malíř Ašer Lev. Díval jsem se na pravou ruku, kterou jsem maloval. Ta ruka v sobě skrývala sílu. Sílu tvořit a ničit. Sílu přinést radost a způsobit bolest. Sílu pobavit a poděsit. Dřímalo v ní ďábelské a božské zároveň, dvě stránky téže síly. Tvoření bylo ďábelské i božské. Schopnost tvořit byla ďábelská i božská. Umění bylo ďábelské i božské. Jedinečné vidění, které vložilo do prázdných důlků nové oči, bylo ďábelské i božské. Já jsem byl ďábelský i božský. Ašer Lev, syn Arje a Rivky Lvových, byl dítětem Pána světa a Druhé strany. Ašer Lev maluje dobré obrazy a ubližuje lidem, které má rád. Buď tedy velkým malířem, Ašere; to bude jediné ospravedlnění za bolest, kterou způsobíš. Jenomže jako velký malíř způsobím bolest znovu, pokud nebude vyhnutí. Tak buď větším malířem. Ale to způsobím bolest znovu. Buď ještě větším malířem. Pane světa, to budu takhle žít až do smrti? Ano, ozval se šepot ve větvích stromů. Tak už pojď, můj Ašere. Maluj bolest, která sužuje celý svět. Ať lidé tu bolest vidí. Ale vytvoř si pro ni své vlastní formy a hru tvarů. Musíme nastolit na světě rovnováhu.

Ano, řekl jsem. Moji vlastní hru tvarů pro bolest.

Odpoledne jsem zavolal Anně Schaefferové do galerie. Další nával, zvolala nadšeně. Musel bych to vidět na vlastní oči.

Řekl jsem jí, že se vracím do Evropy.

Nastalo dlouhé ticho. Ze sluchátka se ke mně nesl hluk návštěvníků.

„Zůstaneš tady do konce výstavy?“ zeptala se.

„Letím zítra, Anno.“

„Kam?“

„Ještě nevím. Zpátky do Paříže. Možná se podívám do Ruska.“ Mlčela.

„Potřebuju nové tváře. V Leningradě je Ermitáž a v Moskvě Matisse.“

„Ano,“ řekla. Potom dodala: „Dáš mi vědět, kde budeš k zastížení.“

„Dám.“

„Sbohem, Ašere Lve. V Paříži bys měl začít nosit ten baret.“

Nic jsem na to neřekl.

„Sbohem, Ašere Lve. Hodně štěstí.“

Šel jsem do kuchyně a oznámil jsem to rodičům. Otec na mě mlčky hleděl. Matka se rozplakala.

Po telefonu jsem si rezervoval letenku do Paříže na druhý den večer. Z toho dne si už na nic nepamatuji. V noci jsem se probudil a slyšel rodiče, jak potichu mluví v kuchyni. Ležel jsem na posteli a přemýšlel, o čem si povídají.

Když jsem ráno vstal, pomodlil jsem se. Rodiče nebyli doma. Udělal jsem si snídani. Chodil jsem bezcílně po bytě a po ulicích. Obědval jsem sám a večeřeli jsme společně. Sbalil jsem si. Stáli jsme u dveří. Matka plakala. Otec stál vedle ní. Byl vysoký, měl široká ramena a tmavé oči – a měl jsem dojem, že vlhké. Mlčel, ale potřásl si se mnou rukou. „Napiš, prosím tě,“ řekla matka. „Napišeš?“ Zdála se mi drobná a křehká. „Šťastnou cestu, Ašere,“ opakovala neustále. „Šťastnou cestu.“

Vyšel jsem z domu. Venku byla zima a tma. Podíval jsem se nahoru. Rodiče stáli zarámovaní v okně obývacího pokoje. Zastavil jsem taxík a nastoupil dovnitř. Pomalu se rozjel. Otočil jsem se a díval jsem se ven zadním oknem. Rodiče stáli pořád u okna.

edice

anglo-amerických

autorů

svazek 16

Chaim Potok

Jmenuji se Ašer Lev

Z anglického originálu *My Name is Asher Lev* (William Heinemann Ltd, 1972) přeložil Michal Strenk.

Přebal s použitím fotografie Karla Cudlína

navrhl a graficky upravil Libor Batrla.

Odpovědná redaktorka Eva Slámová.

Technický redaktor Milan Dorazil.

Vydalo nakladatelství Argo, U družstva Život 10,
140 00 Praha 4 roku 1996 jako svoji 121. publikaci.

Sazba Marvil s.r.o.

Vytiskly Těšínské papírny s.r.o.

První vydání – dotisk.

Náklad 1500 výtisků

Doporučená cena 198,– Kč (včetně DPH)

ISBN 80-7203-017-5

/270

Edice anglo – amerických autorů

Z vyšlých svazků edice:

Jack Kerouac: *Na cestě*
Louise Erdrichová: *Carování s láskou*
John Irving: *Modlitba za Owena Meanyho*
John Kennedy Toole: *Neónová bible*
Bruce Chatwin: *Utz*
Jerzy Kosinski: *Byl jsem při tom*
Nick Cave: *A uzřela oslice anděla*
John Kennedy Toole: *Spolčení hlupců*
Richard Brautigan: *Willard a jeho kuličkářské trofeje*
Jerzy Kosinski: *Nabarvené ptáče*
Cormac McCarthy: *Všichni krásní koně*
Woody Allen: *Bez peří*
Raymond Carver: *Bud', prosím tě, zticha*
Tom Robbins: *Parfém bláznivého tance*
Sylvia Plathová: *Pod skleněným poklopem*

Připravované tituly edice AAA

Woody Allen: Vedlejší účinky

K věčnému zmatkaři Woodymu Allenovi zmatek patří. Tak proč ho neudělat i při vydávání českých překladů jeho povídek! V Odeonu vyšla kniha pod názvem *Vedlejší příznaky*, byla však výběrem ze tří Allenových sbírek. Jelikož jsme se rozhodli pro kompletní vydání jeho povídek a majitelé práv již nedovolili doplňující výbor, vydáváme postupně ty tři knihy tak, jak vyšly v Americe. Jedna z nich – poslední, kterou Woody Allen vydal v roce 1980 – propůjčila název i odconskému vydání. Odtud ten zmatek: na českém trhu tedy budou dvě knihy Woodyho Allena s podobným názvem, z nichž ta starší odeonská je výběrem a tato argovská je vydáním původního amerického souboru s tím, že se v něm objeví

deset povídek z odeonské knihy a těch sedm zbývajících, na které se v roce 1985 nedostalo.

Leonard Cohen: *Nádherní poražení*

Kanadský básník, zpěvák a hudebník Leonard Cohen vystupuje již téměř 40 let. Jeho raná akustická alba oslovila tehdejší mladou generaci tématy osobního strachu a touhy. Některé jeho písně, například *Suzanne* nebo *Bird on a Wire* zlidověly a dodnes se hrají po celém světě.

Ve svém románu ze 60. let překvapí Cohen ještě více než ve svých písních tím, co na sebe dokáže říci, jak se až na kost dokáže bolestně ohlodat a obnažit před svým publikem. Je výsostným básníkem, kterého mučí jeho vlastní, téměř nebeská představivost a trýznivé sexuální touhy. Jeho špinavý příběh se prolíná s podobně nepřirozeným životem irokézské samomučednice ze 17. století.

Cormac McCarthy: *Přechod*

Cormac McCarthy je vzácným příkladem moderního spisovatele, který dokáže mistrovsky zacházet s jazykem, zažitou zkušeností i svými myšlenkami. Román z roku 1993 je druhou knihou chystané *Pohraniční trilogie*, kterou vynikající současný americký spisovatel zamýšlí spojit jen tematicky. Třetí kniha ještě nevyšla, ale *Všichni krásní koně* (Argo, 1995) a *Přechod* nemají společné osoby ani na sebe nenavazují chronologicky (naopak, tento druhý román se odehrává o něco dříve než ten první, v době před druhou světovou válkou), mají však společné téma: v obou případech jde o román zasvěcení a v obou knihách jsou hlavními postavami dospívající chlapci, kteří svůj vstup do dospělosti řeší cestou do Mexika – poutí, která rozhodne jejich další osud. V této knize šestnáctiletý Billy Parkham chytí vlčici, která pustoší rodinný ranč, ale místo aby ji zabil, rozhodne se odvést ji zpět do hor v Mexiku. Druhá kniha trilogie byla čtenáři přijata ještě pochvalněji než ta první.

Michael Ondaatje: *Anglický pacient*

Michael Ondaatje, kanadský spisovatel a básník, pochází ze Srí Lanky v Indickém oceánu. Do Kanady přišel na počátku 60. let a žije v Torontu. Je o něm slyšet, a to i daleko za hranicemi Kanady, už od počátku 70. let. Každý cizinec, zvláště je-li z takové exotické končiny, vnáší do anglicky psané literatury vždycky oživení a originální inspiraci. Román z roku 1992, který si získal nemálo chvály a nakonec i významné literární ocenění v podobě Knižní ceny, je vyzdvihován pro své téma (protiválečné) i pro svůj jedinečný styl (tři sta stran čistého magického realismu). Je to příběh lásky z posledních dnů druhé světové války, ve kterém se setkají čtyři osoby: mladá kanadská ošetřovatelka, sikh, jenž je odborníkem na odstraňování min, zloděj, který se stane špiónem, a pacient – muž popálený k nepoznání, jehož tajemná identita a sugestivní vzpomínky tvoří osu románu. V současné době vzniká podle Ondaatjeho románu film (režie Saul Zaentz), na jehož natáčení autor sám dohlíží.

Ken Kesey: *Někdy je to bezva nápad*

Hned dva roky po prvním a slavném románu *Vyhod'me ho z kola ven* vyšel Keseymu v roce 1964 román druhý – *Někdy je to bezva nápad*, po kterém se pak autor coby romanopisec k velkému smutku nadšených čtenářů na dlouho odmlčel.

Jeho třetí velký román *Námořnická píseň* vyšel až v roce 1992. Svůj druhý román Kesey zasadil do svého rodného kraje – do státu Oregon, kde také dosud žije. S dovedností skvělého vypravěče a fabulátora dčje vypráví osudy dřevorubecké rodiny Stamperů, z níž se chce každý prosadit po svém. Kesey sám říkal, že tak dobrou knihu jako tuto už nikdy nenapíše.

Veškeré uvedené tituly, mimo rozebraných,
si můžete objednat na adrese nakladatelství:

Argo, U družstva Život 10, 140 00 Praha 4